

Landesbibliothek Oldenburg

Digitalisierung von Drucken

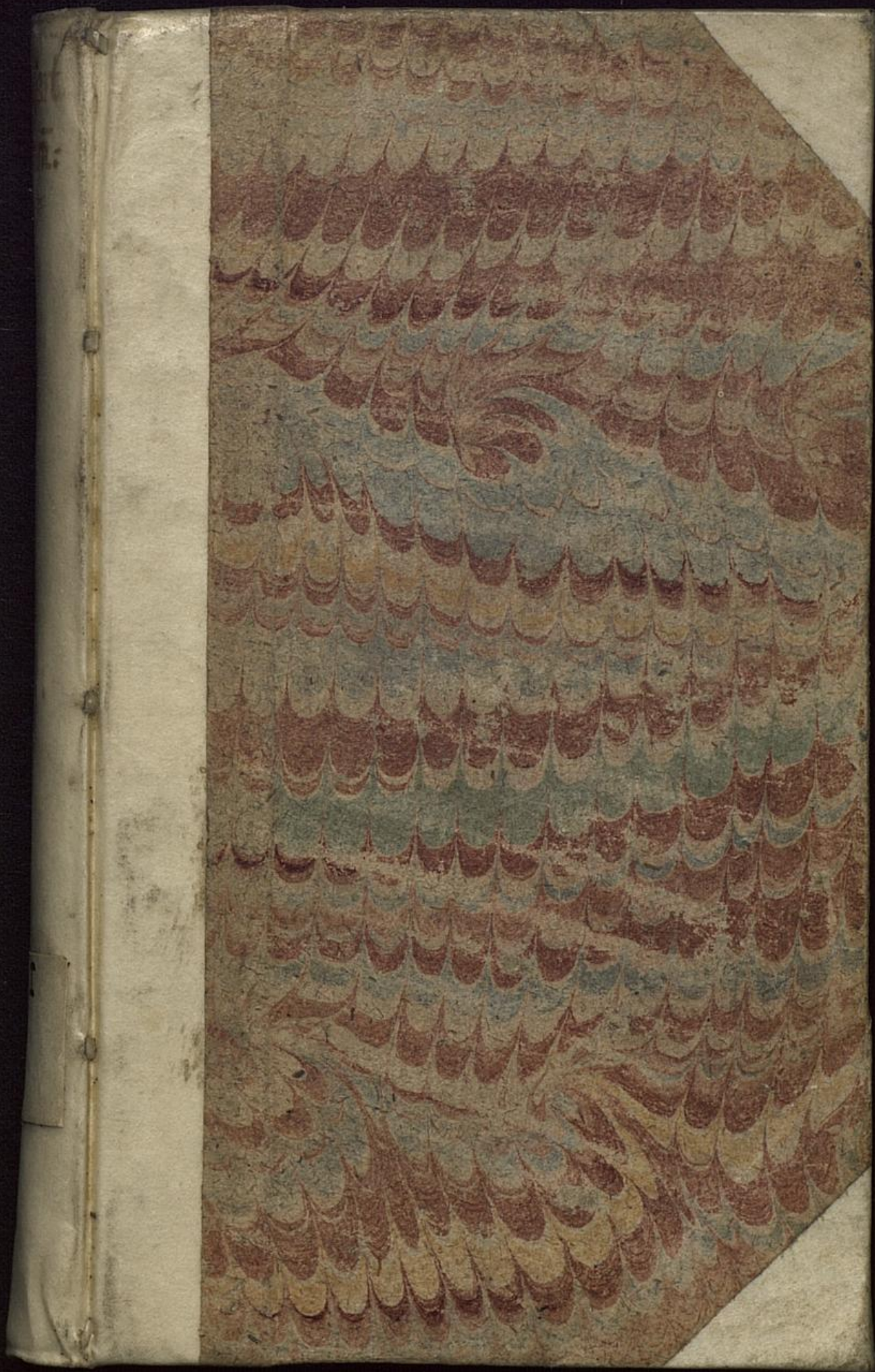
**Sigism. Iac. Baumgarten Theol. D. Et Prof. Ord.
Programmata**

Baumgarten, Siegmund Jakob

Halae Magdebvrgicae, MDCCXXXX

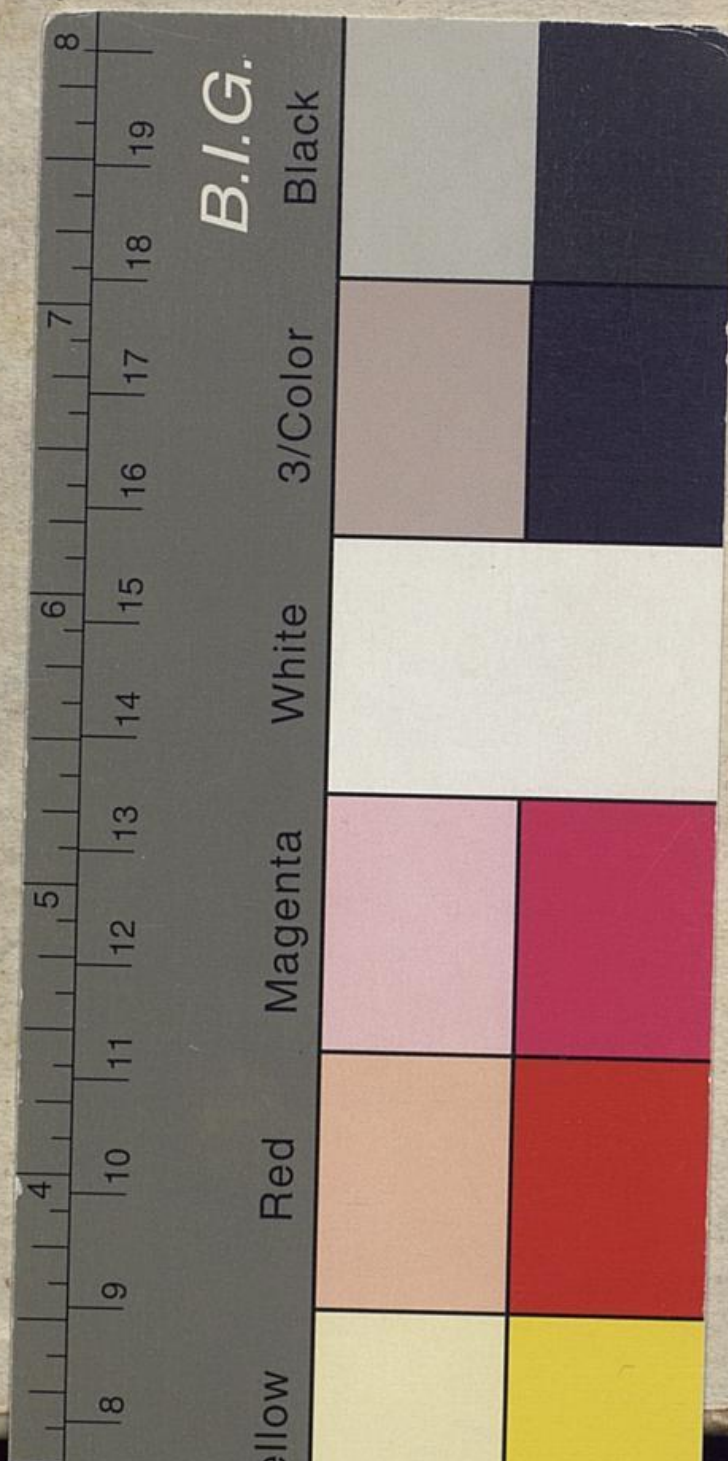
VD18 14392593-ddd

urn:nbn:de:gbv:45:1-17717

Theol ID

X 86

SIGISM. IAC. BAVMGARTEN
THEOL. D. ET PROF. ORD.

PROGRAMMATA

CVM

APPENDICE EPISTOLARVM

COLLEGIT ET DIGESSIT

GOTTHILF CHRISTOPH BAKIVS

PAEDAG. REG. COLLEGA.

HALAE MAGDEBVRGICAE
IMPENSIS IOH. ANDR. BAVERI
MDCCXXX.

SIGISM. IAC. BAVV. CARLUS
THEOL. D. ET. P. O. D.

PROGRAMMA

APPENDICE ENSTOI ARVM

EX BIBLIOTHECA
OLDENBURGENSI

PERILLVSTRI EXCELLENTISSIMO
ET GENEROSISSIMO VIRO

AC DOMINO

CAROLO FRIDERICO
A DACHEROEDEN

DVCATVS MAGDEBVRGICI REGIMINIS

ET SANCTIORIS SENATVS

PRAESIDI EMINENTISSIMO

POTENTISSIMO REGI BORVSSIAE

AB INTERIORIBVS CVBICVLI

HAEREDITARIO IN BVRGÖRNER, SIERSLEBEN

AVLEBEN, DALLEBEN CET.

2 2

AC

AC

REVERENDISSIMO
ILLVSTRI EXCELLENTISSIMO
ET GENEROSISSIMO VIRO

AC DOMINO

CHRIST. GVILIELMO
A MÜNCHHAVSEN

DYNASTAE OPPIDI ET PRAEFFECTVRAE
MOECCERENSIS, IN LEIZKAW
PABSTORF, MARIENTHAL CET.

SHOLASTRO ET CAPITVLARI CATHE-
DRALI HALBERSTADIENSI
SPECTATISSIMO

DOMINIS MEIS PERCLES-
MENTIBVS

FELICITATEM.

PER-

PERILLVSTRIS,
REVERENDISSIME, GENEROSISSIMI
DOMINI

Temeritatis suspensionem vix euitare videbor, qui ILLVSTRIBVS VESTRIS NOMINIBVS opusculum, cuius vel nullae vel exiguae fuerunt partes meae, dicare audacissimo conatu susceperim. Splendor NOMINVM VESTRORVM virtutumque in alto positarum diu defixum atque dubitabundum me tenuit, an vos tanta decora atque ornamenta saeculi primitiis ingenii mei vix maturescentibus tamquam hederam quamdam praefigerem. Sed vicit tandem affectus affectum, pietas verecundiam, ac fulgor NOMINVM VESTRORVM, qui terrere aciemque oculorum praestringere

a 3 gere

gere videbatur, timorem ceterasque ani-
mi perturbationes tamquam nebulas
quasdam dispulit atque disiecit. Erex-
it summa me humanitas VESTRA, quam ce-
teris virtutibus interlucere permittitis:
optima in litterarum studium voluntas,
quibus quasi condimentis grauiiores curas
et reip. administrationem adspersitis: fir-
missimum patrocinii robur, et incredibilis
in eruditos beneuolentia, quae multos al-
licit, vt ad vos MAECENATES tamquam
ad iudices aequissimos ingenii fetum qua-
lemcunque referant libellosque ILLVSTRI-
BUS VESTRIS NOMINIBUS PALLADIS veluti
clypeo munitos in lucem emittant.

Patiamini igitur, VIRI EXCELLENTISSIMI, vt
fastigium VESTRVM venerabundus accedens
VOBIS me vestrum totum consecrem, ac
VESTRA huic opusculo NOMINA praescri-
bam, quae omnibus litterarum cultori-
bus sacra sunt atque auspicatissima. Leue
est, quod offero, nec tamen ita compa-
ratum, vt nulli plane in elegantiorum lit-
terarum studia fructus exinde redundare
possint. Purioris saltem latinitatis studiosi
non sine voluptate, vt spero, observa-
bunt,

bunt, nouas res atque recens iuuentas pure, eleganter ac latine a celeb. auctore ipsa veterum ROMANORVM lingua esse expressas: quam vnicam barbaris vti barbare vocantur obuiam eundi rationem tutissimam puto, quorum tantus sensim factus est prouentus, vt exstirpando luxurianti huic lolio, ne sagacissimorum hominum suffecerit diligentia. Serena igitur fronte primos hos meos qualescunque conatus subleuate VIRI EXCELLENTISSIMI, qui tuendis euehendisque optimarum artium studiis omnes meae fortis homines honestissimo VOBIS vinculo obstrinxistis. Sane vos estis, quorum incredibili clementia, cura atque contentione factum est, vt non vni cuidam regioni, sed toti GERMANIAE cultissimorum iuuenum coloniae subinde ex academiis submittantur. Per vos multi in academiis viuunt, per vos discunt, per vos dulcissimo sine fortunae discrimine otio perfruuntur. Tot tantisque VESTRIS in rem litterariam meritis hunc vnum adiicite cumulum, vt libellum huncce indigniorem, quam vt tantum tamque ILLVSTRE decus prae se ferre possit, benignissimo VESTRO adspectu digni.

nemini. Quod mearum est partium,
numquam desinam vota pro salute VESTRA
nuncupare: supplex potius DEVM immor-
talem venerabor, vt felicitati VESTRAE tam-
quam cumulum accedere iubeat, perpe-
tuitatem. Valete ORNAMENTA germaniae.
Scripsi HALAE magdeburgicae in paedago-
gio regio VI. id. apr. an. CIOIO CCXXX.

PERILLVSTRI, REVERENDISSIMO,

GENEROSISSIMIS NOMINIBVS

VESTRIS

deuotissimus

GOTTHILF CHRISTOPH BAKIVS.
MAGDERVIG.

LECTORI

LECTORI BENEVOLO

S. P. D.

GOTTHILF CHRISTOPH. BAKIVS.

Latinae linguae, quae arctissimis antea finibus continebatur, tanta est amplitudo atque utilitas, ut quam ipsi ea in re non dicam anteponendam, sed comparandam arbitrer, nullam omnino ex tanta linguarum varietate inueniam. Contigit ipsi, quod nescio an ulli, ut praeter miram, qua cunctis se commendat, suauitatem, cultores quoque habeat per terrarum orbem doctissimos constanteque fama atque omnium sermone celebratissimos. Testantur illud historiarum oblectamenta, scientiarum optimarumque artium ambitus, monumenta antiquitatis, quae hac potissimum lingua ad nostram aetatem peruenerunt nulla posteritatis obliuione deleta. Habemus igitur, quam iam dudum exoptarunt viri acutissimi, linguam paene vniuersalem: cuius fines tam longe lateque patent, ut cum absentibus mortuisque non minus, quam praesentibus atque viuis colloqui, animi sensa exprimere atque consociationem communem seruare possimus.

Culturam iccirco tam praeclarae linguae necessariam esse qui neget, credo fore neminem. Infinita paene sunt, quae a littera-

a 5

rum.

PRAEFATIO.

rum cultoribus requiruntur, ac longum esset accuratum scientiarum artiumque censum instituire, quibus studiosa iuuentus imbui virilisque aetas innutrirī ac corroborari solet. Vnicus infinitarum linguarum campus spatiofissimus ingenia satis vel exercere vel defatigare potest: ut vita vel longissima non sufficiat omnibus addiscendis. Optime igitur reipublicae litterariae, quae, discussa ignorantiae anilisque superstitionis caligine, ad pristinum suum splendorem rediit, consulitur, quod unam cuncti ciues linguam, vnum sermonem foedere quasi inito in condendis litterarum monumentis adhibeant, eosque omnes tamquam barbaros ex ciuitate eiiciant, qui nondum tirocinia et documenta eruditionis in latine vel scribendo vel loquendo posuerunt. Et felix foret respublica, nisi indignissimi nonnumquam ciuitatem nacti tritissimas ipsi turbas excitarent.

Verum bilingues multi videntur paullatim a domestico et externo sermone degeneres. De debita nimirum linguae latinae cultura parum in scholis solliciti cruda adhuc studia in academias propellunt, illotis, quod aiunt, manibus sublimiorum scientiarum sacra conspurcant, et nouo genere audaciae prius formati esse volunt quam formari. Cuius quidem consilii quos fructus per omnem vitam percipiant, si alia deessent huius rei documenta, ex ea ipsa, quam sectantur praepostera viuendi

P R A E F A T I O.

di differendique ratione intelligitur. Ad altiora enim, ut sibi videntur euecti, pro libertate, quam crepant, academica, illud vnice per omnem diem agunt, ut in auditoriis rari in cathedris barbari, in disputationibus publicis et privatis ridiculi atque elingues adpareant.

Nati inde sunt barbarismorum, uti vocantur sectatores, dehonestamenta illa reipublicae litterariae, qui vel labra vix diducunt, quin sermonibus suis noua et inaudita vocabula eructent. *Imponenda quidem noua nouis rebus nomina*, ut princeps ille romanae eloquentiae CICERO, cuius res gestae maxime in rem publicam atque litterariam merita nulla posteritatis obliuione exstinguentur, non solum FIN. L. III. concessit, sed etiam variis adductis rationibus stabilivit. Sed quemadmodum multa recens inuenta videntur, quae veteribus cognita iam dudum atque perspecta suisque insignita nominibus fuerunt: ita nobis, quod CICERONI eiusque aetatis hominibus haudquaquam licet. Linguae, uti vocari solent, viucae variis mutationibus sunt obnoxiae, noua subinde vocabula excogitantur, alia non numquam construendi iungendique ratio obtinet: ut vestium instar, aliam saepius formam induisse videantur; quod vero in ceteris, quarum vulgaris usus iam dudum cessauit ferri non potest. Ludibrium sane deberet prudentioribus, qui togam commune illud veterum ROMANORVM vestimentum

tum

PRAEFATIO.

tum immutare eiusque plicas alia ac lapides monstrant ratione adstringere temerario ausu fusciperet. Quis enim hac ratione barbarum a ciue, PARTHVM¹ SCYTHAMQUE ab homine romano dignosceret? Nouorum vero vocabulorum fabricatores longe illis stultitia atque temeritate antecedunt. Aliorum enim ceruicibus iugum intolerabile imponunt, dictatoria quadam auctoritate noua excogitant, barbara defendunt, ius ciuitatis sibi solis vindicant, clarissimis rebus tenebras offundunt, latebras obscuritatis seu potius ignorantiae quaerunt, et tamquam sempiterna reipublicae litterariae offusa nox esset, ita ruunt in caligine, omniaque miscent, vt mirum videatur, cur non SIGISMVNDI *schismam* potius quam somnia sua defendant atque in ciuitatem recipiant. Aequum itaque fuit, vt obuiam iretur eiusmodi hominibus, quorum inscitia atque oscitantia antiqua illa latini sermonis integritas paene amissa foret. Laborat nunc eorum fides et conquisitis antiquitatis reliquiis vsu ipso edocemur *latinam linguam non modo non inopem vt vulgo putant, sed locupletiore etiam esse, quam graecam.* CIC. FIN. L. I. Abundat verborum varietate, splendore atque ornamentis, vt nihil neque diuinum neque humanum cogitari possit, quod non proprie, commode, signate vel exprimat vel adiectis rerum circumstantiis declaret. Non ergo adparet, cur sordes malint, quam puri-

PRAEFATIO.

puritatem atque elegantiam sermonis, qui in clarissima saepius academiae luce positi alto puluerem scholasticum supercilio contemnunt.

Sed felix est nostra academia, cui a primis quasi incunabulis numquam viri doctissimi defuerunt, qui de omni re litteraria, artibus scientiisque immortaliter meriti, integritatem quoque romanae linguae fartam tectamque ad posteritatem transmitterent. Paucorum tantummodo, ne praefatio in volumen excrescat mentionem iniiciam. Numquam de indefessa diligentissimi CELLARII CURA, studio atque labore gratissimus sermo conticescet: posteritas ipsa celeberrimi SCHVLZII nostri memoriam, qui accerrimum se semper rei romanae totiusque antiquitatis vindicem praebuit venerabunda excipiet: et qui in primis nominandus fuisset, illustris HEINECIVS, fulgentissimum fridericianae nostrae iubar, et iucundum eruditis nomen, exemplo suo illustri satis monstravit, grandibus etiam viris non turpe esse de ROMA antiqua bene mereri; cuius *fundamenta stili cultioris* multos eosque viros grauiissimos, ut iunctis tam praeclaro operi viribus manus admouerent, excitarunt, ac ciuitatem latinam barbarorum impetu prope labascentem robore firmissimo suffulcirent: ut adeo academiam nostram, restauratricem, custodem, conseruatricem antiqui illius sermonis rectissime dixeris.

Quam

PRAEFATIO.

Quam praerogatiuam summo sibi iure palaestra fridericiana vindicat: quum et veritatum caelestium interpretes atque alumni cultores ac vindices viuae et antiquae **QVIRTVM** linguae e medio eius exstiterint. Quidam fane portenti simile esse videtur, de rebus diuinis atque theologicis pure, perspicue, ornate, latine, loqui posse: quod **VIR SVMME REVERENDVS**, atque verum ordinis nostri theologi ornamentum **D. BAVMGARTEN** non solum facere instituit, sed pro ingenii, quo floret, acumine, felicissime praestitit. Ne in re apertissima nimium longus esse videar: *programmata* tanti viri raptim quidem horisque subseciuis elegantissime tamen perscripta oculis omnium atque iudicio expono, certissime persuasus dictis *illa* fidem esse factura. Et quum teste **CORTA** ingenuo *romano* apud **CICERONEM** *ipsa collocatio conformatioque verborum perficiatur in scribendo, non poetico sed quodam oratorio numero et modo*, **cic. orat. lib. 1:** numerum, illum, qui maxime ornat sermonem, vbiuis sollertissime esse seruatum deprehendimus cum mira quadam scitaque suauitate. Sufficere haec potuissent animumque ab omni alia cogitatione ad illa publicanda traducere: sed accesserunt aliae, quae opus maturarunt causae grauissimae.

Iam dudum nimirum *programmata* illa, scholastica potissimum, vsu ipso atque aestimatione bonorum omnium vel distracta omnino,

P R A E F A T I O.

mnino, vel ad tantam paucitatem redacta fuerunt, vt ne precibus quidem cupide illa per litteras efflagitantium satisfieri potuerit: adeo vt propter argumenti dignitatem ftilique excellentiam maximum eorum defiderium conſequutum atque collectio eiusmodi exoptari coepta fuerit. Quae animaduertens bibliopola, vir honeſtiſſimus, atque perquiri- tantium deſideriis excitatus adiit VIRVM SVMME REVER. multisque precibus ab eo contendit, vt illa non ſingula ac ſeparata, quod vix operae pretium eſſe, nec ſuis aliorumque rationibus conducere putabat, ſed in certum ordinem redacta publici fieri iuris primo quoque tem- pore ſuſtineret, veritus, ne quod HALBERSTA- DIJ iam tentatum foret, ſpes tam praeclari opusculi ſibi prorsus eriperetur. Meritiſſi- mus nimirum ſcholae *halberſtadienſis* modera- tor GEORG. VENZKY pro ſingulari, quam lon- go ſibi uſu acquiſiuit res eiusmodi diiudican- di peritia tantam nuper ex his programmati- bus paſſim circumuolitantibus cepit volu- ptatem, vt programma ſcholaeſt. V. *de utilita- te pietatis in litteras redundante* optimo ſuo lectuque omnino digniſſimo libro, qui *Un- terricht für Schüler* inſcribitur totum infe- ruerit. Debitae illi habentur gratiae, quod prouida ſua atque ſollerti cura effecerit, vt quae pulueri tenebrisque iam deſtinata vide- bantur in lucem demum producta noſtram

memo-

PRÆFATIO.

memoriam ad felicitatis neglectæ cogitationem excitarent.

Ipse demum VIRO AMPLISSIMO auctor suaforque extiti, ut quam primum posset nulla interposita dubitatione typis programmata quæ saluam iam multis mouissent exscribenda atque diuulganda curaret: qui tot demum precibus programmata exposcentium defatigatus, quamquam quæ ab ipso parui, quæ ab aliis proficiscuntur inusitato exemplo magni aestimare solet, facilem tamen sese præbuit. Nec defuerunt vñquam exempla eiusmodi collectionum. Notissima sunt, ut demestica tantummodo leuiter perstringam, VIRORVM SVMME REVEREND. FRANCKII VTRIUSQUE, BREITHAVPTII, ANTONII atque ordinis nostri theologici SENIORIS D. LANGII, quorum, quum augere velim, vereor ne imminuam laudes, programmata quæ dispersa antea atque disiecta, vel conquisita, vel ceteris eorum operibus subiuncta sunt. Nota etiam sunt atque peruulgata INSPECT. nostri HONORATISSIMI FREYERI programmata scholastica, quæ plurimis, ut facile intelligi potuit, pergrata perque iucunda fuerunt. Vnicum erat, quod rem prope iam explicatam perturbare atque impedire videbatur, grauißimorum nimirum negotiorum multitudo, quibus VIR SVMME REVER. nullo non tempore tam districtus tenetur, ut nec vlla hora a cogitationibus, meditationibus, laboribus publicis atque priuatis, vacua ipsi relinquatur.

Ne

PRAEFATIO.

Ne vero in cassum missae preces forent, studioque denegare, quod expectabatur, videretur, totam rem mihi demandare amantissime constituit: quam fiduciariam operam, eo facilius mihi permitti passus sum, quod tanto me fauore atque beneuolentia, VIR SVMME REVER. quam primum ipsi innotui amplexus est, vt ingrati animi suspicione vix viderer absolendus, nisi de agendis quidem atque habendis gratiis cogitarem, quas referendo adsequi non possem.

Quamquam igitur pietas in referenda gratia iucunda: parua tamen sunt, quae pro tot tantisque beneuolentiae, quae VIR SVMME REVER. in me exstare voluit documentis, reddere atque in adornando hoc opusculo praestare potui. Dispersa nimirum programmata, quorum argumenta mihi innotuerunt seruato temporis ordine collegi: collecta ab innumeris, quae irreperant mendis erroribusque typographi-
cis vindicaui: vindicatis hac ratione atque purgatis annotationes quasdam, quae rem ipsam illustrare videbantur, adieci, quibus vt eo facilius a ceteris, quae VIRO SVMME REVERENDO ipsi debentur, dignoscantur, stellulas praefigendas curaui. Constitueram antea programmata tantummodo in adspectum lucemque proferre: attamen ne opusculum, quod characteres *minusculi* breue iam
b
exi-

PRAEFATIO.

exiguumque reddiderant, mutilum plane et quasi decurtatum prodiret, mutato consilio epistolas quoque adieci: germanico programmate, quod multi iam sitienter adpetunt, atque a VIRO SUMME REVERENDO conscriptum est, quum docendi illi munus iussu POTENTISSIMI REGIS BORUSSIAE in florentissima nostra academia demandaretur, in aliam occasionem reiecto. Nec iis operam perdidisse videbor, qui recentiores cum veteribus coniungendos rectissime contra alios, quibus soli veteres placent, contendunt. Iam inde a QVINTILIANI temporibus eruditi inter se dimicantes miscuere certamina vtrum veteres recentioribus an recentiores veteribus anteponi videantur QVINTILIANVS lib. X. c. I. *quidam solos veteres legendos putant, neque in ullis aliis esse naturalem eloquentiam et robur viris dignum, arbitrantur: alios recens haec lascivia deliciaeque et omnia ad voluntatem multitudinis imperitae composita delectant.* Facile largimur, consultius esse certissimis veterum vestigiis insistere, quam per incerta multorum recentioris aetatis breuia atque dumeta vagari: *nihilominus*, vt cum incomparabili D. WALCHIO ordinis theologici ienensis oraculo, praeceptore omni pietate colendo loquamur: *recentiores cum veteribus coniungendos esse existimamus partim, vt cognoscamus quomodo illi veteres sunt imitati, vt ex illorum*

rum

P R A E F A T I O.

rum exemplis discamus applicare, et ad usum adferre, quae in ipsa latinitate profecimus, partim quia recentiores auctores viam ostendunt ad habitum de illis rebus dicendi, de quibus nostra aetate loquendum est, comparandum, quarum magna est copia, quae veteribus auctoribus fuerunt incognitae. Vbi adolescentes ad solos vetustiores scriptores accedunt, discunt quidem de rebus bellicis, ciuilibus similibusque latine loqui: sed quando dicendum est de argumentis aliis, quae aevi nostri propria sunt, nesciunt, quomodo eleganter, quae cogitant sint exprimenda. histor. crit. latinae ling. lib. VI. §. III.

Opusculum ipsum tripartitum procedit. Priorem partem programmata academica, funebria ceteraque ad festorum dierum solemnia conscripta sibi vindicant. Professoris eloquentiae quidem iam inde a primis academiae annis fuit, funerum solemnia indicere: nihilominus in consuetudinem quondam abierat, ut quandocunque quis reuerendi ordinis theologici supremum diem expleuisset, aut collega aliquis, aut cuicunque illud negotium traderetur exsequiarum solemnia tenatus academici nomine ediceret. Quare factum est, ut quum SVMME VENERABILIS BREITHAVPTVS atque SVMME REV. ZIMMERMANNVS egregia morte defungerentur, NOSTROQUE praeceteris prouincia illa demandaretur, priora programmata funebria eorum nomine, qui ad

P R A E F A T I O.

semestria academiae gubernacula sedebant, conficeret. Quae illis subiuncta sunt feriis festisque diebus imperandis destinata, decani quem vocant officia atque partes sustinens tamquam sua sibiue propria elaborauit: si ab ultimo discesseris quod SUMME VENER. D. LANGII grauissima atque inopinata valetudine conflictati vices suscipiens condidit litterarumque monumentis consignauit. *Alteram partem* occupant programmata scholastica argumentorum selectu, verborumque nitore atque elegantia maxime iucunda omnibusque numeris absoluta. Facile adparet condita illa esse a VIRO SUMME REVERENDO, quum numerosae orphanotrophei iuventuti maxima cura summaque fide praeesset: quod adeo non infra dignitatem suam positum esse existimauit, vt maximam potius ex iucunda animorum contentione atque innocentissimorum suauitate morum ceperit voluptatem. Nihil intermisit, quod studium acuere, desideram ac torporem discutere, ardoremque qui resederat nonnumquam excitare atque innovare videbatur. Quare anno MDCCXXVII. inspector scholae latinae constitutus, classem selectam eadem ac in paedagogio nostro regio obseruauerat, ratione ordinandam duxit, vt alumni nimirum qui integrum annum in classe illa suprema transgissent, cum programme tamquam publico quodam diligentiae, inge-

PRAEFATIO.

ingenii, profectuum documento atque incitamento dimitterentur. Litterae denique, quae ad disputationum solemnita conscriptae sunt atque *tertiam* libelli huius *partem* constituunt, tantam tamque variam eodem argumento ubiuis spirant suauitatem, vt facile adpareat dissimilitudinem in rebus simillimis quam maxime ornare epistolam VIROQUE MAXIME REVER. neque rerum neque verborum copiam vmquam deesse posse. Vale LECTOR OPTIME. Dedi HALAE *magdeburgicae* in paedagogio regio VI. id. apr. an. CIOIOCCXL.

INDEX

PROGRAMMATA ACADEMICA

p. 1 - 172.

- I. In funus viri summe venerabilis IOACH. IVSTI
BREITHAVPTI p. 1
- II. In funus summe reuer. IO. LIBORII ZIMMER-
MANNI 51
- III. De veterum temporibus memoriae CHRISTI
vitae restituti sacris ad solemnia pascha-
tos. 77
- IV. De tempore spiritus DEI in primos CHRISTI
discipulos effusi opportunissimo ad sole-
mnia pentecostes. 101
- V. De solemniis CHRISTI sacrorum originibus ad
diem natalem DOMINI. 117
- VI. Ad difficiliora verba ROM. I. com. III. ad
paschae solemnia. 145

PROGRAMMATA SCHOLASTICA

p. 173 - 250.

- I. Ad examen solemne. 175
- II. Ad examen classis selectae. 177
- III. De transitu ex scholis in academias feliciter
instituendo. 181
- IV. De orationum scholasticarum argumentis
bene feligendis. 191

V. De

INDEX.

V. De vtilitate ex pietate in litteras redundante	201
VI. De corporis motu atque exercitatione literatis necessaria.	219
VII. De periculis et malis eruditorum.	236

LITTERAE ACADEMICAE AD DISPVTATIONVM SOLEMNIA

p. 251 - fin.

1) sub|praesidio VIRI SVMME REVERENDI habitarum:

I. De loco difficili 10. X. com. XXXIII-XXXVIII.	253
II. De precatione CHRISTI pro auertendo calice ad MATTH. XXVI. com. XXXVIII.	255
III. De dictis <i>scripturae sacrae</i> probantibus	258
IV. De CHRISTO a IVDÆIS conspiciendo ad MATTH. XXIII. com. XXXVIII.	261
V. De gradibus peccatorum	263
VI. De concilio tridentino.	269
VII. De patrum primitivae ecclesiae feliciori successu cer.	273
VIII. De discrimine eius quod naturale et morale dicitur in theologia.	276
VIII. De ἀναμαρτησία ab hominibus in hac vita non obtinenda.	279
X. De scriptura sacra.	284
XI. De paedobaptismo.	287
XII.	

INDEX.

XII. De polygamia simultanea illegitima.	290
XIII. De gradibus bonorum operum et virtutis,	295
2) aliis moderantibus defensorum.	
XIV. De notionibus superi et inferi.	297
XV. De nonnullis ad poema pertinentibus.	300
XVI. De veritate.	303
XVII. De DIONYSII SICILIAE tyrannis.	306
XVIII. De veterum coniunctione matheseos cum philosophia, de qua in ipsis litteris agi- tur.	308
XVIII. De paronomasia sacra.	314
XX. De EBRAEORVM grammatica.	318
XXI. De re athletica.	321
XXII. De venae sectione.	324
XXIII. De antiquitate codicis alexandrini.	327
XXIV. De soloecismis generis codicis ebraei.	330
XXV. De nonnullis abstractis mathematicis.	332
XXVI. De soloecismis casuum sacri codicis.	335
XXVII. De punctorum ebraicorum antiquitate.	338
XXVIII. De affectibus.	341

PRO-

90
is,
95
97
00
03
06
m
gi-
08
14
18
21
4
27
ei.
30
32
35
e.
38
41

PROGRAMMATA ACADEMICA

QVIBVS

TAM EXSEQVIARVM QVAM
DIERVM FESTORVM
SOLEMNIA

NOMINE SENATVS ACADEMICI
INDICVNTVR.

ATAMMATA
ACADEMICA

MAVO IMPRIMATUR

EMERSONIA ACADEMICA

SV

I

AB
TE
DE

DI

EV

PO
BE

D. O. M. S.
MEMORIAE
INCOMPARABILIS. THEOLOGI
VIRI

SVMME. VENERABILIS. EXCELLENTIS-
SIMI. AMPLISSIMI

IOACHIMI. IVSTI
BREITHAVPTI

ABBATIS. BERGENSIS. SVPREMI. SACRORVM. IN
TERRIS. MAGDEBVRGICIS. ANTISTITIS. EARVM-
DEMQUE. SANCTORIS. CVRIAE. SENATORIS. S. THEOLOGIAE
DOCTORIS. ET. PROFESSORIS. IN. FRIDERICIANA. SE-
NIORIS. SEMINARIJ. HILLERSLEBIENSIS
DIRECTORIS

DE. ACADEMIA. OMNIQUE. DEI. POPVLO
MERITISSIMI

QVI

DIE. XVI. MARTII. HVIVS. ANNI. CIO IO CCXXXII
VITA. BEATE. DEFVNCTVS

AD. DIEM. IIII. MAII

EVNEBRI. SERMONE. IN. AEDE. SCHOLASTICA
CONDECORANDVS. EST

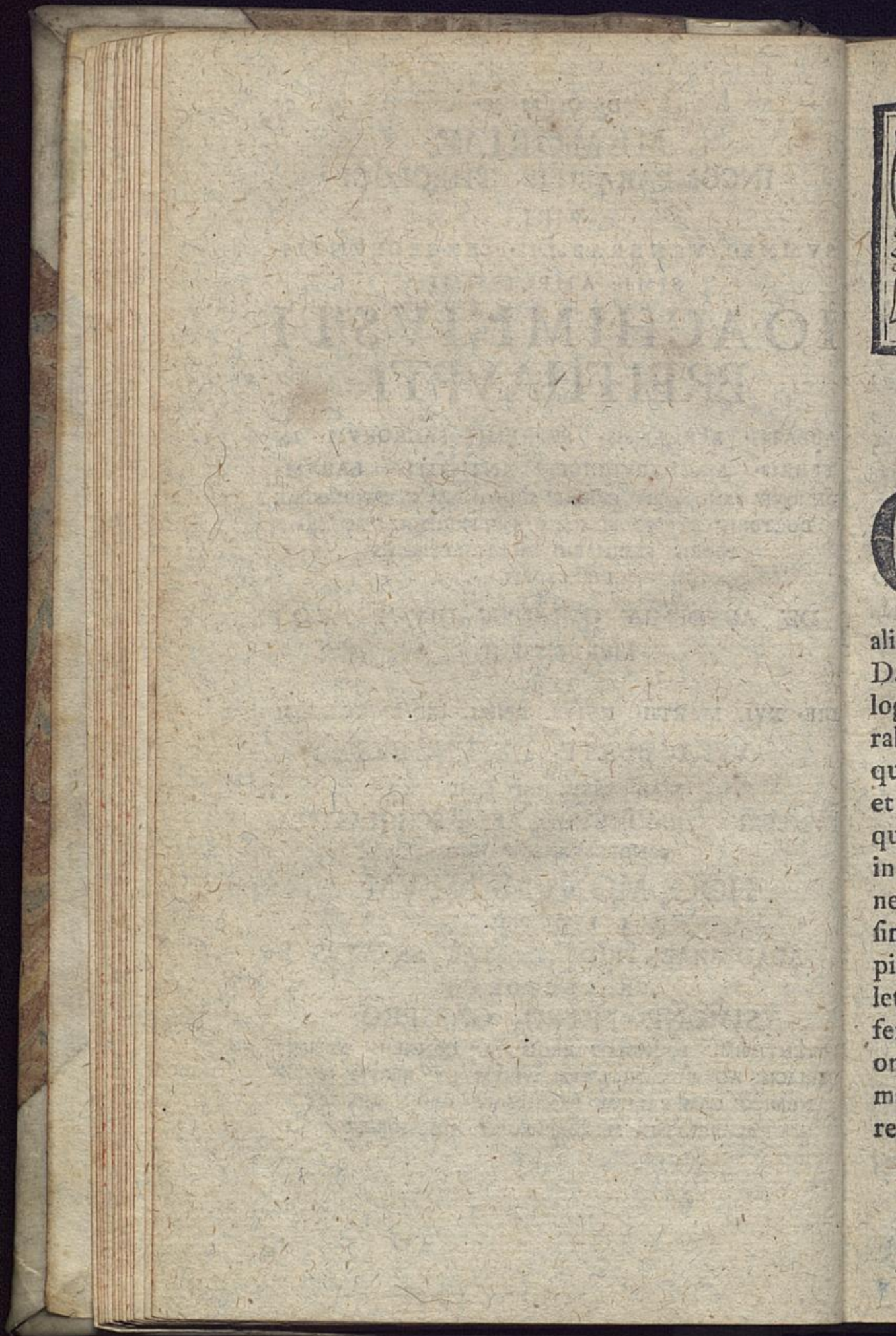
HOC. MONVMENTVM

L. L. Q. POS.

ACADEMIAE. FRIDERICIANAE. SENATVS
PRORECTORE

SIMONE. PETRO. GASSERO

POTENTISSIMI. PORVSSIAE. REGIS. A. CONSILII. INTIMIS
BELLICIS. AC. DOMANIALIBVS. IVRIVM. ET. RERVM. OECO-
NOMICO. CAMERALIVM. PROEessore. ORDINARIO. ET
SCABINATVS. MAGDEBVRGICI. ADSESSORE.

ali
D.
log
ral
qu
et
qu
in
ne
fin
pi
let
fer
on
ma
re

QVEM REBVS humanis interceptum et a statione sua euocatum morte, quod vnum immortalitatis iter patet, ad beatorum religionem transiisse ante aliquod tempus tristissimo nuntio accepimus, D. IOACH. IVST. BREITHAVPTVM, theologum consummata doctrina et integritate venerabilem, plures nobiscum lugent et non sine exquisito dolore lacrimantur. Communis enim est et ad plures pertinet ille acerbissimus casus, neque vna, sed multiplex fortunae iactura facta est in vno homine, plurium virorum virtutes, munerum et merita complexo. Vt gentem amplissimam taceamus, quae se hoc ornamento et capite orbam in squalorem coniecta grauissime dolet, vt amicos praetereamus et familiares, qui feralis huius casus dolore paene opprimuntur: omnis purior CHRISTI coetus illaetabili lacrimarum officio planctibusque prosequitur doctorem de se meritissimum, suae incolumitati conser-

uandae, dignitatieque amplificandae per LII annos publice operato; cuius labori et institutioni sane quam plurimos diuinæ mentis interpretes dignissimos, per omnem domini vineam longe lateque dispositos, acceptos refert, et ex quo numquam, nisi hac tristissima decessione, aliquod detrimentum, innumera vero accessionum incrementa cepit. Illa in primis sacratiores respublica, quæ in terris magdeburgicis floret, vigilantissimum hunc præfulem et supremum sacrorum antistitem lugubri voce gemituque deflet, eiusque indefessum de sua integritate studium, curam, regimen tristis desiderat. Sanctior senatus, regio nomine rebus sacris præsidens, aegre fert amissionem huius membri, quod annis laboribusque exantlatis in illustri hoc collegio reliquis omnibus superius erat, prudentia, longo rerum usu parata, conspicuum. Berga, coenobium, orbitatem suam gemit, et luctuosissime deplorat decus suum, fulcrum firmissimum et caput luget, sub quo annos XXII, et quod excurrit, factum, rectum, conseruatum fuit et innumeris modis locupletatum.

NOSTRA tamen academia iure quodam suo hanc communem tristitiam propriam sibi et peculiarem vindicat, neminique de primis in hoc moestissimo officio partibus concedit. Noster enim diutissime fuit, nobis maxime nostraeque academiae vixit, ac longissimam vitae partem insumsit, nobis etiam maxime, o acerbissimam sortem!

fortem! mortuus est et fato ereptus. Amisimus collegam aetate, beneque de musis nostris merendi diuturnitate, omnibus nobis prouectio-rem: qui ab huius academiae incunabulis ei operam nauauit, et ad eius celebritatem, si quis alius, plurimum contulit, eius fasces bis prudentissime administrauit, saepius gesturus, sin reliquae occupationes impediuiissent. Ereptus nobis est doctor theologus: qui litteras sacras primus in hanc bonae mentis sedem inuexit et ad sublimem locum euexit: qui ea fide, sollertia, dexteritate omnes sacrationis disciplinae partes docuit, vt incredibilis ad eum fieret iuuenum DEO se consecrantium confluxus: qui vt communis theologorum nostratium praeceptor plures religiosa doctrina initiauit discipulos, quam alii non incelebres doctores vmquam viderunt. Derelicta est tribus iuuenum inopum, regiaque beneficentia subfultorum, a direttore, capite et patre suo, qui illos in familiam receptos cura, consilio, ope sustinuit. Orbati sumus boni omnes rarissimo doctrinae, sanctitatis et religionis exemplo, quod eximium adhuc decus nostrum et ad virtutem incitamentum fuit, iam triste desiderium.

HAEC lacrimabilis, numquam tamen satis de-
flenda iactura, publico certe luctu testanda est:
ne felicitatis nostrae, atque adeo nostri ipsorum
incurii, aut iniqui fortunae nostrae aestimato-
res videamur. Publicae salutis et posteritatis

A 4

magni

magni interest, tam rarum et inusitatum inter mortales exemplum in publicum proferre, et auctoritate solemni ad posteros transmittere. Quod itaque pietas in venerabilem senem, grata immortalium eius in rem nostram meritorum recordatio, senatus academici consultum, laudabilis nostra consuetudo, civium expectatio, collegii iura, et amor denique noster postulant, ut more academico iura funebria peragantur, merita dignis laudibus condecorentur, et ipsis de immortalitate inter nos, quoad suus virtuti honor constabit, prospiciatur: extremum hoc sanctis manibus officium praestabimus, ipsisque publicum hoc monumentum, omnium conscientia suffragioque subnixum, lugentes moestique consecrabimus.

COGITANTIBVS autem nobis incomparabilis et antiquae virtutis theologi vitam, vnum is ex omni antiquitate sacra AVRELIVM AVGVSTINVM, primi ordinis in ciuitate diuina virum, ita viuendo retulisse, et alterum nobis hipponensem praesulem reddidisse visus est, ut satis ad eius laudem dixisse credamus, satis etiam ad declarandum, quantum caeli depositum in BREITHAVPTO nobis concessum et iam origini suae repetitum sit, si cum aliqua vtriusque contentione nostratem AVGVSTINVM antiquo nequidquam inferiorem fuisse demonstrauerimus. Quare venerabilem hanc priscae integritatis imaginem in BREITHAVPTO proposituri, eius ante
omnia

omnia vitam ad ipsum annorum rerumque gestarum ordinem enarrabimus, deinde singulares, quibus eminuit, virtutes concelebrabimus, ea fide, quae non solum historiam, sed grauissimam illius magistratus, quem gerimus, auctoritatem decet.

IN EO diuus AVGVSTINVS incredibilem gratiam apud posteritatem sanctiorem peperit, quod vitae partem ipse litteris consignavit, et iuuentutis errores pariter, ac infinitam numinis benignitatem, confessus est in praeclaro confessionum opere, quod singularem erga deum pietatem spirat, et legentibus dubium relinquit, maioremne ex huius partis scriptione delectationem, an grauiorem dolorem ex reliquae narrationis desiderio conceperint. Eandem ab omnibus laudum diuinarum cupidis gratiam iniit BREITHAVPTVS, quod commentarium vitae anno MD CC XVIII, auctore per illustri CANSTEINIO, condidit, et post quinquennium in lucem prodire permisit, longe maiorem certo initurus, si, quo coeperat, filo, eodem illum pertexere potuisset. Hunc igitur certissimum auctorem per ipsam vitae narrationem sequemur.

SI IN republica litteraria et ciuitate dei ordines non doctrina, virtute, et meritis propriis; sed maiorum imaginibus, gentis antiquitate et prosapia nobilitate censerentur: non tamen fuisset huic nostro de primo et splendidissimo

ordine dubitandum. Maiores enim habuit in hercynio tractu per plura saecula, gestis in vtraque republica magistratibus, innumeris in litteras, patriam et religionem meritis, ac vitae sanctitate clarissimos. Quorum vestigia non consequutus solum, sed longe praetergressus est, ab illis alienissimus, qui domesticas dignitatum imagines ad gloriandum magis, quam imitandum aemulandumque propositas esse credunt. Parentes ipsi obtigerunt, felicissima nascendi forte, M. CHRISTIAN. BREITHAVPTVS, vir integerrimus, gregis christiani northeimensis pastor, et iurisdictionis hohentedenensis antistes, et ANNA ANGELA TROSTIA, matrona ornatissima, oriunda ex gente TROSTIA, de re sacra et litteris, per MARTINVM maxime TROSTIVM, longe meritissima, quae illum NORTHEIMIAE, anno a salute parta CIO IOC LVIII mense februario inter fulgurantis et tonantis caeli fragores, ea anni tempestate inusitatissimos, in lucem enixa est, non obscuro omine, fore hunc tenellum aliquod fulmen filiumque tonitruum, omnia quoquouersum diuinitus prostratum, et salutari flamma accensurum, quales in diuinis oraculis IACOBVM et IOANNEM ab ipso CHRISTO vocatos legimus MARC. III COMM. XVII.

QVOD AVRELIO a parentis PATRICII cura valde destituto piissima MONICA fuit, fuit idem nostro religiosissima ANNA mater: in cuius procuracionem concessit, postquam vix quadrimus patrem

trem immaturo fato amiserat, cuius etiam ardentissimis apud DEVM supplicationibus, vigiliis, adhortationibus, longeque sapientiore, quam vel a patribus plerisque proficisci solet, cura et educatione effectum est, vt, summi numinis amore et consuetudine a teneris mature initiatus, primum aetatis florem a corruptione intemeratum transigeret, et annos, accelerato virtutis ac religionis, quam cum lacte inbiberat, gradu superaret. Quamobrem, beneficiis maternis AVGVSTINO aequalis, grati animi testificatione ipsi secundus esse noluit. Nam sicut ille libro confessionum III et VIII matris amabilem et venerabilem consignauit imaginem: ita etiam noster MONICAE suae castam virtutem, modeste quidem, at digne et grauer collaudauit, pietatis monumento, quod ipsi vita functae erexit anno CIO IO CC IIII, dignum sane, vt omnium feminarum manibus teratur et matribus familias exemplo perenni proponatur. Partem oneris et curarum sustinuerunt, atque in formando fratre natu minimo eximie elaborarunt tres fratres aetate maiores: quorum primus M. CHRISTOPH. ANDREAS BREITHAVPTVS, scholae patriae moderator, patris prouinciam, quae ipsi cum hereditate testamento tradita fuerat, adeo administrauit praeclare, vt NOSTER patre orbis patrem non desideraret, in eiusque disciplina inusitatae doctrinae tirocinia poneret.

FVIT

FUIT IN hoc BREITHAVPTVS multo felicior AVGVSTINO, quod ille admodum puer, litterarum causa MADAVRAS in ludum grammaticum missus, a domo et a MONICA sua abfuit, vnde demum ephebus factus rediit, cum insigni bonae mentis detrimento: NOSTER in patria vrbe et domo sub circumspectae matris fratrumque cura adoleuit, et periculosissimam vitae partem transegit, cum magno illibatae religionis incremento. Refert AVGVSTINVS, se inter reliquas litteras, quibus tenera aetas illis temporibus imbui consuevit, praecipuo quodam oratorum et poetarum amore conflagrasse, totumque fuisse in VIRGILIO legendo, erroribus AENEAE et DIDONIS calamitatibus plorandis. Eodem naturae imperu BREITHAVPTVS puer ferebatur ad oratoriam et poeticam artem, illa erectiorum ingeniorum oblectamenta, omniumque disciplinarum antiquissimas. In reliquo quidem pulvere scholastico nihil paruum suarum, diligentiae et contentionis reliqui fecit, linguarum elementa, historiam, philosophiam omnem, indefessus didicit: quoties tamen aliis laboribus perfuncto otuari licebat, poetae sibi illum vindicarunt, quos graecos et latinos diurna nocturnaue manu versauit, et praestantissimis floribus decerptis, atque in vsum futurum congestis, imitari conatus est. MARONEM vero, qua erat iudicandi felicitate, ita prae reliquis adamauit, vt memoriae traderet omnem, eiusque heroicam dictionem suam faceret. Atque

que vt ex his studiis aliquis fructus ad rem diuinam rediret, cui se totum viuere existimabat: prouerbiorum SALOMONIS versionem poeticam ab illo iam tempore molitus est. Tantum abfuit, vt his litteris a religione, quod multis tamen accidit, diuelli se pateretur.

SIC Igitur formatus de sententia fratrum, qui nil diutius ipsum morati e laribus egressum in illustriori luce vires suas experiri, aemularique ingenia voluerunt, anno aetatis XVIII, saeculi superioris LXXVI, academiam IULIAM adiit: quae non loci solum propinquitate, sed celebritate professorum, CHRISTOPH. SCHRADERI maxime, et HEINRICI MEIBOMII, in oratoria et poesi insignium, ipsum attraxerat. Habuit hic doctores per orbem, qua litteris colitur, longe excellentissimos, GERHARD. TITIVM, ANDREAM FROELINGIVM, cuius iucundissimo etiam conuictu vsus est, et WIDEBVRGOS fratres, qui erectiorem huius adolescentis indolem, incredibilem industriam et arripiendi, quae proponebantur, celeritatem experti, ipsi ad recondita et interiora litterarum penetralia contendenti facem fidi praetulerunt, neque committendum putarunt, vt ingenium non mediocre, sed excellens et ad omnem praestantiam factum, mediocriter coleretur.

QVAS AVGVSTINVS CARTHAGINEM, ad locupletissimum illo tempore eruditionis mercatum, profectus litteras cœluit philosophicas, lecto CICERONIS HORTENSIO excitatus et in ARISTOTELIS

cate-

categorias aliosque libros delatus, in quibus mire
 profecit: easdem BREITHAVPTVS HELMSTA-
 DIi imbibit ex fidelissima philosophorum, quibus
 audiendis operam dedit, institutione haustas;
 ita tamen, vt caelestem doctrinam, cui se ma-
 xime deuouerat, non negligeret, sed maxime
 etiam coleret. Nec fuit, cur ipsum huius indu-
 striae in vtraque eruditione positae vnumquam poe-
 niteret: etenim cum deinde in litteris sacris do-
 cendis omnem vitam consumsit; ipso euentu com-
 probatum vidit, non sine providi DEI cura et
 praesagae mentis moderamine factum esse, vt
 theologiam etiam scholasticam, quam vocant, di-
 sceret, et philosophicis litteris ingenium ad re-
 ctum veri falsique sensum, notionesque rerum
 distinctas et adaequatas subigeret. Vicesimo ae-
 tatis anno emensus stadium academicum, omni-
 umque aequalium admirationem, praeceptorum,
 quibus quotidianas et insignes litterarum pro-
 gressiones mirifice probauerat, laudum testi-
 monia et apparatissimam omnis doctrinae ele-
 gantioris, reconditae et sacratoris scientiam
 consequutus: secessum litterarium, quem fore
 in rem suam intelligebat, felici opportunitate
 BRUNSVIGAE et GVELPHERBYTI inuenit; vbi bien-
 nium exegit in recondendis digerendisque lectio-
 nibus academicis, et praeceptis oratoriis cele-
 berrimi SCHRADERI ad vsum conferendis. AVGV-
 STINVS in foro per aliquod tempus versatus, pri-
 mam suam in dicendo operam causis agendis ad-
 dixit

dixit: primus facile in hac iuris eloquentia futurus, nisi internis stimulis ad rem diuinam reuocatus, cum hac eloquentia litigiosa diuortium fecisset. BREITHAVPTVS, certius et deliberatius iter ad bene merendum de re sacra ingressus, quam sibi naturae beneficio concessam et rhetorum cura excultam cognoscebat eloquentiae facultatem, eam omnem ad causam DEI in concionibus sacris agendam, hominumque animos ad religionem flectendos, impendere elaborauit, adeo felici successu, vt inter oratores sacros paucos haberet pares, superiorem neminem. Obtigerunt ipsi in hoc otio duo consummata ad imitandum exempla oratorum, CASPAR CRVSIVS, serenissimi terrarum brunsvicensium principis a rebus sacris, et D. BRANDANVS DAETRIVS, abbas supremusque sacrorum guelpherbytensium antistes: quorum prior in dictione concisa et colorata, posterior in periodica et ponderosa excellebat. Hos admiratus, imitatus, aemulatus est: ita, vt ad BRANDANI virile robur propius accederet, eumque in dictione et actione felicissime exprimeret, in cuius etiam consuetudinem penitus se immerfit, paterna eius consilia et auctoritatem pie veneratus.

AVGVSTINVS THAGASTAE, in patrio municipio, grammaticum agere, atque in scholastico puluere, molestiarum et fastidiorum plenissimo, desudare coepit: cuius tamen mox pertaesus, ad alia contendens et academicam celebritatem nobiliusque

que litterarum genus desiderans, eo se paullo post ipse abdicauit; licet non paucos haberet, qui ludum frequentarent et praeuentem indefessi sequerentur. Eandem prouinciam NOSTER ornandam suscepit anno c^{io} 1300 LXXX, quum illustris gymnasii guelpherbytani moderandi secundas partes, quas correctoris vocant, subiret, auctore potissimum et suatore venerabili BRANDANO, sacramento etiam voluntatis paternae permotus, quo cautum erat, ne BREITHAVPTI fratres primam quamque prouinciam ipsis oblatam recusarent. In hunc fundum diuinis auspiciis rite immissus adeo sancte, caste et indefesse illum coluit, ut eius laboris, licet breuioris, amplissimos fructus ferret, magnamque expectationis de se excitatae accessionem faceret. Quidquid ex solida linguarum notitia, earumque causis reconditis, ex antiquitate remotissima, historiarumque monumentis, scriptorum elegantissimorum, qui ob praestantiam classici nominantur, lectione, ex rhetorum praeceptis et philosophorum disputationibus, omni denique litterarum apparatu ad scholarum usum conferri potest: id ex doctrinae opibus depromsit, habitoque rerum delectu ad intelligentiam tironum accommodauit. In primis ad latinitatem, bene, copiose et ornate dicendi, recteque sapiendi artem ex ipsis fontibus antiquis hauriendam suis se ducem praebuit: quibus sine ambagum circuitionibus, in eo studiorum genere usitatissimis

mis, idem expeditum facileque iter, quod ipse decurrerat, ad humanitatem praeiuit. Qua laboriosissima opera aliis forte satisfecerit, qui praeter litterarum culturam in paedagogo nihil desiderant quidquam: sibi nullus videbatur partibus suis satisfacere, nisi eandem operam in iuventute ad bonam mentem, veram sapientiam, animi morumque integritatem formanda collocaret, et sollicitè prouideret, ne virgiliani et ciceroniani magis, quam christiani euaderent pueri, non ad umbram, sed ad vitam, ad salutem publicam, ad ipsam aeternitatem fingendi. Quam ob rem sollertissima dexteritate non solum ubi litterae sacrae docendae fuerunt, sed ipsae reliquae omnes, quas quotusquisque non arbitratur a sanctiore doctrina et vera in DEVM pietate alienissimas? scite in pectora iuuenum inuolare, eorumque animos a vitio ad virtutem transducere, sanctis commotionibus afficere, DEOque familiaris conciliare sategit. Peculiarem opem praestitit accessuris ad sacra christianorum mysteria, quos singulos, antequam sacerdotem adirent, se conuenire, animum excutere, de corruptione dolere, et nuntio rebus omnibus misso, serio cum DEO in gratiam redire iussit, quibus, aliisque religiosis exercitiis magnam horarum partem, et plerumque diem primum sanctiorem transigere solebat. Neque inanis fuit haec opera, quam DEVS ita fortunauit, ut felices hos successus pignoris et boni ominis instar

B

habe-

haberet, ad optima quaeuis a propitio numine in reliquis suis publicis laboribus speranda.

VIX ANNVM expleuerat in hac bonae mentis officina strenue elaborans, quum pestis vicinas terras peruagata, et ad has oras progressa, solitudinem vbiuis et scholarum in primis missionem subito imperauit. Qua re factum est, vt, dum iuuentus litterarum studiosa sarcinas colligit et fugam meditat, noster BREITHAVPTVS animum sanctissimis igniculis inflammari, et ad alia omnia stimulari sentiret, atque receptum cogitare inciperet ex hac arena ad theologicas litteras magis colendas, illas quondam delicias suas, a quibus se diuulsum esse moleste ferebat. Initio quidem his stimulis resistit, veritus, ne intempestiue et inauspicato mutationem subeat, DEO rem permittit, eumque ardentissime obtestatur, vt hoc affectu, magis in dies magisque aucto, liberetur. Verum vt excelsis ingeniis praesagia rerum futurarum inesse, et incitamenta ad altius enitendum diuinitus indi solent: ita hic ardor eundo vires acquirit, et ipsa diuturnitate, quae inordinatos impetus minuit, augeatur. Subductis tandem rerum suarum rationibus in hac statione cum ipso vitae discrimine permanendum sibi esse duxit, donec aliqua diuinae voluntatis significatione et indulgentissimi principis RVDOLPHI AVGVSTI auctoritate dimitteretur. In mediis his turbis aliquis opulentior iuuenis, sanctiori disciplinae consecratus, ex academia IVLIA domum

domum commigraturus, studiorum comitem et moderatorem desiderat, qui doctoribus helmstadiensibus vnus omnium accommodatissimus videtur BREITHAVPTVS. Re itaque ad patriae patrem delata, cuius singularem fauorem sibi conciliauerat, et speciminibus poeticis et sermonibus sacris a principe frequentari solitis, emigrationis veniam impetrat, aegrius quidem, nec sine dolore sapientissimi ingeniorum arbitri, atque habita oratione vltima solemni, post edita, *de pietatis cultu in scholis necessario*, prouincia adeo praeclare administrata decedit, xv mensium labore laudabiliter perfundus, omniumque, quibus eius industria innotuerat, laudibus exornatus.

CVM HOC igitur studiorum socio KILONIVM, celebre eruditorum pariter ac mercatorum emporium, petit eodem anno CIOIOC LXXXI: permagni sua referre arbitratus, KORTHOLTOS, WASMVTHOS, FRANCKIOS, MORHOFIOS, aliosque litterarum vindices, audire, iisque ducibus dulcissimos rerum sacrarum fontes repetere, litteras sanctiores limatius retractare, magnumque horum studiorum opus sancte et ex voto perficere. Atque hos quidem omnes suspicit, frequentat, sequitur et veneratur: in vnum tamen KORTHOLTVM animo et veneratione defigitur totus, in eius familiam, conuictum et intimam consuetudinem concedit, eius lateri et ori ita adhaeret, vt filius patrem maiori pietate colere nequeat, quam KORT-

B 2

HOLTVM

HOLTVM suum coluit, ex quo intra findonem admissus ab eius ore pependit. Eminebat consummatus ille theologus exquisita historiarum sacrarum notitia, controuersiarum sanctiorum, belorum in coetu CHRISTI gestorum, diuinaeque militiae peritissimus erat, prudentia insuper et sapientissima regendae ciuitatis sacrae dexteritate insignis, atque oraculorum sacrorum interpretatione nemini secundus. Hunc praeceptorem consequutus BREITHAVPTVS non tiro et rerum sacrarum expers, sed omnem theologiarum litterarum campum iam emensus, maturo animo et ad diiudicanda opinionum discrimina meditando docendoque subactus, non potuit non insigniter proficere et longe ultra mediocritatem progredi. Primam operam hic posuit in examinandis verae doctrinae, diuinis oraculis fultae, errorumque diuortiis, atque litium nefandarum vicissitudinibus inuestigandis. Eorum potissimum, qui in pontificis romani castris contra CHRISTI disciplinam puriorem militant, officias, si quis alius, discussit, et moderatore KORTHOLTO disputauit de *disputandi processu papistico*. Deinde ulterius progressus reliquam errantium familiam visitauit, si quid impeditum dubiis offendit, sollicita veri disquisitione expediuit, et sedulo elaborauit, ut non praeiudicatas doctorum opiniones imbibisse, sed firmissimo demonstrationis diuinae fundamento subnixus et in vero corroboratus videretur. Postea auctor KORTHOLTO,

HOLTO, theologice experientissimo consultissimoque, exstitit explicandi casus difficiliore, et prudentiam in sanctiore prouincia necessariam praecipendi, vnde ingentem ad omnem vitam muniaque grauissima vtilitatem cepit. Praeter haec commoda, quae ex hoc doctore habuit cum aliis communia, beneuolentiam specialem nunquam satis praedicari posse, semper professus est, licet pro grati animi religione mirifice praedicaret. Vt verbo dicamus, tanti fecit BREITHAVPTVS KORTHOLTVM, quanti AVGVSTINVS AMBROSIVM, hoc est, longe maximi, quem, ex AFRICA MEDIOLANVM profectus, diuinitus sibi datum accepit doctorem et parentem, a quo, ex errorum anfractibus ad rectum doctrinae caelestis tramitem transductus, atque ciuitati sacrae non vindicatus modo, sed ad magistratus etiam in ea gerendos praeparatus fuit. Eius insigni doctrina, sapientissimis sermonibus, morum castitate et venerabili integritate, adeo commotus fuerat, vt, licet ipse alios iam satis diu docuisset, in huius tamen se disciplinam traderet, huic se formandum fingendumque permetteret, huius imaginem per omnem vitae decursum exempli instar ad imitandum intueretur.

NOTIOR est et longior, quam vt huc transferatur, felicissima mentis conuersio, quae AVGVSTINO euenit, eumque mouit, vt secessum a laboribus vacuum quaereret, eaque digereret, quae ex AMBROSIO hauserat, quem in agro me-

B 3

diola-

diolanensi, et post in AFRICAM reuersus, THAGASTAE opportunum habuit, sibi que vtilissimum re ipsa comperit. BREITHAVTVS, qui, indulgentia venerandi theologorum ordinis, scholas theologicas aperuerat, suamque fidem et operam in sermonibus sacris habendis, dogmatibus theologicis, examinando et disputando inuestigandis, aliisque studiis, auditoribus addixerat, operae pretium fieri credidit, si a laboribus, discendo docendoque exhaustis, per tempus ante vacaret, quam ad novos grauiioresque labores requireretur. Quod otium non vtilius locari posse putauit, quam in peregrinatione litteraria ad celeberrimos doctores et academias. Illustrauerat eo tempore non magis FRANCOFVRTVM, quam omnem coetum CHRISTI puriorem, beatus SPENERVS, incredibili doctrina incertum, an pietate et indefesso bene de CHRISTO merendi studio, excellentior, innotueratque *piis desideriis*, quae in academiis multos ad bene sperandum, laborandumque excitauerant. Hunc igitur visurus FRANCOFVRTVM aduolat, inde ARGENTORATVM ad SEBAST. SCHMIDIVM aliosque progressurus. Verum non citius SPENERVM conuenit et familiarius cognoscit, quam, eius amore captus, peregrinationis consilium mutat, eiusque perfruendi desiderio FRANCOFVRTI tenetur, atque in hoc antistite eum gregis pastorem, quem KORTHOLTVS praeceptis tradiderat, viuum praesens intuetur, concatenatam supplicationum, medi-

meditationum, laborum et certaminum feriem, vitae domi et foris gestae sanctitatem, prudentissimam animorum curam, incredibile studium CHRISTI dignitatem in terris vindicandi et amplificandi cum admiratione veneratur. Sicut etiam SPENERVS ita illum peramare coepit, vt, quantum huic per omnem vitam, tantum reliquorum theologorum deferret nemini. Facundum simul, diuinumque in flectenda concione robur HOLTZHEIM non sine delectatione audiuit et in vsus conuertit. Iisdem his auctoribus statuit, DEO ad operas publicas ipsum vocanti obsequi, quod adhuc recusauerat, infra mediocritatem de se sentiens, admodum, qua erat animi modestia, viribus suis diffusus. Iam difficillima erat optio, et prouinciarum, ad quas simul euocabatur, diiudicatio, quam aliis prudentioribus integram reliquit, atque illis voluntatis diuinae nuntiis KILONIVM redire decreuit, quorsum inopinatus vocabatur, et prouido DEI nuntio destinatus pluribus videbatur. CATTORVM academias, ludouicianam et marpurgensem, in transitu salutat, et ex morbo, quo in itinere ad mortem decubuerat, aliisque discriminibus spartam formandi oratores sacros seu professionem homileticam, ad quam natura multoque vsu factus erat, capessit, habito auspicali sermone *de homileticis difficultatibus*. Nactus hunc campum, in quo per omnes litterarum diuinarum partes excurrere et in eloquentia sacra, tamquam possessione propria,

pria, subsistere, omnemque doctrinam suam explicare posset; in hanc cogitationem totus incubuit, ut auditoribus, diuinæ mentis interpretibus, DEIque ad populum internuntiis futuris, ea proponeret, quæ in omni sanctiori officio momentum haberent. Quam ob rem non aliquam pro sacris rostris declamandi artem, non lenocinia verborum, ad circumueniendos imperitos comparata, non circumforaneam illam verborum et blaterandi procacitatem docuit, quas pestes ciuitatis DEI ipse detestabatur; sed prudentiam mysteria sanctissimæ religionis clare, distincte, copiose et grauitè eloquendi, oracula DEI et doctrinas inde desumptas feligendi, quasuis suo loco discrete et electe proferendi, omnia denique ad illum finem dirigendi, ut populus erudiatur, instruatur, ad DEVM flectatur et vere emendetur. Eo animo publice explicauit AVGVSTINI, ad cuius similitudinem proxime accedebat, IIII libros de doctrina christiana, eorumque epitomen edidit insignitam nomine *institutionis hermeneutico-homileticæ*. Et quod experiundo didicerat; oratorem sacrum nasci et innutrirì debere ipsis diuinis oraculis; potissimam operam nauauit ad sacratissimas vtriusque foederis tabulas in eruditis circulis praelegendas, explicandas et ad oratorium vsum applicandas; ut olim haberent auditores, vnde singula dogmata depromerent, probarent et ad emendandos suos adhiberent.

NVM.

NVMQVAM AVGVSTINVM in annalibus legimus magis anxium et de rebus suis sollicitum fuisse, quam vbi ad operam suam ecclesiae praestandam renitens admouendus fuit. Quot gemitus, lacrimas et lamentationes fudit, cum HIPPONE ordine sacro initiaretur! Quam aegre a se impetrare potuit, vt VALERIO praesuli, vices suas in populo erudiendo in ipsum transferenti, morem gereret! In similes angustias redigebatur BREITHAVPTVS, quoties de statione mutanda, aut vna ex pluribus oblatiis seligenda, deliberandum fuit, fuit autem saepissime. Anno CIO IDC LXXXV ad quinque loca simul distrahebatur. Non poterat enim tam benignum fidus populo DEI exoriens, quod radios late spargere coeperat, ita obscurum latere, vt non omnes, si quod ipsis lumen extinctum erat, aut locus a luce vacuus, illo collustrari, eoque omnibus modis potiri cuperent. Facit NOSTER, quod fidum DEI seruum facere decet, DEO rem commendat, animum in omnem partem versat, et euidentissimam diuinae voluntatis significationem consequutus sibi videtur in theologorum prudentissimorum, quos in consiliorum societatem assumserat, auctoritate, et mirabili somnio, quo ipse sibi apparuit stipatus cohortibus angelorum, conceptam formulam canentium, *DEVS custodit omnes tuas vias, vt illarum nulla pereat*, ad serenissimum ducem saxonem, BERNHARDVM, in aedem meinungensem delatus. In huius igitur

B 5

piissimi

piissimi principis, patre, ERNESTO, vnanimi omnium suffragio, pio, dignissimi filii, aulam commigrat: postquam pro consequendi supremi honoris theologici copia disputauit *de ministerio euangelico*, et cimbricas musas solemniter valere iussit, ibique principis ab audiendis confessionibus et habendis sermonibus sacris futurus, atque in sanctiore tribunali locum occupaturus. Quo breuius tempus in hac statione transacturus erat, eo felicius et auspicius omnia ipsi euenire voluit benignissimus DEVS, vt eius merita de hoc loco non ex fastis aut diuturnitate, sed fructibus, aestimanda sint. Totus id egit, vt, quam aliis praeceperat curam animarum, medicinae aemulam, moderandaeque reipublicae sacrae prudentiam ipse iam praestaret et viuendo exhiberet: quod suum studium multum exstimulari et iuuari deprehendit constitutionibus ernestinis religiosissimis, quibus populi erudiendi per interrogantis respondentiumque reciprocationes, coetuumque solemniter lustrandorum cura illis, ad quos pertinet, sancte imperata fuerat. Harum longe obseruantissimus fuit, et praeter alios census, quibus multorum coetuum iurisdictionem absoluit, auctoritate principis anno CIO IDC LXXXVI lustrauit gymnasium schleusingenſe, cui tunc praeerant SCHADIVS rector, et D. CHRISTOPH. SONNTAGIVS, ephorus sacrorumque in ipsa vrbe antistes. Plura moliebatur, omnis in illam sanctissimam cogitationem conuersus, vt, quantum fieri

fieri posset, illibata religionis castitas in his terris floreret, plura etiam sine dubio pro insatiabili laborum voluptate praestiturus, nisi DEO, mortalium res ex arbitrio moderanti, aliter res placuisset. Is enim anno CIOIOCLXXXVII BREITHAVPTVM per quatuor nuntios, publico nomine ablegatos, ERFVRTVM concedere iussit, iudice tam supremo, qui rebus sacris saxonice praesidet, senatu dresdensi, ad quem haec causa deferebatur, quam ipso serenissimo principe, qui fidem ab ERNESTO PIO datam de theologo ciuitati erfurdensi opportune olim permittendo, qua erat aequitate et indulgentia, liberatum iuit.

QVA RE NOSTER diuinae vocationis certior factus, meinungensem stationem cum erfurtenfi commutauit, in qua ad aedem primariam, quam praedicatorum vocant, gregis sanctioris pastor, omniumque in illa ciuitate sacris purioribus operantium ephorus constituebatur, collegii, quod rem diuinam procurat, praeses simul et augustanae confessionis theologiae professor ex more maiorum futurus. Hanc amplissimam prouinciam vt eo rectius ornaret, erfurtenses academicam doctoris theologi dignitatem ipsi KILONII conferendam munifice curarunt. Quam consequuturus laudabile iusiurandum, ex eius academiae consuetudine, conceptis verbis iurauit, velle se omnes docendi loquendique modos fugere, qui legitimam erroris suspensionem facerent, et litium inutilium materiam praeberent. Quo minus

minus temere existimandus est turbarum ipsi-
 motarum occasionem vñquam dedisse: sed com-
 munem excellentium theologorum, vel longe
 innocentissimorum sortem subiisse, qui, si alio-
 rum inuidiam semel excitarunt, nihil adeo ve-
 rum et rectum dicunt, quod non cauillando per-
 uertatur. ERFVRTI multiplex onus ita sustinuit,
 vt exspectationem et aliorum et suam ipsius non
 tam expleret, quam superaret potius. In aca-
 demia auditiones theologicas, quae in defuetu-
 dinem venerant, instaurauit publicas et priuatas,
 codicem sacrum exposuit, libros symbolicos il-
 lustrauit, doctrinam sanctiorem in locos dige-
 stam docuit, selectiora etiam argumenta *de sa-
 tisfactione, iuramentis*, alia, ad disputandum
 subiecit, et adornato ingeniorum certamine de-
 fendit: vt insignis academiae, qua emendationi
 religioni addicta est, eius tempore accessio
 fieret. In regenda ciuitate sacra nihil prius ipsi,
 nihil antiquius fuit, quam vt disciplina castior
 postliminio in vsum reuocata sancte obseruare-
 tur. Quem in finem in magistratus religiosi con-
 uentibus, quibus praesidebat, seuerum vitio-
 rum censorem, bonique per omnia ordinis stre-
 nuum vindicem egit: gymnasii augustiniani et
 reliquarum scholarum census habuit, et amplum
 ordinem sacerdotum extra urbem rem sacram
 agentium accurata lustratione visitauit. In cu-
 ra autem animarum sibi concreditarum, quan-
 tum cogitatione contendere potuit, tantum in-
 defesso

defesso labore efficere parauit. Sermones ad conciones frequentissimas habuit grauissimos, quibus animos huc illuc trahere, saluberrimisque commotionibus afficere solebat, vt ad sui explorationem conuerterentur, in sanctissimum dolorem, vitiorum detestationem, desiderium et supplicationes, castissimamque mentis emendationem coniicerentur. Non tamen his sermonibus labores suos circumscripsit, sed publica et priuata rudiorum institutione, repetitionibus sermonum habitorum, multaue cum singulis consuetudine id sedulo laborauit, vt morbos aegrotantium et conualescentium curaret, vulnera caute tractaret, et medicinam singulis attemperaret. Illis maxime, quorum secretiore confessiones audiendae erant, animaeque curandae, incredibilem operam dedit: hos aliquot dies praeparauit, de peccatis sanguine CHRISTI rite expiandis monuit, vehementerque, quod in ipso fuit, cauit, ne indigni sacris epulis hospites essent. Dici non potest, quot quantasque anxietates in hac medicina facienda subierit, quot etiam animae ipsius cura conualuerint, et quam multos his parturientis animi doloribus ad sanctiorem lucem, nouamque vitam generaauerit.

INSIGNIS ad memoriam posteritatis animorum conuersio, hominumque ex veterno excitatio, hanc industriam consequuta est, ex eo in primis tempore, quo AVGVST. HERM. FRANCKIVM, LI-

PSIA

PSIA euocatum, collegam, laborum et fortunae
 focium habuit. Iam in KORTHOLTI familia ar-
 ctius coaluerat cum diuino hoc iuvene, ac si de
 duplicis collegii vinculo ipsis diuinando consti-
 tisset. Non secus, quam AVGVSTINVS cum ALY-
 PIO suo in scholis et AMBROSII maxime disciplina
 animorum consensione coniungebatur, quem stu-
 diorum et laborum per plurimam vitam partici-
 pem et thagastensem antistitem in AFRICA repur-
 ganda et moderanda adiutorem deamauit. Eadem
 inusitata et plus quam fraterna amicitia NOSTER
 FRANCKIVM complectebatur et colebat, ita, vt
 per XXXVII annos, quos in illa societate transege-
 runt, numquam in gratiam cum eo redierit. Non
 habet recentior aetas rei sacrae, veraeque pie-
 tatis vindicandae accessionem vllibi factam, quam
 cum illo erfurtenfi tempore comparare possit.
 Nam ex quo hi duumviri collatis viribus in ho-
 stes regnumque tenebrarum, quod plerosque
 mortales occupatos tenet, impetum fecerunt:
 incredibili felicitate inter innumeras luctas, tur-
 bas et commotiones fines regni CHRISTILATE pro-
 tulerunt, eiusque dignitatem cum multa anima-
 rum salute amplificarunt; vt innumera pectora
 expugnata in DEI possessionem fortiter vindica-
 rentur. Atque cum insana aduersariorum ra-
 bies hanc operam inuidiose et nefarie impugna-
 ret, et FRANCKIVM maxime peteret, vt vrbe
 tandem interdiceretur: NOSTER faustissimo hoc au-
 gurio motus, caussamque DEI ex calamitatibus
 et

et oppugnationibus maxima incrementa capere arbitratus, noluit ab eius fortunae societate abesse, in quam non incidit, sed sponte sua venit, intrepidus periclitantis causae bonae cum iactura tranquillitatis, dignitatis et vel ipsius vitae propugnator.

QVOD IN externis terrarum gentiumque vicibus plerumque accidit, vt vnus deminutio alterius et plurium incrementa praebet: eadem sapientissima DEI prouidentia litterarum, bonae mentis et religionis ratio fuit, cuius tot eueniunt migrationes, quot imperiorum conuersiones. Nobis igitur et academiae nostrae gratulamur hos saxonicos motus sacros, in quos ipsi illius natales incidunt, vnde singulari beneficio DEI vna cum florentissima iuuentutis colonia hos duumuiros erfartenses habuimus. Iam anno CIO IOC LXXXX HILDESIA ciuitas amplissimis conditionibus BREITHAVPTVM inuitauerat ad sacrorum moderamen suscipiendum, ad quam stationem, a molestissimo periculosissimoque audiendarum confessionum labore liberam, animo ipse multum propendebat. Erfartenses tamen, ac si de palladio ageretur, et a BREITHAVTO multis precibus mansionem, et ab HILDESIORVM republica, missis legatis ex senatorum et sacerdotum ordine impetrarunt, vt a sollicitando hoc viro abstinerent, cuius tamen non diuturna fuit possessio. Sapientissimus enim huius litterariae ciuitatis conditor FRIDERICVS, omnes laudes rebus

rebus in toga sagaque praeclare gestis longissime supergressus, cum musarum domicilium et bonae mentis sedem HALAE meditaretur, vndique colonos eo deduci curaret, virosque conuocaret celeberrimos, ad litteras diuinas huc inuehendas, nascentisque academiae rem sacram constituendam: BREITHAVPTO accommodatiorem aequissimus meritorum aestimator inuenit neminem. Qua re illum, auctore potissimum SPENERO, fridericianae suae vindicauit, et anno MDCCCLXXXI ad professoris, directoris seminarii theologici, senatoris in sanctiori senatu magdeburgico, et oratoris sacri ad aedem cathedralem halensem munera euocauit, habuitque obsequentissimum, quum indubium DEI nutum animaduerneret, et tristia tempora erfurtensia migrationem suaderent.

MULTA SVNT et immortalia merita ab AVGVSTINO in hipponensem coetum et vniuersum CHRISTI populum collata per XXXX annos, quos ibi sacerdos primum, deinde praesul exegit, laborando, instituendo suos, conuellendo hostes, ordinando rem sacram, agendoque DEI causam apud sui temporis homines. Quae tamen BREITHAVPTVS, in oras nostras delatus, non annorum solum numero aequauit, sed amplitudine etiam et dignitate superauit. Initium facile, exitum difficillime inueniremus, si singulos labores nihilo acrius susceptos quam perfectos, vel strictim persequi vellemus. Vt tamen posteritas habeat,

habeat, quod miretur, nec ad figmenta referat, si audierit, vnum hominem tot labores suffecisse, potiora commemorabimus.

ACADEMIAE primus de lectionibus sacris prospexit, habitaque oratione solemni de *reformationis euangelicae natura et indole* scholas aperuit, atque, vt exipectatione frequentius peregre aduentantes non frustraretur, omnes doctrinae sacrae partes explicauit, splendidissima semper iuuenum ad illum confluentium corona vel domi septrus, vel in publicum deductus, qui colonias disciplinae breithauptianae per omnem puriorem CHRISTI coetum duxerunt, nostraeque academiae famam late propagarunt. Dogmata sacra et doctrinarum sacratissimae religionis corpus studiose, distincte, copiose et grauitur docuit, omnemque lapidem mouit, vt non suorum capita inani theologicarum vocum formularumque notitia impleret, sed ipsas mentes efficacissima DEI cognitione et reuerentia imbueret, instrueretque sapientia vera, non ad scholam et arenam, sed ad vitam et post vitam profutura, atque in ipsis, DEI ope adiutus, praestantissimum amissae diuinae similitudinis decus, ad quod facti olim eramus, instauraret. Quam ob rem doctrinas, quae ad animum emendandum, moresque corrigendos pertinent, a reliquis intelligentiam rerum sacrarum prouehentibus, sine irreparabili rei diuinae detrimento, separari posse negauit, sed vtramque disciplinam semper arctissime copulauit. Initio HVTTERVM concinnae perspicuitatis causa explicandum sum-

C fit,

fit, atque ex ARNDIO potissimum, CHEMNITIO, LVTHERO, symbolisque eximie illustravit: postea ab anno MDCLXXXVIII propriis praeceptis usus, ita tamen, ut aliorum labores magni faceret, commendaret et adhiberet, ipseque KONIGII theologiam ob technicas voces suis nonnumquam exponeret. Atque in hoc nobilissimo dogmatum docendorum studio, aucto deinceps collegarum numero, laboribusque inter ipsos distributis, tamquam in fundo suo confedit, eique lectionibus et examinibus excolendo se totum consecrauit.

VERVM quod oracula diuina theologum formare, rerumque sacrarum, quidquid est, ad hanc normam summumque arbitrium reuocandum et constituendum esse, probe intelligebat hanc quoque sacrorum librorum interpretis personam gessit, et vtriusque instrumenti diuini tabulas sedulo commentatus est, apostolorum in primis epistolas saepius explicauit, examinibus et disceptionibus academicis illustravit. Omnis historiae sacrae stadium aliquoties decurrit, et praeceuntes vel antiquos vel recentiores scriptores optimos quosque sequutus felicissime conficit, genuinum antiquitatum usum vbiuis demonstravit, origines et vicissitudines rituum, doctrinarum errorumque familias et necessitudines, regni DEI certamina et amplificationes, verae sapientiae inter mortales migrationes, rerumque sacrarum conuersiones, fide ex ipsis fontibus facta,

ta, proposuit. Polemicam theologiam parcius quidem docuit, non tamen omnem neglexit: sed in dogmatibus proponendis, quoties scrupuli animis euellendi erant, et auditores in vero confirmandi, curate tractauit, et ipse licet pacis studiosissimus, laceffitius tamen ita nonnumquam exercuit, vt a contentiosa litigandi libidine se demonstraret alienissimum. Saepe iuuenes in arenam solemnem deduxit, plurimi academiarum interesse ratus, vt haec laudabilis consuetudo a maioribus accepta, a vitiis repurgata multum floreret. Praeter auspicales disputationes, quibus tamquam brabeuta praefuit, vt qui primus in ipsa consecratione academiae superiorum auctoritate summos theologicos honores aliis contulit, xxii solemnes disputationes, plerasque a se conscriptas, moderatus est, et xxxiiii minores, publice tamen habitas in epistolas diuinas: vt reliquas taceamus, priuatim in libros maxime symbolicos institutas. Oratoriam sacram saepe docuit, et ab anno cio iocci curauit, vt prouectiores quidam iuuenes bis per hebdomadem sermonum sacrorum tirocinia ponerent, se audiente, et, quae monenda viderentur, animaduertente. Ipse in eiusmodi orationibus, quantum per reliqua negotia licuit, assiduus fuit, et in aede scholastica, vt vocatur, quam primus his vsibus consecrauit, ab anno cio ioc lxxxvii vsque ad cio ioc lxxxviii *post meridiem*, exinde *horis matutinis* verba DEI concioni interpretatus,

tatus, populumque ad animi emendationem, veramque pietatem cohortatus est, ita, vt mirifico a cunctis studio audiretur, omnesque acriter excitaret, attentos teneret, et redeundi cupidissimos dimitteret.

NON minorem se praebuit in ciuitate sacra curanda, ordinandisque rebus diuinis per harum terrarum iurisdictionem. A primo enim ad nos accessu senatus sacri magdeburgici patribus conscriptis cooptatus, aliquot etiam annis post dioeceseos salanae primae inspector constitutus fuit: anno autem CIO IOCC V ad supremi sacrorum antistitis, quem superintendentem generalem vocant, gradum euectus. In hac statione circumspeditionem vigilantissimam cum summa fide, fidem cum insigni prudentia felicissime exaequauit. Anno CIO IOCC XI composuit lites, quae MAGDEBURGI ordinem sacrum distractum tenuerant, eundemque laborem DERENBURGI in terris halberstadiceis peregit anno CIO IOCC XIII.

OMNIVM vero grauissimam curam gessit candidatorum ad rem diuinam initiandorum. Perspexerat enim, operam et oleum perdi, frustra-que elaborari in emendando DEI populo, quamdiu hic ordo, a quo reliquorum corruptio fluxit, non repurgetur, sancteque caueatur, ne quis profanus illotis manibus arduum hoc et sacratissimum opus attingat. Intellexerat etiam, ad quos haec cura pertinet, mirifice peccare, si ad alios DEO conciliandos adhibent, qui ipsi cum
DEO

DEO in gratiam nondum redierunt, ipsosque coecos coecorum duces constituunt. Qua re, quum ad examinandos ordinandosque pastores delectus esset, totus in illam curam incubuit, vt lupos a grege CHRISTI arceret: veritus, ne, quod PAVLLVS TIMOTHEO edixerat, in societatem peccatorum deueniret, damnique exinde redundantis; si manus, ex formula sacra, illis temere imponeret, qui hac prouincia sunt longe indignissimi. Ex eadem hac cura, quae apud ipsum semper excubabat, enata est dissertatio sollemnis, anno CIO IOC LXXXVII habita, *de notis candidatorum ministerii ecclesiastici*, et illa serenissimi principis constitutio anno CIO IOC LXXXVIII promulgata, ipso potissimum auctore concepta, *de requisitis et praeparatione candidatorum*. Eiusdem curae testis est liber, qui SAL TERRAE insignitur, anno CIO IOCCXXVIII editus, laborum in praeparandis his pastoribus specimina complexus: testis est multitudo certaminum, inimicitiarum et odiorum, quae acerrimus ciuitatis sacrae a maleferiatis hominibus defensor sibi conflauit: testis denique est tot doctorum conscientia, qui hanc eius fidem vsu compererunt. Atque haec vigilandi pro securitate sacra statio magnam ipsius vsurae partem nostris musis ademit, ex quo supremus regendae prouinciae senatus anno CIO IOCCXIII MAGDEBURGVN translatus eum praesentem vindicauit: licet a fridericiana sua ita non diuelleretur, vt non per satis magnam anni par-

C 3

tem

tem ad illam excurreret; academia hanc mutationem aequius ferente, duobus venerandis collegis iam anno cio ioccviii, quum abbas bergensis crearetur, in eius abfuturi locum suffectis, illamque deminutionem abunde compensantibus.

VIDIMVS vitam praeclare actam, quae tota quidem singularis est, et vltra communem mortaliū sortem ad excellentiam facta: memoris tamen animi religio postulat, officiique ratio, vt, quibus maxime eminuit, virtutes et dona singularia omnino et peculiaria mente lustremus, velis tamen contractis pleraque praeteruecturi. Multas habebat dotes a natura exquisitissimas, diuini tamen fauoris operatione demum perfectas. Pollebat ingenio fecundo, sagaci, amplo et ad discrete iudicandi admirabilem dexteritatem subacto. Quale AVGVSTINI ingenium fuisse florida, acuta et ornata scribendi ratio demonstrat, doctrinaque breui tempore sine multis subsidiis collecta, talem BREITHAVPTIANI ingenii praestantiam fuisse abunde omnes cognouimus. Non deerat tenacior memoria, qua multum valebat; nec destituebatur copia fingendi componendique rerum imagines, quam excellens poesis et eloquentia satis produnt: acriter tamen iudicandi dexteritas, quae longe reliquis facultatibus maior erat, potissimum diuinae prudentiae, quam omnes in eo suspexerunt, momentum faciebat; vt, quoties consilium rogatus, aut ad disceptandum lacesitus, sententiam pronuntiaret, paucis
multa

multa dixisse, omneque punctum tulisse videtur.

CVLTVRA multo studio peracta diuinum hoc ingenium ad illud eruditionis fastigium euexit, vt, nisi praestantiora superessent, per partes eundo multa enarrare possemus doctrinae inusitatae specimina. Nisi theologus primi ordinis fuisset, fuisset sine dubio incomparabilis poeta, acerrimusque elegantioris litteraturae, quae ab humanitate nomen habet, vindex. Nemo poeseos vel mediocriter gnarus *commentarium poeticum in proueria et ecclesiasten, sacra anniuersaria, epigrammata biblica et miscellanea carmina* VI libris edita legit, quin mirificum hunc carminis pangendi artificem admet, venam dulcissimam, virgilianum robur et sublime decus miretur. Philosophorum disciplinas exacte meditatus tantum complectebatur, quantum theologiae prodesse, extra quam se extorrem versari existimabat. Erat ratiocinandi et ex ipsa rationis lege argumentandi peritissimus: mire callebat distinguendi, suosque singulis rebus, vocibus et formulis significatus determinandi negotium, quo litterarum doctores carere nequeunt. Nihil sententiarum, opinionum, litiumque philosophicarum per omnes eius partes non perspectum cognitumque habebat. Antiquorum in primis libros multum versabat, commendabat, molesteque ferebat a pluribus rideri et false traduci, quam legi et intelligi.

SACRARVM vero litterarum eam sibi compara-
uerat scientiam, quam admodum pauci, alio-
rum tamen doctores, quaerunt, consequuntur
paucissimi. Arduum sane, multisque difficul-
tatibus obsessum iter est, ad vnius dumtaxat
theologicae disciplinae excellentiam, adeo, vt
plurimi de omnibus obeundis et complectendis
ne cogitent quidem. Quo magis celebranda est
theologi huius incomparabilis industria, qua
omnes diuinae doctrinae partes ita lustrauit, vt
singularum esset peritissimus, in plerisque ex-
celleret et ad consummatae intelligentiae fasti-
gium contenderet. Interpretem codicis sacra-
tissimi, quem per vitam de manu numquam de-
posuit, egit felicissimum, multisque ad eum in-
telligendum viam aperuit: longe tamen in hoc
genere se ipsum certo superaturus, si alii labo-
res illum non tenuissent occupatissimum. Quo-
ties dogmata sacra praecipienda, aut controuersiae
disceptandae erant: omnia ad hanc diuinitus nobis
constitutam normam regulamque ita reuocauit,
vt ab ea numquam oculos deiceret, nedum disce-
deret, sed ipsa verba, loquutiones, diuinasque
definiendi et pronuntiandi formulas sequeretur.
Nihil est in antiquitatibus sacris, historiis tem-
porum priscorum, monumentis vetustiorum do-
ctorum, qui patres vocantur, statutis denique
ecclesiasticis, ad dogmata intelligenda, lites di-
rimendas, ciuitatem DEI gubernandam, ius sa-
crum

crum dicendum praesidii, quin ab illo cogitatum adhibitumque sit in loco, et conuenientissime explicatum. Quae, necessitate iussus, non ad aliorum offensiones, sed sui verique defensionem, bella gessit, cum et intra muros et extra, manus conferendae, et vel ore disputandum, vel calamo impetus hostiles sustinendi frangendique fuerunt, ea fortitudine, prudentia dexteritate administravit, ut superior discederet, breuique tempore longissimas rixas conficeret.

DE DOGMATICA tamen theologia prae reliquis studiis sacris immortaliter meritis est: quam iterumque explicauit, scriptis illustravit et ita adornauit, ut, si vel hoc vnum egisset, in primariis coetus purioris doctoribus collocandus esset. Incredibili felicitate et instruere simul, et mouere poterat suae disciplinae traditos, et ad solidam, viuam atque efficacem DEI cognitionem formare, vnaque opera et doctrinam diuinam, et dissensiones aduersariorum, et morum emandandorum rationes docere: ut nemo attentus ipsum differentem audierit, aut consuluerit priuatum, quin doctior et eruditione theologica locupletior discesserit. Digna sunt, ut aetatem ferant, et ad posteritatem propagentur eius scripta dogmatica, quae eximium aliquod antiquae, solidae et pragmaticae theologiae simulacrum effingunt. Atque in hoc angustinianae eruditionis simillimus fuit: quem in iisdem

litteris et operam posuisse, et immortalitatem laudum consequutum esse nouimus, ut nemini, nisi eius librorum ignaro, obscurum esse potest. Scripsit enim, ut reliquorum librorum mentione supersedeamus, quasdam explicationes epistolarum Pauli, sermones et praecepta reliquit ad morum disciplinam pertinentia, contra impudentissimam MANETIS petulantiam, turbulentissimas DONATISTARVM sententias, et arrogantes PELAGII errores, sanae doctrinae causam egit: plurima tamen, quae litteris consignauit, faciunt ad dogmata sacratissima explicanda et argumentis corroboranda, ut libri de doctrina christiana, de fide et symbolo, de natura et gratia, de libero arbitrio, de fide et operibus, de ciuitate DEI, reliqua. Hic quidem numero et mole librorum AVGVSTINO admodum inferior est BREITHAVPTVS, in scribendi tamen genere ornatissimo, solida eruditione adhibita, et ad emendationem vsunque legentium directa, ubi non aequalis AVGVSTINO, ibi certe est superior. In epistolis antipelagianis, librisque doctrinalibus, illam potissimum AVGVSTINI, ipsiusque spiritus sanctissimi sententiam de gratia et peccato stabilitam deprehendimus.

INTER eiusdem AVGVSTINI eximias dotes facundia non postremo loco commemoratur: quae ita excelluit, ut non solum quamdiu rhetoris partes CARTHAGINE, ROMAE et MEDIOLANI ageret, omnium in se admirationem conuerteret, sed
post

post etiam sacro ritu initiatus a VALERIO, hipponensium praefule, sacerdos adhuc, quod in AFRICA ante inauditum fuerat, ad sermones in solemni concione sacra habendos inuitaretur, omnes dicendi flumine permulceret, et dissendi robore attonitos relinqueret. Quam eloquentiam peculiari iure BREITHAVPTO vindicamus propriam. Quoties latine vel germanice in omnis generis solemnitate, concione et opportunitate verba fecit, quae sane fecit sapientissime: quantam non excitauit sui admirationem, quam non omnes ab ore suspensos tenuit! ut cunctis et natus et factus orator videretur. Ita vocem tonantem, latera, lacertos, oculos, totum corpus intendere, temperare, mouere et dirigere poterat. Erat adhaec spectabili corporis forma, ad grauitatem ipso dignam composita, vultu a leuitate remotissimo, procera statura, et valetudine ad labores doloresque obfirmata.

LONGE HIS maiora sunt, et aeterna laude digniora, singularia dona, quibus a speciali gratia diuina instructus fuerat. Rara in DEVM pietate et morum sanctitate longe felicior fuit AVGVSTINO praestantiorque. Satis is fero, post infelicem iuuentutem, libidinibus conspurcatam, ad meliorem frugem rediit, et ad virilem demum aetatem prouectus errores expiauit, aliamque vitam, alios mores omnibus probauit: eo fortiori tamen impetu, viriumque contentione id consequutus, ut non solum illam maculam absterferit,

serit, sed inusitatum etiam sanctitatis exemplum dederit. BREITHAVPTVS non interruptam fidem DEO, quum sacro baptismatis ritu lustraretur, daram sancte praestitit, omnemque vitam in piissimis sanctae religionis exercitiis transegit. Iuuenis adhuc virilem temperantiam et incredibilem seueritatem contra naturae corruptionem adhibuit, idemque reliquas aetates emensus in senectute idem fuit accerrimus sui ipsius censor, castissimusque sanctitatis sacerdos. Vni CHRISTO seruatori totus adhaerebat, vnum illum animo, cogitatione, desiderio, fide et amore prosequatur: quo vno demum potitus intelligebat, aditum sibi patere ad DEI fruitionem, ad vitam vitio vacuum ex legis diuinae formula agendam, et ad ipsam beatissimam aeternitatem. Hinc mirum non est, tot incrementa cepisse castissimam eius pietatem, et mirificis progressibus ad excellentiam excreuisse.

IN ORATIONE, meditatione, tentatione, quae tria et christianum et theologum facere LVTHERVS grauissime enuntiauit, assiduus fuit: quem in eo potissimum imitabatur, vt statas singulorum dierum horas in familiari cum DEO consuetudine locaret. Multas noctes insomnes agebat, DEVM veneratus, miseriam suam communemque lacrimatus, suspiriis, gemitibus numinis fauorem sibi, suis, populo, generi humano deprecatus. Ieiuniis saepe vacabat, vt eo paratior ad precandum accederet. In meditatione

CHEMNI-

CHEMNITIVM aemulatus est, MELANCHTHONEM, alios. Quotidianam scripturae sacrae lectionem a prima pueritia sancte continuauit, eamque cum legendis aureis ARNDII libris *de vero christianismo*, THOMA KEMPISIO, LÜTKEMANNO, et aliis, sedulo coniunxit: a qua cum nec litterarum ardore, nec laboribus cumulatissimis vnquam impediretur, factum est, vt diuina mente mature imbueretur totus, sanctis cogitationibus adueficeret, et illecebras otiosi animi euitaret. Tentationes vero tot tantasque et patiundo sustinuit, et exercitationibus ipse subiit, vt ARNDII non minus in hoc luctarum genere, quam in doctrinae forma, euaaderet longe simillimus. In prima adolescentia flagellis sanctioribus se caedi sensit, multosque tenebrarum adsultus perpeffus est: quae insignior spiritus disciplina eum a se ipso per iuuentutis vitia euagari numquam permisit. Et in reliqua aetate cum innumeris hostium vndique irruentium turmis ipsi colluctandum fuit: licet pleraque certamina modesta sua taciturnitate texerit. Non adeo a se discessit regnum tenebrarum, vt fortissimum hunc ipsius debellatorem tranquilum relinqueret. Atque vt, quod res est. dicamus, verus fuit crucis theologus, hoc arduum mysterium, quod solemnii disputatione et integro sermonum sacrorum volumine illustrauit, experiundo edoctus. Ab anno MDCLXXXVI acutissimi arthritidis dolores misere ipsum excruciarunt, contra quos, et longe grauiores internos

ternos equuleos, animum ad patientiam exercitatum ita fortiter confirmavit, ut omnia inconcusus superarit.

VETERVM eremitarum et anachoretarum mores sanctissimos libere et felicissime aemulatus est, ut nec antiquissima aetas habeat, quicum non sit comparandus. Vitam, quam caelibem et a curis, domesticis liberam duxit, his religiosis exercitiis abstinētiaē, temperantiae, precum et meditationum consecrauit. Vnde vnus omnium aptissimus censebatur, qui coenobiis nostratibus moderandis praeficeretur. A primordiis academiae seminarium hillerslebenſe gubernauit, et constituta familia sanctiori quotidie horas, quas veteres canonicas vocarunt, sancte obseruari curauit. Anno MDCCC V MAGDEBURGI praepositus monasterii b. MARIAE virginis creabatur, anno vero MDCCC VIII abbas coenobii bergensis prope MAGDEBURGVN rogabatur: quas stationes ita obiit, ut specimen daret reuocandi eiusmodi familias sacras ad primum piissimum florem, unde sequenti tempore mirum quantum decesserant. Et in hac vitae parte AVGVSTINVM retulit, qui tam in agro thagastensi priuatus, quam postea HIPPONE eiusmodi necessitudinem sacram constituit, legibus circumscripsit, et ad vsum publicum ordinauit.

MULTI essemus necesse est, si reliqua de constantia, de modestia, de incredibili laborandi aliisque inseruiendi studio, de benefico pauperum

rum

rum patrocínio, de intrepida fortitudine, de priuata animarum cura, quam ab academico doctore separari posse negauit, vel breuissimam mentionem facere, nedum exsequi cuncta vellemus. Quare cum imaginem tanti viri digne exprimere, suisque coloribus exornare nequeamus: sufficiat nobis primas lineas duxisse, ex quibus omnibus facilis erit diiudicatio, quantus et quam incomparabilis fuerit, quem deploramus, theologus sui ordinis hac aetate facile princeps.

RESTAT, vt paucis iam videamus, qui reliquam vitam singularem egerat, quomodo vltimum eius actum obierit, morte commigraturus ab excubiis laboribusque ad aeternam quietem, in quam coniunctissimos collegas, FRANCKIUM ante quinquennium, ANTONIUM ante biennium, se relicto, praeire aegre conquerebatur. Nul- lus quidem grauissima senectutis incommoda in senectute senserat, habueratque vegetum animum in effeto morbisque confecto corpore: vt longiori vitae, qua dignissimus erat, conseruari videretur; licet domesticis familiaribusque solito saepius mortem meditari, instantemque emigrationem praesagire putaretur. Ineunte mense martio HALA MAGDEBURGVN profectus, satis, vt per aetatem licuit, bene valebat, suas res ordinabat, vltimam manum institutionibus theologiae moralis et sermoni in emortualem CHRISTI diem sacrum typis exscribendo imponebat: cum
opi-

opinionem omnium celerius eiusdem die xiii morbum sentiret, subiretque febriles motus, cum insigni capitis tremore et virium prostratarum debilitatione coniunctos; ut non exiguam imminuentis apoplexiae suspicionem faceret. Noctem quieram exegit, atque ex medici lege, a febre relictus, die sequenti sanguinem misit, vena in pede secta, unde melius se habere coepit, noctemque satis tranquillam transduxit. Die tamen xv febre denuo ita corripitur, ut post leue frigus, modicum aestum pulsusque sanguinis febriles alii magis animaduernerent, quam tolerantissimus senex, qui extra lectum ex more laborabat, nihil praeter aliquam virium infirmitatem conquestus. Nocte iam satis prouecta opprimitur multa anxietate: unde qui aderat, apparitor periculum suspicatus plures adesse iubet, qui aduentantes ipsum vehementiori apoplexia perculsum, DEVM precari, suosque, ut ab ipsis in se erigendo iuuaretur, aduocare, tum loquendi copia destitutum quiescere et aegre vltimum spiritum trahere vident. Hinc omnes ad sacros hymnos concinendos, DEVMque precandum conuertuntur, inter quos complorantium gemitus animam placide in DEI seruatoris manibus posuit, mortisque, ad quam diu admodum sancte moriendo se praeparauerat, acerbitem non expertus, a laboribus, aerumnis et calamitatibus beate conquieuit die xvi martii, qui in sacris fastis dominica oculi insignitur, exeunte hora iii matutina: post-

postquam sibi, suis meritis, suae dignitati, non vero nobis satis diu vixerat, attigeratque annum LXXV, aliquot mensibus viuendi diuturnitate AVGVSTINO inferior, qui LXXVI aetatis anno VANDALORVM HIPONEM oppugnantium iniurias aliaque irruentia DEI iudicia effugit, progressus a militante ad caelestem DEI ciuitatem. Exuias mortalitatis, carum diuinae mentis domicilium, digne efferri, manibusque inferias mitti curarunt die XVIII aprilis ad sacrum coenobii bergensis conuentum adlecti.

vos, CIVES, quid vestri officii sit, cogitate! DEVM immortalem dignis laudibus concelebrate, qui adeo incomparabilem virum vobis admodum diu permisit et incolumem seruauit, iamque laboribus defunctum ad se euocauit. Supplicationibus malum omen auerruncate, DEVM venerati, vt academiam ab acerbis casibus immunem florere, eius senatum et venerabilem theologorum ordinem diu rectissime valere iubeat. Familiae luctuosissimae bene precemini. Praeclarum virtutis exemplum memoriae mandate, idque, licet impari gressu, sequimini. Sancte prouidete, ne, cum IVSTVS hic moritur, nemo vestrum attendat et in rem suam abeat. In primis date hoc sanctis manibus immortaliter de vestra salute meritis, vt sermoni funebri, qui

D in

50 PROGRAMMA ACADEMICVM I.

in aede scholastica cras post horam nonam ante
meridiem habebitur, oratore collega amicissimo
GOTTH. AVG. FRANCKIO, professore theo-
logiae ordinario, frequenti concione adfitis, auri-
bus animisque faueatis, ossa placidissime quiescere,
animam in beatorum sedibus beatissimam esse in-
beatis, virumque ad superos egressum ultimo
obitu, gemitu, desiderio prosequamini. P. P.
in fridericana ad d. III maii, qui ex formula sa-
cra proxime praecedit dominicam iubilare,
anno ab orbe restituto CIO IOCC XXXII.

Q. D. B. V.

SOLEMNITATEM· FVNEBREM
VIRI

SVMME· REVERENDI· EXCELLENTISSIMI
AMPLISSIMI

IOANNIS· LIBORII
ZIMMERMANNI

PROFESSORIS· THEOLOGIAE· ORDINARIJ

ET· QVVM· MORERETVR

SVI· ORDINIS· DECANI

DE· CIVITATE· DEI· IMMORTALITER· MERITI

AD· D· XVIII· APR· ANNI· GID ID CC XXXIII

HORA· II· A· MERIDIE

SERMONE· SACRO

IN· AEDE· ACADEMICA

CONCELEBRANDAM

CVM

CANCELLARIO· DIRECTORE

ET

RELIQVO· ACADEMIAE· FRIDERICIANAE·

SENATV

INDICIT

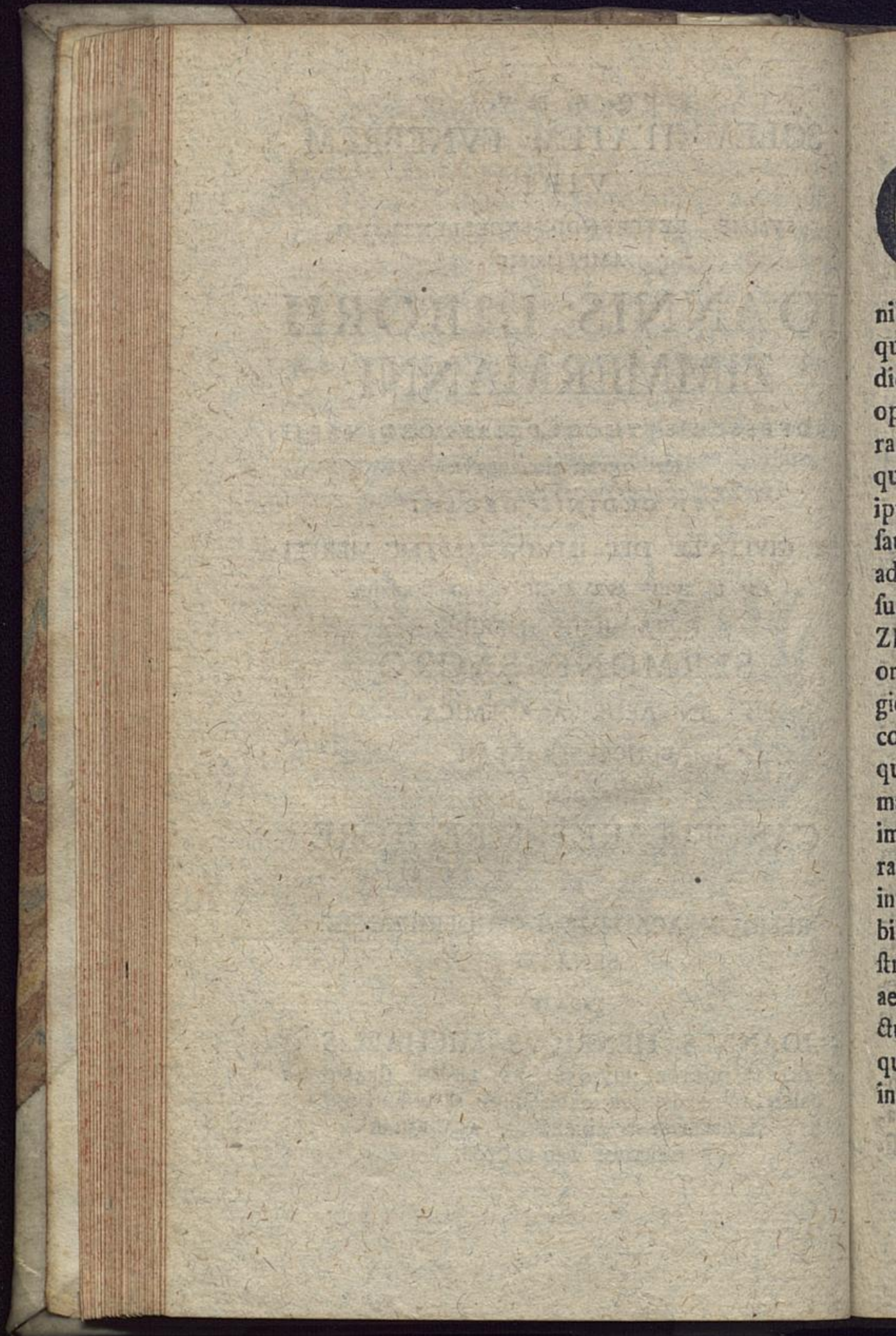
IOANNES· HENRICVS· MICHAELIS

S· THEOL· DOCTOR· EIVSQVE· ET· LINGG· GRAEC· AC

ORIENTAL· PROFESSOR· ORDINARIVS· SEMINARIJ· HIL-

LESLERIENSIS· DIRECTOR· ACADEMIAE

TERTIVM· PRO-RECTOR,

ni
qu
di
op
ra
qu
ip
fa
ad
fu
Z
on
gi
co
qu
m
im
ra
in
bi
str
ae
et
qu
in

QVAM sit rerum humanarum stabile nihil, firmum, et a conuersionis periculo immune, omnis contra mortalium conditio fragilis, fluxa et vicissitudinibus intertexta, nouo iam documento, sed eheu quam caro! nobis constitit. Paucis enim abhinc diebus, prius sensimus, quam praeuidimus inopinatum fulmen, quod ACADEMIAM nostram ferali ictu perculit, et eius ordinem illum tetigit, qui ex multis iacturis vix sibi restitutus fuerat, ipsique membrum eripuit nouissimum, decori sanctioris disciplinae inter nos conseruando, et ad posteros transmittendo destinatum, virum summe reuerendum, IOANNEM LIBORIVM ZIMMERMANNVM, professorem theologiae ordinarium, de re sacra egregie meritum, longiore vita, si quis vmquam dignissimum. Praecoci is festinatione praeclare viuendi metam, quam ipsi bonus quisque precabatur remotissimam, moriendo consecutus est, et accelerato immortalitatis itinere, subito oculos cum admiratione et plausu intuentium subterfugit, stadio inter nos decurrendo modo immissus. Incredibilis hoc vno lacrimabili casu concidit spes nostra, et magna expectationis in longissimam aetatem praegressae, facta est commutatio in luctuosissimum dolorem, adeo vt dubium relinquatur, plura ne de eo sperauerimus olim, quam in eo nobis erepto, iidem desideremus moestissimi.

NON IAM ex veterum formula immaturam mortem, crudelia fata, dirissimam vitae humanae legem, praeposterum naturae aberrantis ordinem, coecam fortunam queremur, aut superis inferis diem dicemus, aut prouidam numinis curam in regendis hominum rebus incusabimus, aut vniuersi rectorem neglectae sapientiae, commissi erroris, immitis imperii vel alius hoc genus vitii postulabimus. Absit hoc per omnem modum. Possunt illae impotentis animi voces, quae ad funerum solemnitatem et manes expiandos pertinere credebantur, antiquitati a vero DEI O. M. cultu alienae, condonari, nobis rectiora edoctis non possunt. Quare ita rationes illaetabilis officii nostri subducemus, vt in hoc calamitatis sensu, cum tenerrimi in COLLEGAM amoris, atque acerbissimi doloris conscientia et publica testificatione, castissimam supremi numinis venerationem aequemus, et religiose prouideamus, ne quid detrimenti capiat certissima de eius voluntate persuasio, neque in eius sapientiam, et bonitatem iniurii cogitetur quidquam. Aut enim toti fallimur, aut tantum abest, vt his tempestatibus et procellis a prouidae mentis cogitatione abripiamur, vt potius ex veterno et neglecta in consuetis rerum vicibus diuini regiminis meditatione ita demum excitati, ad eius vestigia contemplanda feramur fortissime.

HABENT hoc proprium sibi et peculiare repentini casus, in primis tristiores, vt de multis graui-
uissi-

uissimis rebus omnes, quibus mens non laeta est, commonefaciant, animumque impetu facto ad ferias cogitationes impellant, et plurimum conferant ad sapientissima DEI consilia, quae sic innotescunt, ex euentibus cognoscenda.

NIHIL itaque prius iam nobis esto, nihil antiquius, quam ut omnem hanc rem ad DEVM, unde fluxit, referamus, eius decreta taciti cum stupore veneremur, iisque cogitationibus immergamur, quas non verbis et sermone, sed factis et re ipsa, diuinitus cogitare iubemur. Iubemur autem infinita diuortia meditari, quibus DEI consilia a nostris distant, vel sapientissime conceptis; fallaces hominum spes vel certissimis bonae causae et voluntatis diuinae fundamentis superstrui visas; circumscriptam vel sagacissimorum intelligentiam in praeuidendis rebus futuris: ut DEVM nube tectum, et lucis abundantia nobis obscurum non cogitando anteuertamus, sed pie sequamur, praeuentem vias incertissimas. Admonemur praeterea de supremo et liberrimo DEI in suos dominio, quod ita exercet, ut non temere quidem et frustra; sine expectata tamen nostri iudicii consensione omnia decernat, beneficia conferat, auferat pro lubitu sapientissimo, suamque familiam disponat mirifice: ut eius muneribus recte utamur, perpetuitatis ipsorum parum securi. Excitatur deinde ad abitum ex fragili hac vita mature parandum, sarcinas colligendas, animumque a terra, quae in aeternita-

tis itinere diuerforium, non habitationem praestaret, abstrahendum, et ad caelestium curam applicandum, ut sic fugacissimi temporis fiamus studiosissimi. Certiores etiam reddimur de incredibili indulgentissimi DEI benignitate in acceleranda quorundam ex seruis suis mercede, precibusque ipsorum audiendis, ut perficiantur quanto ocius et consummentur. Praecipimur denique DEI irati, sui que contemptum ulturi, iudicia et poenas, quas minitantur frequentiores piorum decessus, quales his nouissimis annis habuimus pro dolor! plurimos, precibus auerruncare ardentissimis. Docemur tandem imaginem vitae rarissimae, ac quo breuioris, eo certe laudabilioris: cum non ex annorum serie, sed rerum gestarum, laborum exantlatorum et cursus confecti rationibus vita sit metienda. Quam hac tabula delineatam proponemus: ut non solum memoria tanti VIRI inter nos conseruetur, sed simul testemur, quo loco habeamus insignem, quam in eo fecimus, iacturam. Erimus in eo breuissimi, ut sanctos manes a pompae affectatione alienissimos decet, primum enarraturi vitae vicissitudines ad annorum ordinem quo se exceperunt, ac deinde dotes et beneficia DEI in eum collata potiora commemoraturi.

WERNIGERODA in HERCYNIAE tractu, ad BROETERVM montem, inclyta illustrissimorum comitum STOLBERGIAE sedes, hoc liberalis naturae donum protulit: vbi anno secundo saeculi, quod
a na-

a nato CHRISTO iam voluitur, decimi octavi, die
III idus nouembr. qui in fastis nostris MARTINO
sacer est, in lucem prodiit, a mediocris quidem
fortunaе, honestis tamen parentibus procreatus,
patre, HENRICO ZIMMERMANNO, qui pistorio
opificio deditus, boni ciuis et solliciti familiae
nutritoris partibus defunctus, ante aliquot an-
nos diem suum obiit, matre ANNA BARBARA HOL-
TERHOFIA, quae superstes et huius filii et orna-
tissimae filiae BVTTNERIAE eodem morbo paucos
dies ante nostrum mortuae, orbitatem non sine
exquisito dolore deflet. Multum se his parenti-
bus debere semper gratus professus est ZIMMER-
MANNVS, quod omnem operam posuerunt in
ipso educando, quoad per vitae rationes fieri
potuit recte formando, atque tam domi, quam
in litterariis peregrinationibus sustentando. Ma-
ture enim emicuerat infantis, ad omnem excel-
lentiam, et vrbaneitatem non facti et compositi sed
nati, excitator indoles, et insita ingenii virtus
magni quid et vltra mediocritatem progressuri
praecipiens. Cuius felicitatis suae ab aliis moni-
niti parentes hunc filium ex tribus, quos sus-
ceperant, natu minimum litterarum studiis con-
secrandum esse putarunt, aut a natura ipsoque
DEO consecratum profanare, et ad operas manua-
rias detrudere, nefas duxerunt. Quare illum
litteris, tam sanctioribus, quam reliquis ad hu-
manitatem pertinentibus omni doctrinarum ge-
neri fundamento futuris, in patrio ludo initian-

D 5

dum

dum et breui post, peregre HALBERSTADIVM, quod prope a patria aberat, deducendum curarunt, vt in gymnasio cathedrali doctrinam accessionibus locupletaret. Ampliorem hic campum, fidosque duces nactus excurrendi per litterarum stadia, grassandique ad omnem elegantiam, et ipsa sublimioris doctrinae penetralia: ea animi viriumque contentione hunc scholasticum puluerem mouit, vt concitatore cursu, incredibili alacritate non magis quotidie se ipsum superaret, quam alios priores praeteriret, multisque post se parasangis relinqueret. Ad facundiam in primis, ad quam natura ferebatur, perpoliendam, et pure, eleganter, copiose eloquendi dexteritatem omni exercitationum genere contendit: qua tantum breui tempore valebat, vt in scribendo differendoque paucos haberet aequales, superiorem neminem. Multum ipsi hac in re profuit assidua antiquorum scriptorum lectio, cui se totum ita dederat, vt diurna nocturnaue manu eos versaret, magnam noctium partem insomnem ageret in castae latinitatis pariter ac elegantiae auctoribus euoluendis, legendis, relegendis et ad vsum transferendis, admodum in eo felix, quod hac cum immortalibus antiquarum animarum reliquiis consuetudine, comissiones effugit et confortia facinororum adolescentum, pestem illam scholarum publicarum, hoc vno dumtaxat nimium infelix, quod moderatore domestico caruit, qui fraenum iniiceret, deuorandi

di omnes litteras libidinem impetumque vehementiorem cohiberet, et diuturnitati tam excellentis ingenii consuleret.

ITA succreuerat ZIMMERNANNVS floribus iam admodum onustus, cum in aliud solum denuo transferendus videretur, *et praeceptoribus*, quibus incredibilem diligentiam, improbum laborem, proficiendi ardorem, omnem denique vitae rationem probauerat, *et sibi ipsi*, qui morae impatiens, maturitatem magnamque fructuum vbertatem animo iam destinauerat. Salutatis igitur et in consilium adhibitis suis, patre comite, anno supra millesimum septingentesimum vicesimum primo, vere ineunte, IENAM adiit celebrem litterarum mercatum, quae eo in primis tempore magni et incomparabilis BVDDEI fama longe lateque sparsa se efferebat, omnibusque commendabat. Postquam, ex more recepto, nomen apud magnificum academiae prorectorem SYRBIVM professus erat, et auditiones doctorum frequentare propositarumque doctrinarum dulcedinem degustare coeperat: nouas sibi faces admoueri sensit, quibus latentes igniculi excitati, flammam conciperent easque viressumerent, vt totus litterarum ardore flagraret. Dici non potest, quam nihil a priori diligentia remissior factus, quod multis accidit in academiis delatis: otium sibi et requiem numquam indulgit, sed acerrimus laborum exactor, operas quotidie vrsit, feruentissime telam, quam or-
fus

sus fuerat, pertexturus. Post linguas sacras, quibus se in oraculis diuinis intelligendis, carere non posse sapientissime intelligebat, philosophiam sibi maxime addiscendam delegerat: cui etiam principem temporis, curae et laboris partem addixit, atque omnis in eo fuit, ut non tam memoriam sententiis formulisque philosophorum oneraret, quam potius recte cogitandi, veri falsique discrimina et rerum omnium inter se connexarum principia perspiciendi atque curate meditando dexteritatem consequutus, ultra vulgus eruditum saperet. Nullus tamen ita his litteris se implicari passus est, ut theologiae suae obliuisceretur, cui se a teneris deuouerat: sed illam diuiniorum doctrinam reliquarum sibi finem praefixit, ad quem referret omnia. Quam ob rem licet RVSSIVM, in linguis sacris, WALCHIVM, HAMBFRGERVM aliosque publicos doctores in philosophia audiret assiduus, neque priuatos artium magistros negligeret: BVDDEVM tamen vnum omnium, maxime suscipiebat, venerabatur et in eius disciplinam totus concedebat. A cuius ore ita indiuulsus pependit, ut non solum ipsas doctrinas caelestes ex eo hauriret, sed eius discendi docendique rationem imbiberet omnem, sibi que redderet familiarissimam. Huic non citius innotuerat, quam is prudentissimus ingeniorum arbiter iuuenem eximia omnia pollicitum deamare, fouere, familiarius sibi conciliare, et ad omnem praestantiam priuatim fingere fategit

git. Cognoscebat religiosissimus doctor non intra honestatis externae et naturalis ingenuitatis limites contineri bonae mentis studium, quod noster prae se ferebat, sed altiores egisse radices, diuinamque indolem redolere. Euenerat enim nostro breui ante alia omnia cogitanti, vt efficacissimos spiritus diuini motus sentiret, iisque in grauissimos laborantis erroresque et labem, quam a natura habemus, anxie lugentis animi dolores coniiceretur: quos precibus ardentissimis ad DEVM fufis, riteque inito animi turbati et luctantis certamine exitu expertus est longe saluberrimos. Nam quo diutius et vehementius excarnificatus fuerat internis his equuleis, non sine valetudinis detrimento, eo fortiori postmodum gaudio perfundebatur, cum peccata sanguine CHRISTI eluisse, deumque sibi conciliatum diuinitus fieret certior, sibi que et omnibus nouam vitam consequutus, et totus alius factus videretur. Non poterat diuinior haec animi tam excellentis commutatio, et ad caelestia conuersio diu latere, aut BVDDEVM fugere, qui ciuitati diuinæ insignem utilitatem ex hoc iuvene praesagiebat, adeo a natura instructo, et sanctiore diuini spiritus disciplina emendato. Quare vt illum diutius IERUSAEMAE detineret, et occasionem, de salute publica deque populo bene merendi, mature praeberet, grauissimus ipsi auctor exstitit, animi ad alios docendum adplicandi, capeffendique eum in finem academica iura et honores philosophicos.

OBTEM-

OBTEMPERAVIT noster et provinciam ad quam a primis litterarum initiis se praeparatum, infirmitateque naturae impetu destinatum cognoscebat, adiit et ita ornauit, ut diuinis auspiciis faustoque omine hoc initum esse consilium exitus comprobaret. Quam primum enim scholas philosophicas anno cio 1666 xxv aperuit, ingens ad eum factus est studiosae iuuentutis concursus, cui per omnes harum litterarum partes, comitem se ducemque adiunxit, et operam nauauit adeo indefessam in ipsorum desideriis explendis, ut ea multum superaret. Non ad tortuosas subtilitatum ambages, aut formulas inanes, quas ipsi non intelligunt qui pronunciant, suos deduxit, neque fallendi alios, callideque circumueniendi artes, umquam docuit: sed quam ipse inuenerat sapientiae viam ad omnem vitam profuturae, eam aliis praecire, ad veri, recti, bonique leges suos formare, vnice laborabat. Memor praeterea principis sui studii, ad quod omnem doctrinam componere decreuerat, eam iniit docendi rationem, ut non solum in scholis philosophicis, auditores ad DEVM recte agnoscendum colendumque traduceret, sed horas huic proposito destinarer singulares, quibus religiosas exercitationes iuuentutem doceret, omnemque ordinem redeundi in gratiam cum DEO a nobis distracto et auerso distincte, copiose, grauitate nec sine stimulis profunde in animos audientium insinuat, proponeret. Quod pro-

propius et felicius egit, ex quo BVDDEI auctori-
tate dogmata sacra exponere coepit scholasque
theologicas cum philosophicis coniunxit. Plures
ex hac felici officina ZIMMERMANNIANA priuata
quidem, frequentissima tamen prodierunt viri
ad solidam eruditionem, integerrimumque reli-
gionis, virtutis et cognitionis CHRISTI promo-
uendi studium formari, quam multi saepe do-
ctores publici per omnem vitam habuerunt au-
ditores. Verum, vt sunt res humanae suis li-
mitibus circumscriptae, ipsaque felicitate labo-
rantes, et ad summum perfectionis gradum pro-
uectae, in eodem diu stare nesciae, si quod res
est, fateri volumus, longe nobis iam laetior es-
set, huius temporis IENENSIS recordatio: nisi
cum nostrae calamitatis, quam deploramus, spar-
sis seminibus cohaereret. Nam quod excellen-
tioribus animis ad publicum emolumentum natis
commune est, vt aliis inserviando consuman-
tur, id huic nostro, pro indole alacriori pro-
prium fuit, vt cum detrimento virium et inco-
lunitatis, cuius nimis incurius fuit, in aliorum
incrementis promouendis elaboraret. Plerum-
que diem in coronis auditorum, aut priuatis sin-
gulorum ipsum adeuntium et grauissimas res in-
terrogantium circuli, et confabulationibus transi-
gebat. Quod reliquum erat horarum ad doctri-
nam amplificandam, siluam praecipiendorum
colligendam, meditatione digerendam et ad
captum auditorum accommodandam impende-
bat,

bat: vt de litterarum commerciis, sermonibus in concione sacra solemni habendis et priuatis operis BVDDEO praestandis, nihil dicamus. Fieri hac ratione non potuit, quin viribus exhauriretur et a semet ipso laboribus enecando parum abesset, quo liberalior in alios, eo certe in se iniquior factus. Sed ea fuit summi numinis prouidentia in sic disponendis VIRI laboriosissimi laboribus, vt vita quam definiuerat breuissimam, euaderet tamen longe fructuosissima.

ATQVE haec ipsa virium debilitatio, accedentibus non obscuris diuinae voluntatis significationibus, fecit, vt et ipse abitum ex illa contentione meditatus, DEVM vocantem lubentius sequeretur, et BVDDEVS, qui antea ipsum alio transferri sibi a latere diuelli aegre tulerat, in eius discessum consentiret. Celsissimus enim STOLBERGIAE comes, CHRISTIANVS ERNESTVS TOGATVS HEROS, cui merita ZIMMERMANNI eius potiundi desiderium excitauerant, anno CIO IO CC XXVIII illum sibi, ad quem nascendi lege pertinere videbatur, vindicauit, et WERNIGERODAM inuitauit, futurum a sacris in aula curandis, et tribunali sanctiori admouendum. MOREM gessit noster, DEI magis nutum et COMITIS indulgentissimi voluntatem sequutus, quam animi instinctum, quo ad scholas et litterarum labores totus propendebat. Et habuit profecto, quod sibi gratularetur vterque: nam fertilior fundus et ZIMMERMANNO obtingere non potuisset, neque

neque eo colendo dignior facile futurus fuisset quisquam. Fuit quidem breuior temporis et laboris wernigerodani decursio, sed ienensi minime inferior. Digna sunt ut aetatem ferant, et ad posteritatis memoriam transeat, quae in hac statione ipsius fuerint partes curarum, laborum et fructuum vicissitudines. Postquam DOMINI DOMINAEQUE et iuuentutis illustrissimae animos, non sibi, sed DEO familiariter conciliauerat, quae princeps apud ipsum excubabat cura: indefessam diligentiam collocauit in sibi concreditis, ad veram et viuam DEI CHRISTIQUE cognitionem traducendis; in consiliis domino suo dandis de re sacra recte constituenda, prouehendaque aeterna hominum salute per terrarum suarum iurisdictionem; in euocandis fidis hominibus ad munera sacra, et iis omnibus ordinandis, quae prodesse causae diuinae, iis vero quae obessent, fortiter expugnandis. Bone deus, quam numerosus fructus hos labores consequutus est! quam incredibilis rerum commutatio! quot testes et monumenta spirantia, aut, ut cum PAVLLO loquamur, epistolas viuas WERNIGERODAE reliquit.

ANNVS tertius agebatur secessus wernigerodani, laboriosi quidem, sed ob laetissimos laborum progressus et interpositas quietum itinerumque vices, non molesti neque inepti ad vires instaurandas, sibi que vitae sociam iunxerat lectissimam virginem DOROTHEAM LVISAM omnibus gra-

E

tiis

tiis exornatam, plurimum reuerendi MARTINI LANGII, qui CHRISTIANOPOLI in LVSATIA primam facrorum curam gerebat et generum aliquot menses moriendo anteuertit: quum re domestica ita constituta, denuo ad lares transferendos, et commutandos labores insigni academiae nostrae comodo destinatur.

FACTVM enim est benefico numinis nutu, vt ab augustissimo PATRIAE PATRE FRIDERICO WILHELMO, sapientissimo academiae nostrae nutritore, ZIMMERMANNVS deligeretur, qui vna cum alio venerando collega in locum celeberrimi RAMBACHII ad ludouicianam in CATTIS euocati sufficeretur. Non deerant rationes, quibus ab hac prouincia adeunda deterreri potuisset: noluit tamen vocantem DEVM migrationem nouam luculenter satis iubentem, obsequio destituere; in primis postquam certior fieret de successore dignissimo, et fructuosissima hac prouincia, non penitus deferenda, cuius partes in consiliis dandis et iure sacro dicendo absens obire debebat, impetrata simul potentissimi REGIS venia excurrendi quotiescunque opus esset, WERNIGERODAM. Quare se iterum DEO permisit et ao. MDCCXXXI aestate exeunte HALAS concessit, noster factus.

RECENTIORA sunt quae per vnum et sesquiannum inter nos praeclare gessit, quam vt operosa

sa narratione indigeant. Nouissimum vitae actum gloriosius et vtilius agere non potuisset, qui reliquos laudabiliter peregerat, quam eum egisse inter omnes constat. Fefellit quidem et aliorum de ipso, et suam de se opinionem in viribus nondum integritati restitutis et ita instauratis, ut multis laboribus sufficerent: quam tamen debilitatem cum tempore in melius mutatum iri, malo hypochondriaco, quod ipsum affligebat, moderatiore vita, et debita corporis moti exercitatione, imminuto et superato, sperabamus omnes. Verum eo magis superauit expectationem quam de infracta eius valetudine et corpore viribus exhausto concipere poteramus: obiit enim officii sui partes, paucis vel corporis robore longe superioribus, inferior. Auditores et in lectionibus, quas apud nos habuit, dogmaticas, polemicas, homileticas et morales et omni data occasione non tam diuinarum litterarum cognitione imbuere, quam emendatiores et religiosiores reddere conabarur. Neque euentus impar fuit desiderio, sed consilia eius agendique rationes comprobauit. Fuit enim iuuentuti studiosae apud nos gratissimus, cuius frequentissima corona cingebatur, quoties ex vtraque cathedra verba faciebat, multorum etiam serium ad DEVM reditum animique conuersionem, proficiendique conatus monitis, precibus, doctrina, exemplo impetrauit, iuuat, promouit. Et ut paucis multa complectamur, eorum quibus penitus inno-

E a

tuit,

tuit, qui eius mortem acerbe non doleat fore arbitramur neminem.

VIDIMVS quantus fuerit ZIMMERMANNVS, quantus se ipso maior, futurus fuisset sine dubio si longiorem eius vsuram habuissemus. Verum hoc omne interceptit luctuosissimus vitae exitus, quem nobis, non sibi, habuit improuisum. Satis conualuisse per hiemem putabatur, si a nonnullis consueti morbi incommodis et languore, quem per aliquot menses sensit, discesseris, excurreretque in patriam, vnde ineunte martio redux melius se habebat, nihilque funesti aut instantis mali quidquam ominabamur. Consueuerat tamen iam ex aliquo tempore ipse, et vxori suauissimae, et familiaribus instantem mortem praedicere, et illustrissimo COMITI STOLBERGENSI ipsum inuidenti saepius edixerat: *breui moriar, in CHRISTO beatus, et, si DEO libuerit, admodum laetus*. Quae omnia praesagientis futuraque prouidentis animi indicia, verissima fuisse, iam satis eheu comperit habemus. Die xx martii febris corripiebatur, quae post aliquot dies malignam se probebat: vt statim experientissimo medico, collegae coniunctissimo, qui morbum curabat vehementer periclitari videretur; in primis cum die septimo purpura rubra, vndecimo alba prodiret, neque excretionis consuetae signa morbum imminui docerent. Erat igitur dies decimus quartus cum multo metu expectandus, spem nouam
alla-

allaturus, quam anteuertit decimus tertius, a medicis tyrannus vocari solitus, ipsi feralis, nobis omnibus ater, et longe funestissimus. Cuius hora ante meridiem postrema, viuere inter nos sequiore sui parte desit, qui DEO, salutis publicae, et sibi satis diu vixit: nobis viuere non desinet, quam diu immortalis exempli imago animis nostris obuersabitur.

ANIMO DEVS vltimum hoc iter ingresso, assiduus comes adfuit. Primis morbi diebus incredibili gaudio pectus perfundi sentiebat, quod adeo intra se continere nolebat, vt quos inuisendi causa praesentes habebat et aduocari iusserat, eius certiores faceret, saepius asseuerando, se ea omnia, quae de CHRISTO et summa in eius coniunctione, felicitate nostra publice docuerit vquam, iam re ipsa experiri longe verissima, et impense laetari, animum ab omni culpa, ab omni rerum terrestrium cura, et omni denique merito suo longe esse liberrimum. Exceperunt hanc effusissimam laetitiam, angores et tenebrae, in quibus aliqua itineris pars conficienda fuit: donec iis superatis, certissimis spei et fiduciae in dei promissionibus et fide positae significationibus, quas quam diu licuit per sermonis vsuram, quae appropinquante morte intercipiebatur, nonnumquam reiterauit verbis, diutius signis affirmavit, mentem in DEO conquiescere. Inter quas obuiam euntis DEI praesensiones ab exuuiis, quas

cum multa molestia rexerat abstractus, caelestis ille animus ad beatorum religionem auolauit in CHRISTI sui, quem anxie desiderauerat, amplexus ruiturus, vbi ipsi aeternum bene esto!

SVPEREST, vt quam recepinus, mentionem faciamus de dotibus praecipuis: quibus adeo enituit ZIMMERMANNVS, vt omnium in se oculos conuerteret, et cum admiratione defixos teneret. Non hic per singula eundo accuratum censum agemus virtutum vulgarium, a quibus ambitiose laudantur, quorum vira licet a faece mortalium admodum distincta, peculiare tamen ac eximium nihil habet, sed intra mediocritatem subsistit. Tot enim tantaque, et naturae benignioris et studii felicissimi, et spiritus diuini dona in vnum ZIMMERMANNVM facta conspiratione coiuerant, vt quae seorsim singula alios homines alte euehere solent, in eo exornando confluxisse videantur, et delectum rerum laudandarum reddant longe difficillimum.

MAGNA sunt, quae natura ipsi impertiuerat beneficia. Erat insolita nascendi felicitate, ab ingenii facultatibus instructissimus, ad quas cum accederet culturae et exercitationis vsus, optimus ingeniorum magister, reddebatur, omnia clare peruidendi, imaginandi, recordandi, singula discernendi, comparandi, iudicandique peritissimus. Factum est hac re, vt quam alii
aliunde

aliunde operose conquirunt, et suam aegre faciunt doctrinam, eam noster foecunditate ingenii domi in fertilissimo agro enatam et laetissime succrescentem haberet, et ubicunque occasio postularet, largissimum cogitationum prouentum ferret, ac nullibi locupletior rediret, quam ab ingenio suo. Multum id in omni eruditione ipsi profuit, et ad pretiosissimum tempus lucrandum, progressuumque incrementa acceleranda, et ad aequabilitatem doctrinae incredibilem, qua quidquid differeret, scriberet, a se ipso numquam discessit sibi numquam dissimilis. Perficiebat hanc felicissimam ingenii indolem animi alacritas, qua mirifice pollebat, cum singulari morae et desidiosae inertiae impatientia. Solebat ex re minima magnum et generosum impetum capere, intendendi animum et praeclara moliendi, qui etundo vires acquirebat, nec ante remittebatur, quam propositi compos factus. Pepererat haec animi actuosissimi contentio eam laborum pertinaciam, ut nec otium, a quo natura et consuetudine, quae ipsa altera natura est, abhorrebat, sibi indulgeret umquam, sed varietate et commutatione occupationum uteretur ad curas et cogitationes ex animo protrudendas, in quas se altius praecipitauerat, neque alii, qui apud eum auctoritate multum valebant, quietem et laborum remissionem impetrarent. Corpus habebat ad gratiam, ipsa forma ab

aliis ineundam compositum, et ad intemperantiam laborandi satis diu iustinendam, a prouida natura confirmatum: donec ferendis oneribus impar animum defereret, et intermissione laborum imperaret. Excellebat eloquentia, quam naturae beneficio habebat copiosissimam, humanitate incredibile, qua ab austeritate morositatis et erudito supercilio alienus facilem se et sine leuitate iucundum omnibus praebuit, et morum ac conuersationis suauitate, qua omnium ordinum hominibus se ita attemperauit, ut singulos sibi deuinciret.

SVNT his omnibus maiora, quae litterarum studiis accepta retulit et a pertinacissima diligentia habuit ornamenta. Dignus fuit omnium iudicio, qui non solum ex proletariis et capite censu eximatur, sed classicis etiam ac primi et senatorii ordinis hominibus accenseatur in ciuitate erudita, hoc tempore nostro numerosa, et in ciuium tabulis conficiendis admodum accurata. Philosophum se praestitit intra sindonem receptum, curata doctrinarum scientia imbutum. Non enim ad fucum faciendum, aut inanem gloriam captandam has litteras salutauerat, earumque difficultatem expertus cum vocibus et formulis aufugerat: sed deliberato prudentissimoque consilio in earum recessus ita penetrauerat, ut nihil harum rerum ipsi esset non perui-

peruium, cognitum et familiare. Didicerat in primis rerum rationes scrutari, veri rectique leges ex originibus repetere, et ita in omni hoc negotio versari, vt a peruersa quorundam hoc nomen mentientium consuetudine, qui incredibili mutatione ex philosophia historiam faciunt se demonstraret remotissimum. Edidit in hoc genere aliquot *disputationes* IENAE habitas, praeterea *tabulas logicas*, quibus aditum ad recte ratiocinandi dexteritatem omnemque eruditionis ambitum pandere studuit, et, qui liber primo loco nominandus fuisset, *principia omnis humanae cognitionis de DEO, mundo, homine*, lectu dignissima, quibus praeclare multa tentauit in his spinosis rebus perspicue et vtiliter explicandis. Potuisset in hac disciplina vnus inter primos fieri, nisi theologiae se vindicasset totum, et in hac omnium principe doctrina, aliquis ex secundis quam in illa primus omnium esse maluisset, in qua a se suaque praestantia non discessit. Quam reconditam plerarumque huius diuinae scientiae partium cognitionem fuerit consequutus, testamur auditorum conscientiam cum aliquot sermonum editorum monumentis. In nulla disciplinae theologiae prouincia peregrinus fuit: dogmaticam tamen et moralem vt proprium fundum exolendum sumsit, in quo praeceptorem BVDDEVM orbi erudito reddidit, docendoque expressit, in eo certe ipso non inferior vt

E 5

animos

animos fortius moueret, suauius demulceret, celerius ad DEVM alliceret, et sermones sacros in concione solemni haberet cum delectatione efficacissimos.

MAXIMA denique sunt et his laudibus longe priora, quae diuinitus in ipsa spiritus diuini disciplina consequutus est dona, quibus destitutus magnus forte in ciuitate erudita euadere poruisset, populo DEI prodesse, de re sacra bene mereri, aeternitati viuere, theologus esse non potuisset. Pietate fuit in DEVM feruentissima, cui intemerata fide, casta mente adhaesit, atque in religione personam, non rem agere nefas arbitratus, sancte cauit, ne quas aliis grauissime praeciperet, DEO seruiendi, eius offensiones vitandi gratiamque apud ipsum per CHRISTVM in eundi leges viuendo destitueret. Salutis viam noluit docere magis quam viuere aliisque ipse praeire: quare seuerum se gessit sui ipsius censorem, et omnem lapidem mouit, vt archius in dies atque intimius cum DEO coalesceret. Inusitato rerum terrenarum, quibus quotus quisque non implicatur? fastidio et generoso contemptu animum tricis expediuit, ac perniciosissimo volatu in liberio rem aeternitatis auram ad splendidam CHRISTI gloriam contendit: longe infra diuinam maiestatem, quam affectabat, fore ratus, vt inani pompa quisquiliarum et sordium tentaretur, aut
ad

ad ea retraheretur, quae vel retro respicere indignabatur. Iuuit hanc umbrarum despicientiam veri summiq[ue] boni, quod in CHRISTI facie viuis coloribus repraesentatum deprehenderat, cognitio: quae eius cogitationes, obtutus, desideria mentem denique omnem in diligentem sui contemplationem pertraxerat. Totus in hanc CHRISTI sui cogitationem defixus, in quaestuosam sui et omnium rerum reliquarum obliuionem ita concesserat, vt quidquid sibi relictus ex animi sententia meditabatur, loquebatur, moliebatur, CHRISTVM id saperet, redoleret omne.

INTELLIGITIS, ciues, quam rarum naturae, litterarum et religionis in ZIMMERMANNO peculi-um habuerimus, quod iratone, an benigno numine vobis ereptum sit, ipsi iam apud animos vestros reputate. Grauiissimo hoc casu moniti in rem vestram abite, malum omen academiae deque populo auertite, iram numinis supplicationibus expiate, animae de vobis bene meritae requiem et felicitatem, exuuiis leuem terram, VIDVAE moestissimae doloris et miseriarum leuamentum, familiae afflictae et amicis DEVM consolatorem precamini. Imaginem doctoris vestri memori mente reponite, vltimumque hoc eius manibus officium grati exhibete, vt cras hora a meridie

76 PROGRAMMA ACADEMICVM II.

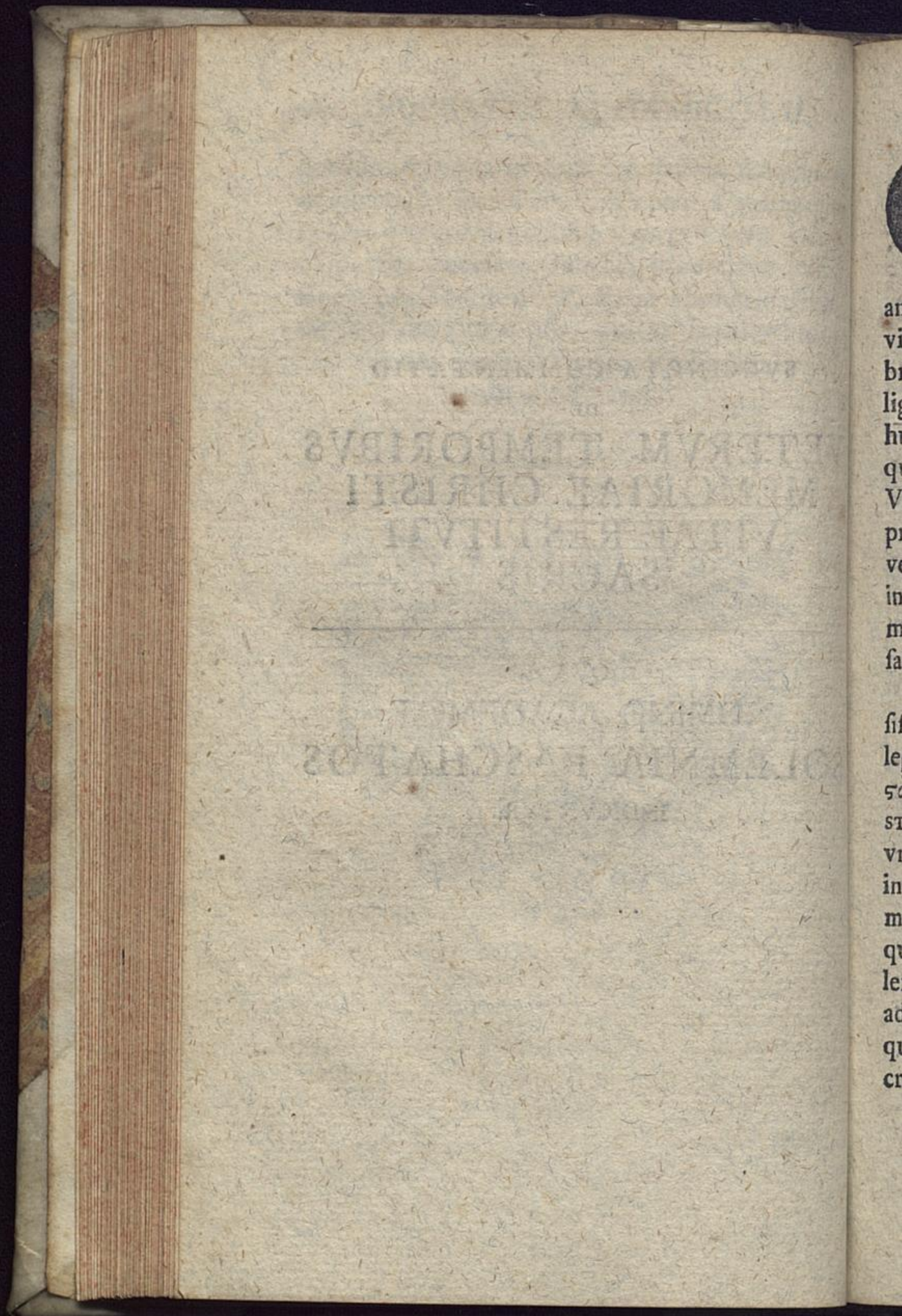
meridie secunda in aede scholastica frequentes
confluatis, sermonem solemnem a venerando
collega oratore facundissimo, GOTTH. AVG. FRAN-
CKIO, pro concione funebri habendum animis
fauentibus audituri. P. P. in academia fride-
riciana, die xvii aprilis, qui ex sanctorum fa-
storum consuetudine praecedit domi-
nicam palmarum.

SVC-

SVCCINCTA COMMENTATIO
DE
VETERVM TEMPORIBVS
MEMORIAE CHRISTI
VITAE RESTITVTI
SACRIS

QVA
NOMINE ACADEMIAE
SOLEMNIA PASCHATOS
INDICVNTVR.

an
vi
br
lig
hu
qu
V
pr
ve
in
m
fa
fi
le
50
st
vi
in
m
qu
le
ad
qu
cr

QVOD ORBI CHRISTIANO, ACADEMIAE nostrae et vobis omnibus, CIVES aestumatissimi, felix, faustum ac salutare sit, redit iam auspiciatissima dies anniuersariae memoriae CHRISTI, mortem cum vita commutantis, sacra: ad quam pie concelebrandam quum maiorum ritu inuitandi estis; religionem veterum CHRISTIANORVM in temporibus huic memoriae consecrandis exemplo vobis, quod imitemini, proponendam esse putauimus. Vbi id nobis negotii datum esse arbitramur, vt primum ipsa haec solemnia recondita antiquitate venerabilia in tabula breuiter exhibeamus, deinde in rationes harum consuetudinum inquiremus, et tandem quid nostri officii sit in legendis sanctissimis his vestigiis commemoremus.

SCILICET prisci cultores IESV domini, religiosissimi mortales, legem quam PAVLLVS, CHRISTI legatus, TIMOTHEO tulerat, *μνημόνευε Ἰησοῦν Χριστὸν ὃν ἠγέρξαμεν ἐκ νεκρῶν*, *memento IESVM CHRISTVM redeuntem ex mortuis* (a) iure suo ad se in vniuersum pertinere crediderunt. Quam ob rem in pia huius memoriae consecratione studiosissime elaborarunt. Atque obuiam ituri obliuioni, quae vel grauissimas cogitationes ex animo delere solet, nisi excitentur iterum iterumque, et ad imaginationis regulam, ope temporum rituumque ipsis consecratorum, ex fugientibus vmbriis crebro ad animum reuocentur: huic inprimis benefi-

(a) II TIM. II com. VIII.

beneficio recolendo plura tempora sacra esse voluerunt. In tres ordines illa commode satis distinguui posse videntur, quod singulorum dierum, hebdomadum, annorum partem aliquam illi officio antiquitus deuotam fuisse deprehendimus. Sicut enim ipsi CHRISTI legati, testes euocati huius resurrectionis (b), et primi ipsorum discipuli nihil antiquius existimarunt mentione frequentissima huius reditus IESV ex morte (c): ita ipsorum auctoritate factum est, ut dierum in festos profestosque ex ISRAELITARVM tabulis discrimine sublato, omnis sacrorum publicorum et conuentuum agendorum celebritas CHRISTO, et huic ipsius per mortem in vitam itineri consecrando dicaretur. Ipse PAVLLVS post vnicum sacrificium CHRISTI Corinthiis propositum, huic ferias peragi iubet (d). Neque primis a CHRISTO saeculis alia festa in veterum monumentis occurrunt, quam quae huic memoriae sacra fuerunt, ad quae temporis progressu anni versariae hominum supplicio in CHRISTI causa enectorum commemorationes accesserunt, et tandem reliquorum beneficiorum, quae CHRISTO accepta referimus solemnitates (e).

AT-

(b) ACT. I. com. XXII. ca. III. co. XV. ca. X. co. XXXI.

(c) ACT. II. co. XXIII. XXXII. ca. III. co. XV. ca. III. co. X. ca. X. co. XXX. ca. XIII. co. XXX. XXXIII. ca. XVII. co. XXXI.

(d) I COR. V co. VII. VIII.

(e) conf. ROD. HOSPINIANVM *de festis christianorum cap. I. et II.*

IOACH.

ATQVE VT per gradus haec tempora CHRISTO ex morte suscitato consecrata lustremus, a quotidianis veterum sacris initium faciemus, quae antiquissima quidem fuerunt, pro illius temporis simplicitate tamen ad certam horam nulla lege adstricta, sed liberiora, ex temporum et locorum commoditate interdum aut nocte celebrata, donec post ordinatas precum horas statas, antelucani conuentus huic inprimis resurgentis CHRISTI memoriae tribuerentur. In ipsas diuinas tabulas relatum legimus, sub laetissimis regni CHRISTI auspiciis coiuisse ciues ipsius quotidie ad preces fundendas, hymnos canendos, cibum diuinum capiendum et memoriam mortis vitaeque SERVATORIS sancte obeundam. Quae consuetudo diu satis continuata, tempore calamitatum publicarum obseruabatur maxime, magnumque ad primaeuam fortitudinem in superandis cruciatibus monumentum habebat. Neque poterat epulum solemne, ad memoriam IESV piaculari supplicio sublari vitaeque restituti ordinatum (f), celebrari quotidie, sine quotidiana huius transitus CHRISTI ex morte in vitam celebratione.

Quod

IOACH. HILDEBRANDI lib. singularem *de festis*, GISB. VOETIVM *de sabbato et festis in dispp. select. part. III.* atque inprimis MART. CHEMNITIVM in *examine concilii tridentini part. III.* ad finem, et reliquos huius argumenti scriptores, quos recenset celeberr. IO. ALB. FABRICIVS in *bibliographia antiquaria ca. X. §. XX.* (f) I COR. XI. co. XXIII. XXV. XXVI.

F

(g)

Quod in africanis coetibus inualuisse CYPRIANVS (g) perhibet. HIERONYMVS idem de romanis et hispanicis affirmat (h) AVGVSTINVS autem in multis locis id obtinere suo tempore docet (i). Et postquam saepius quotidie convenire coeperunt CHRISTIANI ad communes preces; quod mane ac vesperi primum, deinde alicubiter, postea quinques, et septies tandem labante et in formulas ritusque abeunte re sacra, factum esse constat (k): vigilia autelucana singulorum dierum non facile praeteriit sine laeta grataque commemoratione excitationis CHRISTI ex morte, quae in illud diei tempus inciderat; adeo ut illa conuocatio nocturna ante lucem, quae *laudum* nomen sortita est, huic celebritati sacra esse videretur. ISIDORVS (l) testis est, *diluculo orari ut resurrectio CHRISTI celebretur* (m).

MAIOR

- (g) *epist. XXXVI. al. XXXVIII. ad THIBARITANOS* et *LIII* alias *LVII ad CORNELIVM* et in libro *de oratione dominica*. (h) *Epist. I ad PAMMACH. contra IOVIN.* cap. VI et *Epist. XXXVIII ad LVCIANVM*, (i) *Epist. CXVIII. ad IANVAR.* ca. III. conf. IOACH. HILDEBRANDI *enchirid. de sacris publicis priscae ecclesiae cap. III sect. I.* et IOS. BINGHAM *origines lib. XV. cap. VIIII §. IIII* ubi pluribus testimoniis EVSEBII, BASILII, CRYSOSTOMI quotidianae synaxeos veterum fidem facit. (k) conf. CASP. CALVOERI *rituale eccles. part. II sect. II cap. III.* et IOS. BINGHAM *originum lib. XIII. cap. VIIII §. VII. et VIII.* ubi horarum precandi canonicarum ortus traditur, (l) *de ecclesiast. officiis lib. I cap. XXXIII.* (m) conf.

IO.

MAIOR semper et solemnior fuit hac quotidiana CHRISTIANAM vitam redeuntis memoria, eiusdem celebratio singulis hebdomadibus instaurata, quarum primum quemque diem huic solemnitati sancte deuouerunt CHRISTIANI, quod diuini scriptores a primis initiis coetu CHRISTO collecti factum fuisse non obscure indicant. LVCAS grauis-
 (n) simus huius veterrimae consuetudinis testis est, dum refert PAVLLVM TROADE discedere noluisse ante sermonem in concione publica habitum, eamque ob causam primam hebdomadis diem exspectasse, qua CHRISTI discipuli tunc temporis coire consueuerint. Quod ipse PAVLLVS confirmat, quum CORINTHIOS ad stipem pauperibus primo quoque die hebdomadis colligendam hortatur (o). IGNATIVS ita iubet CHRISTIANOS vivere (p), *μητέτι σαββατιζόντες, ἀλλὰ κατὰ κυριακὴν ζῶντες, ἐν ᾗ καὶ ζωὴ ἡμῶν ἀνέτειλεν δι' αὐτοῦ, καὶ τῷ θανάτῳ αὐτοῦ*, *ut non sabbatum celebrent sed domini diem digne agant, qua vita exorta sit per CHRISTVM et mortem eius, et IV-*

STI-

10. BONA de diuina psalmodia in primis cā. V. §. II. ubi veteres et medii aevi scriptores producit, qui resurrectionis memoriam principem finem grauissimumque argumentum matutinorum solemnium constituunt. (n) ACTOR. XX co. VI. VII. (o) I COR. XVI. com. II. (p) *Epist. ad MAGNESIANOS n. VIII*, quae verba CLEMENS ALEXANDR. *stromat. VII.* de mandato celebrandi diem primam hebdomadis explicat, idem IGNATIVS l. c.

F 2

hanc

STINVS MARTYR ita hanc consuetudinem commemorat (q), τὴν τοῦ ἡλίου ἡμέραν κοινῇ πάντες τὴν συνέλευσιν ποιοῦμεθα, ἐπειδὴν - - - Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ ἡμέτερος σωτὴρ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐκ νεκρῶν ἀνέστη, *solis die communiter conuentum agimus, quandoquidem IESVS CHRISTVS SERVATOR noster eo ipso die a mortuis surrexit. Qui simul indicant IOANNEM (r) facta mentione diei domini, hanc primam diem intellexisse. Atque eadem hac denominatione, accedentibus veterum testimoniiis euidentissimis idem perhibentibus (s), edocemur, rationem huius prae reliquis cultui diuino et sacris publicis dicati diei, fuisse vnam omnium facile principem, vt memoria reditus CHRISTI in vitam, quae hoc primo hebdomadis die euenerat, sanctius coleretur. Neque potuit PLINIUS de alio die loqui, dum ad TRAIANVM scripsit (t) christianos solitos esse stato die ante lucem conuenire, carmenque CHRISTO quasi deo dicere secum inuicem, seque sacramento obstringere. Quid quod ipsa calumnia ab hominibus aduersus*

CHRI-

hanc diem vocat, τὴν ἀνοστάσιμον, τὴν βασιλίδαν, τὴν ὑπατον πατῶν τῶν ἡμερῶν. (q) in *apolog. II.* (r) *APOC. I. com. X. cf. celeberr. IOH. CHRISTOPH. WOLFI curas philolog. ad h. l.* (s) quae collegit IO. CASP. SVICERVS in *thesauro ecclesiast.* sub voce κυριακή. (t) *Libr. X. epist. LXXXVII.* ad quam conf. illustris academ. directoris IVST. HENN. BOEHMERI *dissert. Iuris ecclesiast. antiqui ad PLINIUM SEGVNDVM et TERTVLLIANVM.* (u)

CHRISTIANOS pessime animatis insidiosè excogitata, qua cultus, quem soli exhiberent, accusabantur, hunc primi diei celebrandi morem comprobat: vnde illam ortum traxisse, incrementa certe cepisse, et aliquem colorem verique speciem obtinuisse TERTULLIANVS perhibet (u). Nam quum fictarum diuinitatum patroni animaduertent: nouae huic religioni addictos imaginibus deorum carere, diem primum soli sacrum, vnde ex consueta ROMANORVM et GRAECORVM formula solis dies vocabatur, religiose transigere, ad solis ortum conuenire, preces solemnes a stantibus facie ad solem orientem versa fundi, sacra denique ipsorum personare vocibus solis, luminis, lucis aeternae, qua ipsum CHRISTVM intelligebant, illuminationis, et illuminatorum, vti aqua solemni initiatos vocabant: perquam ipsis fictu facile erat, religione solis haec omnia fieri (x). Qua obtrectione certiores omnino reddimur de celebritate huius diei vbique locorum a CHRISTIANIS antiquitus obseruata (y). Soliti autem fue-

(u) in apologetico ca. XVI. et libr. ad nationes ca. XIII.

(x) cf. CHRIST. KORTHOLTI *paganum obtrectatorem libr. II cap. II*, quod totum in hac heliolatria amolenda consumitur.

(y) Vberius hoc confirmatum iuerunt praeter plerosque histor. sacrae et dogmatum scriptores curatiores, IAC. ALTINGIUS in tractatu de sabbato, tom. V operum, CASP. CALVOER in rituali eccles. part. II sect. II cap. VI 10. PEARSON ad symbolum apostolicum pag.

fuerunt veteres illo die solemni feriari, a ieiunio abstinere, laetitiam festiuam curare, frequentiores conuentus agere, cibum sacrum capere, vnde eadem *dies panis* vocari coepit, lectioni tabularum diurnarum vacare, recitationibus et adhortationibus doctorum operam dare, preces communes stantes fundere, numquam genibus flexis aut humi prostrati, quod in luctu fiebat, omnem denique diem piae hilarique memoriae et laudibus CHRISTI ex morte in vitam reducis tribuere, quam ob rem eundem *ἀναστάσιμον* dixerunt (z).

SEQVITVR iam tertium tempus CHRISTO vitae restituto deuorum, idque anniuersarium, summa

CCCCLXVIII. edit. lat. et qui reliquos testimoniorum copia et selectu superat IOS. BINGHAM *originum lib. XX cap. II §. I.* alios plures exhibet litteratissimus IO. ALB. FABRICIVS *bibliograph. antiqu. cap. X §. XIII.* (z) conf. IO. CASP. SVLCERVS *in thesaur. eccles.* sub voce *ἡμέρα* et *ἀναστάσιμος*, atque inprimis LEO ALLATIVS *de hebdomadibus et dominicis graecorum* ad finem libri *de eccles. occident. et orient. consensione*, vbi pag. MCCCCXII ex euchologiis graecorum demonstrat, singulis diebus domini, in formula solemni, qua sacerdotes post sacra peracta concionem dimittunt occurrere verba CHRISTI *qui resurrexit ex mortuis*, aliis autem diebus eorum loco in missione coetus adhiberi verba CHRISTVS *verus deus noster*, quod documento esse potest, diem domini semper habitam fuisse resurrectioni eiusdem celebrandae sacram. (a)

ma semper festiuaque solemnitate et effusissimis laetitiis celebratum quod PASCHA veteres dixerunt, voce non solum a IVDAEIS desumpta, sed ex ipsa eiusdem proprietate huc translata. Licet enim nonnulli christiani populi doctores graecam ipsi dederint originem, et a cruciatibus CHRISTI deriuarint, quod in plerisque ebraeis vocibus ex nimio alios ad sacras cogitationes excitandi studio magis, quam ignoratione genuinae significationis factum fuisse videtur (a): plures tamen rectiorem et exploratiorem illius nominis rationem reddunt, quod salutaris CHRISTI transitus per mortem in vitam eo tempore festo celebretur. Auctoribus ipsis CHRISTI legatis haec solemnia inualuisse, aut certum anni diem iisdem constitutum fuisse negat SOCRATES (b), qui asseuerat, nullibi apostolum neque euangelia iugum seruitutis christianis imposuisse, sed festum paschatos et reliqua ex consuetudine ad salutarem memoriam CHRISTI ordinata fuisse a christianis, nulla lege domini aut ipsius legatorum ea obseruare iussis. Idem NICEPHORUS testatum reliquit (c). Nemini tamen in antiquis ciuitatis sacrae monumentis versato dubium esse potest, fuisse haec annua solemnia reliquis omnibus antiquiora, et a temporibus, quae ad apostolos

F 4

pro-

- (a) Quod IS. CASAVBONVS exercit. XVI ad annales BARONII erudite disputat. (b) *hyst. eccles. lib. V cap. XXII.* (c) *hyst. eccles. lib. XII. cap. XXXII.* (d)

proxime accedunt, ubique locorum obtinuisse, quod ipsa occidentis ab oriente dissensio funestissima, et controuersia de die stato paschatis, magna animorum contentione saeculo secundo et tertio agitata, et per patres conscriptos nicaenos demum composita, satis demonstrat. Numquam enim ita a se dissidere potuissent CHRISTIANI, si quid illius rei a CHRISTI legatis sancitum aut certa consuetudine obseruatum fuisset: neque tamen ab ytraque parte ad apostolorum consuetudines prouocatum fuisset, nisi eosdem annum resurrectionis huius memoriam celebraſſe inter omnes constitisset (d). Hoc certe in controuersiam numquam venit, esse hanc memoriam solemnissime consecrandam: cui negotio non solum integram hebdomadem sed duas continuas, quae diem hunc solemnem proxime antecedit et eundem excipit, imo septem illas omnes, quae inter pascha et pentecosten intercedunt, veteres dicarunt. Praegressa hoc festum hebdomas magna et sancta, quam GRAECI πᾶσχα ταυρώσιμον vocarunt (e), inter ieiunia conuentus sacros, et
sup-

(d) conf. FRID. SPANHEMII *introd. ad histor. sacr. saec. II sect. XIII.* et CL. FLEYRY *histoire eccles. tom I. pag. CCCCXXXVIII. et CCCCLXXXI.*

(e) conf. GERH. IO. VOSSIVS *de vitiis serm. cap. VI* et LEO ALLATIVS *de hebdom. graec. pag. MCCCCX.* qui luculenter demonstrat graecos consueuisse in fastis sacris hebdomadas non a die prima seu dominica, quae antecedit, sed a subsequente deno-

supplicationes solemnes transigebatur. Ipsum autem paschatis diem, vna cum nocte antecedente, quam insomnem ducebant, dici non potest quanta festiuitate, solemnumque sacrorum celebritate condecorarint antiqui CHRISTIANI in omnes laetitias, caritatem mutuum, conuentuum frequentissimorum, hymnorum canendorum et sacramentorum peragendorum solemnitates toti effusi (f). Patet illud ex GREGORII NAZIANZENI orat. XXXII. quae in PASCHA secunda est: vbi facundissimus doctor in exordio post sermonem angeli propositum sic exclamat. Πάσχα, κυρίου πάσχα, καὶ πάλιν ἐγὼ πάσχα, Τιμὴ τῆς τριάδος. Ἄυτη ἐορτῶν ἡμῶν ἐορτὴ, καὶ πανήγυρις πανηγυρεων. τοσῶτον ὑπεραίρουσα πάσας, οὐτὰς ἀνθρωπικὰς μόνον καὶ χαμαὶ ἐρχομένας, ἀλλ' ἤδη καὶ τὰς αὐτοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐπ' αὐτῷ τελουμένας, ὅσον ἀστέρας ἥλιος. Καλὴ μὲν καὶ ἡ χθὲς ἡμῶν λαμπροφορία καὶ Φωταγωγία, ἦν ἰδίᾳ τε καὶ δημοσίᾳ συνεσησάμεθα πᾶν γένος ἀνθρώπων μικρὸν καὶ ἀξία πᾶσα, δαψιλῶ τῷ πυρὶ τὴν νύκτα καταφωτίζοντες, καὶ τοῦ μεγάλου Φωτὸς ἀντίτυπος. - - - Καλλίων δὲ ἡ σήμερον καὶ

F 5

περι-

denominare, vnde illa appellatio paschatos ad praegressam hebdomadem transuecta videtur. (f) conf. CHRIST. WILDVOGELII *chronoscopiam legalem* cap. II. CASP. CALVOERI *rituale eccles.* part. II sect. II Cap. XXXIII. et IOS. BINGHAMI *origines* lib. XX cap. V §. V-VIII et lib. XV cap. VII §. VI.

(g)

περιφανεστέρα. ὅσα χθὲς μὲν πρόδρομον ἦν τοῦ με-
 γάλου Φωτὸς ἀνισχυμένον τὸ Φῶς, καὶ ὅιον ἐυφρο-
 σύνη τις προέορτιος, σήμερον δὲ τὴν ἀνάστασιν αὐτὴν
 ἐορτάζομεν, οὐκ ἔτι, ἐλπίζομένην ἀλλ' ἤδη γεγεν-
 νημένην, καὶ κόσμον ὅλον ἐαυτῇ συναγοῦσαν. *pas-
 scha, pascha domini, iterumque pascha dicam in
 honorem trinitatis. Haec nobis festiuitatum festi-
 uitas, et celebritatum celebritas, tanto caeteris
 omnibus, non solum humanis et humi defixis, sed
 iis etiam quae ipsius CHRISTI sunt, ac propter ipsum
 celebrantur, superior quantum sol stellas antecel-
 lit. Praeclara quidem nobis quoque fuit besterna
 facium ac luminum gestatio, quam priuatim pu-
 bliceque pereginus, omne genus hominum ferme,
 atque omnes magistratu insignes, largo igne noctem
 illustantes, magnumque illud lumen referens: ---
 at hodierna praeclavior et excellentior, nam ho-
 diernum lumen magni illius luminis exsurgentis
 praenuntium erat et veluti profesta quaedam ani-
 morum voluptas. Hodie autem ipsam resurrectionem
 celebramus, non in spe positam, sed iam or-
 tam, mundumque totum sibi conciliantem. Et
 paullo ante haec verba: σήμερον σωτηρία τῷ κόσμῳ
 ὅσος τε ὁρατός καὶ ὅσος ἀόρατος. Χριστὸς ἐκ νεκρῶν,
 συνέγειρεθε. Χριστὸς εἰς ἑαυτὸν, ἐπανέρχεσθε,
 Χριστὸς ἐκ τάφῳ, ἐλευθερώθητε τῶν δεσμῶν τῆς
 ἁμαρτίας. Hodie salus mundo, tam visibili quam
 inuisibili, CHRISTVS ex mortuis: simul surgite!
 CHRISTVS ad sese: redite! CHRISTVS ex sepulcro:*

pec-

peccati vinculis solvamini! Solemne sacramentum aqua lustrali initiandorum hoc potissimum die administrabatur: vnde ob vestes albas, quibus recens initiati utebantur *λαμπροφόρος ἡμέρα* (g) lucens et splendida dies magis, quam a cereis sacris lucernisque nocturnis vigilias praegressas illustrantibus, vocari consuevit. Cibus diuinus corporis et sanguinis CHRISTI eo die communiter capiebatur, a quo non facile quisquam tunc aberat aut arcebatur: vnde postea rarius et semel dumtaxat per annum eodem vescendi consuetudo saeculo XIII stabilita, perperam tamen, inualuit et contra sententiam primorum CHRISTIANORVM, qui ab eiusmodi cibi huius, neglectu longe fuerunt alienissimi (h). Acclamationum praeterea mutuarum iteratione, cuius reliquiae inter GRAECOS manserunt, dum eo die conceptis verbis *surrexit dominus, vere surrit* se inuicem laetissimae huius reicertiores faciunt, donis etiam et largitionibus publicis aequae ac priuatis, atque sub imperatoribus CHRISTVM colentibus libertate et impunitate captiuis donata, haec annua sacra celebrabantur, quae ad *antipascha* vsque, seu *diem dominicam nouam* et *in albis* dictam, atque ad ipsum quinquagesimum diem

F 6

omni

(g) conf. IOH. CASP. SVICERVS in voce *λαμπροφόρος*.

(h) cf. B. PAVL. ANTONII nostri programma *de pietate paschali veteris ecclesiae*, quod inter ipsius collecta programmata sectionis II secundum est, et celebritatem fynaxeos paschalis pertrahat.

omni festiuitatis genere producebantur. Quam feriarum diuturnitatem TERTULLIANVS (i) testatur, AMBROSIVS autem si describit (k) *per hos quinquaginta dies nobis est iugis et continuata festiuitas, ita vt hoc omni tempore, neque ad obseruandum indicemus ieiunia, neque ad exorandum DEVM genibus succidamus: instar ergo dominicae tota L dierum curricula celebrantur, et omnes isti dies velut dominici deputantur. Resurrectio enim dominica est, nam in dominica resurgens SALVATOR reuersus ad homines est, et post resurrectionem tota quinquagesima cum hominibus commoratus.*

EA SI QVIS cogitauerit, certe non mirabitur fuisse hanc diem PASCHATOS a veteribus vocatam principem omnium et maximam diem, festum festorum, fontem et fundamentum reliquorum festorum (l): nec difficulter intelliget illos tanti fecisse haec sacra vt nihil supra; adeo ut quidquid solemnitatum diuinis oraculis conuenire crederent, id omne huc conferendum esse arbitrarentur. Verum vt sunt humanae res omnes aegerrime suis limitibus et mediocritate circumscribendae, religiosissimi hi veterum mores (m) postquam ad fastigium excreuerunt, tempo-

(i) *de idololatr. c. XIII. et de baptismo cap. XVIII.*

(k) *serm. LXI.* (l) Potuit haec denominatio exinde enasci, quod festorum antiquorum mobilium computus a paschate pendeat, et multi annus sacrum ab eodem inchoabant. (m) Conferendi sunt post antiquitatum sacrarum scriptores

porum successu tandem in superstitiones, febriculosas nugas et umbras aut festiuitates profanas et saturnalia sanctissimo CHRISTO indigna, degenerarunt. Cuius tamen corruptionis vterrimus CHRISTIANI, purissimi homines, non rectius accusantur, quam ipse CHRISTVS nefandorum scelerum, quibus sacra ab ipso instituta contaminata vnumquam fuerunt.

SATIS PRO instituto iam disputasse nobis videtur de ipsis temporibus CHRISTO in vitam suscitato sacris: erunt iam rationes illorum consecratorum subducendae, vt quid animo voluerint cordatissimi maiores, hac sua in CHRISTVM pietate his solemnibus restificata, intimius perspiciamus. Sicut enim neque omnia, neque omnino nihil primis CHRISTIANIS, apostolorum discipulis, tribuimus, quos homines quidem, mirifico tamen in CHRISTVM amore, diuinoque spiritu animatos esse bene meminimus: ita neque ipsos coeco impetu sectamur, neque pios ductores negligimus, sed perspectis ipsorum agendi rationibus praeuidentes sponte et acriter, licet pro temporum calamitate impari gressu, sequimur. Redunt autem, ni toti fallimur, rationes illae ad quatuor argumenta, quibus integerrimi homines ad memoriam CHRISTI in vitam reducis toties recolendam, et tam religiose consecrandam moti fuisse videntur.

PRI-

res, libri de moribus antiquorum christianorum facile parabiles CL. FLEVRY, WILH. CAVEI et GOT. ARNOLDI.

(n)

PRIMUM EORVM EST, quod CHRISTVM et ipsius
 piaculare hoc mortis vitaeque iter fontem et vni-
 cum principium salutis esse, probe cognouerunt,
 suaque hac pietate declaratum iuerunt. Erant
 enim ab ipsis CHRISTI legatis edocti, DEVM pec-
 catis hominum laceffitum, hac IESY morte expia-
 toria, qua legibus violatis satisfactum fuit, non
 solum hominibus conciliatum esse, verum etiam
 consequuta eiusdem in vitam restitutione illam
 hominum expiationem reddidisse testatissimam,
 fidemque publicam fecisse tam rediisse se in gra-
 tiam cum genere humano, quam omnia a CHRIS-
 TO dicta gesta et sancita probari sibi rataque ha-
 beri (n). Habebant praeterea exploratum, pa-
 rasse CHRISTVM hoc transitu suo viam immortali-
 tatis, dedisse hominibus exemplum hac transe-
 undi, ac peperisse iisdem et ius legitimum et vi-
 res necessarias, nouam, divinam, aeternitate
 dignam, neque ipsa morte finiendam vitam vi-
 vendi (o). Neque ignorabant spem omnem re-
 stitutionis exuiiarum, ossium cinerumque no-
 strorum, et reditus animarum in pristina domi-
 cilia longe ipsis aptiora reddita, inniti hoc CHRI-

STI

(n) ACT. II com. XXIII. cap. III com. X. cap. XIII
 com. XXV. cet. ROM. III com. XXIII. XXV. EBR.
 XIII com. XX. coll. ACT. XVI. com. XXXVII.
 quorum et pacis significatio pertinet frequen-
 tissime ab ipso CHRISTO vitae reddito repetita,
 quoslibet liberos et salutis certos esse iussit.
 (o) I PET. I com. III. cap. III com. XXI. ROM. VI
 com. III.

(p)

STI capitis ex morte in vitam transfirū (p). Atque has doctrinas, in quibus cardinem omnis salutis verti prouidebant, hoc publico et solemni cultu certissime conseruari, ad vsum commendari, et ad posteros rectissime propagari posse crediderunt.

SECUNDA ratio, quae CHRISTIANOS mouit ad hanc temporum curam, fuit, quod experiundo didicerunt nemini ante prodesse hanc CHRISTI mortem vitamque, quam viua eiusdem cognitione, certaue applicatione singuli salutis indigē cupidique vtramque suam fecerint et eiusdem societatem iniuerint (q). Intellexerunt animum excitandum esse ex somno morteque cupiditatum, incuria felicitatis, et aeternarum rerum neglectu, conuertendumque versus caelestium curam, ipsum DEVM et eius coniunctionem, atque sursum semper sublimiusque euehendum, neque id vna alteraue fugaci cogitatione peragi, sed seriis meditationibus, intensissimis curis, et longiore animi in eo occupati et defixi studio omnino opus esse. Quam ob rem solemnem operam dederunt, omnemque mouerunt lapidem, vt grauissimis his doctrinis animus ad se rediret, con-

(p) I COR. XV. com. XX. seqq. ROM. VIII com. XI. I THESS. III com. XV. praeclare haec prosequitur HUMPH. DITTON in *demonstrationis doctrinae christianae ex resurrectione IESV part. III cap. XIII*. (q) EPH. V com. XIII, ROM. VI com. III, XI. COL. II. com. XII. ACTOR. III com. I. II. (r)

concitatissimis cogitationibus, obtutibus et desideriiis in CHRISTVM, salutis et aeternae felicitatis instauratorem ferretur, totusque in eius amplexu rueret atque sic aeternitati restitueretur et vere aeternumque reuiuisceret. Prouiderunt denique vacandum esse huic studio, feriandumque per tempus, ne animus in partes pluresque curas distractus minori, quam par est, intensiōe grauissimam hanc rem agat: neque semel dumtaxat peragi, aut vna, licet enixissima, opera absolui arduum hoc et aeternum negotium, sed crebrius et frequentius iterandum esse, donec sanctissima consuetudo, quae altera natura est, contrahatur CHRISTVM colendi, spirandi, vita moribusque referendi. Quam ob rem toties hoc officium instaurandum esse duxerunt.

ACCESSIT tertia causa, quod partium suarum esse animaduenerunt piissimi homines, CHRISTVM immortaliter de salute ipsorum meritum publice profiteri, laudibus celebrare et gratias, si non referre, agere saltem et habere se omnibus modis significare. Apprime perspexerunt, pertinere hoc, si quid aliud, ad officium hominis CHRISTO deuoti, ut non solum salute et immunitate CHRISTI fruatur, sed eidem se haec omnia debere cogitet, honorem beneficiorum ab ipso profectorum eidem deferat, delatumque verbis sermone et omni viuendi ratione testificetur, atque solempni laetitia, accepti beneficii professiore et.

et celebratione studiosissimam grati animi contentionem prae se ferat.

QUARTA tandem ratio fuit, quod didicerant omnem hanc rem mirifice leuari si communiter agatur, plurimorum latentes sopitosque igniculos certius excitari, et fortiolem flammam concipere in vnum collatos, mutuisque facibus admotis, sparsos contra disiectosque hinc inde facilius extinguere. Compertum simul habebant CHRISTVM incredibiliter delectari sanctissima hac ciuium suorum inter se foederatorum societate communibusque studiis: illam autem animorum coniunctionem nec felicius coalescere, nec certius conseruari, nec rectius augeri, quam communibus his sacris, conuentibus sanctaque aemulatione.

FACIUNT grauissimae hae rationes, vt nemo cum recta ratione negare possit, recte et laudabiliter haec solemnia instituta, atque multiplici vtilitati illis consultum fuisse. Iam igitur ipsimet CIVES AESTVMATISSIMI hodiernos mores CHRISTIANORVM cum hac antiqua maiorum disciplina contendite, atque apud vos reputate, quantum descruerimus a pristino feruore, debitaque in CHRISTVM pietate, quantumque recesserimus ab his sanctissimis institutis, quorum vix vola et vestigium superest. Nomina certe antiqua, formulas

mulas, luctuosissima ruinarum nostrarum rudera retinuimus, licet a bene multis satis fastidita, tristem aliquam imaginem umbramque ciuitatis primaeuae circum ferimus: res ipsa dudum pro DEVM IMMORTALEM! inter nos euauit et illaetabile sui desiderium reliquit. Quotusquisque iam CHRISTIANORVM CHRISTI mortem vitamque ita quotidie meditatur, cogitationibus, precibus, laudibus prosequitur, sancteque laetatur ut eius particeps euadat, aeternitati vindicetur, vitamque CHRISTO dignam uiuat? Quam frequentes DOMINI dies praelabuntur plerisque nihil admodum CHRISTVM cogitantibus? Et BONE DEVS! quam vel languent vel profanantur annua sacra, quamque infra tanti beneficii dignitatem inexcusabili neglectu subsident? Adeo iam exsulat ille pristinus feruor et antiqua fides in frequentandis conuentibus sacris, iisque CHRISTO, qui spiritu magis quam corpore colitur, digne peragendis, in precibus fundendis, laudibus decinendis, beneficiis CHRISTI memorandis, atque familiari sermone et colloquiis religiose celebrandis: ut CHRISTVS ex ciuitate sacra ab hostibus carmine euocatus esse videatur, atque dissimiles omnino euaserint CHRISTIANI priscis CHRISTI ciuibus, licet ipforum nomen mentiantur, non sine multo magnoque ciuitatis discrimine; inprimis quum ipsimet, qui litteris et sacris operantur, atque longe ultra plebem sapiunt, nec
has

has ciuitatis leges ignorant, scire certe poterant
debeantque, lacrimabilem hunc errorem er-
rant, et turpius proinde ac periculosius peccant,
tantum certe in fructibus mortis et vitae CHRISTI
percipiendis, primis CHRISTIANIS inferiores olim
futuri, quantum ab illis superari voluerunt feruore
et seuera CHRISTVM colendi disciplina.

QVOD reliquum est, CIVES CARISSIMI
sancte VOBIS edicimus: PROCVL HINC,
PROCVL ITE PROFANI! IMPII EX-
ESTE! QVISQVIS AD HAEC SACRA
CHRISTI ADEST, HOC AGITO! PV-
RIS MANIBVS, PVRA MENTE ADESTO!
ANIMO ET ORE FAVETO! ATQVE
RELIGIOSE PROVIDETO, NE QVID EX
EORVMDem PROFANATIONE DETRI-
MENTI CAPIAT! Mysteriis CHRISTI vos
initiatos esse mementote CIVES! ne igitur chri-
stianos simulate, res enim hic agitur non per-
sona, peccata serio expiate, pie salutate ani-
moque complectimini IESVM ex morte redu-
cem, vestrumque facite SERVATOREM OPT.
quo sine felicitatis iactura non carebitis, neque
tamen dissimulate pietatem in eundem, laudibus
vestris ipsum dignamini, quod bene de VOBIS
meritus est, vt vos sua olim testificatione di-

guetur, ad sacra solemnia confluite, iisque non corpore magis quam animo interesse, bona verba dicite, omnemque operam date ut vita ipsius apud vos instauretur. Ita veterrimos CHRISTIANOS orbi reddetis, ita temporum CHRISTO sacrorum numquam vos poenitebit, ita omnis vestra vita CHRISTO sacra fiet, et ipsimet aeternitati viuetis. P. P. in academia FRIDERICIANA prid. cal. apr. ex formula sacra VIGILIA PASCHATOS anni

MDCCCXXXVI.

ACADEMIAE FRIDERICIANAE
PRORECTOR
IAC. GABR. WOLFFIUS
POTENT. PRVSS. REGIS A CONSIL.
AVLICIS IVR. DOCTOR ET
PROF. ORDINARIVS
VNA CVM
CANCELLARIO DIRECTORE
ET
RELIQVO SENATV ACADEM.
PROPOSITO
TEMPORE SPIRITVS DEI
IN PRIMOS
CHRISTI DISCIPVLOS EFFVSI
OMNIVM OPPORTVNISSIMO
SOLEMNIA PENTECOSTES
INDICIT

ACADEMIAE THEOLOGICAE
DIRECTOR
JAC. GARR. WOLFFIUS
PROFESSOR THEOLOGICAE
ORDINARIUS
CANCELLARIUS DIRECTOR
RECTOR SENATUS ACADEMIAE
PROFESSOR
TEMPORE SPIRITVS DEI
IN PRINCEPS
CHRISTI DISCIPULOS EFFVSIT
OMNIVM OTIOSISSIMO
COLLENNIA REINTECOSTES
INDICIT

Q. B. F. F. Q. S.

VIVENDO IAM attingimus auspicatissimos dies, memoriae DIVINI SPIRITVS in primos CHRISTI discipulos effusi antiquitus consecratos. Ad quos sancte obeundos, vt ex laudabili maiorum consuetudine inuitemini, CIVES AESTVMATISSIMI, ex tanta memorandarum rerum copia vnicum dumtaxat TEM-
 PVS quo immortale hoc beneficium orbi contigit, vobis proponemus, commonstraturi, *fuisse illud a sapientissimo DEO adeo couenienter constitutum, vt nihil opportunius dici possit, aut accommodatius cogitari ad homines commonefaciendos de rebus grauissimis aequae ac vtilissimis, scituque omnino necessariis.* Nouimus enim auctore SALOMONE, (a) *omnia a DEO pulchre fieri suo tempore, seu eo ordine, qui rebus, quae et antecedunt, et simul fiunt, et consequuntur omnium maxime conueniat, plurimumque nostra referre ad consilia DEI O. M. intimius perspicienda et sapientiam infinitam dignius venerandam, harum opportunitatum curatiorem institui cogitationem, et maiorem apud homines rationem haberi.* Erit igitur e re nostra, neminique ab religiosa sanctissimi SPIRITVS, in homines collati, meditatione alienum videbitur, felicissimum hoc tempus, in litteras diuinas solliciter relatum, ita a nobis cogitari, vt fines diuinos in illo sic constituendo inuestigemus, atque ea edoceamur

G 4

et

(a) COHEL. III. com. XI.

et agamus sedulo, quae DEVS intelligi fierique ab officii studiosis hac ipsa re iussit. Vbi triplex potissimum considerata occurrit illius temporis laetissimi definitio, cuius nos LVCAS in describenda hac re occupatus certiores fecit, eiusque rationes subducendae, vt appareat, cur DEVS et festo IYDAEORVM pentecostes, et paucis aliquot ab ingressu CHRISTI in caelum diebus elapsis, et hora denique dici tertia exoptatissimum illud miraculum edendum esse duxerit.

DIES ILLUXERAT, cum SPIRITVS discipulis CHRISTI diuinitus illaberetur, quinquagesimus, non tam a reditu CHRISTI ex morte in vitam, quem in ciuitate CHRISTI tempore paschae celebramus, quam a festo IYDEORVM paschae, dieque CHRISTI emortuali, (b) vnde etiam graece *pentecoste* vocabatur, et ipse festus erat ex ISRAELITARVM tabulis (c). Quod

(b) Sequimur in eo vulgariorem et a plerisque interpretibus receptam sententiam de paschate a CHRISTO eodem cum Iudaeis die celebrato, vt longe verisimiliorem altera de anticipatione eiusdem, quam GRAECI olim defenderunt, ad panis fermentati vsum in epulo sacro ea ratione stabilendum, multique recentiores suam fecerunt, licet in rationibus illius anticipationis mirifice a se dissideant. Copiosissime nostram sententiam probatum iuit ANTON BYNAEVS *de morte IESV CHRISTI* libr. I pag. XXIII-LXV, et post illum celeberr. IO. REINH. RVS. in *harmonia euangel.* tom. III. pag. CCCCLXXX, et DII-DXVIII. (c) LEVIT. XXIII. com. XV etc. DEVT. XVI com. VIII etc.

(d)

Quod ideo accidisse videtur, tam vt certitudini huius beneficii consuleretur, ipsique de celebritate eo melius prospiceretur, quam vt finis sacrorum solemniū, ab ISRAELITIS eo tempore olim celebratorum, clarius significaretur. Nam quum in eo esset benignissimus DEVS, vt ciuitatem CHRISTI, promulgatione salutis ab ipso partae conditurus, primos eiusdem discipulos, quibus ministris et legatis haec incredibilis rerum animorumque per orbem terrarum conuersio peragenda erat, necessaria doctrina, viribusque ad patranda miracula, mentes flectendas, molestias cruciatusque superandos instrueret, et sic fidem de largitione spiritus sui per vates antiquos datam (d), et ab ipso CHRISTO saepius confirmatam (e) solueret, atque hunc IESVM liberatorem generis humani vere esse sibi probari testatissimum redderet (f): non in obscuro et paucis hominibus consciis, quorum postea fides dubia videri poterat, sed in clarissima luce, omni IUDAEORVM populo adstante et inspectante praesentibusque innumeris testibus, legatos CHRISTI publice et solemniter inaugurari curauit. Lege diuina

- (d) IOEL III com. I IES. XXXXIII com. III EZECH. XXXVI com. XXVII cap. XXXVIII com. XXVIII.
 (e) ACTOR. I com. III io. VII com. XXXVIII. cap. XIII com. XVI. XXVI cap. XV com. XXVII cap. XVI com. VII. XIII LVC. XXIII com. XXXXVIII.
 (f) ACTOR. II com. XXXII-XXXVI cap. III com. XV. cap. V com. XXX etc.

G 5

(g)

diuina sancitum erat, vt ad haec sacra solemnia ex PALAESTINA mares in vniuersum omnes confluarent. (g) Quod, postquam IVD AEI per varias calamitates et migrationes extra PALAESTINAM peregre viuebant, ab illis etiam hoc maxime festo obtemperatam commodiorem fieri consuevit, eoque anno solemniter mirifice factum esse LUCAS commemorat, qui aliquem censum agit (h) hominum iudaeorum, ipsorumque sacris addictorum, ex remotissimis regionibus tunc HIERSOLYMIS hos dies degentium (i). Non potuisset igitur huic negotio maior celebritas conciliari, eiusque fama citius ad externos propagari, quam hac DEI cura, qua prouidit, vt in gente miraculorum cupidissima (k) et ad extraordinarias res quasuis attonita, vndiquaque in vnum collecta,

- (g) EXOD. XXIII com. XIII - XVII cap. XXXIII com. XXIII DEUT. XVI com. XVI. (h) ACTOR, II. com. VIII - XI. (i) Videntur nonnullis IO. LICHTFOOT inprimis in *horis ebr. ad ACT. II. com. V.* illi homines HIERSOLYMIS habitasse perpetuumque ibi domicilium habuisse ob vocem graecam κατοικεω, quod ex communi omnium MESSIAE hoc tempore aduenturi expectatione accidisse existimant. Non possunt tamen peregre aduentantes excludi omnino, quos hoc anno maiore quam aliis frequentia attrahere potuerat fama de iis, quae in caussa IESV nuperrime acta fuerunt, longe lateque sparsa. cf. M. V. IO. LVD. LINDHAMMERI *commentarius in Act. II. com. V.* (k) I COR. I com. XXII. MATT. XII com. XXXVIII cap. XVI com. I. (l)

tot infimae fortis homines galilaei, a litterarum studiis destituti, priscorum vatum instar res diuinas oraculis antiquis conuenientissimas praedicarent, inauditis miraculis confirmarent, et IESVM supplicio nuper sublatum, CHRISTVM esse publice testarentur. Neque successu caruit hoc DEI consilium, sed incredibilem produxit animorum commutationem, effecitque vt opinione celerius innotesceret haec res, quae ad omne humanum genus pertinebat, et quam non ignorari omnium intererat. Atque sic IESVS inter sollemnia ISRAELITARVM summamque eorundem frequentiam ignominiosa morte peremptus, in pari frequentia proximisque illorum solemnibus supremo honore condecorabatur.

VERVM VT vnus rei sapienter dispositae plures esse solent fines: sic vna hac destinatione diuina circumscribi non potest SPIRITVS DEI in homines missio die pentecostes nec alio quodam die festo facta; sed latius omnino patet, et ad umbrarum inprimis imaginumque in ISRAELITARVM sacris obuiarum, explicationem directa fuisse videtur. Ante enim quam abrogarentur ISRAELITARVM sollemnia, significandum erat distinctius atque in clariore luce ponendum, quorsum illa tempora sacra spectauerint: ne tam abolerentur, quam postquam finem obtinuerant, ipsaeque res illis repraesentatae euenerant, per se cessarent, nihil amplius profutura. Atque vt de hoc consilio suo certius inter omnes constaret, illis ipsis festis

festis diebus ea fieri DEVS procurauit, ad quae obscurius significanda olim comparata fuerunt. Vt contra senatus IYDAEORVM supremi consultum (l) piacularis mors IESV in ipsa solemnia paschae incidit, vt arcanum DEI consilium panderetur; in sacris his ita ordinandis: ipsumque illius umbrae corpus sisteretur: ita eandem ob causam SPIRITVS DIVINI missio sollemnis eo tempore euenit, quod olim iam huc directum fuerat. Sicut enim quinquagesimus ab exitu ISRAELITARVM ex AEGYPTO dies sacris solemnibus deuouebatur ad memoriam huius liberationis consummatae felicius consecrandam, legis diuinae eo tempore sollemni ritu promulgatae beneficium recolendum, et gratias pro frugum messe, oblati earundem primitiis panibusque sacris, publice agendas; vnde et *festum messis* dicebatur (m): ita certe opportunius legati CHRISTI, SPIRITV DIVINO initiari non potuissent, quam eo ipso tempore festo; vt intelligeretur ab omnibus sacrorum israeliticorum gnaris, hoc SPIRITVS SANCTI beneficio consummari et applicari liberationem hominum ex calamitate et seruitute malorum per CHRISTVM partam (n), legem ZIONIS (o) solemnem certissimamque voluntatis diuinae declarationem tunc coepisse, atque DEI legem SPIRITV SANCTO instau.

- (l) MATT. XXVI com. V MAR. XIII. com. II. (m) EXOD. XXIII com. XVI. (n) II COR. III com. XVII GAL. III. com. XIII. XIII cap. III com. V. VI VII IO. VIII com. XXXVI. (o) IES. II. com. III. (p)

aurari apud homines, cordibusque ipsorum inscribi (p), parari denique DEO messem amplissimam laetissimarum frugum ex agro sterili ante, sed feraci reddito, hoc benignissimo spiritus imbre diuinitus demisso (q), ipsosque CHRISTI discipulos fuisse primitias huius messis DEO publice consecratas oblatasque solemniter. Et quemadmodum ISRAELITAE circa illud tempus olim in ciuitatem coire, propriisque legibus longe sapientissimis gaudere coeperunt, atque hoc anni tempore beneficium terrae feracissimae, ipsis promissae ac postea donatae, grata mente colere consueuerunt: ita SPIRITVS solemnis missio ad ciues CHRISTI colligendos, nouam ciuitatem circumscribendam, abundantiam felicitatemque ipsi procurandam accommodatius fieri non poterat, quam hoc ISRAELITARVM tempore festo. Neque mysterio caret numerus dierum quinquagesimus, qui numerum ex septies septenis compositum excipit, quem veteres sacrum habuerunt, (r) propter quem numerum *festum hebdomadam* vocabatur (s). Nam vt quinquagesimus quisque annus sacer et iubilaeus erat^o ISRAELITIS, (t) libertate seruorum manumissorum, re-
cupe-

(p) IER. XXXI com. XXXIII HEBR. VIII com. X.

(q) IES. XXXIII com. III. III EZECH. XXXIII com. XXXVI. XXVII ps. LXVIII. com. X etc.

(r) conf. 10. VAN DER WAYEN librum singularem de numero septenario. (s) DEVT. XVI com. X.

(t) LEVIT. XXXV tot.

(u)

cuperatione possessionum omnium, quiete de-
 mum et laetitia solemni transigendus: sic quin-
 quagesimus dies a liberatione et salute homini-
 bus acquisita quotannis destinatus fuisse videtur
 ad SPIRITVS diuini missionem celebrandam; vt
 significaretur libertatem immunitatemque populi
 DEI inchoari SPIRITVS SANCTI beneficio et eodem
 consummari olim, omnem etiam requiem et laeti-
 tiam per eundem obtineri. Si cui libuerit hic
 per partes eundo singularum contentionem insti-
 tuere, quantumue sacris solemnibus israelitarum
 hoc die festo peragendis, cum SPIRITVS DIVINI
 in legatos CHRISTI collati beneficio conueniat,
 distinctius meditari: habebit certe in quo inge-
 nium exerceat, animam pascat, seque ad re-
 conditam DEI sapientiam venerandam excitet
 quam felicissime.

NOBIS IAM ad alteram exponendorum par-
 tem properandum est inuestigandumque quibus
 rationibus inductus sapientissimus DEVS, qui cum
 ratione omnia agit, SPIRITVM suum paucis ali-
 quot ab ingressu solemni CHRISTI in caelum die-
 bus elapsis, in eius discipulos conferendum exi-
 stimauerit. Quae si eas recte inimus huc rede-
 unt, primum vt testatissimum fieret, hoc do-
 num CHRISTO deberi, pertinere ad fructus re-
 demtionis, grauissimique itineris per innumeras
 calamitates, ipsamque mortem in vitam, et cer-
 tissimum signum ac documentum esse maiestatis
 regiae et infinitae gloriae in quam transferit: de-
 in-

inde vt discipuli, conuersatione, quae quadraginta dies ipsis cum CHRISTO vitae restituto intercesserat, de vita ipsius certiores facti et incredibili gaudio affecti, (u) nouis postea curis per eiusdem, ex terris abitum turbati (x) ipsaque rerum consequutarum expectatione suspensi, ad se redirent, sibi met ipsis redderentur, obsequium fidemque CHRISTO praestarent, atque sic precum communiter per hos octo dies fusarum (y) spei et fiduciae exercitiis ad beneficium hoc, ipsis destinatum, melius recipiendum praepararentur. Admodum ipsis salutare fuit hoc temporis interuallum, tam ad incrementa capienda desideriorum sanctarumque cupiditatum, CHRISTI promissionibus excitatarum, quam ad continendam huius desiderii vehementiam, morae alias impatientem, intra limites animi sedati, contra rerum praesentium speciem innixi verbis et promissionibus DEI, eiusque se voluntati penitus submittentis. Ardua certe res fuit mul-

(u) Plerique, qui typos legum israeliticarum explicarunt, vtilissimam hanc operam nauarunt. Conf. imprimis FRID. AD LAMPII *mysterium foederis gratiae* part. III. cap. XXVII. et WILH. MOMMA *oeconomiam* lib. III cap. VIII §. VI etc. et lib. II cap. XI §. LXVI etc. LXXXV, nec non WOLFFG. FRANZIVM *de interpretatione script. sacr.* part. II orac. CXXI et CXXII vbi veteris et nouae pentecostes comparationem instituit. (w) ACT. I co. III cap. XIII, co. XXXXI. (x) ACT. I com. X. XI. (y) ACT. I com. XIII ca. II co. I. (z)

multisque difficultatibus impedita, et indicium maioris animi fide a CHRISTO data erecti et confirmati, quam hominibus natura inest, discipulos CHRISTI in urbem infensissimam, mediamque hostium turbam redire, confoederatos societatem colere, precibus tempus transigere sola permotos expectatione rei, si a sermonibus CHRISTI discesseris, incertae et dubiae. Quare indulgentissimus DEVS, perspecta hac ipsorum fide et obsequii constantia, diutius eos suspensos teneri noluit, sed octauo die a nouissima ipsis facta promissione eandem impleri curauit (z). Mone-mur hac re officii nostri et viae, quam ingredi quemque oporteat, ad beneficium commune SPIRITVS SANCTI certius consequendum, vt animus viua cognitione CHRISTI, exantlatis laboribus expiatoriis in gloriam reducis, perfusus, ad caelestia erectus, fide amore, obsequio et spe certissima exercitatus, nec morae a DEO profectae

- (z) Quodsi quinquagesimus dies, huic solemnitati consecratus, non a resurrectione CHRISTI, sed secundi paschae IVDÆORVM die morteque CHRISTI numeratur, quod ex IVDÆORVM sententia, hac in re in diuersa abeuntium, exponit ADR. RELANDVS in *antiquit. ebr.* part. III ca. III §. III. III. non potuit sollemnis CHRISTI ingressus in caelum longius quam octo dies, nequitiam vero decem a pentecoste distare. Quare non habuit LEN. de TILLEMONT cur in *memoriis ad histor. eccles.* tom. I. part. I. nota in vitam IESV XXXXII. pag. CCLXI. CHRYSOSTOMO indignaretur, qui in homiliis ad acta haec iam obseruauerat. (aa)

etae impatiens, cogitatione et desiderio in hoc DEI donum feratur, et magis magisque ad largiorem eius mensuram recipiendam praeparatur.

RESTAT POSTREMA illius temporis consideratio, *mane hora diei tertia* illud miraculum, ex hominum memoria inauditum, non sine ratione euenisse. Quam vnā omnium principem LVCAS commemorat, vt hac re a DEO, futura quaeuis prouidente, cauere, ne ebrietatis aut vini effusius sumti suspicio a nonnullis excitanda vel aliquam veri speciem haberet: quare PETRVS ad amoliendam hanc procacissimae impudentiae calumniam hoc potissimum a tempore et hora desumpto argumento vtitur (aa). Erat illa hora, qua CHRISTVM ligno ferali affixum fuisse legimus (bb), precibus publicis deuota, quae eo solemniores erant, quod cum sacrificio quotidiani cultus matutino coniungebantur, cui ISRAELITAE ieiuniet ante cibi potusque vsum interesse solebant. Indicabatur hac re, si quid coniicimus, SPIRITVM DEI esse *spiritum gratiae et precum* (cc), precibus obtineri (dd), eiusque hac missione et grauis-
 H ho-

(aa) ACT. II. com. XIII XV. (bb) MARC XV.
 com. XXV. (cc) ZACH. XII com. X. (dd) LUC.
 XI. com. XIII. (ee)

hostias DEO acceptissimas paratum iri (ee). Grande praeterea opus hoc die peragendum erat, fundamenta nouae ciuitatis iacienda, et aliquot mille homines in illam transducendi, solemnique aqua publice initiandi: quare hanc operam maturandam esse statuit sapientissimus DEVS, ferrumque cudendum quoad ferueret. Oriebatur tandem hac laetissima luce in orbem illata, exoptatissima dies nouae manifestationis DEI inter homines longe illustrioris, quam illud obscurius tempus fuerat, quod anteceffit (ff).

POSSET HAEC meditatio vltcrius extendi, si de hebdomadis die, quo illa SPIRITVS effusio accidit, disputaretur, aut opportunitas ciuitatis CHRISTI eo potissimum tempore condendae, ex horum temporum historia ciuili repeteretur, et rerum facie, qualem tunc fuisse inter IVDAEOS, ROMANOS et reliquas gentes huic negotio accommodatissimam, scriptores antiqui perhibent. Sed vela iam contrahenda sunt: praesertim quum triplex haec illius temporis determinatio, cuius rationes inuestigauimus, in tabulis sacris sola occurrat, et ea, quae disseruimus, ad illarum sensum illustrandum sufficiant, reliqua etiam pleraque in hanc rem dicenda magis ad vniuersum CHRISTI aduentum pertineant, qui suo tempore omnium longe opportunis-

(ee) ROM. XV com. XVI. (ff) ROM. XII. com. XII. II COR. VI com. II. I THESS. V com. V. (gg)

nissimo accidit (gg), quam ad effusionem SPIRITVS SANCTI.

VOS, CARISSIMI CIVES, agite quaesumus exemplum, quod vobis praeiuvimus ita sequimini, vt in vniuersum hunc campum historiae sacrae, de solemni SPIRITVS SANCTI missione, qua patet amplissimum, cogitationibus vestris excuratis, eiusque singulas partes lustretis, reliqua oracula DEI, quibus et huius doni omnibus in vniuersum conferendi fidem fecit, eius necessitatem, exoptatissimas operationes, certissima signa et laetissimos effectus exposuit, studiose comparetis, omniaque in rem vestram conuertatis. IESVM post gloriosissimum in coelos triumphum actum, hac gloriae suae declaratione conspicuum religiose veneramini, ipsique, beneficii huius populo suo vobisque exhibiti bene memores, gratias immortales agite, necessitatem huius spiritus ad mentem emendandam apud vos reputate animumque ad spem erigite, fore, vt ardentissimis precibus idem DEI donum consequamini. Qui olim sacra IVDAEORVM publica, licet tunc longe corruptissima a CHRISTI discipulis frustra peragi noluit; sed eo potius quam alio quouis tempore hoc in suos contulit beneficium,

H 2

remu-

(gg) Qui hoc argumentum tractarunt, allegantur nonnulli a celeberr. IO. CHRIST. WOLFFIO in *curis philol. ad GAL. III. com. III.* quibus addendus est NATH. LARDNER in *fide historiae euangelicae* libr. I.

(t)

remuneraturus ipsorum obsequium fidemque: i-
dem munificentissimus DEVS dies memoriae hu-
ius beneficii digne et religiose celebratos, sine
fructu transire non patietur, innumeris suspiriis,
supplicationibus laudibusque, quibus ciuitas sa-
cra hos dies personabit, facile ad donum hoc
omnibus eius adeo cupidis quam indigis confe-
rendum exorabitur. Hanc oportunitatem ne
vestra culpa negligatis caute. Mane et quoad
tempus est DEVM quaerite, ne ex hac vita ab-
repti sine hoc SPIRITV, quo destituti nec
CHRISTI ciues estis, nec heredes felicitatis futu-
rae, DEO aeternum careatis. P. P. in acade-
mia FRIDERIC. d. XIII cal. iunias, qui in
fastis sacris VIGILIA PENTECOSTES est anni

CLIO CCXXXVI.

COM.

COMMENTATIO HISTORICOTHEOLOGICA
DE
SOLEMNIUM CHRISTO NA-
TO SACRORVM ORI-
GINIBVS

QVA
SENATVS ACADEMICVS
NATALEM DOMINI
INDIXIT.

Q. F. F. Q. S.

LAVDABILI academiarum more natalem
IESV CHRISTI DOMINI publice indicturi
operae pretium vobisque CIVES AESTV-
MATISSIMI rem non ingratham facturi no-
bis videmur: si ex antiquitatum monumentis me-
moriae CHRISTI gentem nostram ingressi in ciui-
tate sacra celebratae origines breui narratione ex-
plicauerimus. Permagni enim nostra interest ad iu-
stum his solemnibus pretium statuendum, illorum
inter CHRISTIANOS exortorum tempus et occasio-
nes non ignorare: ne antiquarum rerum fastidiosi
ad aniles saeculorum obscuriorum superstitiones
detrudamus, quae altius omnino repetenda sunt,
neque ad apostolos auctores referamus, quae
subsecutorum temporum pietati, satis, quoad
tunc licuit, oculatae, ratione certe non destitutae
debemus; sed vti maiores nostros, religiosissimos
mortales feruore saltem in CHRISTO de nobis im-
mortaliter merito enixissime concelebrando,
eiusque e re nostra nati memoria consecranda
aemulemur. Atque vt ordine procedamus, pri-
mum in *tempus* inquiremus, quo haec sacra pu-
blica inualuerunt, deinde *rationes* illorum institu-
torum subducemus, visuri quid officii nostri sit in
premendis veterum vestigiis (a).

QVIN-

- (a) Ampliorem harum antiquitatum tractationem
animo conceperamus, vt de vtraque diuini huius
beneficii celebratione publica ageretur et

H 4

anni.

QUINQUE saecula, quae a nato CHRISTO proxime effluxerunt, ex eruditorum sententiis horum sacrorum origines sibi vindicant singula. Quare per partes eundo rationes breuiter examinabimus, quibus singulorum causa agitur. Antiquissimae originis eorundem ad *saeculum primum* referendae patroni omnium certissime causa cadent. Si *constitutionibus apostolicis* sua, quam mentiuntur, auctoritas constaret, non foret cur dubitarem de ipsis CHRISTI legatis extraordinariis huius consuetudinis auctoribus. Ita enim praecipiunt *lib. V cap. XIII* τὰς ἡμέρας τῶν ἑορτῶν φυλάσσητε, ἀδελφοί, καὶ πρῶτην γετὸν γενέθλιον, ἣτις ὑμῶν ἐπιτελείσθω εἰκάδι πέμπτῃ τοῦ ἰνναίου μηνός. atque *lib. VIII cap. XXXIII*. PAVLLVM et PETRVM edicere perhibent, *serui τῶν γενεθλίων ἑορτὴν ἀργεῖτωσαν*. Sed quum du-

anniuersaria peculiaris diei his sacris dicati et *perpetua* aerae annorum numerandorum a sanctissimis huius natiuitatis auspiciis constitutae, atque in *annua* illius memoria praeter *tempus*, quo celebrari coepit, et *mensis diesque*, quem veteres huic memoriae addixerunt, inuestigaretur, et tandem *solemnia* quibus illam obierunt, enarrarentur. Maluimus tamen, quum argumentum nimis excresecer, vnā illorum partem vberius disputare, quam copia obrui, reliqua vero alii occasione destinare: inprimis quum historiae christianae scriptores, recentiores etiam, de *tempore* ortae huius celebrationis constituendo in partes discedant, atque rem satis dubiam relinquunt. (b)

dudum decoxit fides horum PSEUDOCLEMENTIS scriptorum (b), neque alii testes fide digni produci possunt (c): conclamata est veterrima huius festi antiquitas. Quam ipsa etiam sententiarum apud veteres aequae ac recentiores de mense et die nati CHRISTI diuersitas satis conuellit. Numquam enim in partes discessuri fuissent CHRISTIANI aut a se inuicem dissensuri in die huic memoriae consecranda, si natalis illius celebratio ab apostolorum tempore obtinuisset.

QVI IN *saeculo secundo* haec solemnia deprehendere sibi videntur RVD. HOSPINIANVS (d) et WILH. CAVE (e) ad THEOPHILI (f) *caesariensis* COM-
MODO

- (b) Post doctissimas censuras THOM. ITTIGH in *de pseudepigraphis* CHRISTI, MARIAE et APOSTOLORVM cap. XII in heptad. dissertt. appendici diss. de haeresiarch. adiecta p. m. CLXXXX sqq. 10. BAPT. COTELERII in *iudicio de const. apostol. opp. patrum. apostol.* inserto tom. I. p. m. CLXXXVIII NATAL. ALEXANDRI *hist. eccl. saec. I diss.* XVIII LVD. ELL. DV PIN *bibl. auct. eccl. tom. I a. p.* LXXXII et SEB. le NAIN. *de TILLEMONT memor. ad hist. eccles. tom. II part. I de Clem. art. VII* nemo facile de ipsis CLEMENTI aut aeuo apostolico vindicandis laborabit, neque WILH. WHISTONI argumentis mouebitur, quibus a MATTH. HENRY IO. ERN. GRABIO, ROB. TURNERO et IO. CLERICO abunde satisfactum est. (c) Epist. TELESPHORI et CHRYSOSTOMI testimonium infra examinabitur, neque proxime sed per conclusiones tantum fundamento destitutas ad saeculum I pertinent. (d) *de festis* CHRISTIANORVM p. m. CLXVIII sq. (e) in *primitiuo christianismo* p. CLVIII ed. germ. (f) HIE-

MODO et SEVERO aequalis epistolam prouocant, ex qua prior haec verba recitat: *sicut domininatalem, quocumque die VIII kal. ian. venerit, ita et VIII. kal. apr. quando resurrectio accidit* CHRISTI debemus pascha celebrare. Verum haec verba THEOPHILI non sunt, sed ex recentiori scriptore incerti temporis, EVSEBIO tamen caesariensi iunioris, cuius historiam allegat, desumpta, qui in enarratione concilii palaeastini seu caesariensis hanc GALLORVM fuisse consuetudinem non THEOPHILI, cuius deinde sermones in concilio habitos profert, sed suis verbis perhibet (g).

ALII

RONYMVVS *de vir. illustr. cap. XXXXIII* THEOPHILI huius et epistolae synodicae ab ipso scriptae mentionem facit. EVSEBIVS etiam *hist. eccles. lib. V. cap. XXII* et *XXIII* eundem commemorat, et *cap. XXV* epistolae illius fragmentum exhibet. IOACH. HILDEBRAND *de diebus festis* p. m. XVIII hunc THEOPHILVM caesariensem cum antiocheno aliquantum antiquiore confundit. (g) Sagacissimus IOS. BINGHAM *orig. eccles. libr. XX cap. III §. III* negat a se vllibi inueniri potuisse haec verba satis omnino vage ab HOSPINIANO citata, quae in epistola paschali THEOPHILO tributa et a BEDAE *de aequinoctio vernali* atque ex eodem in *collectione conciliorum labbeana tom. I p. DLXXXVI* et BVCHERII *comm. in canon. paschalem* VICTORII sub nomine PHILIPPI exhibita frustra quaesuit. Exstant enim in STEPH. BALVZII *noua coll. concil. et ex illa in veneta conc. collect.* NIC. COLETI *tom. I p. DCV. sqq.* ex alia narratione de concilio caesariensi a BEDAE admodum diuersa et lon-

ALII IDEM suspicantur ex mentione natalis CHRISTI a CLEMENTE alexandrino facta (h). Cuius tamen verba tantum absunt ut horum solemniura saeculo II iam peractorum fidem faciant, ut contrarium potius affirmant: Εἰσὶ δὲ αἱ περιεργότερον τῇ γενέσει τοῦ σωτῆρος ἡμῶν οὐ μόνον τὰ ἔτος, ἀλλὰ

longe ampliore: quam ex codicibus mscr. monasterii St. GALLI in HELVETIA et biblioth. colbertinae desumfit BALVZIVS. Vbi ita se habent haec verba: *sicut DOMINI natalem quocumque die venerit VIII kal. ianuar. ita et VIII. kal. april. quando resurrectio traditur CHRISTI, debemus pascha tenere.* Hanc narrationem HOSPINIANVS ex eodem cod. mscr. S. GALLI desumfisse, eamque pro ipsa epistola THEOPHILI habuisse videtur quem errorem diu antea RABANVS errauit *de computo cap. LXIII* ALTAMVRA seu MICH. le QVIEN in *panoplia aduersus schisma GRAECORVM* p. XXV THEOPHILVM alexandrinum a GENNADIO massiliensi in *cat. vir. ill. c. XXXIII* memoratum pro illius auctore habet, secutus ANASTASIVM *bibliothecarium in vita VICTORIS*. Ipsa certe acta concilii, cuiuscunque auctoris fuerint, recentiore originem satis produnt, dum et in epitome apud BEDAM obuia, et ampliora *baluziana* perhibent THEOPHILVM *caesariensem* auctoritate a VICTORE episcopo romano data hoc concilium conuocasse, quae ab illorum temporum historia vera mirifice absunt, atque ineptum colloquium THEOPHILI cum episcopis, quale ibi proponitur, a conciliorum consuetudine, eiusque temporis sententiis alienissima continet. Quare TILLEMONT in *memor. ad hist. eccl. tom. III part. I* in notis ad vit. VICTORIS not. I i p. m. CCCCLXXVIII spuria esse haec acta fatetur et commonstrat. (h) *Stromat. lib. I* p. m. CCCXXX. (i)

ἀλλὰ καὶ τὴν ἡμέραν προσιθέντες: et paulo post οἱ δὲ ἀπὸ βασιλείδου καὶ τοῦ ἐπιπλάματος αὐτοῦ τὴν ἡμέραν ἐορτάζουσι. Quibus verbis et dilertis improbat natalis CHRISTI ad certam aliquam diem determinationem, sine qua tamen eius celebratio fieri nequit, et *basilidianis* tribuit EPIPHANIAS festum, cum natali CHRISTI apud AEGYPTIOS et plerosque orientales antiquitus coniunctum, qui proinde haec sacra peculiararia habuerunt eo tempore, coetu puriore ea ignorante.

PERTINACIORES huius sententiae patroni TELESOPHORVM episcopum romanum excitant, qui in epistola decretali (i) praecipit: *nocte vero sancta natiuitatis domini saluatoris missas celebrent et hymnum angelicum in iis solemniter decantent* sqq. et de quo *liber pontificalis damasi* idem perhibet, quae non solum huic sed ipsi primo saeculo illa solemnia vindicant, quorum accessionem tantum TELESOPHORVS procurauit. Sed actum ageremus (k), si de hac auctoritate
amo-

- (i) Exstat haec decretalis in *collectione conciliorum coletiana* tom. I p. DLXIII ubi illa verba n. Illeguntur. (k) Impudentissima ISIDORI fraus adeo pellucet, vbique, vt plerique, quorum maxime intereat hanc compilationem tueri, vadimonium dudum deseruerint. Omnium in hac causa industriam superarunt DAV. BLONDELLVS in PSEUDOISIDORO et TURRIANO *vapulante* et PETR. de MARCA *de concil.* lib. III c. V cf. SAM. BASNAGII *annales politico ecclesiast.* tom. II

amolienda operose laboraremus. Nam qui ea hodie sibi imponi patitur, illum nae oportet aut perfictae admodum frontis esse, aut a bonis litteris et ratione alienissimum.

MAIORI specie veri *saeculo tertio* haec natalitia a multis tribuuntur, qui HIPPOLYTICANONE paschali potissimum nituntur. Nam quum in hoc canone dextro lateri statuae marmorae HIPPOLYTI inscripto, cellulae laterculorum distinctae, certis interuallis obseruatis, verba exhibent, in primo laterculo γενεσις χι. Εξελιας. Ιωσείας. Εξοδος κατὰ Δαυιηλ et in sequentibus laterculis alia (l): obscuriora haec verba a nonnullis interpretibus (m) praeterita, a plerisque de lectionibus statim CHRISTIANORVM explicantur, qui SCALIGERI (n) opinionem sequuti coniciunt ex lectione in natalitiis CHRISTI rece-

II p. III et p. LXXXVII vbi haec TELESPHORI decretalis imposturae conuincitur. (l) cf. hunc canonem in IOS. SCALIGERI de *emendatione temporum* lib. VII p. m. DCLXXVII et tabulam aeneam in IO. ALB. FABRICII *operibus* HIPPOLYTI exhibitam p. XXXVI. (m) ab AEG. BVCHERIO de *doctrina temp. s. cycli* VICTORII vbi ap. CCLXXXI canonem HIPPOLYTI interpretatur. (n) Qui l. c. p. DCLXXII ad verba γενεσις χι, quae perperam mutat in χου, sic commentatur: *haec autem omnia, quae inclusa sunt in cellulis areae laterculi sunt lectiones ex utroque testamento quarum usus erat eo tempore in ecclesia. Sed quaedam earum statim sunt ex orbe hebdomadam et eadem*

cepta et huic canoni inserta apparere eorum antiquissimam originem, saeculo tertio saltem non abiudicandam. Verum etiamsi vni parti huius coniecturae locum daremus, et statueremus illis verbis lectiones publicas designari: altera certe tempore harum lectionum simul indicato, ex qua dumtaxat haec sententia de natali CHRISTI tempore HIPPOLYTIAM celebrato deducitur locum omnino non habet. Nam ut ipse SCALIGER fatetur, in nonnullis tantum, imo ut ipsa res loquitur, in duabus solum collocationibus horum verborum ea coniectura verisimilis est, reliquorum verborum termini vagi vocantur a SCALIGERO: quare improbabilis redditur haec sententia. Praeterea opinio quorundam de natali CHRISTI ad mensem *pharmuthi* seu *aprilem* referendo, ad quam prouocatur, nullibi locorum celebrationem illius memoriae eo mense

dem diei hebdomadis haerent, aliquando fortasse eidem diei mensis: quaedam vagae pro ratione termini. Ut ecce γενεσις Χριστου, quotannis exprimo MATTHAEI εν ημεραις εβδομαδων seu τω αεροπορωδις natalis CHRISTI legebatur mense pharmuthi, quo tempore quidam natum dominum putabant, ut scribit CLEMENS alexandrinus, qui et alias non paucas veterum sententias de die natalis domini recenset. Quam sententiam amplectitur et exornat IAC. GOTHOPREDVS ad cod. theodos. lib. XV tit. V de spectaculis p. CCLVI et in notis ad philostorg. p. CXVII neque minus IO. BONA rerum liturg. lib. II cap. VI et WILH. ERN. TENZELIVS diss. de ritu lectionum sacrarum §. XVIII. XX. XXI. (o)

menſe effecit, ſaltem ROMAE et in occidentali eccleſia numquam obtinuit. Quam ob rem alii (o) haec canonis verba de lectionibus publicis quidem intelligunt, omnibus illis tamen ad *paſcha* referendis, in cuius ſolemnibus ſingula haec codicis ſacri penſa praelegi ſolita fuiſſe arbitrantur. Qua coniectura admiſſa et altera parte opinionis *ſcaligerianae* reiecta, nihil plane huius teſtimonii ad natalem CHRISTI pertinere euidentiffime apparet. Alia tamen reſtat de ſenſu illorum verborum demonſtratio magis quam coniectura, qua de ſolemnibus paſchae vel proprie vel improprie et in figura ſecundum duplicem chronologiam celebratis ante tempora HIPPOLYTI intelliguntur (p). Vnde conficitur HIPPOLITVM perperam excitari ad hanc antiquitatem illorum ſolemnium comprobendam, neque audaci reiectione illius canonis opus eſſe ad illud teſtimonium infirmandum (q).

QVAE

- (o) Eruditiffime haec diſputauit STEPH. le MOYNE *varior. ſacr. part. II p. m. DCCCCXLVII ſeqq.*
 (p) Primus in hanc interpretationem incidit THOM. GALE apud CAVE *ſcript. eccl. hiſt. litt. ſaec. III. p. m. LXVI.* quam deinde certam et in dubiam effecit FRANC. BLANCHINI in *diſſert. de canone paſch.* HIPPOLYTI *cap. III. §. IV* in editione HIPPOL. *fabriciana tom. I p. Cl.* (q) Ita hunc nodum ſecare videtur celeberr. IO. GE. PERTSCH in *hiſt. eccl. ſaec. III cap. III §. VI.* vbi GOTHOFREDVM ſecutus perhibet in *canone paſchali annotatam fuiſſe lectionem ſtatam vigiliae diei natalis*
 CHRI-

QVAE PRAETEREA huc trahuntur ORIGENIS homilia in diem epiphaniae (r) et CYPRIANI de natiuitate CHRISTI (s) non facile cuiquam persuadebunt huius festi antiquitatem: quod recentior supposititiorum illorum scriptorum origo nemini hodie dubia videtur, vt examine illorum supersedere possimus.

ACCEDIMVS ad saeculum quartum, in quo certio-
riorem quidem et indubiam horum sacrorum
ori-

CHRISTI, quod tamen non de verbis ipsis sed illorum tantum interpretatione olim recepta intelligi debet. Quae ex *chronico* HIPPOLYTI in hanc rem producuntur, examine, non indigent, quum ad HIPPOLYTVM episcopum et martyrem non pertinent, sed iunioris THEBANI sunt, qui ad saec. XI vel X referendus est, vt euicit le MOYNE *var. sacr. part. II* p. m. MLXXX seqq. et CAVE *scr. eccl. hist. litt. saec. X* p. m. CCCCLXXXVII cf. *opera* HIPPOL. *fabric. tom. II* p. XLII seqq. et LII. Neque moramur HIPPOLYTI sermonem in *sancta theophania* l. c. tom. I p. CCLXI obuium, qui eiusdem furfuris est cum HIPPOLYTI *traditione apostolica*. (r) Occurrit illa inter homilias de diuersis, quarum octaua est in operum latinorum tom. II. Censuram eius et reliquarum scripsit PET. DAN. HVETIVS in *origenianis* p. CCLXXV. (s) Deprehenditur in CYPRIANI operum editione *baluziana* seu *benedictinorum* inter opuscula vulgo adscripta CYPRIANO p. LXXVIII. seqq. In vita CYPRIANI illi editioni praemissa p. CXXVIII §. xxxv. commemoratur ex codicibus mscr. satis apparere hanc homiliam cum reliquis, quae *librum de duodecim cardinalibus* CHRISTI operibus constituunt, ad ARNOLDVM *bonae vallis abbatem* in *dioecesi carnutenfi* pertinere. (r)

originem deprehendimus, perperam tamen a nonnullis demonstratam et male euictam. Quam ob rem primum inane huius sententiae fundamentum remouebimus, deinde firmiora argumenta stabiliemus, et tandem efficiemus haec sacra eo tempore particularia fuisse, sensim tantum vbiuis locorum introducta.

PLERIQUE constituendae huic illorum solem-
nium origini praetendunt auctoritatem NICEPHO-
RI CALLISTI, qui lamentabilem narrationem cru-
delissimi supplicii, quo NICOMEDIAE vigintimillia
CHRISTIANORVM flammis templo iniectis iussu
DIOCLETIANI vel MAXIMINI, quem illi per erro-
rem substituit, misere periisse perhibet, his ver-
bis exorditur (t) ἐπεὶ δὲ ἡ τῶν χριστοῦ γενθελίῶν
ἀνίστατο ἑορτή, καὶ σύμπαν τὸ χριστιανικὸν πλῆ-
θος, ἐκ πάσης ἡλικίας τῷ ἐκείσε νεῷ ἡθροῖς οὐ πανη-
γυρίζοντες τὰ γενέθλια. Quae, si fide digna essent,
omnino probarent non quarto tantum, sed ipso
tertio etiam saeculo, exeunte saltem, haec nara-
litia iam peracta fuisse. Nam si anno CCCIII,
quo tempestas diocletiana exorta est, iam inua-
lissent, non potuissent non ex praegresso sae-
culo ortum trahere. Sed ut, quod res est, fa-
teamur, parum aut nihil iuuamur hoc testimo-
nio scriptoris et recentioris quam ut ipsum de
rebus saeculi III auctorem tuto sequi possimus,
et fabulosissimi atque credulitate prodigiorumque
amo-

(t) *histor. eccl. lib. VII cap. VI p. m. CCCCXXXVI sq.*

amore incredibilibus commentis referti, et quod omne in hac causa monumentum habet, gentinis antiquae historiae monumentis ita contradicentis, ut fidem non mereatur. Nouimus enim auctore LACTANTIO (tt) initium calamitatis *nicomediensis* incidisse in *terminalia*, quae d. VIII kal. mart. celebrabantur, libros sacros ex templo *nicomediensi* defuntos et flammis traditos, aedem vero dirutam et solo aequatam fuisse per milites praetorianos, sed neminem supplicio affectum praeter quemdam a LACTANTIO et EVSEBIO non nominatum, qui *edictum* imperatoris d. VI. kal. mart. propositum publice *diripuerat et considerat*, atque ob audax illud facinus *statim productus non modo extortus, sed etiam legitime coctus, cum admirabili patientia postremo exustus est*. Quae omnem NICEPHORO fidem derogant, per martyrologia recentiora et spuria suppliciorum acta a CAES. BARONIO (u) nequidquam stabilitam (x).

NEQUE

(tt) *de morte persecutor. cap. XII* sqq. cum quo consentit EVSEBIUS *hist. eccl. lib. VIII cap. I* sqq. (u) ad ann. CCCI n. XXXXI seqq. (x) Multum huic testimonio detulisse, qui ante LACTANTII *librum de mort. persec.* editum antiquitates sacras inuestigarunt, non adeo miramur: quare MAR. CHEMNITIO *in ex. conc. trid. part III de dieb. fest. p. CCLXII* HOSPINIANO *de fest. CHRIST.* et qui hos sine examine sequuntur, venia dari debet huius allegationis. Accuratis-
sime

NEQVE lubrico hoc fundamento opus est, vbi
firmiora adsunt argumenta, quae iam recense-
bimus, Primum desumimus ex historicorum
fide dignorum narrationibus, quibus haec so-
lemnina saeculo quarto obtinuisse dicuntur. AMM.
MARCELLINVS (y) de IVLIANO imperatore haec
refert, quum enarrat quibus consiliis rebella-
tum iuerit contra CONSTANTIVM: *utque omnes*
nullo

fimo tamen BINGHAMO nollemus *orig. eccl. lib. XX*
cap. III. §. III haec verba excidisse *satis probabilem*
esse hanc narrationem, quum ab omni verisimi-
litudine certo longissime absit, vti extra dubium
posuerunt, qui vberius calamitatem *diocletianam*
recens enarrarunt BASNAGE *ann. polit. occl. tom. II*
p. DLXXXIII et TILLEMONT *mem. hist. eccl. tom.*
V. part. I quae tota in hoc argumentum insu-
mitur. (y) *rer. gest. lib. XXI p. m. CLXXXV.*
Neminem mouebit mentio *ianuar. et epiphania-*
rum hic facta, quominus haec ad natalem CHRI-
sti pertinere arbitretur: inprimis quum ZONARAS
annal. tom. III diserte perhibet in natali CHRISTI
haec accidisse. Satis enim constat memoriam na-
ti seruatoris sexto die ianuarii, qui et ephipha-
nia et theophania dicebatur, celebratam
olim fuisse cf. IO. CASP. SVICERI *thes.*
eccl. voce, επιφανεα. Et licet in occidente
et GALLIA, vbi tum agebat IVLIANVS, illam con-
suetudinem obtinuisse nonnulli negant CHRYSO-
STOMI verbis postea explicandis induci: faten-
dum tamen erit epiphania aliis DEI beneficiis
ante consecrata non fuisse, quam seorsim cele-
brari coepit natalis CHRISTI, vt hoc testimonio
omnino euincatur iam inualuisse eo tempore sa-
era publica CHRISTO nato dicata.

nullo impediēte ad sui fauorem illiceret, adhaerere cultui christiano fingeat, a quo iam pridem occulte desciuerat, aruspinae auguriisque intentus et caeteris, quae deorum semper fecere cultores, et ut haec interim celarentur, feriarum die, quem celebrantes mense ianuario CHRISTIANI epiphania dictitant, progressus in eorum ecclesiam, solemniter numine orato discessit: quae in ann. CCCLXI incidunt. SOZOMENVS in enarranda BASILII fortitudine aduersus VALENTEM demonstrata, imperatorem aedem sacram ingressum dicit ἐπιτελουμένης τῆς τῶν θεοφανίων ἑορτῆς (z), et in explicanda tempestate, quae contra IO. CHRYSOSTOMVM ineunte saec. V defaeviit, ἐπιγενομένης τῆς γενεθλίων ἡμέρας τοῦ χριστοῦ imperatorem cum eo communicare noluisse scriptum reliquit (a). Eandem rem SOCRATES in litteras retulit his verbis vsus, τῆς δὲ ἑορτῆς τῶν γενεθλίων τοῦ σωτῆρος ἐπελθούσης (b), vnde intelligimus a saeculo III haec sacra *constantinopoli* inualuisse (c).

ALTERVM argumentum petitur ex doctorum celebrium illius saeculi sermonibus sacris bene multis ad haec solemnia peragenda habitis, qui
ad

(z) *hyst. eccl. lib. VI cap. XVI.* (a) *ibid. lib. VIII cap. XX.* (b) *hyst. eccl. lib. VI cap. XV III.* (c) Alias eiusmodi narrationes ex GREGORII nazianzeni or. XXXI et VIII atque GREGORII nysseni de BASILIO magno et in luminum festum congeffit TILLEMONT *mem. tom. I part. I p. m. CLXXXII* quae, com-
putum requirunt. (d)

ad nos peruenerunt BASILII (d) GREGORII NAZI-
ANZENI (e) AMBROSII (f) et IO. CHRYSOSTOMI (g),
atque demonstrant ab hoc saeculo non praeter-
iisse diuinum seruatoris nati beneficium sine
publica statim temporis celebratione (h).

CERTVM tamen huius saeculi tempus, quo
primum introducta fuerint haec sacra, definiri
nequit. Si IOANNIS NICAENI (h) recentioris
scriptoris fide stare liceret (i) ad IULIVM I epi-
scopum *romanum* ab anno CCCXXXVII referenda
foret illorum origo, quae opinio cum illis o-
mnibus, quae adhuc disputauimus, apprime con-
spiraret.

ID

(d) *homil. XXV* quae in *operum* BASILII editione a
GARNIERIO procurata exstat *tom. II* in appendice
inter scripta dubia. (e) *orat. XXXVIII* in edi-
tione *morelliana* p. DCXIII *tom. I.* (f) *Serm.*
VII-X ed. colon. *tom. V.* (g) *hom. XXXIII*
tom. V edit. francof. et *hom. XXXI* *tom. I.* (h) CHRIST.
DAVMIVS peculiari libro edidit *patrum et veterum*
doctorum homilias et meditationes in fest. natiu.
CHRISTI, in quo occurrunt BASILII, GREGORII *naz.*
ZENONIS *veron.* AMBROSII, AVGVSTINI, PETRI *crysol.*
EVSEBII *gall.* LEONIS *m.* MAXIMI *taurin.* FVLGENTII,
GREGORII *m.* ISIDORI *hispal.* BEDAE, ALCVINI, ODI-
LONIS, PETRI *damiani*, RADVLPHI *ardentis*, BRV-
NONIS *astensis*, GOFFRIDII *card.* HILDEBERTI *cenoman.*
HONORII *augustodun.* ABSALONIS *abb.* BERNARDI
claraeuall. et PETRI *blesens.* sermones. Quae
farrago bona multa et eximia deterioribus mixta
exhibet. (i) in COMBEFISII *auctario ad bibl. patr.*
tom. II p. CCLXXXVII et CCCVIII.

(k)

ID SALTEM dubio caret particularem initio fuisse illam consuetudinem nonnullis ecclesiis propriam, ex quibus sensim quidem at satis celeriter vniuersam tandem CHRISTI ciuitatem occupauit, quod quarto hoc saeculo nondum euenit. AVGVSTINVS ineunte saeculo quinto fidem facit quatuor dumtaxat solemnium suo tempore per omnem ecclesiam celebrari solitorum, quum ad IANVARIUM scribit (k): *illa autem quae non scripta sed tradita custodimus, quae quidem toto terrarum orbe obseruantur, dantur intelligi vel ab ipsis apostolis vel plenariis conciliis, quorum est in ecclesia soluberrima auctoritas commendata atque statuta retineri, sicuti quod domini passio et resurrectio et ascensio in caelum et aduentus de caelo spiritus sancti anniuersaria solemnitate celebrantur,*

EX CELEBRIORI IO CHRYSOSTOMI loco (l) multa cognoscuntur, quae huc faciunt. Cuius haec verba sunt: καὶ τοι γε οὐ πῶ δὲ κατόν ἐστιν ἔτος ἐξ οὗ δῆλη καὶ γνώριμος ἡμῖν ἡ ἡμέρα γέγονεν αὕτη ἀλλ' ὅμως ὡς ἀνωθεν καὶ πρὸ πολλῶν ἡμῖν παραδοθεῖσα ἐτῶν οὕτως ἦν θῆσε διὰ τῆς ὑμετέρας σπουδῆς, ὅθεν οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι καὶ νέαν αὐτὴν ὁμοῦ καὶ ἀρχαίαν εἰπὼν, διὰ τὸ πρὸς φάτως ἡμῖν γνωριεῖσθαι, παλαιὰν δὲ καὶ ἀρχαίαν, διὰ τὸ ταῖς
πρεσ-

(k) *Epist. CXVIII cap. I* edit. basileens. tom. II pag. DLVI. Alibi tamen horum sacrorum mentionem facit, alicubi saltem celebratorum *epist. CXVIII. cap. I* et *epist. CCXXXVI.* (l) *homiliae XXXIII tom. V* pag. CCCCXVII.

(m)

πρεσβυτέραις ταχέως ὁμήλικα γενέσθαι: et non-
nullis interiectis οὕτω καὶ αὕτη παρὰ μὲν τοῖς
τὴν ἐσπέραν οἰκοῦσιν ἀνωθεν γνωριζομέ-
νη, πρὸς ἡμᾶς δὲ κομιθεῖσα νῦν καὶ οὐ ἀπὸ
πολλῶν ἐτῶν ἀθρόον οὕτως ἀνέδραμε.

VNDE APPARET primum circa annum
CCCLXXVII haec solemnia ex occidente AN-
TIOCHIAM (m) peruenisse, ibique studiosissime
habita atque ad proximas regiones propagata
fuisse. Deinde ex illis verbis et quae proxime
consequuntur, elucet, fatis iam diu ante hanc
rem, illa sacra publica per vniversam ecclesiam
occidentalem obtinuisse ROMAE in primis et a
THRACIA ad HISPANIAE fines vsque. Id vero
hinc non efficitur, quorsum nonnulli propen-
dent, perpetuam fuisse ROMAE saltem et a pri-
ma antiquitate ortam illorum celebrationem, li-
cet orator nimium tribuat auctoritati *romanae*
ecclesiae in definienda die, qua CHRISTVS in lu-
cem editus fuerit.

SI

(m) Non CONSTANTINOPOLIN, quod SCALIGER de
emend. tempor. p. DX. arbitratur: habitus enim
est ille sermo a IOANNE presbytero adhuc AN-
TIOCHIAE circa annum CCCLXXXVII.
Neque in illo, quod aliis visum est, quod CHRYS-
OSTOMVS de consuetudine tantum celebra-
di haec sacra d. VIII kal. ian. loquitur, sed de
celebratione illius festi in vniversum omni, igno-
ra ante hoc tempus ANTIOCHIAE.

I 4

(n)

(m)

SI QVI veterum et recentiorum scriptorum ad *saeculum quintum* has origenes memoriae nati CHRISTI publice consecratae, referre videntur, vel de peculiari origine illius consuetudinis in ecclesia aliqua, quae illa caruerat antea loquuntur, vel de tempore quo in vniuersa CHRISTI ciuitate inualuerit legibus stabilita. BASILIUS *seleuciensis* quum IUVENALEM *hierosolymitanum* primum haec sacra peregrisse testatum facit (n), qui ab anno CCCCXX ecclesiae hierosolymitanae praefuit, sine dubio vel auspicia horum solemnium HIEROSOLYMIS commemorat, vel, quod probabilius aliis videtur (o), natalitia CHRISTI ab epiphaniis distincta IUVENALI tribuit.

IDEM iudicandum est de NICEPHORO (p), qui ad IVSTINVM imperatorem hoc festum refert, nam solemnia purificationis MARIAE a IVSTINIANO instituta commemorat his verbis: *τάττει δὲ καὶ τὴν τοῦ Σωτῆρος ὑπαπαντὴν ἅρτι πρῶτως ἀπανταχοῦ τῆς γῆς εὐχαρίστας, ὥσπερ Ἰουστῖνος τὴν τοῦ Χριστοῦ ἀγίαν γένεσιν.* Qua relatione IVSTINVM (q) saeculo VI horum sacrorum natiuitatis auctorem facit

(n) *orat. in STEPHAN.* quae exstat in *opusculis* CHRYSOSTOMI a COMBEFISIO editis p. CCCII. (o) cf. COTELERIUS ad *const. apost. lib. V cap. XIII not. XXXII.* (p) *bist. eccles. lib. XVII cap. XXVIII.* (q) Non *secundum* IVSTINIANI successorem, quod TILLEMONT *mem. eccl. bist. tom. Ip. I. pag. CLXXXVIII* per errorem existimat, sed *primum*, eiusdem antecessorem, qui ab anno DXVIII imperium moderatus est. (r)

facit, vel insigni errore abreptus, vel de confirmatione noua solemnum per omne imperium romanum agendorum locutus. Iam enim in codice theodosiano solemnum horum mentio fit, his verbis (r): *Dominico et natali atque epiphaniarum CHRISTI, paschae etiam et quinquagesimae diebus, quamdiu caelestis lumen IANVARII imitantia nouam sancti baptismatis lucem vestimenta testantur: quo tempore et commemoratio apostolicae passionis, totius christianitatis magistrae, a cunctis iure celebratur, omni theatrorum et circensium voluptate per vniuersas vrbes earumdem populis denegata, totae CHRISTIANORVM ac fidelium, mentes DEI cultibus occupentur. Quae in codice iustiniano confirmantur (rr). Idem codicis theodosiani interpretatione stabilitur (rrr): nec non et dies natalis DOMINI nostri vel EPIPHANIAE, sine forensi strepitu volumus celebrari.*

BREVITER nunc lustrandae sunt occasiones rationesque horum solemnum. et adeo sero, et
fae-

- (r) *lib. XV tit. V de spectaculis leg. V.* (rr) *lib. III tit. XII de feriis leg. VII.* (rrr) *lib. II tit. VIII de feriis in interpretatione leg. II* ad quae verba GOTHOFREDVS obseruat, videri natalem domini nondum eadem celebratione peractum esse tempore THEODOSII I quam reliqua solemnia paschae et pentecostes, et a THEODOSIO iuniore demum iuridicis diebus exemptum fuisse, hic vero in interpretatione recentioris consuetudinis mentionem fieri.

saeculo quarto statim post pacem imperiumque CHRISTIANIS stabilitum exortorum. Veterrimi CHRISTIANI in constituendo CVLTV DEI publico et paucitati solemnum studuerunt, quod profestos dies aequae ac festos CHRISTO sacros transigebant, atque in sacrorum publicorum difficultate, qua laborabant, summoque subinde periculo, ab ipsis multiplicandis arcebantur, et *maximam* semper, quid quod *unicam* exitus CHRISTI ex orbe terrarum piacularis gloriosique rationem habuerunt. Vnde evenit, ut per tria saecula prima solus hebdomadam dies primus memoriae CHRISTI in vitam redeuntis consecratus, et annua solemnia eiusdem ex morte expiatoria in gloriam transitus ab universo CHRISTI populo celebrarentur quinquaginta dies integros, quibus paschae festum et hebdomas; sacra praegressa cum pentecoste cohaeret (s), quorum martyrum in singulis locis commemorationes publicae sensim accesserunt.

PRAETEREA ipse DEVS in ciuitate sanctiore sapientissime condenda hac obliuione natalis CHRISTI eiusque neglecta commemoratione publica prouidisse videtur, ne quis suspicioni regni externi CHRISTO parandi, cum periculo et detrimento reipublicae et ciuilibus imperiorum constitutionis, locus daretur. Et enim, quum
prin-

(s) TERTVLLIANVS *de baptism. cap. XVIII.*

(t)

principes, penes quos summa rerum erat illo tempore, hac praerogatiua gauderent, ut natales ipsorum, quibus in lucem editi et ad imperium euecti fuerunt, publice a ciuibus celebrarentur annique ab illis numerarentur: primi CHRISTIANI, quibus natalis CHRISTI notior esse potuit, et certior procul dubio fuit, quam a nobis iam omni adhibita cura exputari potest, non sine sapienti consilio et diuina prouidentia sibi temperarunt ab eiusmodi solemnibus; ne seditionem regnumque peculiare meditari putarentur, hostibusque suspicacissimis atrocissimae calumniae rebellionis, quam molirentur, vel leuissimam veri speciem conciliarent.

POSTQVAM vero felici rerum conuersione saeculo quarto facta libertate et tranquillitate publica frui coeperunt: suarum omnino partium esse iure meritoque existimarunt, ut insigne hoc DEI beneficium ab obliuione, neglectu et erroribus quibus lacescebatur vindicatum irent, peculiare tempus illi publice explicando, celebrandoque consecrarent, atque posteris occasionem prospicerent piae huius mysterii meditationis et salutaris in rem suam applicationis, gratiis DEO actis laetitiisque publicis obeundae.

ACCESSERVNT quorundam, qui vel sacris vel imperio praeerant consilia, pia magis quam felicia,

licia, *tam* sacris publicis et religionibus multiplicatis varieque auctis deorum subditiorum solemnia facilius debellandi, traducendique populum ad CHRISTI cultum sine iactura feriarum quibus delectabatur, *quam* ita componendi res christianas ut, quoad fieri posset, proxime ad cultum publicum IVDAEORVM DEO auctore institutum accederent: quae aemulatio temporis saltem progressu tria festa solemniora populi nostri peperit, imitatura ISRAELITARVM tria solemnia.

FORTE etiam innumeri natales martyrum, quo nomine dies ipsorum emortuales insigniebantur, et natalicia urbium et imperatorum quibus postea ipsorum episcoporum alicubi natales additi fuerunt effecerunt, ut per nominis similitudinem satis mature in cogitationem inciderent, CHRISTI potissimum natalem publicis sacris celebrandi.

QVIDQVID vero consiliorum rationumque fuerit, quae religiosissimis hominibus haec solemnia persuaferunt: praeclare sane meriti sunt de re christiana, quod gratiae in CHRISTVM pietatis exemplum nobis praeiuerunt. Quae res tantum abest, ut male et in detrimentum ciuitatis sacrae cesserit, ut singularibus potius DEI beneficiis adnumerari debeat, quibus infecutorum temporum superstitioni obuiam itum est, cautumque
ne

ne omnis CHRISTI commemoratio publica inter
CHRISTIANOS penitus interiret aut, hominum con-
secratorum religionibus concederet.

PROBE ILLVD perspexerunt pii maiores nostri,
qui ante saecula duo, et quod excurrit, felicis-
sissima secessione a pontifice romano facta antiqua
sacra postliminio reducta instaurarunt, aut po-
tius puriorem doctrinam professi ex ciuitate ro-
mana expulsi suasque sibi res habere iussi sunt.
Quam ob rem licet supersticiosam hominum san-
ctorum venerationem abrogarint, atque popu-
lum ab onerosa festorum multitudine liberarint:
nihil tamen de memoria publica CHRISTI et be-
neficiorum, quae ipsi debemus, posteritati com-
mendanda detraxerunt; neque sine iniuria in rem
sacram et veterum pietatem fieri posse existima-
runt, vt omnia quae antiquitatem redolent et
humanae originis sunt, a cultu publico, qui
ritibus externis et ordine, temporibusque
festis carere nequit, rescinderentur (t). In-
ter quas non superstitionis sed antiquarum
religionum reliquias apud nos conseruatas et
purioribus suis originibus restitutas haec natiui-
tatis

(t) cf. *aug. confess. art. XV apolog. sect. VIII epi-
tom. articulo. sect. X et declarat. eorundem
sect. X. vna cum IO. BEN. CARPZOVII isag.
in libr. symbol. p. CCCXX. et CCCCXXXVII.*

(u)

tatis CHRISTI solemnia ad nos transiisse merito laetamur.

NEQUE NOSTRA dumtaxat ecclesia haec solemnia CHRISTO nato deberi putavit, sed reformatores etiam ANGLI atque HELVETI, et quae ad horum formam rem sacram ordinarunt ecclesiae reliquae, haec sacra natalitia conseruanda duxerunt (u).

SOLI IGITUR, si a fanaticis sectis omnem cultum DEI externum perturbantibus discesseris,

SCOTI

(u) cf. IO. IAC. HOTTINGERI *hist. reformat. helvet.* p. m. CCLXXXIII. (x) cf. *collectio actorum in synodis SCOTIAE ab ann. MD C XXXVIII ad ann. MD C XXXVIII* f. *Acts of the generall Assemblies of the Church of Schotland* ubi p. XXXVI. seqq. in *actis synodi glasgowiensis* an. MD C XXXVIII habitae antiquiora decreta synodorum *edinburgensium* annorum MDLVI. LXXXV. LXXVII, LXXXVI. contra solemnia haec renouantur et stabiliuntur: neque minus DAN. NEAL. *hist. puritanorum tom. III*, in cuius appendice *constitutiones de cultu DEI* in synodo westmonasteriensi decretae exhibentur, quarum ultima omnia tempora festa praeter diem dominicam abrogari iubentur p. DLXXXI. pag. vero CLXVIII. seqq. turbae enarrantur, quae in ANGLIA exceperunt commutationem horum sacrorum cum ieiunio solemnium semel tantum a presbyterianis scotos imitatis an. MD C XXXIII factam.

(v)

scoti nostris temporibus ab his sacris abhorrent (x), qui tamen numquam rationes suas aequis rerum arbitris approbabunt.

DE *Valdensium* sententia circa haec sacra vix certi quidquam constat: illa enim festorum omnium abrogatio, cuius accusari solent ab aduersariis, aequae dubia est quam plerique errores ipsis afficti et imputati. Ipsa certe confessio-
num antiquiorum ab ipsis editarum verba ita concepta sunt vt de superstitiosis sanctorum sacris in CHRISTVM iniuriis loqui videantur (y) Neque si vel certissime euinceretur, respuisse illos haec sacra, de praeiudicio contra legitimam eorundem celebrationem verendum esset admodum: quum facilis in extrema delapsus sit, atque cordatissimis hominibus humani quid accidere potuerit, vt zelo abrepti in ritus humanos, qui ipsis violenter obtrudebantur, bona cum malis ressecanda esse ex cultu diuino censuerint.

AGITE igitur, CIVES CARISSIMI, salutaria haec solemnia in rem vestram conuertite. CHRISTIANORVM antiquorum in CHRISTVM pietatem caste sancteque aemulamini, neque putate officio satisfieri otiosa a laboribus vacatione male a plebisque collocata, sed serio rem grauissimam agite.

(y) cf. PHIL. LIMBORCHI *hist. inquisit. lib. I cap. VIII* et IO. LEGERI *histor. valdens. lib. I cap. XVIII* p. CXX. seqq. et *lib. II cap. III. p. XXIII.*

agite. Ita recolite memoriam CHRISTI vobis nati
et fundamentorum salutis vestrae ea natiuitate
positorum, vt fructibus ab ipso partis omnique
felicitate aeterna fruamini. Viam vobis pan-
dent vberius sermones publici, quibus hos dies
sacri conuentus personabunt, ad quos salutis
cupidi, obsequiosi, grati laetique confluite,
operamque date, vt CHRISTI beneficio in fami-
liam DEI transeatis. P. P. in acad. frideric.
d. VIII kal. ianuar. qui in fastis sacris vigilia na-
talis CHRISTI est ann. CIC IO CCXXVIII.

COM-

COMMENTATIO
AD
DIFFICILIORA VERBA
ROM. I COM. IIII
QVA
ACADEMIA
PASCHAE SOLEMNIA
INDIXIT.

COMPARATIO
DIFFICILIORA VERBA
ROMANI COM. MY
QVA
ACADEMIA
PASCHAE SOLEMNIA
INDIXIT.

PASCHAE solennia ritu maiorum indicturi VOBIS, CIVES AESTVMATISSIMI, e re vestra fore existimauimus, vt sanctae meditationis exemplum praeëundo materiam VOBIS sufficeremus gloriosi reditus CHRISTI in vitam pie recolendi hos dies et gloriose celebrandi. Rectius id fieri posse non putauimus, quam si de oraculis diuinis insigne hoc DEI beneficium commemorantibus vnũ aliquod explicatum vindicatum atque in rem nostram applicatum iremus. Selegimus igitur, praegnantissima, si quae alia, PAVLLI verba ROM. cap. I. com. IIII obuia τοῦ ὀπιόθεντος υἱοῦ Θεοῦ, ἐν δυνάμει κατὰ τὸν εὐαγγέλιον ἀγιάσους, ἡ δὲ ἀποστολὴς verῶν. In quibus succincte pettractandis operam dabimus, vt post vindicias lectionis nostrae atque connexionem breuibus expositam, singulas voces et locutiones legitime interpretemur, atque sensum genuinum a detorsionibus hominum maleferiatorum, eorum imprimis, qui in socii castris contra gloriam CHRISTI militant, tueamur, et tandem nonnullas doctrinas inde deriuemus ad applicationem grauissimi huius argumenti comparatas.

INTEGRITAS lectionis communis horum verborum, qualem supra proposuimus, duplici potissimum ratione sollicitatur. Prior diuersitas in voce ὀπιόθεντος occurrit, quam nonnulli compositant legunt προοπιόθεντος auctoritate vnus codicis *bar-*
K 2 *beriani,*

beriani, aliquot patrum latinorum et versionis vulgatae: ad quam postremam reliqua suffragia redire videntur, ut ex interpretis latini vetustioris explicatione magis quam versione ab HIEORONYMO deinde retenta, in patrum latinorum scripta, MARCELLVM *ancyr.* et EPIPHANIVM occidentalibus quam orientalibus addictiores, atque vnum alterumue codicem graecum transferit. Quae tamen contra codicum graecorum probatissimorum, patrum, qui graece scripserunt, et versionum orientalium *syriacae* maxime consensionem parum valent (a). *Alteram* diuersitatem in posteriora verba intrudere ausus est LVCAS MELLERIVS ARTEMONIVS seu SAM. CRELLIVS, qui in *initio euangelii S. IOANNIS ex antiquit. eccles. restituto part. I cap. XLI p. CCXIII* sine vlla codicum vel scriptorum versionumue antiquiorum auctoritate inexcusabili aequae ac infelici temeritate locum hunc sic dispungit et mutat, ut verbis τοῦ γενομένου vsque ad πνεῦμα ἁγιοσύνης in parenthesi positis, reliqua quae sequuntur verba cum initio commatis tertii copulet atque legat περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ (a) ἐξ ἀναστάσεως ἐκ νεκρῶν, Ἰησοῦ Χριστοῦ: qua *textus* de-

(a) Conf. io. MILLII *N. T. graec.* tam in *obseruatt.* ad ROM. I *com.* III, quam in *prolegomenis* §. DCCXXXII clar. io. ALB. BENDELII *N. T. gr.* in *appar. critico* p. DCXXXII, et celeberr. io. CHRISTOPH. WOLFI *cur. phil. et crit. in IIII pror.* PAVLLI *epist.* p. VIII. (b)

depravatione solo ingenio parum tamen hic ingenioso fulta, ab indole linguae graecae abhorrente et sensum longe impeditiorem reddente nemo facile sibi imponi aut assensum imperari patietur, vt confutatione vltiore iam opus non sit (b).

QVOD AD NEXVM attinet, quo haec verba cum praegressis et consequentibus cohaerent, PAVLLVS inscripturus hanc epistolam *com.* I - VII in eo adhuc est, vt semet ipsum describat, quo auctore de grauissimis rebus certiores fieri debebant lectores. Atque id ita agit, vt omnia CHRISTO delaturus in laudes excurrat et commendationem tam euangelii *com.* II - IIII, quam officii ab ipso sibi demandati *com.* V et VI. Euangelium commendat ab origine *com.* II et argumento *com.* III et IIII CHRISTO, quem non nominat tantum sed pro tenerrima animi commotione concelebrandum proponit secundum humanam naturam et humilitatem *com.* III, IIII vero secundum infinitam deitatis gloriam, eo redire arbitratus quidquid sub ambitu euangelii comprehenditur. Parenthesibus abundat hic apostoli sermo; quibus vt alibi indulgere solet

K 3

PAVL-

- (b) Quae deprehenditur in clar. M. IO. PHIL. BARA-
TERII *antiartemonio part.* II cap. VIIII. p.
CLXXVI &c. et ven. WOLFFII *appendice* ad
librum ante excitatum *pag.* DCCLXXXII - et
DCCCII. Reliquae lectiones a communi diuer-
sae leuioris momenti sunt nec sensum mutant.

(c)

PAVLLVS, ita hic inprimis delectari videtur multa paucis et simul dicturus, atque foecundam animisque commouendis accommodatam indolem doctrinarum propositarum significaturus. Quare vltima huius commatis verba *Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ υἱοῦ ἡμῶν* licet per constructionem cum immediate praegressis copulari possint, rectius cum primis verbis tertii commatis coniungimus, reliquis omnibus, quae interiacent, pro parenthesi insertis habitis (c). Sic igitur fluere verba haec existimamus: PAVLLVS *separatus ad euangelium DEI agens de filio ipsius IESV CHRISTO domino nostro, qui natus est ex semine DAVIDIS secundum carnem*, DECLARATVS VERO DEI FILIVS IN VIRTUTE SECUNDVM SPIRITVM SANCTITATIS EX RESVRRECTIONE A MORTVIS. Quae postrema dumtaxat verba curatius iam interpretabimur, primum visuri, quid sit *ὁμοθεῖναι υἱὸν θεοῦ*, deinde cur apponatur *ἐν δυνάμει*, praeterea quid verbis *κατὰ πνεῦμα ἀγιοσύνης* intelligatur, et tandem quid *ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν* significetur, ut tum demum totius sermonis sensus integer eluceat.

IN PRIMA LOCUTIONE τοῦ ὁμοθεῖντος υἱοῦ θεοῦ explicanda, ante omnia *subiectum* propositionis constituatur necesse est, seu is, qui ὁμοθεῖς υἱὸς θεοῦ dicatur. Atque is sine dubio ipse DEI filius

(c) Conf. clariss. CHRISTOPH. WOLLII *comm. philol. de parenthesi sacra* pag. LXIII. etc.

(d)

lius est, IESVS CHRISTVS dominus noster, quod
 connexio verborum nostrorum cum *commate* III
 ineunte et fine quarti *commatis* supra exposita
 satis demonstrat. Quare totus Θεὸς ὁ ὢν
 neutra naturarum, quibus constat, exclusa huc
 referri debet. Licet enim publica et solemnis
 declaratio arctissimae relationis huius domini
 nostri ad DEVM proxime ad humanam naturam
 pertineat; neque fuisset necessaria futura, nisi
 humana natura a filio DEI assumpta eiusque
 humilitas contrarii suspicionem fecisset: nihilo ta-
 men fecius totius CHRISTI DEI aequae ac hominis
 dignitas diuina manifestata dicitur his verbis.
 Longe igitur quam par est angustiores reddunt
 sensum propositionis, qui omnia ad solam huma-
 nam CHRISTI naturam coarctant: quod non solum
 interpretes *sociniani* ad vnum omnes per syste-
 matis sui hypothesein principem faciunt, neque
 minus *pontificii* plerique, quotquot nimirum in-
 terpretem latinum secuti praedestinationem CHRI-
 STI hic deprehendere sibi videntur; verum et-
 iam alii interpretes pauciores tamen ab his prae-
 conceptis opinionibus liberi (d).

Υἱὸς Θεοῦ hic non latiori significatu ponitur,
 quo relationem quamlibet, tum originis seu de-

K 4 pen-

(d) Videatur IO. TILLOTSON in sermone de IESV per
resurrectionem demonstrato filio DEI, qui tomū
 primi sermonum a RAD. BARKERO editorum
 LXVI est, vbi ad sententiam ARMINIANORVM
 hoc oraculum accommodatur. (e)

penhēntiae, tum similitudinis seu cōuenientiae cuiusuis licet remotioris denotat, atque vel rebus creatis omnibus, hominibus maxime magistratibus et angelis IOBI XXXVIII *com.* VII. *cap.* I *comm.* VI. PSAL. LXXXVI *comm.* VI. MAL. II *comm.* X tribuitur, vel ciuibus DEI arctius cum ipso iunctis ob regenerationem, adoptionem et imaginis diuinæ instaurationem IOAN. I *comm.* XII. XIII. ROM. VIII *comm.* XIII. etc: sed strictiori significatione Θεὸν ὁμῶς propria et peculiari, quā is solus ἰδιος ROM. VIII *comm.* XXXII et μονογενὴς IOAN. III *comm.* XVI *cap.* I *comm.* XVI. DEI filius dicitur. Atque illa omnium, quae concipi possunt, arctissima ad DEVM relatio, quae hac FILII DEI denominatione significatur, ad vtramque naturam ipsius pertinet, tam primario ad diuinam, qua per aeternam et necessariam generationem eandem cum patre essentiam secum ab ipso communicatam possidet PSAL. II *comm.* VI. XII EBR. I *comm.* III. V. *cap.* V *comm.* V PROV. XXX *comm.* IIII MICH. V *comm.* II, quam secundario ad humanam naturam, idque non ob originem et dependentiam a DEO vel ipsi cum aliis hominibus communem vel singularem et propriam, miraculosae conceptionis, aut officii et imperii a DEO ipsi delati; neque ob adoptionem actumque moralem collatae in ipsum dignitatis huius, ut quae vel longe infra veritatem subsident, vel locum habere non possunt nisi humana CHRISTI natura fingatur per se subsistere

sistere tanquam suppositum intelligens seu persona: sed ob vnionem personalem eiusdem cum diuina natura, qua in societatem omnium illius perfectionum et praerogatiuarum, quoad in eam transire potuerunt, atque adeo et huius ad DEVM PATREM relationis assumpta est, factusque CHRISTVS, qua homo est, naturalis DEI filius licet non naturaliter neque multo minus essentialiter LVC. I *comm.* XXXV. Etiam si igitur largiremur CHRISTVM, quoad viueret in terris, subinde fuisse vocatum *filium* DEI eo sensu, vt officium legati extraordinarii significauerit, atque idem valuerit cum nomine *regis* ISRAELIS et MESSIAE: facile tamen euinci potest, quidquid fuerit huius significatus inadaequati, illud omne ex nomine hoc MESSIAE in prophetis obuio eoque tempore minus intelligi coepto ortum traxisse, eamque ob causam nobiliorem significatum non euertere aut infirmare, sed stabilire potius et confirmare.

DISPICIENDVM iam est de voce *ὁρισθεὶς*, in qua explicanda interpretes in tres potissimum partes abeunt. Nonnulli interpretantur *destinatum*, *decretum* et *praedestinatum* fuisse CHRISTVM ab aeterno filium DEI suo tempore futurum, eique sententiae vel variantem lectionem ante memoratam praetendunt, vel enallagen verbi simplicis pro composito, vel ipsius simplicis vocis significatum eundem cum composito, quem demonstrare satagunt ex locis ACT. II *comm.* XXIII *cap.* XVII *comm.* XXXI. *cap.* X *comm.*

XXXXII LVC. XXII *comm.* XXII EBR. IIII *comm.* VII: quae tamen ipsa vel omnia vel pleraque certe aliter intelligi possunt, neque si vel indubii significatus forent rem efficerent. Atque illorum opinio huc redit, decreuisse DEVM ab aeterno non solum redemptionem generis humani per missionem filii in orbem terrarum, eiusdemque incarnationem, verum etiam destinasse huic coniunctioni cum diuinitate aliquam indiuiduam naturam humanam seu filium DAVIDIS certis generationibus ab eo disiunctum atque per omnia illi fini accommodatissimum. Quod tamen *et* ab huius loci scopo atque connexionen alienissimum est, quum euangelium de hac praedestinatione nihil omnino perhibeat eaque ad argumentum eiusdem referri nequeat, *et* sensum multis difficultatibus implicat, vnde illae scholasticorum dissensiones enatae sunt de praedestinatione hominis seu filii MARIAE ad vnionem cum diuina natura, quam nonnulli ad abstractum alii ad concretum humanae in CHRISTO naturae retulerunt. (e)

ALII

- (e) Post HVG. GROTIUM in *annot. ad h. loc.* qui tamen cum praedestinatione, illam diuinae gloriae post resurrectionem manifestandae praefigurationem per vitam et miracula CHRISTI dum in terris ageret factam coniungit. Hanc sententiam exornauit maxime DIONYS. PETAUIVS in *theolog. dogmatibus tom. VI pag. LXXVI. f. de incarnatione libr. XI cap. XIII et XIII*, vbi veri fontes huius

ALII REDDUNT ὁμοθεῖτα *constitutum, ordinatum et factum*. Quae interpretatio SOCINIANIS tantum non omnibus perplacuit vt erroribus suis fauere visa (f). Vtraque illorum versio noui testamenti germanica sic reddidit haec verba, *racouiensis, Der verordnet ist zum Sohne Gottes mit Krafft, nach dem Geist der Heiligung, aus der Auferstehung der Todten*. Cum qua consentit *selbingeriana* priora verba sic exhibens, *Der verordnet ist ein Sohn Gottes in Krafft*. ION. SCHLICHTINGIVS (g) vertit quidem hanc locutionem *definitus est DEI filius*, addita tamen paraphrasi, *definitus, id est constitutus per metonymiam causae pro effectū*. Nam per definitionem seu designationem constituebantur magistratus seqq. IO. CRELLIVS in paraphrasi ep. ad

ROMAN,

huius opinionis seu auctoritates patrum, AVGVSTINI in primis adducuntur, atque anonymus scriptor *de la defense de la traduction du nouv. testament imprimée a MONS contre M. MALLET libr. III chap. III et V* vbi ANT. ARNALDVS plura interpretum latinorum suffragia excitat pro hac sententia. (f) Solus SAM. PRICIPCOVIVS *cogit. sacr. ad initium euang. MATTH. et omnes epist. apostol. pag. XXXVI* in aliam sententiam aequae erroneae concedit, his verbis significari arbitratus: CHRISTVM ab ipsa natiuitate destinatum fuisse spiritus sancti miraculosa operatione in ipsius conceptione et signis postea editis ad diuinitatem per resurrectionem connexamque exaltationem obtinendam. (g) *Commentar. in plerosque nou. test. libros tom. I. pag. CLVI.*

(g)

ROMAN, (h) ita textum proponit *constitutus est DEI summi filius potentissimus*, quod in *comment. in epist. ad ROM.* (i) sic explicat: τοῦ ὁμοειρέτος qui *constitutus est*, non ut vulgo solent hoc loco verbum illud interpretari, qui *declaratus id est manifestatus* (nam alioquin *declarare* aliquem *consulem* apud LATINOS significat *consulem creare*, seu *constituere*, quo sensu id hic admitti posset) nec enim hic agitur de rei, quae iam fuerit, *declaratione seu manifestatione*, sed de rei, quae nondum erat, *constitutione*. Cum quibus hac in explicatione consentiunt ARMINIANI plerique, comprobaturi ea re sententiam suam de pluribus rationibus cur CHRISTVS in sacris litteris filius DEI dicatur

- (h) *Operum exeget. tom. I. fol. CCIII.* (i) *ibid. fol. LXVIII.* Cum quo loco conferatur eiusd. de vno DEO patre lib. I sect. II cap. XXXI, atque praeterea ION. SCHLICHTINGII *disputatio aduersus BALTH. MEISNERVM art. II membr. II pag. CCCCXXV et membr. III pag. DLXIII*, VAL. SMALCH *refutat. thesium WOLFG. FRANZII disput. III p. LXXVI* atque anonymi (qui IO. PREVSIUS fuit) *Gespräche von der Dreyeinigkeit pag. DCXXXXVI seqq.* Cum quibus tamen iungi debent ABR. CALOVIVS *in exam. libror. CRELLII de vno DEO patre §. CCCXXXV etc. et CCCLVII etc. ei. socinism. proflig. art. II. controu. X. et theol. apost. ROM. p. XX. seqq.* ADAM. SCHERZERI *colleg. antisocin. disp. XV. pag. CXXXV.* IO. HOORNBECKI *socinianismi confutati tom. II pag. XXX seq. et THEOD. DE BLANC principes contre les SOCINIENS part. II sect. VII chap. XXXVI art. II.* (i)

dicatur (k). Operose satis eam colorat PHIL. LIMBORCH in comment. in ep. ad ROM. (l) ita vertens verba nostra per resurrectionem autem ex mortuis e gremio terrae quasi natus et productus et noua ac immortalī vita a DEO accepta constitutus est filius DEI.

ARGVMENTA huic interpretationi praetexti solita eo redeunt: primum ob connexionem debere vocem τοῦ ὀγιζέντος comm. IIII respondere voci τοῦ γενομένου comm. III. Sicut igitur CHRISTVS non dicatur manifestatus sed factus filius DAVIDIS, ita etiam eundem non manifestatum sed factum et constitutum filium DEI dici hac altera voce: quo tamen vix cogitari potest quidquam a legitima interpretandi ratione alienius. Ne tunc quidem, si de diuersa re eodem verbo locutus fuisset apostolus, id valeret ratiocinium; quum verborum significatus per nominum appositorum significationes versaue vice determinetur: multo vero minus id locum hic habet, vbi PAVLLVS studio aliud verbum adhibet, quod facturū non fuisset, breuius et clarius longe de eadem re locuturus eadem voce. Illud certe in hac obiectione supponi debet, quod probandum erat, non differre generationem CHRISTI se-

- (k) De qua opinione conf. SIM. EPISCOPII *instit. theol. lib. III sect. II Cap. XXXIII* et PHIL. LIMBORCHII *theol. christian. lib. II. cap. XVII §. VIII et X.*
 (l) pag. CCXXIII et CCXXVI vbi in obseruatione ad comma IIII CRELLII argumenta et verba sua facit, (m)

secundum carnem tempore saltem ab illa generatione qua DEI filius est: quod non solum ex hoc loco demonstrari non potest, aliisque oraculis repugnat, verum etiam cum ipsa aduersariorum doctrina huiusque loci explicatione parum cohaeret. *Secundum* argumentum petitur ex significatione ordinaria vocis *ἐγενήθη*, quae nusquam in sacris litteris *designare*, sed semper *decernere* et *constituere* significet, quem in finem allegatur LVC. XXII *comm.* XXII ACT. II *comm.* XXIII *cap.* X *comm.* XXXII et *cap.* XVII. *comm.* XXXI. Quod etiam si concederetur, necessitatem eiusdem significationis hoc in loco non euinceret. Omnis vero haec ratio ambiguitate latinorum vocum absoluitur, ex eo enim quod verbum *ἐγενήθη* *decernere*, rem futuram apud animum *constituere* et secum *determinare* significat, certe non sequitur ut quaeuis rei constitutio effectio et procreatio eodem denotetur. Nostrum vero *declarationis* significatum postea stabilitum ibimus. Praeter hunc parallelismum verbalem *tertio* ad realem prouocant, arbitrati ex collatione ACT. XIII *comm.* XXXII et XXXIII cum PSAL. II *comm.* VII elucere generationem CHRISTI a DEO, qua filius ipsius euasit, peractam fuisse eiusdem a mortuis suscitatione. Qua in argumentatione alterutrum gratis supponant necesse est, *vel ἀναστῆναι Ἰσοῦν* resuscitationem eiusdem a mortuis indicare, quum missionem ipsius in vniuersum omnem promissorumque de ipso facto.

factorum praestationem significare possit per
ACT. III *comm.* XXVI. XXII coll. DEVT. XV
comm. XV. XVIII, neque contrarium ex l. 6.
comm. XXXIII demonstrari queat, vbi noua
mentio fieri incipit resurrectionis ex mortuis,
vel oraculum PSALMI *secundi* eo loco *comm.*
XXXIII excitatum, vt vnum ex praecipuis in
CHRISTI missione per resurrectionem a mortuis
obsignata impletis, ad solam hanc resuscitatio-
nem pertinere. *Vltimam* denique argumenti
speciem desumunt ex ipsa rei inuestigatione per-
negando CHRISTVM resurrectione declaratum
fuisse DEI filium, etiamsi ponatur, quod tamen
neutiquam concedunt, vi suamet ipsius propria
eamdem peractam fuisse. Egregia sane ra-
tio! Qua si quid proficeretur facilis foret
refutatio quarumvis doctrinarum in sacris
litteris euidentissime reuelatarum: quum
quo quis imperitior arrogantiorque fuerit, eo
impudentius negare posset, has illasue doctrinas
a se intelligi atque adeo in sacrarum litterarum
explicatione locum habere. Ipsi fatebuntur ad-
uersarii iam ante resurrectionem CHRISTVM fuisse
DEI filium: quod coaceruatae ab ipsis rationes
huius praerogatiuae in CHRISTO obviae satis
comprobant, ei ipsa haec illorum sententia per
ascensionem demum connexamque exaltationem
eundem plene effectum fuisse DEI filium, vnde
consequeretur neque concipi posse qua ratione
per

per solam resurrectionem euaserit filius DEI sine reliquorum oraculorum diuinorum euerfione.

TERTIA IAM sequitur vocis explicatio certior, qua *ὁρίσθαι* idem est quod *declaratus*, *definitus*, *manifestatus*. Ipsa vocis etymologia hunc significatum requirit. Sicut enim *ὅρος terminus*, *limes* est, ita *ὁρίσσω terminum ponere*, *circumscribere limitibus*, *definire*, *determinare*, idque vel rem futuram *decernendo* praecidendoque vel praesentem *significando*, notas características indicando, eamque id vere esse demonstrando et solemniter pronuntiando quod esse fertur atque videtur. Atque ad illam significationem octo illa loca omnia in nouo testamento obuia (m) referri poterunt, teste inductione: licet prior subordinatus significatus decernendi in plerisque reliquis praeualeat. Eandem glossaria vetera (n), scriptores profani (o), et ecclesiastici (p), neque mi-

- (m) LVC. XXII *com.* XXII *act.* II *com.* XXIII *cap.* X. *com.* XXXXIII *cap.* XI *cap.* XXVIII *cap.* XVII *com.* XXVI et XXXI EBR. III *cap.* VII vna cum nostro ROM. I *com.* III. (n) Conf. ALEX. MORI *notas in nou. foedus* a IO. ALB. FABRICIO in *observatt. selectis in varia nou. testam. loca* denuo editas pag. CIII. (o) WIL. BVDAEI *comm. graec. ling. col.* DCCCLXX seq. celeberr. IAC. ELSNERI *obs. sacr. tom.* II pag. III. (p) In BARNABAE *epistola cap.* XI et XII eadem vox eodem significato occurrit. Patrum et interpretum graecorum, quorum maior certe quam latinorum ratio habenda est in hoc negotio philologico, bene mul-

nis versio syriaca comprobant. Vt igitur ὁρι-
 θείς idem significet quod ἀποδειγμένος ACT.
 II. com. XXII cap. XIII com. XXXIII προσαγο-
 ρευθείς EBR. V com. X et σφραγισθείς IOAN. VI
 com. XXV I. Quod qua ratione factum sit resusci-
 tatione CHRISTI ex mortuis explicata demum vl-
 tima phrasi ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν ostendi poterit.

SECUNDA LOCVTIO ἐν δυνάμει varias, itidem
 interpretationes subiit. Sunt qui eam cum prae-
 gressa phrasi immediate coniungunt vt vel adie-
 ctiui vices sustineat si ad υἱὸν Θεοῦ refertur, vel
 aduerbii si cum ὁριθείς proxime cohaerere exi-
 stimeretur. Priore modo significaretur illa, CHRI-
 STVM, fuisse declaratum DEI filium potentem
 eminentem prae reliquis latius sic dictis et ado-
 ptiuis filiis, comprobantem efficacissime diuini-
 tatem suam, vt qui non λεγόμενος vel ἐν λόγῳ
 sed ἐν δυνάμει sit DEI filius. Atque haec inter-
 pretatio positu verborum immediato se com-
 mendare videtur, vnde celeberrimis interpreti-
 bus arrisit (q). Posteriori vero ratione his ad-
 iectis vocibus indicaretur, factam fuisse hanc de-
 clarationem filii DEI potenter et quam effica-
 L cissi-

multa collegit DIONYS. PETAVIVS loco not. d. alle-
 gato et IO. CASP. SVICERVS in thesaur. eccles. sub voce
 ὁρος (q) SEB. SCHMIDIO in comm. in VI priora
 cap. ep. ad ROM. pag. XXX STARKIO in not. sel. ad loca
 sel. ep. ad ROM. p. CVIII MARCO VAN PEENE in comm.
 ad h. loc. p. CCXXXII et CHRIST. SCHOETGENIO
 in hor. ebr. adu. test. pag. CCLXXXVII. (r)

cissime, modo ad fidem omnibus abunde faciendam sufficiente exceptionibusque longe maiori. Atque sic coincidit immo maius pondus habet quam *δυνατὼς* II THESS. I *com.* XI. COL. I *com.* XXVIII. MARC. VIII *com.* I. LVC. III *com.* XXXVI. (r) Quae sententia cum connexione maxime cohaerere videtur.

ALII AB antegressis vocibus separant per incisum, et sicut reliquas duas phrasas ita hanc etiam pro descriptione modi habent, quo haec declaratio filii facta sit (s) per miracula et operationes infinitae virtutis. Sicut enim *δυνάμεις* frequentissime in sacris litteris extraordinaria signa et miracula edita significant: ita etiam *iv* *δυνάμεις* hic indicat *per potentiam* quae miraculis perpetratis abunde se exseruit et omnibus approbavit (t). Quae interpretatio fortius cohaeret cum omni contextu si potissimum ad miraculum ipsum resurrectionis, et quae cum eadem connexa

- (r) Conf. IAC. WELLERI et IO. IAC. RAMBACHII *comm. in ep. ad ROM.* et WOLFII *curas* ad h. loc. (s) Interpretationem THOM. DE BLANC loc. supra not. h. citato nihil moramur ut minus probabilem, qua *δύναμις* ex coll. LVC. I *com.* XXXV ad ipsam diuinam naturam refertur: quam etiam multis rationibus exornauit DION. PETAUIVS *dogm. theol. tom. II lib. III §, VIII.* Potest tamen haec opinio ad sensum priorem ante adductum referri. (t) Suam fecerunt hanc sententiam summ. ven. IOACH. LANGIVS in *com. ad h. l.* GROTIUS in *annot. ad h. loc.* HOORNBECK loc. cit. not. h. et TILLOTSON l. cit. not. d. (u)

nexa fuerunt prodigia restringitur, reliquis tamen non exclusis, quae et ipse peregit CHRISTVS et sua virtute discipulis concessa suoque nomine ab illis perpetrata fuerunt.

ACCEDIMVS ad tertiam locutionem *κατὰ πνεῦμα ἁγιασμένης*: quae duplicem interpretationem admittit. Vna refertur ad SPIRITVM SANCTVM, qui non solum in formanda vngendaque infinitis et extraordinariis donis humana CHRISTI natura occupatus fuit LVC. I *com.* XXXV MATTH. I *com.* XVIII. XX. *cap.* XII *com.* XXVIII. MARC XII *com.* XXXVI IOAN. I *com.* XXXIII *cap.* III *com.* XXXIII: verum etiam a CHRISTO discipulis donatus fuit donis suis et operationibus extraordinariis maxime diuinitatem CHRISTI comprobaturus IOAN. VII *com.* XXXVIII *cap.* XIII *com.* XVII seqq. *cap.* XV *com.* XXVI ACT. I *com.* XVI *cap.* II *com.* XVII seqq. XXXIII seqq. Quo spiritu ipse CHRISTVS et corpus ipsius spirituale sanctificatus DEOQUE peculiari ratione consecratus fuit, quod tamen rectius *ἁγιασμένου* dictum fuisset, praepositione etiam *διὰ* non *κατὰ* propositum (u).

ALTERA interpretatione his vocibus ipsa CHRISTI diuina natura intelligitur: quam suadent tam
alia

- (u) Conf. AVG. VARENIVS *in exeg. ep. ad ROM. pag.* LXIII et ARNALDVS *loc. cit. not. d.* Hanc sententiam praeter SOGINIANOS, qui ob negatam CHRISTI diuinam naturam necessario spiritum DEI seu potentiam eiusdem spirituales hic assumunt,

alia sacrarum litterarum loca, quibus in CHRISTO *spiritus carni* opponitur, *caro* vero non corpus sed omnem naturam humanam humilem inprimis et infirmatam indicat, *spiritus* igitur per leges oppositionis diuinam in eodem naturam designat I PET. III *com.* XVIII I TIM. III *com.* XVI EBR. VIII *com.* XII ROM. VIII *com.* V quam loci nostri connexio, ubi restrictio *com.* III κατὰ σάρα aut a sensu et ratione destituitur omnino, aut eiusmodi significationem phraseos κατὰ πνεῦμα requirere videtur, neque verisimilis est eiusdem praepositionis diuersus plane significatus tam breui interuallo obuius (w). Atque haec diuina CHRISTI natura merito suo *spiritus* dicitur et ob simplicissimam essentiam infinitae intelligentiae potentiaeque et in oppositione ad circumscriptam atque caducam rerum corporearum, ho-

PONTIFICII interpretes plerique ob veterum auctoritates, et ARMINIANI amplectuntur: potest tamen salua fidei analogia locum habere et commodum satis sensum totius loci reddere, quare eam secuti sunt LUTHERVS, HVNNIVS, BALDVINVS alii. (w) Praeter interpretes qui hanc sententiam sequuntur, copiose commemoratos in MATTH. POLI *synopsi* et WOLFFII *curis phil.* ad h. loc. huc concesserunt VEN. LANGIVS. RAMEACHIVS. WELLEIVS. SCHMIDIIVS. VAN PEENE. POLVS. STEPH. DE BRAIS *in comm. ad h. l.* neque minus illam confirmarunt PHIL. IAC. SPENERVS *von der ewigen Gottheit Christi cap. V. §. CX et CXV. CXVIII.* THEOD. DE BLANC l. c. not. h. et CHRIST. SCHOETGENIVS *in hor. ebr. ad h. l.*

(x)

hominis maxime, indolem IOAN. III *com.* XXIII. (x) *sanctitatis* vero tam ob sanctissimam omnique veneratione dignissimam perfectionem, qua infinitis modis ab aliis rebus distat, quam ob consecrationem ipsius humanae naturae per hanc diuinitatem eiusdem factam, quae rationem continet, cur ipse *sanctum* DEI fuerit et ad genus humanum DEO consecrandum suffecerit LVC. I *com.* XXXV DAN. VIII *com.* XXIII MARC. I *com.* XXIII IOAN. XVII *com.* XVIII EBR. X *com.* X *cap.* VIII *com.* XIII et *cap.* II *com.* XI.

ULTIMA phrasis ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν pro duplici significato vocis ἀνάστασις duplicem sensum sortitur. Vel enim *transitiue* illa intelligitur de suscitatione mortuorum CHRISTO hic attributa, vnde totius locutionis ille sensus enascitur, fuisse CHRISTI diuinitatem demonstratam reuocatione mortuorum in vitam indubio opere diuino, quam CHRISTVS quoad in terris versaretur aliquoties praestitit LVC. VII *com.* XIII seq. *cap.* VIII *com.* LIII seq. IOAN. XI *com.* XXXII seqq. coll. MATTH. XI *com.* V; quae mortem ipsius comitabatur MATTH. XXVII *com.* LII seq; quam discipuli ipsius nomine peregerunt ACT. VIII *com.* XXX *cap.* XX *com.* X; et quam olim perpetrabit, ab ipso CHRISTO diuinitatem suam demonstraturo allegatam IOAN. V *com.* XVIII. XXI. L 3 XXV.

- (x) Loca patrum vbi diuina CHRISTI natura *spiritus* vocatur affatim conessit GE. BVLLVS in *def. fid. nic. oper.* p. XVIII. seqq. (y)

XXV. (y) Vel *intransitiue* fumitur ἀνάστασις quod duplicem item sensum parit pro significatione praepositionis ἐξ diuersa. Quae si tempus designat et loco μετὰ aut ἀπὸ potius posita existimatur (z), ille sensus hic enascitur, a resurrectione ex mortuis diuinitatem CHRISTI maxime, euidentius saltem quam antea, demonstratam fuisse omnibusque euictam. Quam interpretationem LVTHERI versio exhibet. Si autem vti-
tior particulae significatus hic retinetur, ut principium cognoscendi demonstrandique indicet, verba hunc commodiorem verbisque praegressis et toti scopo sermonis conuenientiorem sensum fundunt, CHRISTVM fuisse demonstratum filium DEI ipsa ex mortuis resurrectione et per eandem. Perinde erit in hac explicatione siue suscitatione siue resurrectione reddatur ἀνάστασις vtrumque enim significat. Ellipsis vero praepositionis ἐκ ante νεκρῶν repetendae ipsi nequidquam obest: quum hic euphoniae inserviat, neque alibi in sacris litteris inusitata sit, quod

(y) Propugnarunt hanc interpretationem ERASM. SCHMIDIVS in *annot. ad h. loc.* et SEB. SCHMIDIVS tam in *com. ad h. l.* quam in *disputt. theologico philolog. fasciculo, disp. VI pag. CCCLXVII* qui posterior tamen CHRISTI propriam fuisset ipsius resurrectionem simul comprehendi hac phrasi existimat. (z) Stabilerunt hanc significationem particulae ἐκ GE. RAPHELIVS in *annot. polybianis pag. CCCCVIII* et SCHOETGENIVS *lib. cit. ad h. loc.* (aa)

quod indubium euadet si conferatur ACT. XVI
com. XXXI et XXXII EBR. VI com. II et I COR.
XV com. XXX. XII. XIII ACT. IIII com. II et cap
X com. XXXI. (aa)

QVOD SI IAM in summam contrahantur quae
hactenus disputauimus, difficiliora haec verba
alterutra ratione reliquis verisimiliore explicari
poterunt. CHRISTVM *fuisse declaratum filium DEI*
et per miracula et spiritum sanctum discipulis
partum datumque et denique per resurrectio-
nem (bb). Aut rectius, si mauis, CHRISTVM
efficacissime fuisse declaratum filium DEI per
resurrectionem a mortuis secundum diuinam na-
turam. Vtra lectoribus se approbauerit ma-
gis, parum hic nostra refert, euicturis dum-
taxat ex hoc oraculo *diuinitatem CHRISTI re-*
surrectione ipsius euidentissime demonstrari, quod
vtraque interpretatio indubium facit.

QVA VERO ratione haec demonstratio proce-
dat paucis nunc explicatum ibimus, si prae-
mouerimus studio hic a nobis praeteriri senten-

L 4 tiam

(aa) Plerique interpretes hunc sensum amplectun-
tur cf. imprimis IO. IAC. RAMBACHIVS in com. ad
b. I. pag. XXXXIII. vbi tamen poni non de-
buiſſet, *passuum sensum videri hic praeferen-*
dum, quum ea quae consequuntur satis demon-
strant ipsum auctorem haec verba de actiua
CHRISTI suimet ipsius fuscitatione interpretatum
fuisse. (bb) Conf. *le nouueau test. par le*
BEAUSOBRE et l' ENFANS ad b. loc.

tiam de resurrectione CHRISTI ab ipsa humana eiusdem naturae perfecta, seu huius naturae infinitis perfectionibus per unionem hypostaticam praeditae ad suscitationem suimet concursu: quae licet verissima sit aliunde facile probanda tantumque absit, ut demonstrationem diuinae in CHRISTO naturae infirmet, ut eam potius si ipsa recte stabiliatur corroboret; hic tamen eius tractatione superfedemus, ne longius distrahamur ab oraculo nostro, cum quo non ita cohaeret, ut ex eo deduci queat aut ad illud illustrandum necessaria sit.

IPSA IGITUR demonstratio diuinitatis CHRISTI per resurrectionem eiusdem facta duplici ratione concipi potest. Vna si passive consideratur atque ad DEVM refertur, altera si actiue ipsi CHRISTO tribuitur. In vtraque asserenda ipsas sacras litteras habebimus praeuidentes.

FREQVENS SATIS mentio fit in sacris litteris suscitationis CHRISTI ex morte a DEO et PATRE imprimis ob oeconomiam personarum diuinarum factae ACT. II *comm.* XXIII, XXXII. *cap.* III *comm.* XV *cap.* III *comm.* X. *cap.* X *comm.* XXXX. *cap.* XIII *comm.* XXXII. XXXXVII. ROM. III *comm.* XXIII *cap.* VIII *comm.* XI. I COR. VI *comm.* XIII. 2 COR. III *comm.* XIII EPH. I *comm.* XX. Qua ipsa re DEVS testatissimam facit indubiamque arctissimam eiusdem ad se relationem ipsam diuinitatem, atque id multiplici ratione et remotiore et proprio.

EMOR

REMOTIVS DEVS CHRISTVM declaravit filium suum reuocando ipsum ex morte, *primum* quum ea re solemne testimonium perhibuit tam summae gratiae, qua apud se valeret, quam veritatis certissimae omnium ab eodem umquam dictorum, atque adeo et diuinitatis ab ipso saepius sibi vindicatae. Solemnius certe significare non potuisset DEVS, per placere sibi CHRISTVM, probarique omnia ab ipso in terrarum orbe gesta, quam vindicando eundem ex morte, quo documento apud omnes constare potuit fuisse IESVM vere a DEO legatum eidemque sacrum. Neque certius et exceptione maius testimonium DEI extare potuisset veritatis sermonum CHRISTI doctrinarumque ab eodem propositarum hoc re-
ditu ipsius in vitam. Impostorem, erroresque et falsa professum eiusmodi miraculo confirmare numquam potuisset sine iactura sanctitatis veracissimae benignissimaeque, quae tamen de DEO cogitari nequit. Quam ob rem ipse CHRISTVS in terris versatus ad hoc DEI testimonium, quod suscitando ipsum a mortuis editurus erat, ut omnium grauissimum fidemque doctrinae suae facturum, prouocauit MATTH. XII *comm.* XXXVIII *seqq. cap.* XVI. *comm.* IIII. LVC. XI *comm.* XXVIII et IOAN. XIII *comm.* XVIII. XX. Nemi-
mini autem sermonum doctrinarumque CHRISTI non penitus ignaro obscurum aut dubium esse potest, CHRISTVM sapienter quidem et pro humilitatis necessariae conditione, libere tamen

et cum vitae periculo diuinitatem sibi vindicasse seque professum fuisse DEI filium, adeo arcte cum ipso coniunctum, vt vnum sint, ipseque eodem honore quo pater venerandus sit. Quare subductis his rationibus omnibus iure meritoque hinc effici arbitramur diuinam hanc gloriam CHRISTI omnium doctrinarum ab ipso propositarum maxime dubiam visam fundamentum tamen reliquarum necessarium, a DEO efficacissime obsignatam fuisse et testificatam suscitatione eiusdem a mortuis. ACT. XVII. *comm.* XXXI.

PRAETEREA indirecte et remotius DEVS comprobauit diuinitatem CHRISTI procurato eiusdem in vitam reditu: quum ea re peractum ab eodem redemptionis hominum opus declarauit, quod seruatorem infinitum aequae ac finitum, immensique valoris requirebat. Resurrectionem CHRISTI solemne et iudiciale testimonium fuisse, eundem vadimonium obiisse, et praestitisse exacte quae ab ipso vice hominum apud DEVM reorum praestanda fuerant, sacrae litterae euidenter docent IES. L *comm.* VIII *cap.* LIII *comm.* VIII. X *seqq.* EBR. XIII *comm.* XX ROM. III *comm.* XXV. ACT. II *comm.* XXIII *coll.* cum *cap.* XVI *comm.* XXXVII. diuinae autem virtutis negotium fuisse hoc opus satis constat ex PSAL. XXXXVIII *comm.* VIII. VIII et PS. XXXX *comm.* VII-VIII atque EBR. VII *comm.* XXVI *seq.* quam ob rem eadem suscitatione CHRISTI ex morte atque in libertatem restitutione, infinitum

nitum eiusdem valorem immensamque virtutem
atque adeo et diuinitatem fuisse demonstratam.

PROPIVS vero et directe magis eadem haec
CHRISTI deitas suscitatione ipsius a mortuis euicta
fuit, quum DEVS ea re publice declarauit com-
petere CHRISTO non solum ius legitimum, ve-
rum etiam necessariam possessionem vitae sem-
piternae. Postquam enim CHRISTVS ea omnia
exantlauerat iisque vicissitudinibus satisfecerat,
quae per DEI consilium, et redemptionis oeco-
nomiam subeundae fuerunt: restituendus omni-
no erat plenae perpetuae et euidentissimae pos-
sessioni maiestatis, quam non meruerat sibi sed
ex vnione humanae naturae cum diuina habe-
bat. Quod quum suscitatione eiusdem ex mor-
tuis factum sit, statuendum omnino est, CHRI-
STVM aut sibimet ipsum promeruisse hanc glo-
riam, quod vicariam satisfactionem penitus
euerteret, aut resurrectione tantum plenam
possessionem praerogatiuarum diuinitus acce-
pisse, quibus se sponte euacuauerat antea, et quae ipsi
vt Θεανθρώπων debebantur atque per ipsam natu-
rarum vnionem propriae erant, idque a DEO
ipsum vitae restituente declaratum fuisse, quod
EX ACT. II *comm.* XXIII. PHIL. II *comm.* VIII
neque minus ACT. XIII *comm.* XXXIII si de
suscitatione ex mortuis intelligitur, et euiden-
tius ex *comm.* XXXIII sq. elucet.

ALTERA demonstratio diuinitatis CHRISTI ex
resurrectione ipsius desumitur: si vt *actiue* ab
ipsomet peracta consideratur, siue diuinae natu-
rae

rae siue vtrique rectius id tribuatur. Suamet virtute ipsum CHRISTVM se vitae restituisse indubium est ex IOAN. II *comm.* XVIII. XVIII. *cap.* X *comm.* XVII. XVIII collato I PETR. III *comm.* XVIII. Diuinam autem infinitamque potentiam id requirere et constabit ex COH. VIII *comm.* VIII. II REG. V *comm.* VII. PSAL. LXXXIX *comm.* III et cuius facile per se patebit. Vnde recte colligimus CHRISTVM omnibus se comprobasse DEI filium suaeque diuinitatis certissimam fidem fecisse reditu in vitam suavi peracto.

INTELLIGETIS ex haecenus disputatis, CIVES CARISSIMI! quam ingens pondus ferat resurrectio CHRISTI ad omnem doctrinam christianam, atque ipsam salutem aeternam, quantique vestra intersit illam non solum cognitam perspectamque, verum etiam recte apud animum collocatam applicatamque haberi. Agite igitur, vestris commodis opportune consulite, vindicate hos dies a ciuitate CHRISTI huic doctrinae recolendae consecratos, si eius ciues estis, sanctis meditationibus, solemnibus sacris, effusissimisque ad DEVM CHRISTVMQUE precibus. Vestrum facite CHRISTVM ex morte expiatoria reducem, vt felicissima eius coniunctione potiti filii DEI ipsi euadatis ex morte olim reuocandi declarandique haeredes et participes gloriae primogeniti huius ex mortuis. P. P. in academia fridericiana d. V. kal. april. qui in fastis sacris est vigilia paschae anni c^{lo} l^o CCXXXVIII.

PRO-

**PROGRAMMATA
SCHOLASTICA**

QVIBVS

LVSTRATIONVM IN ORPHANOTRO-
PHEO GLAVCHENSI INSTITVENDA-
RVM SOLEMNIA
LITTERARVM PATRONIS
ET FAVTORIBVS
INDICVNTVR.

PROGRAMMATA
SCHOLASTICA

INSTITUTIONES
PHILOSOPHICAE
ET
HISTORIAE
NATURALIS

PROLVSIO

AD EXAMEN SOLEMNE

D. III. ET III OCT. CL^o IS CCXXVIII

HABITVM

QVam ante sex menses publice institui-
mus *classis selectae* lustrationem sole-
mnem, gratam sibi fuisse non obscuris
voluntatis suae significationibus decla-
rarunt litterarum patroni, et quotquot frequen-
tes eo tempore confluxerant, auditores. Eam-
dem simul deprehendimus inferiorum ordinum
alumnis incitamento fuisse, ad torporem, qui
nonnullorum animos occupauerat, excutien-
dum, aemulumque illorum studium^o inflammasse,
vt ad praeclarum humanitatis decus, maiori,
quam vulgo fieri solet, nisu adspirarent. Qua-
re subductis his rationibus, exacto iam ordina-
rio temporis, quo labores scholastici circumscri-
buntur, interuallo, huius diei solemnitatem re-
petendam esse duximus, vt et noui huius classis
ciues, qui in locum priorum successerunt, in-
dustriae in arte oratoria, theologia, philosophia,
latina et graeca lingua collocatae, specimina edant,
et vnus ex illis *) GEORGIVS LVDOVICVS HERN-
SCHMIDIUS, *bopfingensis*, optimi, et de orpha-
notropheo meritissimi parentis filius, qui annuo
cursu

*) iam legionis *Kleistianae* sacris BEROLINI praeest.

curfu finito ad academiam, non sine diligentiae laude dimittitur, publice scholam nostram valere iubeat. Huius vero celebritatis quidquid erit, cum ordinario vniuersae scholae examine coniungere, quam singularem ipsi diem destinare maluimus, ne patronorum, qui exercitiis nostris scholasticis benenoli interesse solent, fauore abuti velle videamur, nec illis, qui ex reliquis ordinibus ad academiam festinant, longiorem moram iniiciamus. Quamobrem pro more apud nos recepo, *die III. Octobris* singularum classium profectus examinabuntur, interspersis declamationibus quorundam ex *classe prima* alumnorum, die vero *IV. horis matutinis* classis selecta, et a meridie tandem reliquae, quae supersunt classes, examinis periculum subibunt.

EXER-

PROLVSIO

AD EXAMEN CLASSIS SELECTAE

D. III. APR. CL^O IO CC XXX

INSTITVTVM.

Crebriorem exercitationem et frequentiore vsum, si quid aliud, summae et ineuitabilis necessitatis esse ad litterarum studia, ab antiquissimis temporibus inter omnes harum rerum vel leuiter gnaros dudum conuenit. Nascimur hac lege miseri mortales ad vnum omnes, vt praeter facultates et vires a natura habeamus nihil: reliqua, quae ad habilitates, artes et dexteritates pertinent, cuncta ab exercitio profiscantur. Nec ita corporis dumtaxat indoles comparata est, vt eius vires non sine frequentiori et saepius repetito labore ad artis condiciones subigantur, et illo tandem adhibito, excellens quid et incomparabile enascatur in artibus et opificiis: sed animi eadem ratio est. Quod experientia et illorum quae nobismet ipsis euenerunt conscientia, vlla exceptione maior testis satis euincit. Exercendo enim recte cogitamus, percipimus, recordamur, iudicamus, ratiocinamur. Ad eloquentiam in primis vna haec exercitationum frequentia requiritur adeo, vt nemo vmquam dicendo, pure, perspicue et eleganter loquendo ante valeat, quam

M

in-

innumera huius laboris fastidia deuorauit. Fin-
gamus hominem sexcenta rhetorum praecepta e-
doctum, vfu tamen et exercitio destitutum: dici
non potest, quam inepte, quam misere is, ad
declamandum forte laceffit, balbutiet, voces
tertiabit, et auditorum stomachum ac risum moue-
bit. Quare illi demum doctores iuuentuti, suae
disciplinae permissae, recte consulunt, qui non
tam id operose agunt, et regularum et praece-
ptionum mole illam onerent et tantum non obru-
ant, quam vt post breuem institutionem ad exer-
citationis et vſus contentiones illam reuocent, et
litteris quotidiana consuetudine familiares red-
dant. Hac enim ratione tenera aetas non memo-
riae mandat, quomodo se gerere debeat, quid co-
gitatu, dictu, factuque opus sit, sed experiun-
do discit. Sic praeceptiones aliud quasi agen-
tibus se insinuant, et puerorum ingenia, ad imi-
tationem tota composita, non magis facili quam
felici negotio difficillima quaeuis superant. Ha-
bet hoc peculiare umbra scholastica, vt in illa
haec laborum et exercitationum felicitas magis
vigere possit, quam alibi inter litterarum cultor-
es: quos laboris piget, ac interrogationum et
correctionum pudet; quum scholarum contra
subsellia non solum viua docentium, sed et di-
ſcentium voce, et mutuis sciscitantium, exami-
nantium et respondentium reciprocationibus per-
sonant, et hunc scholasticum puluerem incredi-
bilis virium contentio exercet. Quem morem

no-

nostris temporibus, summo saeculi beneficio, in scholas postliminio reductum sancte et studiose adhuc obseruauimus, *cum* apud omnem, quae undique ad hanc orphanotrophei scholam frequens confluit, iuuentutem, tum in supremo maxime discipulorum selectorum ordine. Nam quum illi nemo abscribatur, quam qui reliquas ordinarias classes emensus, ad academiam maturuisse videtur: omnis in eo opera collocatur, ut vltima ipsis lima adhibeatur et exercendo magis magisque poliantur et perficiantur. Quam ob rem praeter auditiones quotidianas theologicas, philosophicas, ebraicas, graecas et latinas, atque exercitationes oratorias et disputatorias, in scriptionibus variis conficiendis sedulo elaborant. Vnde factum est, ut XII huius ordinis ciues, sex mensibus hibernis, qui ab examine solemni nouissimo effluxerunt, disputationes XXIV componerent, declamationes XLVII, quarum aliquot quidem germanice, pleraeque tamen Latinae et soluta et ligata oratione scriptae sunt, epistolas XXX, dialogos XXIX, carmina XVIII, translationes paraphrasticas, inscriptiones et fabulas XXIV: ut breuiores meditationes taceamus. Quas applicationis logicae causa conscripserunt, quae omnia censuram et virgulam criticam subierunt, quantum profecerint his concatenatis laboribus et exercitiis, publico iam specimine ex laudabili consuetudine declaratum ibunt.

M 2

dine.

In iisdem solemnibus ultimos simul sermones habebunt scholam cum academia commutaturi (a) IOANNES GOTTFR. ARNDIVS, *halensis*, IO. CAROLVS SCHVLTZE, *guelpherbyt.* et IO. HEINRICVS FREVDE, *prizwalcensis*, pereximii ingenii et optimae spei iuvenes, quorum secundus VIII annos in schola nostra, reliquorum vterque V, singuli autem integrum annum in hac classe transegerunt, bonorum et diligentium discipulorum officii functi. Ex reliquis, qui semestrem tantum tempus in hac arena consumserunt, domesticis rationibus ab illa statione euocati, scholam valere iubebunt (b) IACOBVS HILDEBRAND, *wernigerodanus*, bonae mentis et litterarum elegantium studiosissimus, nec non SEBAST. HEVCKE, *halberst.* et (c) CHRIST. PETR. SIXT. CRAVSE, *stendalens.* ingenii singulari praestantia commendabiles. Fortunet ipsis DEVS hanc studiorum mutationem. Continuet et perpetuet, beneficia in illos cummulata et noua atque maiora in dies incrementa iis adiciat.

- (a) Scholae in insula OSELIA ad LIVONIAM pertinente praeesse dicitur. (b) Domestica cellissimi STOLBERGIAE comitis, CHRISTIANI ERNESTI, qui WERNIGERODAE degit, sacra administrat, (c) Gymnasii *reualiensis* professor celeberrimus.

PRO.

PROGRAMMA
DE TRANSITV EX SCHOLIS
IN ACADEMIAS FELICITER
INSTITVENDO AD EXAMEN SO-
LEMNE D. IX ET X OCT.
CLIO IO CCXXX.

Permagni interest et reipublicae temporum-
que felicitatis, et singulorum, qui litteris
operantur priuatae vtilitatis, ab omnibus
scholasticae vitae cum academica commu-
tationem bonis auspiciis, recte et sapienter fieri:
quae, si intempestiue, male et sinistro omine
suscipitur, dici non potest, quam sit pernicio-
sa, et ad irreparabile damnum salutis inferendum
comparata. Habet enim hic ad altiora studia
transitus incredibilem vim et efficaciam in ado-
lescentum animos, mores, studia, fortunam, et
vitam denique omnem. Quod et per se nemini
obscurum esse potest, qui iuuentutis ingenia vel
leuiter norit, et luculentis exemplis illustratur,
quoties noui homines in academias commigrant
et ciuitate donantur. Summa igitur cautione,
ne quem illius mutationis vnumquam poeniteat,
prouidendum est. Prouidetur autem felicissime,
ni toti fallimur, si, *et quo tempore, et qua ratione*
ex scholis ad academias transeundum sit, sollicitè
cogiteretur. Vtrique et tempori et modo sua ra-

tio constet necesse est: adeo ut illi aequae male suis rebus consulant, qui vel intempestive, vel praepostere in hoc genere agunt.

Tempestivam e scholis emigrationem facit et aetatis et profectuum, quam quisque consequutus est, maturitas. Prudenter olim ROMANI, sapientissimi mortales: pubertatem, et togae praetextae cum virili commutationem certis annorum limitibus definiuerunt: arbitrati rarius naturam ordinaria annorum spatia antevertere. Quae nec nostris temporibus ita a seipsa recessit, ut in ingeniorum maturitate per saltus eundo se praecipitet, et fructus satis coctos una cum flore virescente ferat. Non quidem adeo arte cohaerent annorum progressionem, cum ingeniorum incrementis, ut, non nisi cum barba, et ad illius succrescentis mensuram, vires intellectus maturecant. Ne in corpore quidem staturae accessiones illam annorum proportionem aequaliter observant. Plerumque tamen puerili aetati deest prudenter de rebus iudicandi dexteritas, unde et pueriliter, hoc est inepte vivendi ratio in pueris maiorem, quam in adultioribus excusationem habet. Ad academicam vero vitam, quam necessaria sit haec dexteritas, nemo ignorat: cum in homine idem sit quod in naui gubernator, quam illo destitutam, mari et tempestatibus permittere, esset periculosissimum. Ipsorum quidem annorum, quos expectare oporteat, determinationem nostri iudicii esse negamus: omni tamen

nten asseueratione affirmamus, a praematura maturitate cauendum esse sedulo, nec facile aetatis veniam dandam esse ad academiam aufugituris.

Ne quis tamen barbam in academiae candidatis sufficere existimet, profectuum simul mentionem adiecimus: vt qui maximum ad hanc rem momentum habent. Ipsa scholarum inferiorum et superiorum distinctio videtur a maioribus, cordatis et prudentibus viris eo consilio facta, vt singulae suos labores, sua studia sibi propria vindicarent, nec quis ad altiores superiorum scholarum auditiones admitteretur, ante tirocinia in inferioribus recte posita. Qua re cautum esse voluerunt, vt omnes propaedeuticis litteris nondum initiati profani haberentur, et ab adytis ac penetralibus scientiarum, illarumque sacris violandis arcerentur. Cuius instituti obliuionem magna eruditionis iactura et mira rerum confusio insecta est. Cognatione enim et naturali vinculo inter se iunctae sunt et copulatae disciplinae ad vnam omnes. Elegantiorum inprimis litterarum ea est conditio, vt ad superiores scientias viam pandant, ingenia praeparent et illis carere nemo possit, qui in grauioribus doctrinis proficere illasque sibi familiares reddere velit. Quam ob rem spatiosissimus illorum studiorum, quae ab humanitate nomen trahunt, ambitus ante decurrendus est in scholis, quam aditus ad altiora tentetur. Oleum is perdit et operam in academiis, qui, ab his litteris impa-

M 4

ratus

ratus, ad reliquarum mysteria praepropera festinatione auolat, et reconditis disciplinis temerario ausu immiscetur. Non magis ad domum, quae aetatem ferat, exstruendam fundamentis opus est, quam his subsidiis ad solidam eruditionem comparandam. Praeclare de re litteraria ageretur, si omnes academiae candidati linguas scitu necessarias callerent: *latinam* ita sibi conciliassent, ut non solum latina, sed latine etiam latina scriberent et loquerentur: *graecam*, *gallicam*, et si quis sacris litteris olim operam esset daturus, *ebraicam* quoque addidicissent: *historicarum* et cognatarum litterarum gnari essent: *theologiam* ad omnes vitae casus, et ipsam aeternitatem, cui nascimur, maxime necessariam, ac *philosophiae*, instrumentalis certe, ut vocatur, elementa imbibissent: nec *mathematicis* doctrinis penitus destituerentur. Quae tamen non ita intelligi volumus, ac si ignoraremus miram ingeniorum et scholarum diuersitatem multiplicem etiam profectuum diuersitatem parere. Exercitationes adolescentes illos terminos longissime migrant, quos hebetiores vix, ac ne vix quidem consequuntur. Misera quoque scholarum quarundam conditio multos infra debitam profectuum mensuram subsistere cogit. In illorum iniuriam haec verti minime debent, quibus talem CORINTHVM per has causas, valetudinem et alias temporum calamitates adire non licet.

Iam

Iam vero, si cum illis quae hactenus dicta sunt, nostri temporis mores contendamus, bone DEVS! quam misere in deterius omnia ruunt! quanta confusio, ut reliquos ordines ita et litteratum, reliquis scilicet oculatiorem inuasit, in hoc mundi senio, ubi dudum in consuetudinem abiit, nihil tempestiue facere! Peccatur autem in vtramque partem et cunctando, et velocius festinando. Rariora tamen illorum exempla sunt, qui maturitatem et annos ad studia accommodatos praeterire patiuntur, omnem aetatis florem in scholis, seu, ut rectius dicamus, in choro musico et paedagogiis consumunt, ac de stipe merenda et vita commodius trahenda quam de studiis prosequendis solliciti magis, academicam peregrinationem tunc demum meditantur, cum ingenium iam debilitatum et effectum factum est. Cunctabundi hi homines, dum in se solos iniurii sunt nec turbas publicas facile excitant, excusatius peccant aliis, qui se suaque studia praecipitant. Quod parentum saepe, saepius tamen ipsorum puerorum culpa fit. Multi enim parentes vel ad rem attentiores sumtibus parcunt, vel gloriolam ex filiorum praecoci eruditione captant, vel honores ab illis adeundos iam ambitiose distribuunt, vel indulgentius ipsorum lubidini gratificantur et crudos filios in academias protrudunt. Verum multo frequentius ipse iuuenilis pruritus, morarum impatiens, in academiam prorumpit. Variis de causis, ut est

M. 5

pue-

puerorum ingenium varium et multiplex, iter hoc adeo acceleratur. Aliis petulantioribus speciosus libertatis titulus arridet, quare frena mordere assueti, effrenem licentiam, vitiorum ac debacchationum impunitatem quaerunt. Alii gloriae cupidores arbitris remotis sui iuris fieri et domini haberi volunt, ac nescio quid futuri sibi videntur, si gladio alligatis, nemini de via cedere, neminem salutare liceat. Alii ambitionem excelsioris et praecocis ingenii famam affectant, aliis persuasuri se ultra communem mortalium mediocritatem maturius sapere. Alii litterarum librorumque heluones plura ingurgitare et omnem eruditionem citius deuorare se posse sperant in tanta collegiorum, scholarum auditionumque multitudine. Alii desidiae patroni plus otii et feriarum sibi promittunt, si nemo instat diligentiam exstimulaturus. Alii tandem animi leuitate abripiuntur, quotidiana fastidiunt et consueti laboris pertaesi, ex variatione delectationem capturi, aut commilitones prouectiores secuturi, ante tempus ad academiam proficiscuntur. Incredibile dictu est, quam longe lateque serpat haec lues, quantamque perniciem saluti publicae inferat. Solet enim de plurimorum salute conclamatum esse, qui pueri in iuuenum studia immissi, dum solito citius ex ephebis egressi videntur, puerilitatem in academiam, et quod peius, in omnem vitam transducunt: praesertim cum plerosque pudeat, et-

etiamſi ad ſe redierunt, ad puluerem ſcholaſti-
cum redire. Non vna vero huius miſeriae in-
doles eſt. Nam multi qui ſtudia academica ſuas
vires ſuperare deprehendunt, et de damno re-
ſarciendo deſperant, vel cuticulam curant, ſa-
turnalia quotidie agunt, miſſo litteris omnibus
nuntio, vel, ne ignorantiam prodant, patien-
tiſſime, nec ſine cenſoriae grauitatis ſpecie trien-
nium lapis lapidi inſident, et tandem ſtudia non-
dum tractari coepta abſoluunt, ineptiores facti
quam ante fuerunt. Alii excitatiores omnem
lapidem mouent et operoſe in eo elaborant, ne
tempus in academia fruſtra praeterfluat: ſed
cum ignorant quid diſtent aera lupinis, multa
indiscrete, in ſpem futurae obliuionis addiſcunt,
et ea anxie corradunt, quae olim dediscere oport-
teat. Aut, vt cum grammatica et elegantiis, quas,
vt viles et labore indignas res, alto ſupercilio
ante contempſerant, in gratiam redeant, inſomnes
noctes ad lucernam agunt, et per ambages diffi-
cillime eo perueniunt, quorſum facilius et feli-
cius in ſcholis per mutuas interrogationum et re-
ſponſionum vices atque elaborationum aemula-
tiones contingere potuiſſent.

Sed vela iam contrahenda ſunt. Quare de
recto huius ad academiam tranſitionis modo,
has dumtaxat leges ponamus. I. Caueant noui
coloni, ne maius et anguſtius, nec tamen mi-
nus et leuius quam par eſt, huic mutationi pre-
tium ſtatuant. Nam qui maioris faciunt, illi
ſubito

subito toti alii sibi facti videntur, fastu tument, pedem in alio orbe posuisse somniant et pristina quaeuis ex alto despiciunt. Illi contra, qui minus aestimant, toti iidem manent, nec cogitant, aliam vitam alios mores postulare. II. A DEO noui laboris et decursus primordia capeffant, illum sibi ducem ac moderatorem sumant, ipsi vota nuncupent exacto hoc cursu soluenda. Quo enim periculosior est illa periodus, eo religiosius mala precibus auerruncanda sunt. III. Minus sibi iam licere existiment quam ante. In alios igitur modestiores fiant, vt ingenuae liberalitati conuenit, in se ipsos vero multo seueriores. Circumspectione et longa deliberatione opus est, ne quid temere, inconsulte et tumultuarie agatur. Quamdiu pueris nil praeter obediendi gloriam relinquitur, male et imprudenter actorum culpa maximam partem in paedagogum deuoluitur, quo remoto, omnis in adolescentem redundat. IV. Litterarum studia nec prorsus eadem continuent, nec tamen longioribus spatiorum diuortiis remota adgrediantur, sed sensim ad noua et sublimiora adscendant. Et parta tueri virtus est. V. Vitae scholasticae rationes accurata memoria recolant et subducant, vt illas res, vnde damni quid ceperunt, cautius euitent et veteres scopulos tutius praeterant, atque ab ipsis detrimentis vtilitatem capiant. VI. Prouideant tandem ne suo sensu abun-

abundent et se solos duces sequantur neglectis aliorum monitis.

Ita vero et nobis et huic scholae nostrae fausta et fortunata cuncta eueniant, vti serio optamus, et ardentissimis precibus precamur, vt quotquot ex hac bonae mentis sede, in academiam prodeunt, prodeunt autem tamquam ex equo *troiano*, ingenti quotannis multitudine tempestiue, pie et sapienter emigrent. Quae nostrarum partium sunt, illorum nil reliqui facimus: monemus, obsecramus, hortamur et per sacratissima quaeuis obtestamur nostrae curae concreditos, vt caute his discriminibus se permittant. Si qui morem gerere recusant, dolemus: si qui obtemperant, gaudemus. Ad hos posteriores referendi sunt, vt de nonnullis certo nouimus, de reliquis speramus, eximii adolescentes, qui iam sarcinas colligunt et emigrationem parant. Vnus ex illis (a) ALEXANDER GOTTLIEB BAUMGARTEN, supra annum sex menses in ordine selecto transegit, et bonam sui expectationem omnibus fecit. Reliqui quatuor (b) SAMVEL ZORN, qui morbo ex quo a-

LAND

- (a) Professor philosophiae in academia nostra constante fama atque omnium sermone celebratissimus, de quo idem talem mihi cogitanti quam maxime dubium videtur, vtrum FRANCOFVRTI ad ODERAM, cui professor philosophiae ordinarius destinatus est, maiorem sui expectationem, an HALAE, quam relinquit, maius sui desiderium excitaturus sit. (b) Qui summos in philosophia honores nostrae academiae debet.

gre conualuit, a sermone constituto habendo impeditur, IOACHIMVS FRIDERICVS ALBRËCHT, IOANNES FRIDERICVS HEYMELL et IOANNES FAHRLAND annum cursum in hac suprema classe confecerunt, officiis suis multo studio diligenter defuncti: ad quos accedit LVDOVICVS GVILIELMVS a LANGENAV, qui post semestre spatium in hac classe bene exactum hinc euocatur. Illi vt solemnius scholam cum academia commutent, et quam diligenter, caste ac prudenter in studiis scholasticis versati sint atque ad academiam maturuerint, omnibus probent, vna cum exercitio oratorio quaedam lectionum specimina publice dabunt. Quae cum examine reliquarum scholae classium ita coniungentur, vt primi diei horae matutinae selecto ordini tribuantur, reliquis lustrationibus declamationes quorundam primae classis ciuium, inter quos nonnulli academiam adibunt, immisceantur.

PRO-

PROGRAMMA
DE ORATIONVM SCHOLA-
STICARVM ARGV-
MENTIS

BENE SELIGENTIS AD EXAMEN

D. II. III. APRIL. CLIO IO CCXXXI.

SI quis ex orationibus scholasticis ad vtilitatem publicam fructus redundare debet, qui sane magnopere debet et potest esse vberimus: praeter alias cautiones necessarias, opus est, vt sollicitus thematum et materiarum selectus habeatur, atque adolescentum industria in argumentis exerceatur, et ingenio ipsorum accommodatis, et labore insumto dignis. Quod si negligitur publicae declamationes tantum absunt ab vtilitate vera, vt litterarum studiis et solidae eruditioni, quid quod ipsi eloquentiae officiant magis, quam inserviant. Dicit enim non potest, quam ingens oratoriae, praestantissimae artis, et bonae mentis corruptio, ex huius rei incuria manavit, quae, malum, iam antiquissimis temporibus et his nostris etiam multas scholas peruasit. Non vna autem ratione hac in re ab imperitis eloquentiae cultoribus et magistris peccatur: dum vel nimis ardua et captum iuventutis superantia, vel subtiliora, inu-

inutilia, ficta et paradoxa argumenta scholasticis sermonibus discutienda sumunt.

Qui arduas quaestiones et publicas controuersias altioris indaginis ac solutu difficillimas ad puluerem scholasticum transferunt: vt ambitiosius reliquis agunt, ita primum etiam locum inter ineptos nugatores merito occupant; licet non careant admiratoribus et multa eruditionis specie superbiant. Hi vmbatici doctores nimis magnifice de oratoria sua sentiunt, illamque pro arte venditant, de re quauis cognita vel incognita, copiose et cum multa verborum pompa differendi. Quare parum de eo solliciti sunt, an rerum de quibus verba facere volunt, gnari sint nec ne: verum non felicius, quam si quis pictor facies et figuras numquam visas pingere et coloribus ad viuum repraesentare conaretur. Hinc temerario ausu grauissimarum rerum censores et arbitros se constituunt, et, ne quid ex omni rerum vniuersitate rhetoricam suam dexteritatem subterfugere videatur, in quasvis disciplinas et causas petulanter inuolant, nil intentatum et incorruptum relinquunt. Quoties aliquid noui in aulis, comitiis, et legatorum conuentibus accidit, lites de imperantium iuribus et controuersis mutuis feruent: certe aliquis declamator imberbis surget, sententiam non interrogatus pronunciabit, auctor suasorque pacis ineundae, aut belli suscipiendi existet, heroes togatos et sagatos in ius vocabit et dictatoria

ria auctoritate successiones et causas principum dirimet. Nec facile aliquis nouator in philosophia et aliis disciplinis dogma ante inauditum proponet, quin hinc illinc in scholis hostes in se concitaturus sit, mordacissimis illorum declamatiunculis excipiendus. Nisi veterum sophistarum artificia, loci topici rhetorum, ars magna combinatoria et *lulliana* et plures huiusmodi ineptiae notissimae essent: possemus per singula momenta eundo illis quae diximus fidem facere. Sed quantum hos febriculosos homines ratio fugiat, dum volunt cum ratione insanire, oculatio quisque facile deprehendit. Multiplex vero detrimentum inde capit iuuentus, quae misera in hos duces incidit, siue magistri hanc eruditionis farraginem et syluam conquirant ad onerandam puerorum memoriam, siue ipsi adolescentes haec monstra pariant. Nam cum omnis illorum cogitatio ad materiam abripitur, de elocutione, de verbis, de stilo, de numero oratorio, de elegantis minus cogitant: nil ex proprio ingenio, harum rerum vacuo, proferunt, sed per bibliothecas cursitare, collectanea sollicitare, polyantheas compilare, aliena corradere, scriptoribus sua suffurari, centones consuere, et alienis peninis, ut graculus in fabula, superbire discunt: ipsarum etiam rerum, quod peius est, confusas imagines sibi formant, et cum multa in auctoribus, quos excutiunt, nec recte intelligunt, nec intellecta digerunt, grauissimos errores imbibunt.

N

Obscu-

Obscuram praeterea, hiulcam, frigidam et inaniter tumentem dictionem contrahunt ieiuni hi declamatores ignorantiam rerum verborum ampullis compensaturi, quare loquaces, vaniloqui, garruli, blaterones, locutuleii et quiduis potius quam eloquentes, quam facundi, quam oratores euadunt. Nasuti etiam fiunt et gnauiter impudentes: arrogantia enim et temerrior audacia illi aetati familiaris egregie excitabitur et mira accessionum incrementa capiet his magnificis nugis, et adolescentulus talia ausus, nescio quid protinus factus, et quod eruditionis fastigium consecutus sibi videbitur, unde humana quaeuis alto et censorio supercilio despiciet. Auditores denique, si quos forte incautos attraxerunt, ut coruos hiantes eos deludunt, indignatione quam gratia digniores dum nec erudiendo nec delectando ipsorum expectationem implent.

Verum non his solum *thrasonibus* rhetoricis dies dicendus est, vix enim excusatius peccant, qui ad alterum extremum delapsi argumenta inutilia, subtiliora nec umquam profutura, hoc est grandes minutias sermonibus publicis concelebrant. Hi cum superioribus in eo conueniunt, quod oratoriae suae nimis confisi quidlibet aliis persuadere et imponere posse credunt, et nihil tam certum arbitrantur, quod non in utramque partem confirmare et conuellere, nihil etiam tam vile et abiectum, quod non exornare, colorare et euehere posse sperent. In eo vero ab
illis

illis discedunt, quod laureolam in mustaceo quaerunt, et vel vlulam, asinum, bufonem, diabolum, neminem, famem, febrem et desidiam, aut si quid huius fursuris abiecius excogitari possit, magnifice laudant, vel subtilitates, spinas, tricasque philosophicas et criticas, argute differunt, oratione ad vtilitatem minus quam ostentationem composita. Scilicet his praeclares est, vniuerso generi humano contradicere, incredibiles nouitates proferre, verborum ambiguitate ludere et per infinitas circuitiones ad inane aliquod nihil deuenire, in scirpo nodos quaerere, difficiles nugae et antiquas nenas magno molimine agere. Et hic tamen morbus longe lateque grassatus, incommoda multa in scholas et rem omnem litterariam inuexit. Adolescentes enim dicturi de rebus leuissimis et nullius momenti, sesquipedalia verba et inanes tumores sectantur, res in vulgus notas, innumeris auctorum testimoniis stipatas cumulant, aut ingeniosius et subtilius disputant, quam vt ipsi se intelligant. Deberet in scholis iuuentus non umbrae sed vitae praeparari, non tam ad scientiam, quam ad sapientiam et prudentiam formari, vt iustum rebus statuere pretium et ex aequo omnia contemplari disceret, cui, si quid aliud, solemnis haec nugandi consuetudo aperte repugnat. Nec tandem artium disciplinarumque diuortia norunt, qui pro rostris philosophantur, et in grammaticorum aut rhetorum scho-

lis disputant. Habent singulae artes sua confinia, suos limites, quos conuellere et lapidibus motis turbare nefas est.

Cuius etiam vitii accusandi sunt, qui ex ludo litterario scenam et theatrum parant, et iuuenes personatos in orchestram prodire, mordaci et ridiculo sermone alios carpere, aut in se inuicem debacchari, fictos furores furere, et verbo belle ineptire iubent. Vnde incredibilis animorum labes enascitur. Comica enim et theatralis cogitandi, loquendi vel agendi ratio in forum, suggestum, cathedram, vitam denique ipsam communem transducitur, et vbicunque hi homines pedem ponunt, foccis et cothurnis incedere somniant, numquam rem, sed semper personam aliquam acturi. Naturalis etiam verecundia et modestia tenerae aetati propria expellitur et petulans impudentia confirmatur, vbi aliquis adolescens eiurato iudicio imaginationi se totum reliquit. Non potest quidem omnis fictio ex scholis exfulare; poetis tamen potius quam oratoribus, et horum priuatis exercitiis et recitationibus rectius, quam publicis et solemnioribus actibus permittitur.

Sed ne omnem declamatoribus materiam dicendi eripere velle videamur, ad amoliendam hanc suspensionem inuidiosam, qualia debeant esse themata harum orationum paucis explicabimus. Quare subductis illarum rerum rationibus aut toti fallimur, aut themata feligenda sunt, primum
faci-

facilia et ad vires, eruditionem atque ingenium declamatorum accommodata, illis nec inferiora, vt habeant in quo se exercent, et dexteritatem periclitentur, nec tamen etiam superiora, vt propria meditatione omnia digerere, ordine naturali disponere, verbis et locutionibus conuenientissimis explicare atque ornare, et auditoribus persuadere possint, vt perspicuitas sermoni concilietur, quae sine claris et distinctis cogitationibus esse nequit, vt tempori demum parcat et exercitatio omnem ad quem directa est finem obtineat. Praeterea themata deligantur utilia, quae neque elaborasse declamatorem, neque audiuisse praesentes vnumquam poeniteat: quibus vel aliqua memorabilis historia pragmatice exponatur, vel disciplinae alicuius pars quaedam penitiori scientia digna illustretur, vel res alia quaevis scitu factuque necessaria in animos insinuetur. Vnde patet et civilem et sacram et litterariam historiam abundantissime sufficere exempla, locos communes et themata orationum, in quibus nec utilitatis nec delectationis quidquam desiderabitur. Ipsa dein naturae et rerum quotidie obuiarum contemplatio neminem destituet materiam dicendi cogitantem: et haec quidem themata eo praestantiora sunt, quod quo propius ars ad naturam accedit, eo maiorem gratiam habet. Morum etiam doctrina, hominum officia, virtutes et vitia vel pueris non ignota campum spatiosissimum aperiunt in

quo declamator cum fructu decurrere possit.

Theologia denique seu sanctior doctrina, quae primum commemoranda fuisset, tanta materiae copia abundat, ut inde non sine arte et delectatione declamationum argumenta depromere liceat, quibus et dignitate et utilitate alia vlla praestare fortiter negamus. Felicius profecto ageretur cum inuenture scholastica, si quavis occasione data sacratissimis nostrae religionis mysteriis initiaretur, ne prae litteris profanis sacrae sorderent, aut vilescerent vnumquam. Cum fallorum multorumque deorum cultores pudendarum suarum diuinitatum non puduit, quas panegyricis sermonibus studiosissime condecorarunt; et grauissimi viri regum principumque suorum laudes adeo efferre non erubescunt, ut fidei suspensionem faciant: cur nos quaeso venerabilis nostri DEI ipsiusque laudum puderet? Digna utique sunt beneficia, quibus indulgentissimum NUMEN de nobis immortaliter meritum est, ut nulla aetas de illis conticescat, eorumque grata celebratione non templa solum sed ludi etiam resonent. Sint haec vulgaria, habeantur leuiora et minoris aestimentur a profanis hominibus: non tamen erit, cur ex hac parte circumueniri nos patiamur, rectius quippe edocti, quantum praestent aeterna caducis, diuina humanis.

manis. Nec utilitas maior aliunde expectanda est, vt quae ab his argumentis ad ipsam aeternitatem transit, cui tori viuimus. Quamobrem nemo nobis vitio vertet, quod in his tabulis sacra themata declamationum proponenda duximus. Etenim temporis ratio et laudabilis scholae nostrae consuetudo postulat, vt exacto semestri hiberno publica lustratione ex speciminibus singularum classium, industriae et profectuum ratio illis, quorum haec scire interest, constet, et academiae candidati, quos iam vltra XXX vel studiorum conditio, vel aetas prouectior, vel parentum iussa, vel aliae rationes hinc auocant, manumittantur. Inter hos VIII alumni classis primae publice scholam valere iubebunt. Ex ordine vero selecto, qui die *II aprilis*, ante meridiem examen subibit, ad academiam transibunt V ingenui et bonae spei iuuenes vltimos simul sermones habituri, IOANNES MICHAEL LEVINVS WETZEL, *onoldinus*, qui VII. annos in disciplina nostra, vnum vero et VI. menses in classe selecta eximio conatu transegit, MATTHIAS CHRISTOPHORVS MITTELSTEDT, *frisacco meso-marchicus*, excitatoris ingenii adolescens, GOTTLOB ERNESTVS MÜLLER, *halensis*, et ERNESTVS GOTTHOLD STRVVE, *primislauiensis*, laboriosissimi adolescentes, qui III annum singuli in hac classe consumserunt suis partibus gnauiter functi, et ADAM GOTTLIEB NEUBAVER,

halensis qui VI menses in illo stadio diligenter decurrit. Quibus hanc mutationem gratulati, felicem et faustam emigrationem ac beneficiorum perpetuitatem et quotidiana incrementa a DEO, rerum nostrarum arbitro omnisque felicitatis statore precamur, ut spei quam de se excitarunt, abunde satisfaciant.

PRO-

PROGRAMMA

DE

VTILITATE EX PIETATE IN
LITTERAS REDVNDANTE

AD

EXAMEN SOLEMNE

SCHOLAE LATINAE

IN ORPHANOTROPHEO GLAVCHENSI

D. VIII. ET VIII. OCTOB. ANNI CLIO CC XXXI.

Insedit in multorum animis, atque inuetera-
uit proh dolor! opinio, veram in DEVM
optimum maximum pietatem litterarum cul-
toribus minus conuenire, iisque studiorum
impedimenta ponere. Qua sententia dubito, an
alia vmquam fuerit, et a vero remotior: et ipsis lit-
teris periculofior, licet specie veri et rationibus ad
circumueniendum callide excogitatis non careat;
nec proletarios tantum et capite censos, sed classi-
cos et primi ordinis in ciuitate litteraria viros pa-
tronos habeat, qui vel pietatem penitus ignorant,
vel ab eruditione et sapientia vera longe absunt,
vel vt prudenter agere et per officiorum ratio-
nes bonam mentem negligere, aut certe excusa-
tius illam pessundare videantur, in hanc opinio-
nem animis pedibusque transeunt, illamque vi-

N 5

uen-

uendo confirmant. Adeo a felicitate nostra et ipso DEO, naturae prauitate abhorremus homines, ut eius longissimo diuortio miseri delectemur, et hanc alienationem ineuitabilem et necessariam fingere, quam detestari et effugere malimus. Cui malo, quod nobiscum nascitur, in scholis alitur, in academiis inualescit, et per omnem denique vitam cum incredibili ipsius eruditionis et aeternae felicitatis iactura grassatur, ut medicina paretur, bonus quisque elaborat. Nos, ut innocentior saltem iuuentus, quae in scholis ad utilitatem publicam adolescit, rectiora edoceatur, contrarium iam demonstratum ibimus, pietatem litteris prodesse magis quam obesse, et ex ea neglecta eruditionem innumera detrimenta capere.

Ante vero quam hoc fiat, ipsius pietatis explicatione opus erit, ne omnia ea, quae homines vel per ignorantiam vel inuidiam splendido hoc nomine insigniunt, intelligere existimemur. Neque enim anilis superstitio, ad conceptas formulas, inanes ritus et caerimonias solemnes obseruandas comparata: neque infucata vultus, sermonis, vitaeque ratio, aut superciliosa et seuerior morositas: neque ciuilis morum honestas, temperantia et modestia ad humanas aequi bonique leges composita: nec benignior in alios humanitas: nec demum reuerentia et naturalis amor in parentes et superiores, quam ROMANI olim pietatem vocarunt, aut si quid aliud ex natura

natura corrupta proficiscitur, pietas est. Sed ea animi diuinitus emendati et caelesti luce ac virtute initiati integritas, qua homo cum DEO per CHRISTVM intime coniunctus, nuntio omnibus rebus aliis missio, totus ab illo pendet, et omni studio viriumque contentione id vnice agit, vt ipsi placeat, ex eius voluntate viuat, ac familiarius cum eo coalescat, ipsoque tandem aeternum fruatur. Hanc pietatem nemo hominum a natura habet: haec sola sibi semper et vbiuis constat: haec non temporis, studiorum, viriumque partem quandam aut hominem dimidiatum, sed totum, quantus est, sibi vindicat, quem ita immutat, vt alius plane fiat, quam natura ipsum formauerat: haec non virtus est, sed omnium omnino virtutum complexus fundamentum et radix est: ad hanc aditus nemini, ne infantibus quidem et pueris praecclusus est, nullus tamen homo eam sic consequitur, vt vltiorum progressuum locus non sit: huius nobis perfectissimum exemplum CHRISTVS praeiuit, dum mortalitate indutus in terris ageret. Quicquid hanc imaginem non refert, quam venustum, pulchrum et amabile videatur, meretricium est, pietatis nomen mentitur, et ab illa tantum differt, quantum falsum a vero, terra a caelo, umbra a corpore.

Ex hac igitur pietate, quae et quanta in litteras redundet vtilitas, iam disputabimus. Varia illa et multiplex est, potest tamen commode ad ali-

aliquot potiora capita reuocari, quae ordinis
caussa figillatim lustrabimus. *Primum* in eo de
litteris praeclare meretur pietas, quod
in illarum cultoribus ignauiam pellit, et calcar
ipsis ac stimulum addit fortissimum. Multa fa-
stidia deuoranda, innumerae molestiae, sudo-
res et calamitates superandae, et incredibiles
labores exantlandi sunt ab illis, qui litteris ope-
rantur, et ad solidae eruditionis decus adspi-
rant, quibus profecto segniter, remissius et ne-
gligenter agere, cuticulam curare, otio diffue-
re, sibi que indulgere non licet. Quamobrem
veternus excutiendus, animus, ne torpore um-
quam langueat quotidie excitandus est, in pri-
mis si naturae tarditate et stupore laborat, aut ad
sotordiam et leuitatem propendet, faces admo-
uendae sunt et studiorum incitamenta, quae aliun-
de quam a pietate rectius et felicius non petun-
tur. Tantum enim neque ambitiosa valet glo-
riae et aemulationis cupido, nec lucri et diuitia-
rum dira fames, nec voluptatis ex litteris perce-
ptae recordatio, quantum haec vnica bonae men-
tis integritas: quae vel horam, ne dum diem
aut longius tempus otiose transigere, sibi viuere,
et occasionem bene agendi negligere nefas ducit:
quae DEVM obseruatorem studiorum suorum,
censorem et monitorem praesentem habet: quae
vltimam horam instare et rationes temporum,
virium, sumtuum totiusque vitae, in decretorio
die postulatum et subductum iri intelligit: quae
omnem

omnem aeternitatem, ad quam creati sumus et viuimus a breuissima vita bene maleue, studiose negligenterue transacta pendere cogitat: quae DEO consecrata eiusque innumeris beneficiis deuincta indefesse elaborat de gratiis ei vel ipso sanguine habendis: quae, vt verbo dicam, DEI causa litteras tractat, et flagrantissimo ipsius amore tota consumitur. Fortior est hic castae mentis ad studia impetus, constantior et generosior, quam qui a gloria aliisque illecebris humanis est: numquam enim spe et fine suo excidit, numquam turbatur et a se distrahitur, sed continuus et perpetuus est, ac eundo vires acquirit.

Secunda utilitas, quam litterae pietati debent, in eo consistit, vt animum serenum, tranquilum, alacrem, a curis, commotionum et cupiditatum turbis vacuum reddat. Quae mentis sedatae tranquillitas dici non potest quantum iuuet ad litterarum studia, sicut turbatior et fluctuans animus ingenii vires obtundit, frangit, debilitat. Hanc vero mentis tranquillitatem et omnium curarum, cupidinumque missionem sola pietas efficacissime imperat. Nam DEVM sibi conciliatum et propitium habere, apud illum gratia valere, ipsi omnes vitae studiorumque rationes probare, de ipsius paterno fauore et prouida cura certissimum esse, ea demum vera animi tranquillitas est, quae homini formidine, curis et cupiditatibus interdicat. Atque haec sui neglectiōem acerbè vindicat. Felicius sane litterae

terae his nostris temporibus florent: nisi qui illis se addixerunt, felicitatis et suae et aliorum obliti, priuata commoda, pro suae quisque propensionis intemperantia sectarentur, curis et sollicitudinibus exederentur, affectuum fluctibus circumagerentur, ad mutuas digladiationes, aut illiberalia mancipiorum et parasitorum seruitia et sexcenta mala abriperentur. Et bone DEVS quam misere is in litteris versabitur, qui vel maiorum conscientia et futurarum rerum, sane quam formidolosissimarum, terroribus angitur, vel ira vehementiori aestuat, vel tristitia grauiori deprimitur, vel lasciuia libidine vritur, vel plurium cupiditatum furiis simul exagitur. Viliora opificia et sellulariae artes, quae corpus potissimum requirunt, forte peragi possunt animo perturbato et a laboribus distracto, litterarum certe studia sic tractari non possunt, ut quae omnes animi vires in vnum collectas, bene dispositas et a perturbationibus liberas requirunt.

Tertia pietatis utilitas est, quod frenum iniicit litterarum cultoribus, illosque intra mediocritatis limites continet, ne ad id, quod nimium est in litteris, et a vitio non differt, intemperanter abripiantur. Grauiissimus morbus est et eruditioni nocentissimus studiorum praecipitatio, in quam facillime delabuntur, qui vigore et immoderata alacritate abundant, in primis si portentosae polyhistorias pruritu vellicantur.

Hoc

Hoc morbo qui laborant, tumultuarie litteras tractant, per scientias seu earum potius superficies et extremitates peruolant, rudem et indigestam confusae materiae molem corradunt, et dum id operam dant, vt ante maturitatem sapientiam maturent, ad perpetuam immaturitatem properant, atque in omnibus disciplinis multa discunt, nihil autem quod solidum sit, perfectum et suis partibus absolutum. Alii litterarum heluones breui tempore insatiabili voracitate omnem eruditionem deglutire, et litteris se ingurgitare satagunt, dies noctesque insomnes in libris consumunt, fortiter in seipsos saeuiunt, et non corporis solum, quod studiosissime enecant, sed animi etiam robur ita conuellunt, vt post aliquot annorum intemperiem ad incitas reducti, vel omni labore supersedere et valetudinem curare necesse habeant, vel missis plerisque litteris, quas ad futuram obliuionem didicerant, aegre redeant ad sobrietatem. A qua pernicie nemo sibi melius cauet, quam intemeratae pietati deditus, illa enim vna optime prouidet, ne quid detrimenti capiant litterae ex iuuenili et concitatori festinatione. Sicut otiosos stimulat, ita etiam nimis currentes retinet et moderatur, mature omnia, suo ordine et tempore fieri, corporis rationem haberi, rebus et laboribus singulis limites poni iubet sapientissime.

Quarto praeterea loco ab opinionibus praeiudicatis animum liberat pietas, quae eruditioni
lon-

longe sunt perniciosissimae. Homo enim, qui se hominem esse experiundo didicit, et humanae imperfectionis conscius, nihil humani a se alienum esse nouit, nec se praecipitanter, nec alios, si homines sunt, auctores coeco impetu sequetur, sed omnia legitime examinabit, a partium, sectae et officiorum studio immunis, veritatis vestigia leget, nil odio, inuidia aut amore hominum credet, sed rem vti est, ex vero, diiudicabit. Parum enim sollicitatur diuina mens aliorum sententiis, externis commodis aut incommodis, et dummodo in sentiendo et agendo veri rectique sibi conscia sit, in illo tramite immota pergit.

Accedit quinta vtilitas, quae ex pietate in eruditionem deriuatur, quod et intellectum hominum et voluntatem, cuius magnum est in intellectum imperium emendat, hominem recte sapere ac iustum et aequum rebus pretium statuere docet, qua tamen re nullus vere eruditus carere potest. Etenim si quis vel omnem litterarum farraginem conquiuisset, linguas omnes calleret, historiarum vicissitudines et nexus in numero haberet, atque artium, disciplinarum et scientiarum quarumuis ambitum emensus esset, posset is doctus, litteratus, polyhistor et multifcius vocari, eruditus vero, sapiens et prudens vocari non posset: nisi animus simul e ruditate naturali vindicaretur, et iudicium hominis subigeretur, ad bona malis, meliora leuioribus, ne-

necessaria vtilibus et haec gratis et iucundis anteponenda. Et ad veram hanc sapientiam, sine qua ipsa eruditio rudis manet, vnum pietatis iter patet, quae hominem prouidum et oculatorem reddit, vt numquam praesenti rerum grato vel ingrato sensu regatur, sed veri bonique iustum habeat, et omnia ex finibus, eorumque arctissimo vinculo diiudicet, atque illos, quo diuiniore, perenniores et vltimo fini propiores sunt, eo meliores reputet. Eadem et inclinationes motusque voluntatis ita temperat, vt rerum aestimia non ab his propensionibus, sed haec potius ab illis pendeant, eaque sequantur. Tanta est et tam peruersa animi naturalis prauitas, vt nisi diuinam emendationem subierit, errore et stultitia vacare nequeat. Actiones enim omnes adeo cohaerent, vt vltimo hominis fine, ad quem nascimur et viuimus omnes, posthabito, nec velimus, neque, etiamsi vellemus, possimus bonos nobis fines praefigere, aut accommodatas ad illos consequendos vias ingredi, sed deteriora semper sequamur. Quam ob rem sacratior codex recte timorem domini sapientiae initium praecipit. Illi vero rationes suas male subducunt, qui de sapientia minus quam scientia, et de eruditione prudentiaque leuius quam doctrina laborant, vnde euenire solet, vt per omnem vitam insigniter ineptiant, magno conamine magnas saepe nugas agant, grauissimasque curas sic instituant, vt postquam fabula acta est et

O

per-

persona ipsis detrahatur, consiliorum suorum, serius tamen quam par erat, ipsos poeniteat, et vnum hunc laborum fructum habeant, se gnaviter, cum ratione, aliisque applaudentibus infatuuisse, per hominum ora et sermones circumvoluisse, ipsisque vanitatis spectaculum prae-buisse. Tantine litteratis constat stultitia? adeone ipsis laboriose operandum est ut insipient?

Cum hoc emolumento coniunctissimum est *sex-tum*, ex eodem verae sapientiae studio ortum, quod pietas ad veram et aeternam utilitatem, litterarum usuram concedit. Non scholae et umbrae sed vitae et aeternitati discimus, aut discere debemus litteras, magna igitur eruditionis pars est, eruditione recte uti. Quae TANTALI apud poetas fortuna fuit, ut fame sitique conficeretur in mediis vndis fructibusque, eadem multorum doctorum conditio est, quibus iratum numen, vna cum casta mente ab ipsis suisque deque habita, litterarum, quibus circumfluunt usuram ademit. Nec sibi nec aliis vere prosunt doctrina sua, auaris simillimi, qui opes corraderent, illis frui nesciunt. Pietas vero utilem et fructuosam fieri iubet eruditionem, hominem omnibus usurpandum permittit, et facit ut vel mediocriter doctus, modestus, facilis et laboriosus plures fructus ad utilitatem publicam conferat, quam multa inutilia terrae pondera, litteris onusti, earum tamen tenacissimi.

Septi-

Septimum litterarum commodum ex bona mente redundans in eo consistit, vt contra vitia eruditorum vſitatissima, optimum sit praesentissimumque remedium. Habent singulae hominum aetates, vitae conditiones, et ordines sua propria vitia, adeo familiaria, vt vix ac ne vix quidem nonnulla eorum, omnia vero numquam, homini sibi relicto per naturae corruptionem ad optimarum rerum abusum prona, euitare liceat. Litteratorum in primis familia tot abundat vitiis domesticis, vt ipsa librorum enumeratio, qui in illis explicandis occupantur, librum faciat. Et quis nisi in litterario orbe penitus hospes, fastum, temeritatem, impudentiam, sordiciem, vmbraticam superbiam, circulatorias fraudes, litteraria furta, digladiationes et alia his gemina mala, quae eruditionem populantur, ignorat. Quorum si quis vnum alterumue praeterire conabitur, incidet in aliud, priori forte periculosius. Vna tutissima pietatis via per hos scopulos et praecipitia secure itur. Illa enim ab extremis ad mediocritatem reuocat animum, a ventosa vanitate, rerumque sacrarum contemptu, quae alias a litteris diuelli difficulter possunt, conseruat, et contra haec pericula praemunit.

Vltima utilitatis pietatis, quae vel primo loco commemoranda fuisset, ea est, vt vires necessarias diuinitus sufficiat, laborumque felices progressionem atque exitus desideratos impertiat.

O 2

Nam

Nam quotiescunque animus sub onere laborum defatigatus et viribus exhaustus DEVM praesentem supplex veneratur, sancte amplectitur, eiusque consuetudine fruitur, non potest non ex hoc inexhausto fonte vires novas, nouumque robur consequi, et suspiriis ac deprecationibus in se deriuare. Neque vlla res alia, infractas et labefactatas vires ita instaurat, instauratas confirmat, confirmatas auget, quam efficacissimus diuini fauoris sensus, qui non solum animum recreat et refocillat, sed in ipsum corpus robore influir. Si his secundis ventis vela damus, iisque ferentibus vehimur, nemo potest credere nisi expertus, quantus cursus breui tempore conficiatur. Et sane, aut ipsum arbitrium rerumque humanarum moderamen summi DEI inficiandum est, negandumque omnes rerum euentus ex ipsius voluntate fieri, aut fatendum est, rectius rebus suis consulere neminem, quam qui de huius summi rectoris et studiorum moderatoris fauore consequendo et conseruando sollicitus est.

Plura supersunt emolumenta, quae ex hoc diuinae virtutis fonte manant, licet paullo remotius, quorsum e. g. pertinent, quod aliorum et praeceptorum saepe amicitias conciliat, a sumptibus, tempore, viribus inutiliter dilapidandis, et alienis rebus agendis, homini cauet, cetera: verum cum haec leuius momentum trahant, neque tam numero et multitudine, quam
pon-

pondere et praestantia rationum causa agenda sit, et illa, quae proxime ex pietate fluxerunt, satis abunde fidem sententiae nostrae faciant; diutius huic argumento inhaerere supersedemus, si vnum dumtaxat ex innumeris testem, omni exceptione superiorem produxerimus, diuinum PAVLLVM, qui ἐνσέβειαν grauitè edicit πρὸς πάν-
τα ὠφέλιμον. I TIMOTH. III.

Reliquum tamen est, vt maleficatorum hominum officias examinemus, et obiectionibus eorundem obuiam eamus: a quibus tamen, si serio res agitur, non erit, quod causae nostrae multum timeamus. Vna illarum, eaque grauissima est, multam iacturam temporis fieri per pietatis exercitia, preces cetera, quod longe felicius ad studia insumi posset. Tria vero sunt, quibus hic fumus dispelli potest, si primum dicamus, longe plus temporis ab aliis, qui nihil secius magna doctrinae gloria turgent, inutiliter consumi ad explendas cupiditates, et vana illa studia tractanda, quae, vt numquam profutura, fastidit animus DEO sacratus. Certum deinde est et exploratum, ad recreationem et instaurationem virium vicissitudine quadam opus esse, quam felicissime his diuinis interstitiis parari demonstrauius. Nemo tandem dubitabit, quin haec temporis iactura, si iactura dicenda est, quod DEO deuouetur, felicissime compensari possit numinis fauore.

Prouocant etiam profani homines ad innumera exempla castarum mentium, quae in litterarum studiis rudes et a doctrina alienissimae manserunt, et in quibus haec pietatis utilitas minus se probauit. Qua fallacia, ut in scholis loquimur, causae non causae, satis callidas fraudes nectunt, solutu tamen non admodum difficiles. Non enim sola pietas ad eruditionem sufficit, quod nemini umquam, ne febricitanti quidem in mentem venit. Plura sane, ingenium natura non ineptum, bona institutio, discendi ardor, et diligens cultura ad illam requiruntur: id tamen non efficient hi nequitiae patroni, bonam mentem in causa fuisse, cui, quod aliunde accidit, perperam et iniuriose tribuitur. Potest etiam hoc telum ita retorqueri, ut verius adfirmemus longe plures profligatis moribus, flagitiis, cupiditatibus et ipsa improbitate a doctrina impediri.

Aliud praesidium contrariae sententiae in eo quaeritur, quod multi impii, ab hac saltem diuina virtute alienissimi homines, eruditione claruerunt. Verum licet liberalius hoc ipsis concedamus, omni tamen adseueratione affirmamus, longe eruditiores et sapientiores illos futuros fuisse, accedente pietate, et longe maiorem in ipsos aliasque redundaturam fuisse utilitatem.

Addunt pietatis contemptores, per sacras tabulas omnia abneganda, ipsam eruditionem et sapientiam flocci pendendam esse. Quod vere qui-

quidem, sed inuidiose tamen, vafre, et mali-
tiose dicunt. Nam et ea sapientia, quae con-
temni debet, ieiuna, imaginaria, fictitia, nulla
est, et ipsas litteras abnegare, est minoris illas
facere quam diuinam et aeternam sapientiam,
iisque non ad fastum et ultra limites, sed mo-
deste, suo loco, suaque opportunitate vti. Quem-
admodum, si ipsam vitam abnegare et odisse
iubemur, nemo sanus id de interfectione sui et
ipsius vitae contemtionem interpretabitur, eadem
ratione eruditionem abnegando eruditi euadi-
mus.

Nec defunt qui litteratorum sortem conque-
runtur et insuperabiles difficultates obtendunt,
quibus virtutis et bonae mentis studium circum-
septum teneatur, ac si miraculis et prodigiis opus
esset ad illas superandas et haec studia coniun-
genda. Hi tamen non in virtutem, sed litteras
iniurii sunt, quae aeternum auerruncandae es-
sent, si pietatem arcerent, hominesque a felici-
tate sua distraherent. Potest his pudor subfun-
di multis praeclaris exemplis virorum, qui
vtramque prouinciam per se coniunctissimam
studiose ornarunt, et ita litteras tractarunt, vt
pietatis detrimentum nullum, pietatem vero,
vt litterae multa incrementa caperent.

Alii tandem audacter calumniantur, pietatem
barbariem et ignorantiam in orbem inuexisse,
ipsasque leges diuinas velle, vt ratione eiurata,
et posthabita, stulti fiamus. Sed hi maculam,

quam innocentissimis mentibus adspargere student, sibi ipsis inurunt, et vel ignorantiam produnt, dum superstitionem pro pietate habent, vel ignominiosam malitiam declarant, dum obfuscae et febriculosae rationis fugam, rectumque et suis limitibus circumscriptum vsum sanae rationis, eius eiurationem vocant.

Ex illis quae hactenus disseruimus, satis apparet, et quam male suis partibus satisfaciant paedagogi, qui laboriosissime quidem iuventutem, suae curae concreditam, ad litteras formant, mentis tamen emendationem prorsus negligunt: et quid causae sit, cur officii religione teneri nos credamus ad bonae mentis studium in schola nostra sancte vrgendum; quo nobis adeo nihil prius, nihil antiquius est, ut operam et oleum in illis pueris perdidisse putemus, qui ad illam se formari non patiuntur. Caste hoc et intemperate factum esse, vos, in primis testamur, optimi iuvenes, qui iam ex disciplina nostra manumitemini. Et utinam vos omnes huius litterarum et pietatis consortii et conspirationis felicissimae testes ac documenta producere liceret, qui re ipsa comprobarent hanc bonae mentis cum eruditione coniunctionem. Verum, si quid nostra apud vos valet auctoritas, postremum hoc a vobis nos impetrare finite, aut a vobismet ipsi hoc impetrate, ut intemeratae pietatis studium indefesse suscipiatis, et hunc tramitem, quem toties totiesque vobis praecepimus, ingressi,

gressi, ab eo vniquam recedere, nefas habeatis neque cum casta mente pariter ac cum schola, bonae mentis sede, diuortium fecisse arbitramini. Ita DEVS professionem vestram fortunabit, ita felicissime pericula academica praeteribitis, nostramque de vobis expectationem non frustrabimini.

Vos vero studiorum nostrorum patronos et fautores, qui nobis bene cupere nouis quotidie voluntatis vestrae significationibus declaratis, obseruanter et officiose rogamus, vt si per grauiora negotia fieri potest, lustrationem iuuentutis nostrae solemniorem, vestra praesentia condecoretis, et tam declamationibus, quam examini linguis auribusque faueatis, nec tempus male locasse existimetis, quod ad iuuentutem vestro fauore iustammandam impenditis. Posteriori lustrationis die, VI ordinis selecti ciues laboribus scholasticis bene defuncti vltimos sermones habebunt CHRISTIAN. GOTTLOB HEERMANN. IO. KAGEL, et CHRISTIAN FRIDERIGVS SCHMERWITZ, quorum primus quinque et dimidium, secundus quinque, tertius septem annos in disciplina nostra, singuli vero integrum annum in hac suprema classe obsequentissime et diligenter transegerunt. (a) MICHAEL FRIDERIG. VNRVHE, (b) IOH. GEORG. BVCHOLZ, et HENRIC.

O 5

RIC.

- (a) Collega paedagogii, quod in coenobio bergensi prope MAGDEBURGVN floret. (b) BEROLINI conliarius aulicus et caussarum capitalium.

RIC. CHRISTIAN. HOLLAENDER, qui VI menses
in hoc ordine honeste et laudabiliter consumse-
runt, vltimus II et sesqui annum, reliqui duo
biennium in hac schola fuerunt bonae mentis
et litterarum elegantiorum studiosissimi. Faxit
DEVS O. M. vt bonis omnibus cumulati singuli
et publicae felicitati diu intersint.

PRO-

PROGRAMMA

DE

CORPORIS MOTV ATQVE EXERCITATIONE LITTE- RATIS NECESSARIA

AD

EXAMEN SOLEMNE

SCHOLAE LATINAE

IN ORPHANOTROPHEO GLAVCHENSI

PRID. CAL. ET IPSIS CAL. APRIL. ANNI CLIO ID CCXXXII.

Corporis non minus quam animi rationem habendam esse ab eruditis, verae felicitatis cupidis, et vnum, quod ad illam patet, sapientiae iter ingressis, neminem fore arbitror qui dubitet: si cogitauerit litteratos non desuisse homines esse corpore et anima compositos, eamque ob causam nec posse felicitatis compores ante reputari, quam ex vtraque hac sui parte sint felices. Nisi enim aliquis se hominem, seu spiritum corpore indutum esse ignorat, aut satis febriculose in EPICVRI intermundiis inter umbras et larvas corpore destitutas versari somniat, aut si maus id sibi videtur consecutus, vt per mortem philosophicam totus mens factus sit, experiundo intelligit miseram esse sortem suam, neque omnibus numeris ab-

solu-

solutam felicitatem, quam diu corpore, hoc est dimidius aegre laborat. Quare in ipsam humanitatem, et, quod maximum nefas est, DEVM conditorem iniurii sunt, et sine, ad quem creati sunt excidunt, qui infelici ac nefario diuortio animum a corpore separant, quae DEVS voluit esse coniunctissima, licet irritis fatis et longe vanissimo conamine. Arctius enim vinculum est, quo animus cum corpore cohaeret, quam ut ille recte excoli et perpoliri aut bene se habere possit, hoc penitus neglecto et male disposito. Quam diu hoc corporis domicilium inhabitamus, non potest animus tanta intercapedine a corpore distrahi, hoc est homo a se ipso, ut incommoditates, dolores et tormina eius non sentiat, illisque a meditationibus numquam impediatur, aut sine cerebro cogitet. Et quem tandem in alium in finem animus eruditur, ac tot scientiarum opes corraduntur, quam ut ad usum conferantur et in hoc terrarum orbe bene locentur, quod tamen, ni totus fallor, sine corpore non fiet. Mouit hoc PLATONEM in corpus, illum animae carcerem, alias iniquiorem, ut suis auctor grauiissimus fieret, ne corpus exercerent sine animo, neque animum sine corpore.

Sane quam praeclare cum genere humano ageretur, si nulli sapientum nomen gererent, quam qui vere sapiunt: verum plerique, qui ultra vulgus sapere videntur et suae famae fatis securi sunt, in hoc genere admodum inepte sapiunt,

ut

vt memoriam litteris et imaginibus, caput fumo, corpus morbis conficere, quam animum ad rectum veri et falsi, boni malique sensum et corpus ad sanitatem componere malint. Nihil excogitari potest ineptius his hominibus, qui sexcentas philosophorum et metaphysicorum subtilissimas controuersias rimantur, astronomorum itinera, planetarum orbitas et dimensiones percurrunt, antiquitatis exesa monumenta eruunt et in his mirum quantum a se remotis rebus, neque vmquam forte profuturis, vitam consumunt, sui ipsorum obliti, corporis valetudinisque incurii, et eorum quae ad se maxime pertinent adeo ignari, vt nihil supra. Sed satis graues huius insaniae poenas dant, cum diuina vindicta non solum sanam mentem ipsis ademit, sed sui ipsorum etiam carnifices et tortores constituit. Vnde laboriosissimi sunt, et incredibilem industriam ponunt in se ipsis cruciandis et enecandis. Quotus enim quisque est ex hac febriculorum hominum turba, qui non a serena mente ad obscuritatem et caliginem, ab humanitate ad atram bilem transductus sanis hominibus, licet litteras nulli didicerint, risum et stomachum moueat? Qui non ad molestissimam austeritatem et supercilium et omnes mores ita componat, vt sibi aliisque grauis fiat et intolerabilis? Hi umbratici homines aut hominum terriculamenta verbo laedantur, ex quauis re lites nectunt, quiduis fastidiunt et non solum in angusto capitulo

tulo grauissimas turbas fouent, sed cum toto humano genere aut omni potius rerum vniuersitate, adeoque secum ipsis bella gerunt funestissima, vt a delirio et furore proxime absint. Alii acutissimis doloribus, arthritide, calculo, aliisque equuleis exquisite cruciantur, quae pestes magnam litteratorum miseriae partem faciunt.

Conclamandum igitur esset de eruditione, eaque penitus eiuranda et ex hominum societate auerruncanda, si ineuitabilis esset haec fortuna. Verum salua res est. Possunt eruditi haec mala omnia praeterire, si se ipsos cognoscere, quam per alia omnia vagari malunt, et ad sui cogitationem conuersi, corpori curando vel tantillum tempus impendere, quantum inutiles quaedam disciplinae absumunt. Quae tamen ad desidiam et effeminatam quorundam mollitiem colorandam aut excusandam dicta putari, aut ita intelligi nolim, ac si litterati homines cuticulam curare, gulae indulgere, et voluptatibus circumfluere iuberentur. Ab illa *charybde* non magis quam ab hac *scylla* sibi cauere debent litterarum cultores, et media via sobriae et temperantis diaetae ad felicitatem transire.

Longius iter esset, si per singulas huius diaetae partes eundo, ea omnia commemorare vellemus, quae de temperantia, animi tranquillitate, quietis laborisque vicissitudinibus aequatis, potus leuioris abundantia, ceteris, dici possent et a sapientis-

tis-

tissimis viris dicta sunt. Quam ob rem motum dumtaxat corporis voluntarium, exercitationem et laborem, horum malorum medicinam vnam omnium praesentissimam litteratis commendabimus: qui a plerisque quidem negligitur cum magna valetudinis et sanae mentis iactura, in hac tamen causa maximum momentum trahit. Eric illius ante omnia *necessitas* demonstranda, et a quorundam contentione vindicanda, post etiam *ratio* explicanda et modus breuissime praecipendus.

Atque vt inde demonstrationis initium profiscatur, vnde maximum causae praesidium est: illae rationes reliquarum agmen ducant, quae ex rei natura et corporis constitutione, seu, vt philosophi loquuntur, *a priori* desumuntur. Quod, aut plane fallimur, aut ita demum legitime fiet, si praemonuerimus, illum nobis hominem sanum esse, cuius corpus partium solidarum et fluidarum proportionatam quantitatem, legitimam qualitatem et debitos motus vitales habet, ad commercium animi cum corpore conseruandum, vt anima a corpore in operationibus suis non impediatur, sed hoc illi ad peragenda sua negotia ex fine creatoris inseruiat. Quicquid ad morbos pertinet, et huic sanitati contrarium est, vel ex materiae nimia abundantia, aut peccante qualitate prouenit, vel ex motu interno illegitimo. Iam ex hac descriptione

ne

ne sanitatis motum corporis externum necessarium esse sic argumentamur.

Primo, quia *partium solidarum* motum tonicum, seu fibrarum omnium expansionem elasticam et vibratoriam ac legitimam constrictionum et relaxationum reciprocationem conservat, qua ad ipsum sanguinis circuitum eiusque digestionem, calorem et secretionem, atque ad externam sensationem carere non possumus: remissior fit et languidior hic tonus cum incredibili negotii vitalis detrimento; nisi per voluntarium et animale motum excitatur, stimulatur et augetur.

Secundo loco ab exercitio corporis *partium fluidarum* legitima constitutio pendet: ut quo sanguinis a corde per arterias in omnia membra profluentis et per venas inde ad cor redeuntis circuitus promouetur, et concitator redditur, ut non solum per subtilissimos meatus protrudatur et nullibi *στάσις* faciat, sed felicius etiam et expeditius progrediatur. Nam cum in agitatione membrorum maior per musculos impetus, fortiorque illorum compressio mutua fit: non potest non sanguis fortius exprimi, citius in vasa sua colligi, et ad progressionem propelli, quae circulatio si deficit sanguis putredine afficitur, respiratio cessat, et ipsa vita exstinguitur. Eodem deinde corporis motu *quantitas nimia sanguinis* minuitur. Licet enim non desint qui hoc balsanum vitae nimium corpori inesse posse

posse negant: experientia tamen satis compro-
bat, ipsam sanguinis copiam abundantiorē
morbum esse et matrem multorum morborum
foecundissimam. A qua felicius cauēri non potest,
quam frequentiore corporis motu. Nam intra
laborandum transpiratio et insensibilis, et sensi-
bilis nonnumquam per sudorem multum auge-
tur, quae decessio omnis a sanguine fit, ex quo
reliqui humores secernuntur.

Motu praeterea corporis, *qualitas sanguinis*
emendatior conseruatur, ne crassior factus cor-
rumpatur. Constat enim tot partibus heteroge-
neis et a se alienissimis, ad tot diuersissimos fi-
nes etiam destinatis, vt vnā massam constitue-
re et in mixtione debita conseruari non possent:
nisi motus continuus circulatorius id efficeret,
augendus per externum motum et secretio hu-
morum reliquorum non accederet. Numquam
aer per pulmones intromissus cum sanguine mi-
sceretur, chylus et lympa cum eodem coirent,
grauiores particulae in leuiori sero natarent: nisi
sanguis motu continuo agigaretur.

Reliqui tandem *humores* omnes correctiores
erunt. Quo melius enim sanguis per corpus di-
stribuitur et per tot diuersissime comparatas glan-
dulas percolatur: eo felicius vbique separantur
particulae quibus carere potest, et quae vel ad
alios fines necessariae sunt, vel vt superfluae
et sine suo iam functae ex corpore remouen-
tur.

P

Succe-

Succedant iam alia argumenta *a posteriori*, ut aiunt, desumpta quae ad plurimum forte intelligentiam pertinebunt: cum illa priora cognitionem hominis physicam requirunt. In his primum locum iure occupat diuinum oraculum, quo DEVS hominum stator et arbiter laborem corporis omnibus praecepit panemque in sudore faciei comedendum edixit GENES. III, 19. Egit sapientissimus DEVS in hac sententia pronuntianda non magis iudicis aequissimi, quam benignissimi patris et medici partes: dum eam homini poenam infligendam decreuit, quae ad corruptum hominis statum esset accommodatissima, et medicinae simul locum sustineret.

Sequitur experientia innumeris in utramque partem exemplis comprobans hanc exercitationum necessitatem. Ecquis enim fabrorum, rusticorum, hominumque ad operas agrestes factorum, illis morbis conficitur, quibus eruditilique homines sedentarii misere vexantur. Quam rara sunt et inaudita inter illos homines vel ipsa plerorumque morborum nomina, quibus diuitum, litteratorum et otiosorum hominum aedes personant. Quam robusti sunt ad aeris, cibi potusque et rerum omnium externarum vicissitudines atque incommoda aequae perferenda. Et bone DEVS! quam contra debilis est, languens trepidans et infirma litteratorum familia, ut vix homines crederes, quam pallidae facies, quam difficilis respiratio, quam incuruata et de-

pres-

pressior statura, quanta ciborum inedia et indigestio, quae cum malis pluribus ex hac corporis mouendi neglectione enascuntur.

Ipsa natura, quam quo quis propius sequitur eo sapientior est, huius rei exemplum nobis praeit in tenera infantum aetate, quae a rationis usu longe abest, atque internis instinctibus et sensibus tota regitur, et ipsis animantium catulis, ubi omnia ad motum, tripudia, cursus, vitulantiumque saltationes composita sunt, quibus si pueri interdicuntur, viribus franguntur, et ab alacritate et ipso corporis incremento impediuntur.

Testimoniis quae antiquissimorum pariter quam recentiorum auctorum grauissimorum ingenti numero adduci possent, opus quidem non est, ubi res ipsae loquuntur. Si quid tamen exemplorum valet auctoritas, quae profecto non debet omnino nulla esse: agite, intrueamur *pythagoreos*, cordatissimos mortales, de quorum moribus apud STANLEIVM, SCHEFFERVUM aliosque ex IAMBlichO potissimum relatum legimus, eos quotidie aliquot horas corporis exercitationibus insumsisse, neque vnumquam a studiis ad cibum, aut a cibo ad studia transisse, sed interualla obambulationis, cursus, luctae aliorumque exercitiorum sancte obseruasse. Quae externa *ἡσυχία* cum incredibili

ciborum abſtinentia et adfectuum tempe-
rantia coniuncta non potuit non ipsis robur et
ſanam mentem conciliare. Idem de PERSARVM
et GRAECORVM antiquorum moribus perhibent
ſcriptores illorum temporum, qui iuuentutem
ſtudiis conſecratam in palaeſtra et multo puluere
ita exercuerunt, vt ab hac artium *gymnaſtica-*
rum cum ipsis litterarum ſtudiis coniunctione,
ad ſcholas et litterarum ludos nomen *gymnaſio-*
rum tranſiret: qua in re ROMANOS habuerunt
imitatores.

Verendum eſt ne quis exiſtimet, nimis multa
de re euidentiffima diſputari. Sed cum nihil
dicatur adeo certum et euident, quod non,
his maxime contentioſiſſimis temporibus in veri-
certique ſuſpicionem adducatur, et argumenta-
tionibus conuellatur: nemini cauſſam noſtram
bene egiſſe videbimur prius, quam obiectiones
refutauerimus, quibus hanc ſententiam dubiam
facere ſatagunt viri grauiffimi; dum non ſine
contentione opinantur, *tempus perdi* a ſtudiis
vaouum, quod ſi vel omne bene locaretur, vix
ac ne vix quidem ad eruditionem ſufficeret,
artem longam eſſe, vitam breuem, illam potis-
ſimum aetatem in ſcholis et academiis traſigen-
dam arctioribus terminis circumſcribi, quam vt
cum ſumtuum iactura ad corpus mouendum im-
pendi poſſit: *multam* deinde *moleſtiam* creare, et
valetudini magis obeſſe hunc motum quam pro-
deſſe, teſte multorum experientia, qui ebullien-

tis ſa
inte
me
eſſe a
eruo
dum
quo
noua
quo
plan
exer
adm
ſe h
per
per
hae
hae
mot
exc
tam
pen
qui
et
aliis
dus
vni
tam
rad
ran
val

tis

tis sanguinis efferuescentiam magnamque motuum
 internorum intemperiem, immo dolores vehe-
 mentiores conqueruntur: *occasionem* etiam de-
 esse ad iuventutem honeste exercendam, atque
 eruditis laborem accommodatum suppeditan-
 dum, neque opportunitates locorum et officiorum
 quorumvis eiusmodi exercitationes admittere:
novam praeterea et recens excogitatam esse
 quorundam medicorum *sententiam*, maioribus
 plane incognitam, inutilem quoque, dum multa
 exempla prostant hominum sine vlllo aut cum
 admodum exiguo corporis motu bene et recte
 se habentium: *se* denique *ipsos nil incommodi*
percipere ex laborum neglectu, et si vel maxime
 perciperent per negotiorum multitudinem sibi
 haec corporis exercitia non licere. Potiora
 haec sunt licet forte non omnia, quae ad hanc
 motus neglectiorem defendendam, aut certe
 excusandam, in medium proferuntur, speciosius
 tamen quam verius. Nam admodum abunde com-
 pensatur illa temporis iactura, alacritate animi,
 qui serenus et excitatus se ipsum mire superat,
 et vna hora plus proficit, quam vel decem
 aliis, quibus male dispositus obtusus et infra-
 ctus ad litteras inuita natura cogitur. Neque
 umbrae sed vitae discere debemus, atque non
 tam de multiscientia in futuram obliuionem cor-
 radenda, quam de sapientia et sana mente labo-
 randum est, quae per omnem vitam maxime
 valet, sine liberali tamen erectioris animi exci-

tatione et sano corpore non obtinetur: longior etiam, molestior et periculosior temporis sum-
 tum et ipsarum denique litterarum iactura fit,
 si quis intemperie litterarum morbum contraxit,
 et lecto adfixus in medicorum disciplinam con-
 cedit, difficilius tunc cum multo dispendio ei-
 citur hostis, qui longe facilius et felicius arceri
 potuisset. *Secunda obiectio* ex molliore et volu-
 ptuosiore animo est, usu, labore improbo et
 ipso exercitio superanda. Solent rerum primor-
 dia multis difficultatibus et molestiis circumsepta
 esse, quae superatae faciliorem progressionem
 praebent: nec desultorie, aut cum impetu fortiori,
 unde pleraque illa incommoda enascuntur, sed per
 graduum successionem corpus ad exercitia subi-
 gendum est. Et quam quaeso indefessi sumus
 in deuorandis molestiis ob leuioris alicuius utili-
 tatis spem: quidni igitur incomparabile et pre-
 tiosissimum sanitatis bonum animos stimulare de-
 beret, ad quidni tentandum, et opportunitates
 ingeniose excogitandas? quae *tertia* simul ob-
 iectio erat. Illis quidem, quibus frequentior
 quaedam iuuentus commissa est, satis curarum
 et sollicitudinum faceffit parare illas occasiones,
 materiam et opportunitatem sufficere: at si quis
 de se ipso sollicitus est, non destituetur profecto
 motione, nisi forte manibus pedibusque destitu-
 tus. Quae *quarto loco* nouitas huius sententiae
 proponitur, et falsa est, et ad inuidiam magis
 quam refutationem comparata. Habent singula
 faecu-

saecula suos morbos sibi proprios et peculiare quibus propria etiam et peculiaris medicina paranda est. Quare, cum in hac repuerascentis mundi senectute omnia ad molliem, desidiam, voluptatem et corporis interitum atque perniciem conspirant: non est cur adeo miremur cordatiores medicos admodum commendare hanc corporis exercitationem, quam prisci mortales sua sponte subierunt.

Si quae etiam exempla huic sententiae contraria adsunt: forte saniores essent hi homines quam sunt, aut sibi esse videntur, nam et ignorantia morbi morbus est, aut diutius sani manerent. Neque omnibus vna huius motus necessitas est, quo alii aliis facilius carent, et longius etiam, tutissima tamen via seligenda est. Redius enim praeueniuntur et euitantur haec mala, quam vt cum multo discrimine expectentur. Quod si quis officiorum religione arcetur a cura corporis, is se vtilitati aliorum sacrum esse, et ante diem suum ad interitum celeriolem deuotum existimet. Verum et haec inepta plerumque excusatio mollietati praetexitur: nulla enim neque humana neque diuina religio esse potest, ad enecandos nosmet ipsos. Multo felicius prouinciam suam quisque ornabit, si integris semper et per curam corporis instauratis viribus ad labores accedet.

Supremus restat actus, ex ordine, quem nobis praecepimus obeundus, vt corporis exercen-

*di modum rationesque explicemus: in quo nobis breuissimis esse licebit; quod a vera sapientia longissime abest, formularia specialiorque illarum rerum determinatio, quae a cuiusuis rerum ratione et conditionibus pendent. Quare vnā hanc legem statuamus. In quo exercitationum honestarum et licitarum genere sua quemque aetas, animi inclinatio, viuendi ratio, et officiorum conditio exerceri iubet, quantum suae quisque constitutioni necessarium intelligit, tantum et ita se exerceat. Nam sicut cibi capiendi, nec quantitas, nec qualitas, nec tempus, regulis definiri aliis potest, ita et in hac re suum singulis integrum esto iudicium. Neta-
men lectorum spem penitus hic destituamus, de his cautionibus illos monendos esse arbitramur: *lentam et moderatam sed longiorem et continuatam motionem praestare vehementiore, immodicā et eo breuiore: cauendum etiam esse ne a motu sudore madidi frigescamus: porro ad instaurandam valetudinem iam fractam plus motus requiri, quam ad conseruandam: illos etiam quorum motus interni difficilius procedunt animique commotiones vehementiores et longiores sunt, degrius carere motu externo, quam qui tranquilliore et leuiore animo sunt: vtilem denique motum inutili, gratum ingrato praeferendum esse; vt animus eo melius recreetur et a cogitationibus seuerioribus abstrahatur. Olim eruditi non ita a communi homi-**

hominum genere separati fuerunt, vt opificia et alia manuarum opera, tamquam infra dignitatem suam posita, adeo despicerent: vnde et vitium habuerunt, et animi recreationem, et quod longe maximum est sanum corpus. Et rectius forte omnia inter eruditos se haberent, si haec consuetudo non penitus obsoleuisset. Multa certe inutilia terrae pondera haberent, quo de pane sibi consulerent. In honestas vero exercitationes, quibus bona mens violatur, animus corrumpitur et ludicrus fit, cauendas esse, quam quae maxime quilibet facile intelligit.

Haec omnia si recte considerantur, nemo inanem operam posuisse nos credet, in iuuentute, quae in hac schola nostra frequens adolefcit, ad corporis pariter atque animi exercitationes et vtrumque puluerem admouenda. Nam quo sanctius illa ab omni ludendi grassandi et circumuagandi licentia interdicitur, et ad continuam diligentiam in litteris stimulatur, quo arctius etiam interclusa tenetur: eo magis etiam nostrarum partium esse duximus prouidere, ne quid detrimenti caperet valetudo ab hac tranquilla, sedentaria et seueriore vita. Curauimus hunc in finem vt materia et opportunitas agitando corpus numquam deesset, et illis maxime, qui motus indigentiores sunt, ordinariae horae constituerentur eadem industria obeundae, qua reliquarum lectionum labores peraguntur. Praeterea si sudum est, per ordines in campum educuntur

cuntur, ad liberius circumcurfitandum et modice ludendum. Aestiuo etiam tempore, quatuor per hebdomadem diebus duas horas in agros exspatiatum eunt, in certos ordines distributi ut non solum confabulando animum a studiis fessum recreent, sed corpus etiam moueant, et ad labores tempestatemque ferendam confirmant. Praeest singulis his ordinibus aliquis moderator, ad intemperiem et perulantiam, quae ab illa aetate et frequentia vix abest, prohibiturus. Neque euentus adhuc de fuit optatissimus, ut huius nos consilii non poeniteat, quicquid imprudentioribus nonnullis pueris contra videatur et parentibus harum rerum ignaris. Quorum gratia illud argumentum hoc programme tractandum sumimus, cum temporis ratio iam postulauit, ut ex more nostro, examinis solemnitas indiceretur, et aliquot classis selectae ciues ad academiam rite dimitterentur. Tres enim erectioris animi adolescentes, laudabili conatu omnem scholasticum cursum confecerunt et reliquarum classium stadia emensi in difficiliore hoc puluere, tot praeclara ingenii et diligentiae specimina dederunt, ut optimam de se spem excitarent, et iam digni habeantur qui felicissimis auspiciis ad academiam emigrent. Primus illorum (a) IOACH. LEONHARD. HERMES in

(a) WERNIGERODAE corrector meritissimus.

(b)

in hac schola quinque, et in hoc supremo ordine sesqui annum transegit et bonam mentem cum litteris, in quibus praeclare profecit, felicissime coniunxit: (b) IO. LVDOLPH. HOMMEYER in orphanotropheo VI. annos et VI menses, atque in hac classe annum integrum, et GEORG. FR. WEGNER VI menses, ita ambo consumserunt, vt diligentiam morumque integritatem praeceptoribus admodum probarent. Hi postremo labore suo scholastico defuncturi vltimos sermones habebunt, et profectuum examen subibunt. Cui solemnitati vt litterarum patroni et fautores, pro sua in nos voluntate, frequentes intersint, et beneuole faueant, officiose et humanissime etiam atque etiam rogantur. Quod reliquum est, DEVM veneramur supplices, vt non solum tribus his academiae candidatis dignissimis studiorum mutationem faustam et felicem esse, atque in vtilitatem publicam cedere iubeat, sed ceteris etiam, qui ex prima classe et reliquis ad altiora studia festinant, illum transitum fortunet. Faxit supremum numen, vt sana omnibus mens sit in corpore sano.

(b) MAGDEBURGI ad sacrum monasterii b. MARIAE virginis *conuentum* adlectus.

PRO-

PROGRAMMA
DE
PERICVLIS ET MALIS ERV-
DITORVM

AD
EXAMEN SOLEMNE
IN ORPHANOTROPHEO GLAVCHENSI
AD D. XVI ET XVII APRIL. CLIO IO CCXXXIII.
INSTITVENDVM.

Nascimur hac lege miseri mortales, vt ad
felicitatem contendentibus nullum aliud,
quam per innumera salutis discrimina,
fortunae insidias, et variae tempestatis
vicissitudines iter pateat, atque adeo in rebus
humanis habeamus vel mediocriter boni parum,
perfecti autem et omni ex parte beati admodum
nihil. Neque illa miseria alicui aetati, vel or-
dini soli propria, sed vniuerso hominum ge-
neri communis est, qui ad vnum omnes
insidiosissimam vitam viuunt, eamque quo
splendidiorem eo etiam periculosiorem. Per
alios ordines iam latius euagari nolumus,
sed quod officii ratio, atque amantissima iuuen-
tutis

tutis nostrae cura postulat, in litteratorum familia subsistemus, eorum pericula et errores commemoraturi, quibus sine suo et vtilitate ex litteris capienda, nisi omnino, ex parte saltem excidunt, vt quorum hac tuto transire interest, sciant, vnde sibi parentur insidiae et damna immineant, operae pretium facturi, si vel aliquos cautos et de salute sollicitos reddiderimus. Qua in re hos nobis limites ponimus, vt in tanta periculorum litterariorum multitudine, ea omnia, quae erudiri vt homines cum aliis communia habent, praetereamus, et ex peculiaribus huic ordini grauiora dumtaxat seligamus, quae et frequentia, et exitioso damno prae aliis eminent, ea-que ad duas classes referamus, vnā eorum, quae ipsam litterarum culturam impediunt, et *interna* vocari possunt, alteram *externorum*, quae ex doctrinae et eruditionis abusu vel litteratorum vel aliorum culpa consequuntur.

Atque vt primo loco *de internis periculis* constitutur, quae faciunt, vt homines post improbos labores multorum annorum exantlatos eruditione tamen et sapientia careant, eruditionis umbram consecrati: duplici potissimum ratione peccare videntur, qui litteris operantur, et *in delectu studiorum*, quibus se immergunt, et *in tractandi discendique modo*. Sic periculosissime errant, qui *in litteris seligendis* inutilia et minus olim profutura praeferunt vtilioribus et adeo necessariis, vt ab erudito seiungi nequeant. Quod
ab

ab illis fieri solet, qui non ex fine et fructu, sed ex iucunditate, delectatione et, quem ipsi dicere nesciunt, gustu ac naturae impetu litteris suum pretium statuunt et operam addicunt, aut otii et voluptatis causa, ad fallendum tempus studia tractant, aut, quod pueri in nundinas sine moderatore delati faciunt, in litterarum mercatu furo, splendore, praeceuntis turbae confluxu, circumforaneorum clamoribus, ad coemendas merces feruntur. Nefando dolore enecentur necesse est, qui post florem aetatis, patrimonium, immo etiam animum corpusque in litteris consumunt, dum sapere incipiunt, animaduertunt, omnia se in spem futurae obliuionis didicisse, tantique poenitentiam emisisse. Inaestimabile tempus, pretiosissimos iuuentutis annos, a quibus futura salus pendet, in ornamentis eruditorum transigere, quaecum ipsa doctrina coniuncta commendant et subleuant quosdam, sola iuuant omnino neminem, aut neglectis studiis, quae hominem vere perficiunt, et sibi aliisque utilem reddunt in subtilitatibus et minutis haerere, quae alii ne intelligunt quidem, tantum abest, ut magni faciant: quid hoc aliud est, quam tempore, sumtibus adeoque se ipso turpiter abuti, ad irreparabile sibi damnum faciendum.

Prope absunt ab hoc periculo, qui utilia quidem et necessaria, sed sine ordine, sine nexu tractant, disciplinas separant natura coniunctissimas,

mas, et toto caelo alienissimas inauspicato coniungunt, a difficilioribus ad faciliora, a posterioribus natura ad priora progrediuntur, aut morae et progressionis impatientes desultorie hinc inde vagantur, et per litterarum provincias circumuolant, sexcenta studia commiscent, sine interiecto respirandi otio radium ducunt, PLATONEM et EPICTETVM legunt, ex STRABONE regiones determinant, pro rostris declamant, pedes numerant, socco et cothurno incedunt, historiam scribunt, longam ratiociniorum et demonstrationis seriem nectunt, metalla tractant, antiquitatis monumenta, lapides, nummos, codices exesos rimantur, oracula sacra interpretantur, vno eodemque die eoque vel nondum integro, in CAESARE, ARISTOTELE, PINDARO, EVCLIDE, IVSTINIANO, HERODOTO, VIRGILIO et GALENO sunt, eadem hora CATVLLVM et PAVLLI epistolas, CICERONIS oratorem et APVLEIUM ASINVM atque CORANVM et HESIODVM versant, atque id tandem efficiunt, vt dum spirans et ambulans bibliotheca esse volunt, viuum aliquod et incedens chaos exacte referant. Nolunt multum, sed quod vasto ingenio dignum sit, multa discere, quo fit, vt ex omnibus aliquid, ex toto sciant nihil. Numquam ex cibi potusque intemperie tot morbi enascuntur, quot hi litterarum heluones, dum in doctrinas se ingurgitant hac insatiabili voracitate erudita sibi vitia contrahunt.

Aliud

Aliud litteratis periculum imminet, *ex peruersa studendi ratione*, qua multi non in ingenio excolendo, et animo emendando, non in se ipsis erudiendis, et a stultitia ad veram sapientiam traducendis elaborant, sed in memoria exercenda et effarcienda, capite onerando, et scientia corradenda. Hi beatae memoriae homines litteris onusti a meditatione, veri rectique sensu, ratiociniis et deliberationibus alienissimi, quid in rebus obuiis sentiendum dicendumque sit, sciunt cum ignarissimis, quid alii senserint, dixerint, disputauerint accurate callent, adeo ut quidquid loquantur, scribant, differant, non ipsi cogitent, sed recordentur et meminerint. Vnde praeiudicatis opinionibus toti scatent, et iisdem sententiarum limitibus circumscribuntur, quos illi posuerunt, in quorum verba iurarunt, et a quibus vel latum vnguem recedere nefas ducunt. Vt cunque casus fert antiqua praestare nouis, noua antiquis, hanc illam philosophorum, theologorumque familiam vera falsa statuere affirmant, negant, in quamcunque partem illi, in quos inciderunt, quos legerunt, audiuerunt, imbiberunt, forte pronuntiasse norunt. Rectius haec eruditorum mancipia, simulacra et machinas loquentes et eruditionis echo, vnde aliorum voces resonant, diceretis quam litteratos, quam eruditos.

Qui hanc *scyllam* effugiunt, in *charybdin* non minori sapientiae iactura labuntur, ut imaginationis

tionis vehementioris aestu abrepti suo per omnia ingenio abundant. Nihil illi ab aliis discunt, nihil aliunde indigent. Quam primum in disciplinas deueniunt, qua sunt arripiendi facilitate, illas perspiciunt, intelligunt, diiudicant. Non solum omnes litteras, quas perfunctorie tractarunt, vel vt canis ex NILO degustarunt, callere imaginantur, sed iudices longarumque litium arbitri sedent, sententiam ferunt, censores agunt, et nouaturiendi pruritu omnia conuellere, emendare, suis sedibus disturbare conantur. Ita feliciter vigilantes somniant, vt res, quas numquam didicerunt, disputent, doceant, aliisque persuadeant et temere effutiant, aut chartis illinant non quae cogitarunt, et meditati fuerunt, sed quod extemplo furore concitis in buccam venit, aut calamo effluxit. Posset longior census agi huiusmodi periculorum internorum, vt, si qui nimis festinant in litteris, aut taediofissimas moras nectunt, inuita *minerua* profitentur artem, a qua natura abhorrent: verum quidquid horum est, potest id omne ad haec iam commemorata referri, a quibus nisi quis mature sibi omnique animi prouisione cauet, fieri non potest, vt vere eruditus euadat, et sapientiam vel mediocrem consequatur.

Iam ad alteram classem venimus longe numerosiore *externa* litteratorum *pericula* complexam, quae non ipsam eruditionem afficiunt, nec solis eruditorum nomen mentientibus pro-

Q

pria

pria sunt, sed vel ex eruditionis tam verae quam fictae abusu, vel aliorum ignorantia et malitia originem trahunt. Huc pertinet superbia, familiarissimus litteratorum supra ignarum vulgus sapientium morbus, a quo vel centesimus quisque inter eruditos non immunis est. Nam auctore PAVLLO, litterae dum caput implent, occultam aliquam vim habent inflandi, ut animus illis facile tumeat, et efferatur. Hinc eruditi oculatiores se esse credunt reliquis hominibus, quos in tenebris oberrare, se vnos luce frui arbitrantur. Nec indoctis solum, quos alto supercilio contemnunt, sed etiam inferiorum ordinum eruditis se praeferunt, qui supra mediocritatem sapere volunt: vnde caliginem ante se densissimam, barbariem et ignorantiam acerbè queruntur; ut viam aliis fecisse, primi facem omnibus praetulisse, et lucem disciplinis affudisse videantur. Ex quo fonte manat illa incredibilis gloriae, famae, honorum et laudum cupiditas, inclarecendi insania, eruditionis iactatio et impudentissima meritorum ostentatio, illa contradictionum impatientia, immoderata dubitandi et disputandi intemperantia, vna cum litibus, rixis, odiis, conuitiis et digladiationibus litterariis. Turpis est et pudenda quorundam arrogantia, qui vel leuissimis rebus superbiunt, in quibus quod pueri in faba inuenerunt, laureolam ex mustaceo captantes, vel a parasitis et adulatoribus ita sibi imponi patiuntur, ut communis patriae

patriae praeceptores, instauratores litterarum, lumina, oracula, dictatores ciuitatis eruditae se ipsos pronuntient, vel sui ipsorum tandem ita obliuiscuntur, vt se homines esse non meminerint, a quibus humani quid et errandi inprimis periculum abesse nequeat. Aliorum honestior est gloriae ambitio, qui moderatius quidem, occultius et prudentius, impense tamen et vehementer honorem ex litteris affectant.

Peius longe et periculosius discrimen est, in quod multi litterarum abusu adducuntur, vt profana mente in sacra quaeuis, religionem et ipsum sanctissimum NVMEN iniurii fiant. Nam vbi animus semel in admirationem sui conuersus ex nouitate et audacia gloriam sperat: mirum esset, si humanis diuinisque legibus contineretur, aut quidquam sibi illicitum et ingenio non peruium putaret, aut adeo verendum, cuius sanctitate arceretur. Quod in humanis scriptis repurgandis, antiquissimis erroribus impugnandis, atque inueteratis superstitionibus debellandis aliis feliciter cessit, et famam peperit, illud nonnulli in religione tentant: in quam confodiendam et exterminandam omnem ingenii, si quod habent, aciem et litterarum arma conuertunt, idque toti agunt, vt sacratissima iura, leges diuinas, fas omne et nefas, mentis immortalitatem, superos, inferos, et malum! ipsam supremam mentem, sacratissimum et inuiolabile NVMEN negent, atque vt poetarum figmenta,

Q 2

ani-

aniles fabulas, puerorum terribamenta, et callidas magistratus ad continendam plebem artes a sapientibus auerruncent.

Alii laudum incurii, quam omnes flagitiosi exoptant impune peccandi licentiam, tunc sibi consequuti videntur, si legum poenarumque diuinarum fidem dubiam reddiderint. Alii elegantia poetarum, oratorum, historicorum ita fascinati, tenentur, ut summi boni, quod in delectatione erudita, suisque elegantis et gratiis ponunt, quas soli intelligunt, iacturam metuant, si vel interdum grauissima morum praecepta meditari, ad vitam conferre, aut oracula diuina, quae ad PINDARVM, DEMOSTHENEM, CICERONEM sordent, robore, numero et elegantia carent, legere debeant. Longe hi fuissent feliciores futuri, si litteras aeternum ignorassent, quas cum virtute, bona mente, ipso DEO, summo bono commutarunt, et non ad felicitatem, sed ad perniciem et interitum didicerunt: litterae etiam haberent, quod sibi gratularentur, si ab his nequissimis hominibus intactae mansissent, qui maculam ipsis adspargunt vix eluendam.

Sequitur aliud eruditorum malum *corpori* magis quam animae, quae tamen ipsa sic periclitatur, infestum, ut valetudinem debilitent, robur et vires infringant, seque ipsi enecent. Nam, dum necessaria corporis exercitatione, et alterna requie carent, cum diebus molestissimis

noctes

noctes in somnes coniungunt, et aetatem in bibliothecis, inter mortuos, et antiquas philosophorum animas et umbras agunt; tandem ipsi illis similes euadunt: non homines sed hominum umbrae ex tumultu magicis formulis excitatae, et laruae errantes videntur, pallent, liuent, trepidant et corpus, ac si suum non esset, sed alienum sibi que non satis accommodatum aegre trahunt. Chartacei hi homines non solum ad labores externos, ad aerem et tempestatem, ad conuersationem et aliorum commodam inepti sunt: sed ad ipsa studia vegetum robur amittunt, et in flore ante maturitatem marcescunt, aut quod nonnullis accidit, eruditione sua in deliria, furorem et feritatem degenerant.

Cum hoc malo arcte cohaeret vitae morumque obscuritas, quam vel cum morositate vel leuitate incredibili coniunctam sibi contrahunt, qui id quotidie agunt, vt mentem, cogitationes omnes, et se totos a rebus obuiis ad commune vulgus pertinentibus, immo a se ipsis abstrahant et extra se in litteris versentur. Ex umbra et puluere suo ad forum, ad vitam communem euocati in alio orbe peregrinantur, sermone, vestitu, gestibus, gressu ipsoque vultu aliquid peregrinum, singulare et ab aliis hominibus longe remotum referunt: inter quos vel statuae videntur et CATONES, vel vbiuis loquacissime deblaterant, suasque nugas venditant, vel declamationibus turbulentissimis ineptiunt et risum

Q 3

omni-

omnibus aut stomachum, vel forditie fastidium mouent.

Satis frequens eruditorum periculum est eorum maxime, qui vel vere sapiunt cum scientia sua, vel noui aliquid, veri tamen et utile proferunt, ut caninam aliorum inuidiam, vatianiana odia et inimicitias ferales incurrant, omnibusque grauissimae noxae, irreparabilis damni et pestis per ipsos litteris, bonis moribus, ciuitati et religioni inferendae suspicionem faciant. Omnis enim veritas odium parit, et citius litterati a gloriae cupiditate, homines a se ipsis discedunt, quam eruditi ab inueterata consuetudine suspicionibus infectandi omnes, qui non communem turbam sequuntur, iisque diem dicendi, qui reliquos errare satis temere et audacter, nisi verbis, re tamen ipsa suoque dissensu asseuerant. Quod ne a sellulariis quidem artibus abest, ut figulus figulum, id inter eruditos maxime inualuit, ut criticus criticum, rhetor oratorem petat. Quam ob rem circumspecte et prouide rem suam agant, qui non, qua itur, sed qua eundum est, aliis litteras praeceunt, et magna multaue cautione sibi de securitate prospiciant.

Neque desunt eruditorum exempla, quibus cum durissima paupertate, et rerum paene omnium, quibus vita trahitur, inopia misere conflictandum est, qui omnibus eruditionibus suis, quas caro coemerunt, vix panem lucrantur, et non de fama sed fame solliciti sunt, a
qua

qua se et familiam aegre defendunt. Contemptus et despicientia, in qua plerique eruditi apud alios in primis opulentiores sunt, adeo commune periculum est, ut his temporibus pauci id effugiant, ubi litteratorum ordo per homines dubios, novos, semidoctos et infaustis auibus in ciuitatem litterariam adlectos ex illo honore, quem olim obtinuerat, iam dudum decidit, et principes, quorum praemiis sustinebantur quondam litterae illas intelligere et aestimare nostra et parentum memoria desierunt. Vnde desperatio quorundam, qua cum erectiore animo ipsas litteras abiiciunt, illiberalis quaestus et turpis litterarum mercatura, aliaeque innumera mala oriuntur.

Plura in hanc rem dici possent, nisi rectius aliunde peterentur et ab instituto nostro remotius dissiderent. Plura etiam in medium proferent ordinis scholae nostrae selecti et primi ciues, qui naturae scientiam, necessariam et utilem pariter ac iucundam disciplinam turpiter a multis magno suo periculo neglectam, et philosophorum iniqua fata, ut exemplum periculorum, quibus eruditio vexatur, proponunt.

Verum cur haec operose disputauimus? scilicet, ut homines ab eruditione auocaremus? scholis vastitatem, orbi barbariem imperaremus? ut traducerentur et riderentur homines immortaliter de commodis publicis meriti? ut aleretur qui iuuentuti inest, litterarum con-

temtus? Absit per omnem modum. Alia longe horum periculorum describendorum ratio est, ut omnis iuuentus nostra mature moneatur de legitimo litterarum aestimio, delectu, cultura et usu, ne solas litteras veram felicitatem et summum bonum praestare putent, quae homines, nisi DEVS intercedat, reddunt saepe quam infelicissimos, sed ut DEVM eiusque spiritum precibus exoratum aliosque prudentiores et viae gnaros homines duces sequantur, de sapientia vera, cuius initium timor DEI est, magis quam scientia sibi prospiciant, semperque in omni studiorum decursu finem ante oculos propositum habeant. Illis maxime qui iam ex schola in academiam profisciscuntur, haec tabula periculorum proponitur, ut dum vela pandunt a littore in altum vecturi, in pelagus periculosum immissi sciant, quas syrtes et praerupta faxa, quos scopulos et vortices praeternavigare debeant.

Agite igitur, o nostri, carissima nobis pectora, arduum et anceps iter est, quod ingredi mini, sollicitè vobis undique caute, animum vestrum bene instaurate, si quid iam vitii ex litteris contraxistis, sanguine diuino eluite et expiate, DEVM gubernatorem vobis adiungite, precibus vestris certo non defuturum, et sic secundis ventis vela date. Nos pro incolumitate vestra vota nuncupabimus, et iter litterarium expeditum vobis tutum, felix faustumque precabimur.

Atque

Atque vt haec profectio solemnior sit, in publica scholae nostrae lustratione dimittentur, qui iam subductis rerum suarum rationibus superiorum auctoritate abiturum parant, vltimosque sermones publice habebunt. Quam celebritatem vt, qui scholae nostrae litterisque bene volunt praesentia sua condecorant, humanissime rogamus: neque hoc beneficio et diligentiae incitamento indigni sunt tres adolescentes, qui ex ordine selecto in academiam ritu consueto commigrabunt. Primus illorum (a) IO. DAVID MICHAELIS eruditissimo, et de ipso bene merente patre dignus filius, praecoci diligentia inter aequales profecit, reliquos ordines emensus in summa classe annum et sex menses laudabiliter transiegit, humaniores litteras, ad quas natus videtur, et philosophiam bene imbibit, et ingenium, quo excellit, ita perpoliuit, vt omnibus magnam sui expectationem faceret, quam vt ab excitatorum ingeniorum periculis liber, expleat, immo superet, comprecamur. Secundus (b) CHRIST. IENSEN, ingenuus iuuenis, bonam mentem cum indefessa diligentia raro exemplo feliciter coniunxit, limato iudicio litteras tractauit et ad illam maturitatem prouexit, vt vitam et studia

Q 5

omni-

- (a) Summos nuper in philosophia honores adsequutus est. (b) FRIDERICOBURGI in SEELANDIA siti sacrorum oraculorum interpres.

Atque

omnibus probaret: fuit sex menses in selecta classe. Tertius CHRISTIAN. FRID. KIRCHNER idem spatium semestri in hac selecti ordinis palaestra consumsit, liberalis adolescens, industrii discipuli partibus ita defunctus, vt non contemnendos progressus faceret. Faxit supremum numen, vt fauentibus ventis felicitatis portum consequantur.

**LITTERAE ACADE-
MICAЕ**

AD SOLEMNIA

DISPUTATIONVM PUBLICARVM

I. SVB PRAESIDIO VIRI SVMME
REVERENDI

HABITARVM

II. ALIIS MODERANTIBVS DE-
FENSARVM.

LIT.

AD DISPUTAT. THEOL.
EXPLICATIONEM
LOCI DIFFICILIS IO. X. COM. XXXIII - XXXVIII.
ET
VINDICIAS DIVINITATIS
CHRISTI
EX EODEM EXHIBENTEM
QVAM
MENSE AVGVSTO AN. CLIO IO CCXXXV DEFENDIT
AVCTOR RESPONDENS
IOACH. FRIDER. (*) HIZWEDEL
POTSDAMIENSIS.

RESPONDENTI

S. P. D.

PRAESES

Vide quantum TVAE dexteritati tribuam.
Reddo TIBI disputationem, quam mi-
hi corrigendam tradidisti sine muta-
tione eandem, non, quod limam
minus admittere arbitrer, aut argumentum
cura-

(*) Sacra generosae iuventutis quae regiis impensis
BEROLINI armis exercetur, administravit, qua
statione praeclare perfunctus iam in aliam FRAN-
COPVRTVM ad ODERAM prouinciam sacram nuper
concessit.

curatori tractatione dignum esse negem: sed ut progressus in litteris et sanctiori doctrina factos sic certius declares, et REGI inprimis POTENTISSIMO, studiorum tuorum STATORI, vna cum promptissimo obsequio demonstres. Age igitur, eundem TE in defendenda dissertatione auditoribus proba, quem TE in elaboranda praestitisti, alacrem et veri certique studiosum. Gratulor TIBI causam, quam suscepisti, his nostris temporibus dicendam omnino. Quam si recte didiceris, crede mihi obtinebis. Seruatoris O. M. de salute nostra meritissimi maiestatem vindicatum is. Laudo voluntatem, quae iam ipsa in tam praeclaro labore laudanda est, successus felices auguror. Tuere fortiter gloriam IESU DOMINI nostri non hac tantum opera TVA, et velitatione academica, verum omni virium contentione in eo elabora, quoad viues, ut viua eius cognitione imbutus ipsum cogitationibus, sermone, ipsa denique vita concelebres. Ita demum REGI *munificentissimo* satisfiet, qui REGIA liberalitate ad litteras TE excitauit et huc transmisit SVIS sumtibus nutriendum, et ad bonam mentem, solidam doctrinam publicamque coetus sacri utilitatem formandum. Spem REGIAM nondum fefellisti, sed expectationem, quam de TE habuimus omnes, adhuc impleuisti. Indefessam PRAECEPTORIBVS TVIS operam nauasti, quod mihi maxime innotuit, qui communi TE cum domo vtor, TEQUE assiduum lectionum audito-

ditorem habui. Iuuentutem ex aliquo tempore
laudabiliter instituis. Aequales multos profi-
ciendi felicitate anteuertis, in posterum TE ipsum
superabis. Quod reliquum est, vt dies, quem
pro TVA in REGEM CLEMENTISSIMVM pietate so-
lemnitati certaminis academici destinasti, natalis
POTENTISSIMI REGIS, ipsi *indulgentissimo* PATRIAE
PATRI, *familiae regiae*, patriae academiae, et
TIBI sit longe auspiciatissimus, ex animo arden-
tissime precor. Ita in rem TVAM vale rectissime.

Dedi in academia *fridericiana* d. IV idus AV-
GVST. anni cło 10 CCXXXV.

AD DISPVT. THEOL.

DE

PRECATIONE CHRISTI PRO
AVERTENDO

CALICE AD MATTH. XXVI. COM. XXXVIII.

QVAM

CAL. SEPTEMBR. AN. Cło 10 CCXXXV. HABVIT

AVCTOR RESP.

CHRISTIAN. HENRICVS NEHRING

MORLENSIS MAGDEBYRGICVS.

RESPONDENTI

S. P. D.

PRAESES

Ex

Ex laudabili diligentia tua, cuius iam praeclarum specimen edis, laetisque studiorum progressibus adhuc factis voluptatem capio singularem, quam his literis significandam esse putaui, ut simul et tibi de faustis laborum primitiis, et parenti tuo admodum reuerendo de eximiae spei filio publice gratularer. Disputationem, quam proprio Marte elaborasti, observationum mearum accessionibus amplificare nolui, ut tibi maneret propria. Ne tamen omnino sine symbola discedam, habeto, quae mihi eandem perlegenti in mentem venerunt, nonnulla. Ad compellationem *πατερ μὲν* visus mihi est sanctissimus seruator et aliquem characterem MESSIAE PS. LXXXVIII. 27. praedictum et typum ISAACI GEN. XXII. 7. implere, et in mediis doloribus a deo immisissis, animum veneratione et fiducia plenum atque ab omni indignatione alienissimum contestari, et ipsi denique deo rationes mouentes audiendarum precum proponere voluisse, imitatus IOBVM c. X. 8-13. Mentione *ποτηνῆς* forte respexit CHRISTVS ad magistrum conuiuii, quem VARRO modimperatorum vocauit, SIRACIDES cap. XXXV. 1. *ἡ γὰρ μέτρον*, qui bibendi leges et singulorum mensuram moderabatur, qualem hic in determinanda calamitatum suarum portione DEVM esse fatetur. Si quis coniecturis locus vacaret, cum hoc *ποτηνῆς* contenderetur rectius aquarum amararum pocu-

poculum NVM. V. commemoratum diris omni-
 bus et imprecationibus refertum, quam mortis po-
 culum cicuta aut alio veneno plenum, quod sup-
 plicium IVDAEIS non innotuit. Dum modo ποτηριον
 τστο ad vehementiam formidinis COMM. XXXVII.
 expositam referatur, quae inusitata taedii tristitiae
 et metus conscientia hos ipsi gemitus expressit
 ad auerruncandum horrorem, vox παρελθτω
 nullis difficultatibus laborat. Incredibilem hunc
 terrorem, quo sanctissimus IESVS perhorruerat,
 ad dolores et afflictiones in consilio diuino sibi
 decretas pertinere, qua tunc erat imperfectione
 in exinanitione constitutus, ignorabat, arbitra-
 tus hunc sibi metum ad cruciatus reliquos for-
 titer ferendos impedimento futurum. Quam
 ob causam dubitanter ita orat vt exemplum
 praebeat conformandi preces omnes ad volunta-
 tem DEI. 1 IO. V. 14. Et hunc calicem ποτη-
 ριον λυπης και αδημονιας cito DEVS abstulit, ani-
 mum corroborando iterum. Illustrari haec ani-
 mi ipsius mutatio egregie potest ex ps. XVIII.
 Conditio addita *ει δυνατον* non in LVCA solum
 cap. XXII. 41. explicatur per *ει βουλει*, verum
 et in textu per alteram phrasin epexegeticam
 πλην οχ ως εγω θελω αλλ ως συ. Qua ratione
 CHRISTVS verebatur, vt, non quidem per po-
 tentiae diuinae limites, sed per sapientissimam
 decreti diuini constitutionem liberari posset. At
 vero manum de tabula. Epistolam scribo, non
 dissertationem. Quod reliquum est, DEVM O. M.

R

sup-

supplex veneror, ut donis in TE collatis incrementa addat cum perpetuitate, TE sibi totum vindicet, atque in litteras et civitatem suam multum ex TE utilitatis redundare iubeat.
Dedi cal. sept. MDCCXXXV.

AD DISPUT. THEOL.

DE
DICTIS SCRIPTURAE SACRAE
PROBANTIBVS

QVAM

CAL. NOVEMBR. AN. clo Io CCXXXV. HABUIT

RESPONDENS

MATTHIAS DRUDE

HALBERSTADIENSIS

RESPONDENTI

S. P. D.

PRAESES

Recte et laudabiliter agis, quod litterarum
sacrarum stadium academicum, in ie-
nensi et nostra bonarum artium sede
emenus, domum iam concessurus, sine
publico diligentiae, et profectum specimine
pla-

(*) Altera iam praeclarae huius dissertationis, cui
VIR MAXIME REVERENDVS ultimam retractando
ma-

plane non discedendum TIBI esse arbitraris, ut
honoratissimae familiae, patriae et orbi erudito

R 2

de

manum admouit, exstat editio. Multorum sane
praeopostera probandi ratio, qui pro rostris factis
sacrorum oraculorum interpretes ac DEI hominum-
que internuntii videri volunt, stomachum saepe
prudenteribus mouent ab irridendi pruritu ce-
teroquin alienissimis: praesertim, si explicationes
ad sententiam quamdam prolatae ad linguam sa-
cram tamquam lydium lapidem examinentur.
Cui iuuerato malo medicinam praesentissimam
VIR AMPLISSIMVS adferendam esse putauit, quod
proemium disputationi praemissum luculentissime
demonstrat. Vbi, *verum ne mala nostra dissimu-*
lemus, inquit, *nondum nostratum libri hoc malo*
carent, licet rectiora profiteamur, eo certe minus
excusabiles, si nobis cum ipsi pugnamus, et dum
scripturam sequi per omnia videri volumus, no-
stras saepe sententias sacrae scripturae verbis et di-
ctis male eongestis, vestimus. Non solum sermo-
nes plerique pro concione sacra habiti scatent his
probationibus, quae si curatius examinantur, nil
nisi accommodationes sunt, ut in formulam cesserint
probationes homileticae, verum et ipsa systemata
satis multa his vitiosis probationibus referta sunt.
Ex quo simul totius tractationis, quem sibi ipse
praescripsit ordo intelligitur, argumentum, adiu-
ciens, ita tractabimus, ut primum generalia quae-
dam huc pertinentia discutiamus, deinde ipsam
naturam dictorum probantium explicemus, et tan-
dem nonnulla ex tractatione deriuemus sciti non in-
digna. Secundum momentum, quod primas do-
ctissimae dissertationis partes summo sibi iure
vindicat, quinque complectitur requisita. 1) *di-*
ctum probans desumendum ex libro canonico §. I I.
2) *de-*

de tempore, studio et labore non male locato constet. Quam primum huius me tui consilii certiore fecisti, insignem ex eo voluptatem cepi, neque honesto desiderio vlla ex parte defuturus, operam meam tibi addixi, et argumentum, in quo industriam exerceres, viriumque periculum faceres, proposui. Elaborationem, quam mihi exhibuisti diligentissime confectam, ita retractavi, ut argumento facerem satis, et omnia eo digerere ordine, quo hic apparent. Abiturientis festinatio, meique labores, quibus occupatissimus teneor, maiori curae et emendationi obfuerunt: sufficiet tamen, si eundem te in ea defendenda exhibueris, quem te cognovi in elaboranda, ad praeclarum dexteritatis tuae documentum. Faxit deus o. m. ut theologiam ex his sacrarum litterarum fontibus haustam per omnem vitam sancte colas, religiose observes, doctrina et vita exprimas studiosissime, eius felicitatem certissimam experiaris aeternum, et civitati dei fructus feras amplissimos. Dedi in fridericiana prid. non. novembr. cld lō ccxxxv.

2) desumendum ex textu authentico §. 12. 3) sit certae et indubiae lectionis §. 13. 4) sit dictum probans sermo ipsius dei, christi aut viri θεο-πνευματος §. 14. 5) sit certae interpretationis §. 15.

LIT.

AD DISPVT. THEOL.

DE

CHRISTO A IYDAEIS CONSPI-
CIENDO

QUANDO DIXERINT:

CELEBRETUR VENIENS IN NO-
MINE DOMINI

AD

MATTH. XXIII. COM. XXXIX.

QUAM

AD D. IV. FEBR. CL^o IS CCXXXVI. HABVIT

AVCTOR RESPONDENS

IO. CHRISTIANVS (*) GRVNDLER

HALA MAGDEB.

RESPONDENTI

S. P. D.

PRAESES

Qui magnam semper ex ingenio et indu-
stria TVA satis mihi probata, volupta-
tatem cepi, nouo hoc eiusdem speci-
mine mirifice delector, TIBIQUE feli-
ces has primitias vere gratulor. Argumentum,
in quo explicando illustrandoque gnauiter ela-
borasti, certe non indignum est studiosa discus-
sione,

R 3

(*) Pomeridiana templi maioris LVTHERANORVM sa-
cra CYSTRINI moderatur.

sione, et ad problemata exegetica pertinet, quorum qualiscumque etiam tractatio iis profecto displicere non potest, qui suum oraculis divinis pretium statuunt, quantique eorundem interpretandorum referat plures sententias et coniecturas inter se contendere, non ignorant. Ab emendanda dissertatione TVA, meisque observationibus amplificanda et mea me voluntas reuocavit, quod praeclarum hunc diligentiae fructum proprium TIBI omnino relinquendum esse putavi, et laborum multitudo, quibus iam distrahor sin magnis admodum, multis tamen concatenatis. Publicum eiusdem defendendae certamen non magis precor quam auguror felix et fortunatum. Atque, ut illum laborem iam subis et litterariae huius contentione certissima utilitate inductus, et clementissimi PATRIAE PATRIS sapientissimo mandato obtemperaturus: sic laetissimos TIBI eiusdem fructus et aequos peritosque ingeniorum arbitros opto et polliceor. DEVM O. M. supremum rerum humanarum moderatorem deprecor, ut sua in TE collata beneficia perpetuet et magis in dies magisque adaugeat, atque doctrinam TVAM omnemque operam TIBI ac sacrae civitati salutarem fieri iubeat. Ded. prid. cal. febr. an. MDCCXXXVI.

LIT.

AD DISPUTATIONEM THEOLOGICO - MORALEM
DE

GRADIBVS (*) PECCATORVM

QVAM

D. III. ID. SEPTEMBR. ANNO CLIO IO CCCCXVI.

HABVIT

RESPONDENS

IO. ANDREAS EILERS

BRANDEB.

RESPONDENTI

SAL. PLVR. DIC.

PRAESES.

In signem mihi voluptatem attulit vtrumque
consilium, quod cepisti, et ab academia
nostra ante non discedendi, quam speci-
men publicum ederes tam ingenii, quod
a natura eximium habes, quam progressum in
bonis litteris factorum, et argumentum dispu-

R 4

ratio-

(*) Altera est disputatio, quam VIRO SUMME REVE-
RENDO emendatam atque amplificatam debemus.
Ratio differendi ex proemio a doctissimo respon-
dente disputationi praemisso satis innotescit.
Tractatio, inquit, in quatuor partes diuisa est,
eo ordine ut prima sectione introductoria, funda-
menta reliqui laboris rite ponantur, secunda ar-
gumen-

tationis diligendi sollicita meditatione omnino non indignum, atque ad doctrinam de peccato pertinentens,

gumenta ipsa sententiam nostram probatura commemorentur, tertia vberior explicatio eorum, ex quibus gradus peccatorum aestimandi sunt instituantur, quarta denique consecutaria potiora quae ex antecedentibus fluunt proponantur. Tertia sectio imprimis foecundissimas gravitatem peccatorum aestimandi regulas suppeditat, quarum potiores dumtaxat recensere liceat. Ad quinque nimirum classes §. XXX. refertur, quidquid in peccatis occurrit inaequale, et graduum diuersitatem admittit: unde variae non minus quam indubiae enascuntur regulae, scilicet:

I. Ratione caussarum peccati et quidem

1) Subiecti eiusque

α. Status interni. 1) quo quis praestantioribus animae facultatibus habitibusque aliis antecellit, eo grauius illis delinquit in eodem peccato committendo. 2) quo quis maiori rerum diuinarum cognitione, eiusque vel obtinendae, vel ad augendam occasione utitur, eo grauior est peccatorum reatus. 3) quo quis a viribus supernaturalibus instructior est, eo maiorem reatum peccando incurrit. 4) quo quis plus beneficiorum DEO se debere pactisque et foedere solemnius saepiusque initis eidem obligari intelligit, eo grauiori reatu laborat, dum peccat. (§. XXXI.)

β. Status externi. 1) Quo quis maiori opportunitate bene agendi gaudet, eo culpatus peccat eam negligendo, vel contrarium agendo. 2) Quo quis maiori dignitate sui exempli auctoritate valet, eo grauius peccat, dum ea vel plane non, vel male utitur (§. XXXII.)

γ. Pat

tinens, quam in scholis dogmaticis et moralibus non sine ratione vberius explicare soleo. Non

R 5

defui

γ. Partis peccantis. 1) Peccata externa in se considerata grauiora sunt iisdem intra animum dumtaxat commissis. 2) Quo quis plura corporis membra, animique facultates maioresque utriusque partis vires, atque earundem fortio-rem contentionem peccato impendit, eo grauius delinquit. 3) Peccata ex consuetudine obscuroque impetu profecta grauitate cedunt peccatis ex praesenti determinatione mentis illegitima ortis, ipsae tamen consuetudines et peccata habitualia longe praecel- lunt actibus prauis transeuntibus. (§. XXXIII.)

2) Motiuorum. 1) Peccata, quae cum conscien- tia erronea, atque multo magis ex eadem peraguntur excusatoria sunt peccatis sine conscientia aut con- tra eandem commissis. 2) Seducti ab aliis maio- rem excusationem habent iis, qui semetipsi se- ducunt. 3) Quo leuiora et incertiora sunt pecca- torum motiua, eo maiorem culpam incurrunt, qui illis ad delinquendum mouentur. 4) qui ob ma- lum adparens peccat, excusator est eo, qui bo- nis adparentibus ad peccandum adducitur. (§. XXXIII.)

II. Ratione obiectorum et quidem

1) Obiecti personalis. 1) peccata, quibus DEVS directe violatur grauiora sunt contra nosmet ipsos aliosque commissis. 2) Peccata contra nosmet ipsos perpetrata grauitate excedunt contra alios perpetrata. 3) Quo quis propius ad alios pertinet, aut eos ad se pertinere intelligit, eo gra- uius delinquit eos laedendo. 4) Quo plures ali- quo delicto laedantur, eo est grauius. 5) Quo arctius homines cum DEO cohaerent, eo culpatus laeduntur. (§. XXXV.)

2) Ob-

defui desiderijs tuis, sed quidquid partium
mearum esse existimaui, eo contuli, vt TIBI,
PARENTI

2) *Obiecti realis.* 1) Peccata contra leges natu-
rales grauiora sunt peccatis contra leges reuelatas
et positivas commissis. 2) Quo plures leges simul
violantur aliqua actione, eo illa est deterior.
3) Quo euidentior est aequitas legum actionum-
que mandatarum utilitas, eo indignius violan-
tur. 4) Quo magis frequens, euident, et sole-
mnis alicuius legis promulgatio et confirmatio fa-
cta est, eo cum grauiori culpa migratur. 5) Pec-
cata commissionis grauitate antecellunt peccati
omissionis. 6) Quo sanctior et religiosior aliqua
res est, seu cum DEO eiusque cultu arctius co-
haeret, eo inexcusatijs peccando profanatur.
7) Quo minus aliquis re indiget, quo alii non
sine praesentissimo periculo et damno carent, eo
grauius peccat auferendo, corrumpendo et absu-
mendo eandem. 8) Quo maiori aliquis iure rem
possidet, eo maiori iniuria eadem priuatur. 9) Pec-
cata in animam superant in corpus peracta, vtra-
que autem reliqua, quibus facultates et existima-
tio laeduntur. (§. XXXVI.)

III. *Ratione formae.* 1) Peccata voluntaria ex-
cellunt grauitate non voluntarijs. 2) Peccata
cum antecedente et consequente consensu peracta
grauitate superant ea, quae per delectationem
consequentem demum voluntaria fiunt. 3) Pec-
cata cum longiore deliberatione motuumque con-
scientiae suppressione fortiori commissa, grauiora
sunt iis omnibus, a quibus haec abfuerunt. 4) Pec-
cata praecipitantis et infirmitatis grauiora sunt
peccatis ignorantiae 5) peccata ex ignorantia com-
missa grauitate cedunt iis, quae ab ignorante
com.

PARENTI TVO plur. reuerendo, lectoribus atque adeo vtilitati publicae satisfaceret. Quare elaborationem, quam studiose confectam mihi exhibuisti, ita retractaui, emendatamque amplificaui, vt argumento in clariore luce ponendo sufficere videretur, plura certe et limatiora forte adiecturus, si per temporis angustias licuisset, quibus me admodum sentio circumscriptum. Age igitur, aestumatissime EILERS, prouinciam TVAM pro virili exorna atque non solum in confictu

committuntur. 6) Peccata letalia prae grauant mortalibus. 7) Peccata aliena proprie et propius participata grauitate antecedunt propria peccata. 8) Quo quis longius, frequentius, vehementius peccat, aut saepius, fortiusque eodem peccato postea delectatur, eo certe grauius delinquit (§. XXXVII.)

IV. Ratione effectuum. 1) Quo magis gloria DEI obscuratur peccatis, eo sunt grauiora. 2) Quo plura aliorum suspiria iniuriis illatis exprimuntur, eo grauius delinquitur. 3) Quo maiori scandalo cedit peccatum, eo grauius euadit. (§. XXXVIII.)

V. Ratione circumstantiarum. 1) manifesta et publica peccata occultis sunt grauiora 2) peccata in locis DEO eiusque cultui deuotis commissa, turpiora sunt alibi peractis. 3) Peccata temporibus, quae DEO colendo officiisque obeundis consecrata sunt peracta reliquis alio tempore commissis prae grauant. 4) Peccata, quae post recens a DEO profectum beneficium cultumque ipsi praestitum aut insignem aliquam gratiae diuinae operationem praegressam extemplo peraguntur, ea excedunt grauitate, a quibus haec omnia absunt. (§. XXXVIII.)

fictu litterario strenue tuere argumentum non sine certissima victoriae spe defendendum, quam TIBI et spondeo et ex animo gratulor, sed etiam, quod longe maximum momentum feret, serio ad animum reuoca doctrinam grauissimam, omnique viuendi ratione comproba non sine fructu TE ipsius meditationi aliquot horas impendisse. Sic demum inexcusatus errandi pericula eorum, qui a tenera aetate ad bonam mentem formati, a rerum diuinarum intelligentia instructi, et sanctiore disciplina initiati sunt, effugies, et spem illorum omnium, qui DEI beneficia in TE cumulata magnificiunt, TVORVM imprimis, atque meam simul, si non male de TE meritis videbor, expectationem implebis, neque doctrinae quam imbibisti, et operae in hac elaboratione collocatae vmquam TE poenitebit. Vale rectissime. Ded. in academia *fridericiana* ad d. III id. sept. ann, cło lo ccxxxvi.

AD

AD DISPUTATIONEM

DE

CONCILIO TRIDENTINO

QUANTVM PER ILLVD

MELIOR DETERIORQVE FACTA FVERIT
ECCLESIA ROMANA

QUANTVMQVE EX EO

NOSTRA ECCLESIA CEPERIT

EMOLVMENTI

QVAM

PLACIDO ERYDITORVM EXAMINI SVBMISIT

AVCTOR DEFENDENS

AD DIEM XXIII. SEPTEMBR. A. clō Io XXXVII.

GEORG. LVDOV. ROLOFFIVS.

RESPONDENTI

S. P. D.

PRAESES.

Quum magnam semper delectationem capio ex praeclaris iuuenum erectiorum studiis, qui litterarum academicarum stadium emensi ex illa animorum contentione non ante discedunt, quam in arenam descen-

descenderint disputatione solemnī specimen virtutis et dexteritatis partae daturi, viresque ad altiora destinatas publice periclitaturi et doctorum iudicio approbaturi: tum singulari plane et incredibili voluptate perfundor, si laborem cogito, quem in edendo hoc profectuum documento collocasti. Nolui illam tacitus apud me continere, quod et utilitatis publicae plurimi interesse putavi tuo exemplo alios ad diligentiam et virtutem inflammari, et hospitii atque amicitiae a parentibus acceptae leges id postulare videbantur, ut publice testatissimum facerem, qualem te cognitum iudicem, quantique a me fias, non tam amore et consuetudine, quam optimo tuo merito. Quare sic defungar gratulandi, officio, ut rationes simul subducam et laetitiae et spei de te conceptae, atque sic utramque iustissimam esse demonstrem. Primum laetor et optima quaevis spero de ingenio tuo, quod a natura dei beneficio excellens habes, multaque industria cultum et perpolitum, de flagrantissimo in bonas litteras sacras inprimis, ardore, de eximia mentis bene animatae indole moribusque ingenuis et ad honestatem compositis, atque de progressibus in doctrina omnique disciplinarum olim profutararum genere factis. Quae uniuersa tres annos in hac bonarum artium sede peractos, ita omnibus, qui te nouimus et complexi sumus, probasti, ut de laudabili bene agendi studio aequalium tuorum concederes nemini.

Dein-

Deinde hac TVA elaboratione admodum delector. Postquam enim ipsarum doctrinarum caelestium cognitione imbutus, ad controuersias, quibus impugnantur, et ciuitas DEI misere turbatur, curatius examinandas accessisti, de disputatione publica ante abitum habenda sollicitus, bene fecisti, si quid iudico, quod ex illis argumentum selegisti, ipsa temporis opportunitate et amplissima utilitate gratum omnibus acceptumque futurum, atque cum aliqua necessitate TIBI imposita coniunctum satis multa doctrinae et historiae sanctioris capita studiosius perquirendi. Quanta vero industria in eo explicando versatus sis, ipsam testor differtationem, quam proprio Marte conscriptam sine emendationibus et accessionibus meis TIBI reddere malui, quam profectuum TVORVM ea significandorum fidem dubiam facere. Quam ob rem si quid confirmationis et illustrationis alicubi addendum esse videbatur, illud omne in notas conieci, TVASQUE obseruationes ita auxi, vt ipsa tractatio TVA maneret. Neque dubie spero, quin eundem TE in conflictu praestiturus sis, quem sub celeb. FRATRIS TVI moderamine ante sesquiannum et quod excurrit, pugnantem TE vidi, aliisque exercitiis exploratum habeo. Praeterea summe venerandi PARENTIS, et mea ipsiusmet caussa de studiorum hic tractandorum cursu feliciter confecto vehementer etiam atque etiam gaudeo. Ita enim arctioris amicitiae et beneficiorum vinculo venerabili

rabili PATRI TVO adstrictum me sentio, ut eius
 fortunam meam paene existimem. Quare quo
 rarior viris de re sacra meritissimis et ultra me-
 diocritatem euectis ea obtingit felicitas, ut filios
 habeant paternae virtutis aemulos et omni fa-
 miliae calamitate careant: eo maioris aestimo et
 pie veneror diuinum fauorem, qui et FRATRIS
 celeb. iam professoris francofurtensis et TVA studia
 ex voto felici a et fausta esse iussit. Mihi vero gau-
 deo, cui ad eo felici esse licuit, uti in TE formando
 curandoque non dicam gratiam referrem, cui num-
 quam par ero, aliquam tamen partem curae a PA-
 RENTE TVO in me olim parentibus orbo iuuando
 ornandoque posita imitarer, filiumque mihi tra-
 ditum a periculis academicis immunem, et sanctio-
 ris doctrinae cognitione instructiorem, laeta mente
 et praeclara quaeuis praesagiente redderem. Non
 TIBI magis, mi ROLOFFI, et PATRI TVO, quam mihi
 hanc felicitatem gratulor, DEOQUE acceptam re-
 fero, a quo votorum etiam pro beneficiorum
 in TE collatorum perpetuitate et incrementis
 conceptorum me benignissime damnatum iri
 confido. Quod reliquum est, suauissime RO-
 LOFFI, quam ingressus es studiorum laborumque
 viam indefessus insiste, DEO TE vindica, de ciui-
 tate sacra bene merere, domestica virtutis ex-
 empla imitare, TVAM rem rectissime age, mei-
 que si meritus fuero, memor viue et vale.
 Dedi in *fridericiana* die XIII cal. oct.
 clc Io cccxxxvii.

AD

AD DISPUTATIONEM HISTORICO THEOLOGICAM

DE

PATRVM PRIMITIVAE ECCLE-
SIAE

FELICIORI SVCCESSV

TAM IN

PROFLIGANDA GENTIVM SVPERSTITIONE

QVAM

CONFIRMANDA DOCTRINA CHRISTIANA

QVAM

D. XV. CAL. SEPT. AN. CLIO IO CCXXXVIII. HABVIT

IO. MELCHIOR GOEZE

HALBERSTADIENSIS.

VIRO

MAXIME REVERENDO ET DOCTISSIMO

IOAN. HENRICO GOEZIO

SACRORVM ASCANIENSIVM AD AED. S. STE-

PHANI ANTISTITI ET SCHOLAE INSPECTO-

RI VIGILANTISS.

SAL. PLVR. DIC.

SIG. IAC. BAVMGARTEN.

Mirari TE nolim VIR PLVR. REV. quod sine
vilo sermonum vel epistolarum commer-
cio

cio tecum vñquam habito primis his a me literis publice compellaris. Fecit hoc singularis in optimae spei filium TVVM amor meus, vt et ipsam in publicam lucem academicam cum eximio diligentiae ac profectuum specimine, prodeuntem, reditumque ad TE meditantem sine aliqua iudicii mei ac voluptatis ex ipso captae testificatione dimittendum, et quanti a me fiat excellens ipsius ingenium litteris gnauiter cultum cuiquam significari rectius quam TIBI, non putauerim. Ex quo enim post bonas litteras IENAE feliciter tractatas in nostram disciplinam concessit mihi que familiaris innotuit: ingenuos mores, erectiorem animi indolem, veri rectique studium et laudabilem proficiendi ardorem deamare, atque praeclara quaeuis de ipso sperare coepi. Neque adhuc fefellit hanc expectationem, sed indefessus in eo elaborauit, vt non solum pericula vitae academicae praeterirer, verum etiam rem suam recte ageret, doctrinis ad publicam vtilitatem olim profuturis imbueretur, et in rerum sacrarum cognitione vltius quam a plerisque fieri solet, progredieretur, atque cum oraculorum diuinorum interpretatione et doctrinarum diuinitus reuelatarum meditatione, quibus princeps vt decet studium adidixit, et propaedeumata et rerum in ciuitate sacra gestarum, omnisque antiquitatis sanctionis inuestigationem, quo lumine theologus aegre carebit, sedulo coniungeret. Quam bene ipsi id

ces-

cesserit dissertatio haec publica testatissimum facit. Argumentum, quod ipse elegit, et proprio studio discussit, cuius facile probabitur, qui cogitabit, quanti referat ad amplificandam rerum diuinarum cognitionem, ipsumque ciuitatis sacrae emolumentum, antiquitatis sanctioris monumenta a pluribus versari, atque in pretio iisdem statuendo media inter duo extrema tam superstitiosae venerationis quam supercilii et ambitiosi contemptus via incedi. Malui igitur huic ipsius consilio non deesse et dissertationem nonnullis dumtaxat obseruationibus meis subinde amplificatam integram ipsi relinquere, quam alia suadere meamque omnino facere, atque sic laudabile scrutandi verustiores libros, conandique aliquid in diiudicandis sobrie antiquioribus sententiis, studium penitus suppressere, fore arbitratum ut primae hae lineae feliciter ductae et ipsi industrio auctori et aliis eas lecturis ad vltiorem monumentorum antiquiorum lectionem sint incitamento futurae, quam in tanta studiorum festinatione plerisque hodie sordere mirifice doleo. Habes iam VIR. ADM. REV. quorum TE a me certiore fieri, TVA potissimum meaque interesse mihi visum est. Quare diutius TE non detinebo, sed scribendi finem faciam, si tibi verbis TIBI filium, stadium litterarum academicarum feliciter emensum gratulatus, DEVMQUE O. M. deprecatus fuero, ut haec dona sua perpetuet, TIBIQUE et filio bene omnia et ex voto

S 2

eue-

euenire iubeat. Ita vale VIR MAX. REVER. mi-
hique faue. Dedi HALAE propter SALAM in
acad. *frideric.* d. xv. cal. sept. an. c1o 1o CCXXXVIII.

AD DISPVAT. THEOL.

DE

DISCRIMINE EIVS QVOD
NATVRALE ET MORALE
DICTVR IN THEOLOGIA

QVAM

D. XV. DECEMBR. AN. c1o 1o CCXXXVIII. HABVIT

AVCTOR

GEORG. FRID. (*) MEIER

RESPONDENTI

AESTVMATISSIMO

SAL. PLVR. DIC.

PRAESES

Non concedam vt, quod aliis in arenam
academicam a me deductis praestiti, gra-
tulationis publicae officium in TE ami-
cissime MEIERE, iam desideretur. In
enim

(*) Pro subacto, quo valet iudicii robore lectione
inprimis mathematicas singulari dexteritate dare
coepit, summos in philosophia honores strenue
adsequutus.

enim me obseruasti complures annos, ita mihi approbasti ingenium excellens, mentem bene animatam et virium contentionem, ita mihi singulas muneris publici partes obeunti assiduus comes adhaesisti ultra lustrum, siue libros diuinitus in litteras relatos interpretarer, siue doctrinas sanctiores docerem, siue officiorum praecepta inculcarem, siue controuersias sacras explicarem, siue viam ad sermones solemnes panderem, siue antiquitates et vicissitudines ciuitatis christianae enarrarem, siue disputationibus, examinibus, elaborationibus scriptis et sermonibus habitis auditores exercerem: vt fidem meam, in quam concessisti, destituere mihi viderer; si TE academicarum litterarum stadium iam emensum et in lucem publicam cum eximio profectuum specimine prodeuntem non comitarer, aut testimonio virtutis TVAE cognitae mihi atque perspectae non prosequerer. Accedit parentis TVI admodum reuerendi iucundissima consuetudo, quem tanti facio, vt mihi nihil putem praetermittendum quod illius intersit. Quare ipsi filium praecocis doctrinae et optimae spei, TIBI insignia DEI dona in TE collata, tirocinia litterarum praeclare posita, et dissertationem denique hanc TVAM laetus et ex animo et vere gratulor. Argumentum quod discutiendum sumfisti nemo improbabit, qui offensiones nouerit circa hos terminos technicos olim et recens exortas, aut reputauerit quanti referat, ad fugienda

S 3

bella

bella triumphos non habitura, et puriorem doctrinam a cauillationibus, infidiis et impugnationibus vindicandam, scrupulos etiam varios animis eximendos, ut termini, quos in linguarum inopia, ad res natura distinctas nobis aliisque distinguendas adhibemus, vagi nonnumquam ab ambiguitate liberentur, eorumque significatus suis limitibus circumscribatur. Certe, si quid videmus, non adeo haesitatum fuisset a nonnullis in efficacia et operationibus tam verbi diuini quam sacramentorum utrisque naturalibus et moralibus admittendis, si ab omnibus recte et satis intellecti fuissent hi termini. Quam ob rem mihi non displicuit consilium, quod cepisti, eos distincte explicandi. Elaborationem neque immutauimus, neque accessionibus auxi, ut apud omnes dexteritatis TVAE iudicium eo rectius constaret. Spicilegium, quod huic epistolae destinaueram historicum, adiacere supersedeo: quod nimis iam excreuit ipsa disputatio, et variis nunc destineor occupationibus, quae ne horam quidem vacuam relinquunt. Tribus igitur verbis me expediam. Age mi MEIERE, in conflictu solempni eundem TE praesta, quem ego et commilitones TVI disputantem saepius cognouimus. Tramitem virtutis, quem ingressus es, religiose et sancte per omnem vitam deo vindicatus decurre. Viribus valetudinis infractae instauratis rem TVAM e re ciuitatis litterariae age feliciter, atque si non male de TE merebor me non

non dilige sed ama. Dedi in acad. *frideric.*
d. xv. dec. clō Io ccxxxviii.

AD DISSERTAT. THEOL.

DE

ἀναμαρτία

AB HOMINIBVS IN HAC VITA
NON OBTINENDA
QVAM CONTRA AVCTOREM DER VN-
SCHVLDIGEN WARHEITEN.

VINDICAVIT

PRID. ID. IANVAR. clō Io ccxxxviii.

AVCTOR RESPONDENS

ERNESTVS FRIDER. KESSELRING

PRVSSVS.

AESTVMATISSIMO

KESSELRINGIO

SAL. PLVR. DIC.

PRAESES.

Gratum mihi vehementer fuit consilium,
quod cepisti, ex disciplina nostra non
discedendi sine publico tirociniorum
praeclare positorum documento. Ex

S 4

quo

quo enim huc concessisti, mirifice delectatus sum ingenio, quod DEI beneficio a natura habes ad litteras eximium et gnauiter politum, laudabili virium contentione, animo salutarium doctrinarum cupido, iisque in sanctiori eruditione progressibus factis, ut facile constaret, non illois TE manibus, sed propaedeutibus rite initiatum a praeceptoribus, quos in academia patria habuisti prudentissimos, intra sindonem et ad interiora rerum diuinarum sacra admissum fuisse. His fundamentis ita iactis apud nos superstructuro quam bene TIBI cesserit singularis opera scholis exegeticis, moralibus, polemicis et disputatoriis data ad amplificandam litterarum diuinarum copiam, rectius omnino significari non posse existimaui quam disputatione publica. In qua conscribenda breui admodum temporis spatio, nullae fere, exiguae saltem, fuerunt partes meae. Satius enim putavi ad iudicium de profectibus TVIS ab omnibus eo certius faciendum TVAS TIBI reddi meditationes, quam multum illas immutari. Quare quam mihi exhibuisti elaborationem quoad per negotia, quibus iam distineor, fieri potuit, ita retractaui, postremam imprimis sectionem, ut et TVA maneret, et argumento succincte differendo satisfaceret. Spem meam scribendo non fefellisti, neque dubito, quin expectationem et meam et omnium, qui TE saepius disputantem audiuerunt in solenni conflictu nullus sis destitutus. Doctrina, quam

quam disputas, ardua certe est, nostrisque temporibus vindicanda omnino ab impugnationibus, quibus varie laceffitur. Seditionum bel-
 lorumque ciuiliū in populo CHRISTI gestorum historia indubie commonstrat, adeo arcte co-
 haerere hanc doctrinam de corruptione homi-
 num naturali et peccatis inde enatis, cum gra-
 tuita iustificatiōe nostra per CHRISTVM, quae ar-
 cem purioris doctrinae constituit, vt neutra sine
 alterius periculo sollicitari vñquam potuerit.
 Quantum enim de satisfactione seruatoris vnice
 de nobis meriti detrahitur, tantum nobis glo-
 riaeque nostrae arrogatur, immo vt cum aliqua
 specie CHRISTI obedientia vicaria minus indigere
 videamur, de ipsa lege diuina abrogatur, expe-
 rientia contrarii comprobante verissime PAVLLVM
 edixisse, vel ipso hoc sensu *legem erigi* et stabi-
 liri *fide* ROM. III. comm. XXXI. Nemo itaque
 vitio vertet iis, quibus sanctioris doctrinae casta
 puritas curae cordique est, si ex erroribus vel
 leuissimis primum visis in constituenda peccati
 natura iustificationi CHRISTIQUE merito pericu-
 lum imminere suspicantur. Atque haec ipsa ra-
 tio facit, vt temporum, in quae incidimus ca-
 lamitatem doleamus, quibus opinio de ἀναμάρ-
 τησία hominum DEO vindicatorum animos mul-
 torum peruasit, et late per viscera nostra grassa-
 tur. Non vna quidem omnibus, qui in hunc
 errorem transeunt sententia sedet: ipsi potius,
 quod errantibus solemne est, in partes disce-
 dunt.

dunt. Sunt qui solis regentis post longum iter, quod paucorum est, et labores exantlatos, conuersionem, sanctificationem, iustificationem et renouationem emensis illam vindicant: atque in eo periculosius errant, quod omne peccandi periculum a regentis penitus abesse pronuntiant. Alii tamen rationes aliter subducunt, omnibusque ad DEVM sincere conuersis internum peccatum eiusque reliquias ita abiudicant, ut illis ab externis ad peccandum sollicitationibus cauendum esse, simul edicant, ne quod primis parentibus accidit, ad legem violandam inducantur. Viderentur hi posteriores excusati et minus periculose errare, atque formulis magis quam sententiis a puriore oraculorum diuinorum doctrina disfidere: nisi ipsa peccati in vniuersum omnis notio simul conuelleretur, deprauatio naturae ad infantes hac praerogatiua praedictorum transmittenda negaretur, atque perpetua CHRISTI imputatio ad praegressorum quidem peccatorum reatum delendum necessaria, a peccati immunibus certo satis excluderetur. Quare licet aduersarius, cui in hac dissertatione proxime obuiam itur, ad priorem ordinem pertineat: posteriori tamen errori eadem opera satisfit; iisdem enim armis utrimque pugnatur. Exceptiones et argumenta, quorum nulla in dissertatione mentio facta est, facile concident, si speciosiora, quae ab hoc aduersario errori praetenduntur, discussa fuerint. Neque sanctitatis et pietatis in

DEVM

DEVM hac doctrina prouehendae praetextu imponi sibi temere patientur, qui de salute sua vere solliciti, sui que sibi conscii nec dissimulare quae sentiunt, nec vocibus ludere voluerint, obseruauerintque numquam felicius secum agi, quam si semetipsos indignati peccata quotidiana sanguine CHRISTI apprehenso expiauerint atque ex eodem fonte incitamenta et vires DEVM colendi officiumque peragendi desumerint. Sed manum de tabula! Epistolam scribo, non librum. Ipse DEVS malis domesticis medicinam parabit prouidebitque ne quid, res sua detrimenti capiat. Ego vero ad TE redeo, *amicissime* KESSELRINGI. Gratulor TIBI labores academicos, doctrinam singularem, et ipsam spem, quam omnibus, qui TE norunt, fecisti. DEVM TIBI comprecor praesentem et propitium, ad eam implendam, bonis litteris et vtilitati publicae proficuum operam nauandam, TVAMQUE rem, quoad viues DEO vindicatus sancte et feliciter agendam. De me TIBI recipio, numquam officiorum, quae ab homine TVI amantissimo proficisci possunt, quidquam in me desideratum iri. Ita vale in rem TVAM, meique memor viue. Dedi in acad. *frideric.* prid. id. ianuar. anni 1780 cccxxxviii.

AD

AD DISPVAT. PRIMAM

DE

SCRIPTVRA (*) SACRA

QVAM

D. III. APR. CLIO IO CCXXXVIII. DEFENDIT

AVG. ADOLPH. FOSGRAFF.

HALENSIS

RESPONDENTI

SAL. PLVR. DIG.

PRAESES.

Diu admodum detinui patientiam TVAM
aestumatissime FOSGRAFF! Aliquot
enim iam menses effluxerunt, ex quo
huius TIBI dissertationis conscribendae
fidem dedi, citius liberandam, si apud me steteris-
set, TVQUE eis defensionem publice recepisti.
Cuius

(*) Egregiam hanc disputationem indefessae D. BAVM-
GARTEN eiusque incredibili de ciuitate diuinabene-
merendi studio totam debemus. Argumentum, cui
vnica hac disputatione satisfieri non potuit duabus
in posterum dissertationibus continuabitur. Fi-
dem illius rei faciunt vltima praefationis verba:
*Prima haec de diuinitate sacrae scripturae agit,
quae proxime sequentur duae idem continuabunt
argumentum, quo finito, ad inspirationem eius-
dem progrediemur. Veritas grauissimae huius
doctri-*

Cuius morae eo facilius et ipse veniam dabis, et tecum reliqui commilitones nomen suum apud me professi harum disputationum exercitium subituri, quo exploratius habetis non taedium disputandi neque fugam laboris, sed negotiorum multitudinem hanc mihi molestissimam tarditatem imperasse. Nam ut reliquos extraordinarios labores non commemorem, neque mentionem iniiciam disputationum ab aliis elaboratarum, quibus ultimam limam admoui, ipsae scholae publicae, priuatae et priuatissimae aliorum voluntate non meo consilio hos menses cumulatae effecerunt, ut raro mei iuris fuerim. Fore speraueram interea, ut ferias nactus curatione scripturae expectationis taedium redimerem: sed quum nonnulla et hanc spem frustrata viderentur, satius duxi laborem accelerare imo praecipitare, quam arbiturientem te diutius mo-

doctrinae firmissimis quidem, sed domesticis proximisque ex theologia potissimum naturali desumptis stabilitur argumentis. Ab illis nimirum VIR SUMME REVERENDVS est alienissimus, qui omnium dissertationum primordia semper a principio, quod vocant, contradictionis ac rationis sufficientis capienda esse praepostera sibi ratione persuadent. Testatur illud *disp.* (§. XXI.) *Ab illorum consuetudine plane abhorremus*, inquit, *qui haec principia prima* (ontologica et logica) *ubique crepant*, eo negligentiores plerumque futuri in proximis et domesticis scientiarum principiis, quo operosius in remotioribus his doctrinis sibi familiaribus et euidentioribus elaborauerint.

morari. Verum haec satis de me. De metho-
do, quam in disputatione sequutus sum, sic ha-
beto. Operam me dedisse, vt et argumento
satisficeret, et lectoribus, quibus proxime de-
stinata est, consuleretur, eamque ob rem omnia
naturali ordine disposita explicata et rationibus
stabilita sine ambagibus proponerentur. Fa-
ctum est hoc consilio, vt lemmata aliarum scien-
tiarum eaque paucissima breuissime adduxerim,
libris qui eadem demonstrant numquam alle-
garis, quod obuui sunt, omnibusque satis noti:
in reliquis etiam testes sententiae meae nusquam
excitauerim nisi in argumentis historicis, vbi
ad fidem faciendam iis opus esse putavi, et vbi-
que media via processerim inter prolixitatem ex-
cursionibus refertam et breuitatem concisorem
obscuritatem parituram. Bene multa igitur fa-
teor praeterii, sine necessitate lectores late cir-
cumductura: plura ad sequuturam tractationem
distuli et reseruavi, non sine iactura conuictionis
hic anticipanda. Discessi subinde ab aliorum
sententiis sed modeste propositisque rationibus.
Vtrum operae pretium fecerim, iam alii iudi-
cent, exspectatis tamen duabus saltem disputa-
tionibus proximis idem hoc argumentum de di-
uinitate scripturae sacrae continuaturis, in quibus
mihi constabo. Ad TE tandem venio pereximie re-
sponderis. Gratulor TIBI et cursum academicum ex-
spectatione feliciter confectum, et progressus in san-
ctiori doctrina factos, et hoc denique specimen pu-
blicum

blicum quo dexteritatem scientiamque omnibus,
 qui TE audient, vt spero approbabis. Faxit DEVS
 O. M. vt sanctissimam doctrinam, quam defenden-
 dam suscipis, animo foueas, opera tuearis et
 vita exprimas, enixissimo scripturae sacrae stu-
 dio per omnem vitam feraris eique TE totum
 vindices, atque adeo diuinitatis eiusdem et salu-
 taris efficaciae testis ac viuum et spirans docu-
 mentum euadas, DEOQUE propitio fruaris aeter-
 num. Ita vale et age feliciter. Dedi HALAE
 propter SALAM in acad. *frideric.* d. v. cal. april.
 anni cLo Io CCXXXVIII.

AD DISPVTV. THEOL.
 PAEDOBAPTISMI
 DEMONSTRATIONEM ET VINDI-
 CIAS

CONTRA AVCTOREM
 DER VNSCHVLDIGEN WARHEITEN

EXHIBENTEM

QVAM

IPSIS IDIB. APRIL. AN. cLo Io CCXXXVIII.

AVCTOR

M. IO. FRID. KLEINSCHMIDT

LIPPIA GVESTPHALVS.

CLA-

CLARISSIMO
ARTIVM MAGISTRO
KLEINSCHMIDIO

SAL. PLVR. DICIT

PRAESES

Prolixissimam aduersus TE voluntatem meam in angustias redigit prolixior disputatio TVA, quae longiorem appendicem aegre ferre videtur. Paucis igitur defungar officio. Gratulor TIBI beneficia, quae DEO O. M. accepta refers bene multa, excellens ad litteras ingenium gnauiter cultum, mentem eximie animatam, morum suauitatem, doctrinam solidiorem ad omnem vitam et emolumenta publica profuturam, iter academicum caste impigre laureaue accepta confectum, et hoc denique specimen dexteritatis publicum. Quibus ego adeo delector, vt si a PARENTE TVO, viro maxime reuerendo, discessero, cui merito suo primas defero, de voluptate ex TE capienda concedam nemini. Ita TE deamare coepi, ex quo incredibile studium in communes litteras mihi approbasti, compertamque habui et exploratam in TE diuturniorem virium contentionem, quam quae praecocibus ingeniis progressuum factorum consciis inesse solet. Ita me TIBI deuinxit gratissimus labor, quem mihi factitauit in-
exple-

explebilis tva selectorumque commilitonum proficiendi cupiditas, cui subinde vix suffeci praeuendo doctrinas publice, priuatim, priuatissime. Facit illa studiorum coniunctio et amor in te meus, vt disputatione solemni scientiam sanctiorem demonstraturum in arenam comitari non dubitem, consuetudini tvoque desiderio satisfaturus magis, quam necessitati consulturus. Facile enim praeuideo, non maiores in publico conflictu partes meas futuras, quam in conscribenda dissertatione, hoc est, exiguas et nullas omnino. Nam in elaboratione relegenda lituris accessionibusque penitus mihi temperaui consulto, vt integrum certumque lectoribus de eruditione tva iudicium constaret; et quod intellexi, causam te ita perorasse, vt me consilii dati necdum poeniteat, planeque sperem fore, vt apud aequos rerum arbitros rem obtineas. Age iam, clarissime KLEINSCHMIDI, domum redux, ingenii litterarumque opes deo consecratas explica, tramitem studiorum, quem ingressus es, decurre per omnem vitam feliciter, e re litterarum, quibus cupio, puriori et salutari doctrinae ad alios transmittendae te vindica, ad bene merendum de ciuitate sacra enitere, amorisque nostri memor viue. Vale. Dedi in *frideric.* ipsis idib. april. an. clō lo cccxxviii.

T

AD

LITTERAE XII.
AD DISPVT. THEOL.
DE
POLYGAMIA SIMVLTANEA IL-
LEGITIMA

QVAM

D. VIII. SEPT. AN. clo 10 CCXXXVIII. DEFENDIT

AVCTOR

BENIAMIN CHRISTOPH. HERMANN

GRÜNEBERGENSIS MESO-MARCH.

RESPONDENTI

SAL. PLVR. DIC.

PRAESES.

De disputatione TVA et laetor, et doleo,
et TIBI gratulor. Laetor operam in ar-
gumento arduo feliciter positam, caus-
samque difficilem e re utilitatis publi-
cae actam. Hostes enim debellandi in MVHA-
MEDANORVM castris oppido quaerendi non sunt,
sed propius imminet. In ipso CHRISTI populo
non defuerunt, qui se polygamiae patronos
profiterentur. Vt *anabaptistarum monasterien-
sium* furores praeteream, neque HVLDRICI NEO-
BVLI *dialogum de digamia* commemorem, qui
an. clo 10 CCXXXI prodiit: primus hoc bellum mo-
uit cum strepitu BERNHARDINVS OCHINVS in dia-
logo

logo de polygamia, qui inter XXX dialogos ita-
lice scriptos et a SEB. CASTALIONE latine reddi-
tos XXI est. Breuem libri historiam exhibet
PET. BAYLE in lexico sub voce *ochin* lit. k. lon-
giorem *observationem halensium* tom. V. obs. 1.
auctoris vero tom. IIII obl. XX. Hunc excepit
IO. LYSERVS, qui duobus scriptis vno iterum
tertiumque edito sub fictis THEOPHILI ALETHAEI,
ATHANASII VINCENTII, GOTTLIEB WAHRMUNDI,
SINCERI WAHRENBERGII nominibus generi hu-
mano polygamiam persuasum iuit. Praegressos
superavit LAVRENTIVS BEGERVS, seu vt perso-
natus prodire maluit DARHNAEVS ARCVARIVS
graece verso priore nomine, latine altero, ali-
quantum tamen immutato vt in appellatium
boeger transformaretur. Is a CAROLO LVDOVICO
electore palatino non iussus solum sed argumen-
tis etiam studiosissime conquisitis instructus, quid-
quid in hanc rem dici potest, ita exhausit, vt
pessimam causam optime egisse merito videat-
ur. Historiam libri, quo multi admodum sibi
imponi passi sunt, narrant IO. FABRICIVS in *histor.*
bibliothec. tom. V pag. IIII, IO. KLEFEKER in *biblio-*
thec. eruditor. praecoc. p. XXV, CHARLES ANCILLON
memoires p. CCCCXXXVI. &c. NICERON *memoi-*
res tom. IIII pag. CLXXII &c. *bibliothec. reimman-*
nian. IIII p. DCLXXXVI, VINCENTII PLACCII
theatr. pseudonym. n. CCXXV let CCLXXVII, et IO.
VOGTI *catal. libr. rariorum* pag. XXXXI. Apprime
igitur doctrinae huic consulisti, quod litem con-

T 2

testa-

testatus hunc TIBI aduersarium elegisti. Qui praeter hos triumuiros huc referri solent, vel obiter rem tetigerunt, vel de fundamento necessitatis monogamiae, licitaque polygamiae dispensatione disputarunt, vel perperam nec sine iniuria eo pertrahuntur. Ad primam classem plures pertinent, quam ut illorum census agi hic commodum possit: ad secundam HIERON. BRUCKNERVS in *decis. iur. matrim. controuers.* cap. XIII §. LXI &c. et SAM. FRID. WILLENBERGIUS cuius controuersiam recenset CHRIST. MATTH. PFAFFIUS in *hist. theol. litter.* lib. II §. X not. zzz pag. CCCLXXXIII et IO. GE. WALCHIVS in *controu. eccles. luther. tom. III Sect. V. §. XXI* pag. CV &c. Neque minus his adscribendus foret IO. BODINVS, si eius sententiae, cuius a CHRIST. BESOLDO de *tribus domesticae societatis speciebus* cap. I. n. VII accusatur, ex locis allegatis reus agi posset, quod pernegatur *obseruat. halens. tom. VI obs. II.* Cuius litis historicae et hermeneuticae quidquid demum fuerit, ipsa certe sententia de licita polygynia in casu abundantis alicubi insigni numero sexus feminei, rectius non conuellitur, quam hac demonstratione aequalis utriusque sexus hominum numeri. Ex tertio ordine vnum dumtaxat nomino MART. LUTHERVM, quem tam ob loca quaedam iniquius intellecta ex *tom. I lat. ienens. fol. CCCCLXXXVI* &c. *tom. II. germ. ien. fol. CXXXXVII* &c. *tom. III. germ. fol. LXXXXV* &c. quam ob causam

sam

sam PHILIPPI HASSIACII polygamiae propugnatori-
 bus adnumerant plerique pontificii, inprimis
 recentiores ANT. VARILLAS in *hist. haeres. lib. XII*
 p. LXXXVII IAC. BEN. BOSSVET de *variatis. eccles.*
protest. lib. VI. pag. CCXXVI. et ANT. AR-
NALDVS pract. mor. iesuit. part. III cap. XVII,
 quid quod ipsi obseruatores halenses tom. II.
 obs. I. §. XVIII &c. qui eundem cum OCHINO eadem
 sentientem contendunt. Sed prioribus accu-
 sationis momentis satisfecit IO. MOLLERVS in LV-
 THERO *defenso cap. VII §. LXVIII &c. p. LXI &c.*
et in defensione LVtheri defensi p. CXXXXVI &c.
 posteriori VIT. LVD. a SECKENDORFF in *commentar.*
de LVtheran. lib. III. sect. XXI. §. LXXVIII
addit. III p. CCLXXVII &c. Verum, quum ra-
 tionibus non auctoritate res efficiatur, bene egisti,
 quod argumentorum delectu habito ea omnia
 explicasti et confirmasti, quae aliquod momen-
 tum trahunt, atque nouum illud ab ae-
 quali hominum diuersi sexus numero desumptum
 euictum dedisti. Cuius recentiores scriptores
 bene multi mentionem quidem iniiciunt, demon-
 stratum tamen nusquam legere memini. Ipse-
 met illud *theol. moral. §. CLXX in obseru. acces-*
soriis tantum adscripsi, quod instituti ratio lon-
giorem demonstrationem non admittere videba-
tur, quam hic a TE exhiberi iure laetor. Ha-
beo tamen quod doleam. Plenior enim prodi-
tura fuisset dissertatio, si ex proposito menssem
huic labori destinatum illi impendere, atque scri-

T 3

ptum

ptum perpolire et, vt aiunt, foetum lambere
TIBI licuisset, neque inopinata significatio volun-
tatis illustrissimi patroni, in cuius familiam con-
cedis, a studiis iuuentutis in spem splendidissi-
mae gentis et patriae adolescentis futurus, abi-
tum praecipitari iussisset, atque praesidia histo-
tica valde multa litteris aliunde expetita interce-
pisset. Nihilo secius vere TIBI gratulor et labo-
rem hunc exantlatum, quem lectoribus littera-
rum gnaris et veri rectique cupidis sine dubio ap-
probabis, et exopratum studiorum academico-
rum finem, quae laudabili virium contentione
in rem TVAM ipsarumque litterarum tractasti gna-
uiter et feliciter. Confluctui publico interero
spectator magis quam moderator. Maiores enim
partes meas non fore arbitror et confido in de-
fendenda disputatione, quam fuerunt in eadem
conscribenda, atque adeo pene nullas. Bonis
verbis supersedeo. Nec meus in TE amor, ne-
que virtus TVA commilitonibus explorata satis
et comperta testimonio indiget. Vale igitur,
carissime HERMANNE, DEO O. M. ardentissime
commendatus rem TVAM age rectissime. HA-
LAE ad SALAM in acad. *frider.* d. vii sept.
elo 1800 CCXXXVIII.

AD DISSERT. MORALEM

GRADVS

BONORVM OPERVM

ET VIRTVTIS

GENERATIM SISTENTEM

QVAM

PRID. CAL. OCTOBR. AN. CLIO IO CCXXXVIII.

DEFENDIT

AVCTOR RESPONDENS

SAMVEL DAVID GRÜZMACHER

GLASSOVIA POMERANVS.

RESPONDENTI

SAL. PLVR. DIC.

PRAESES.

Disputationem TVAM sine lituris accessio-
nibusque meis TIBI reddo integram.
Non tam voluntate id factum est, quam,
vt quod res est fatear, necessitate quae
penitus mihi limam e manibus extorsit. Ipse
iam sarcinas colligis, reditumque in patriam pa-
ras, quem cum detrimento TVO morari nolui.
Ego vero his diebus sic distrahor multitudine
magis quam magnitudine negotiorum, quae
praeter scholas quotidianas, abiturientium et ad-

T 4

uen-

uentantium ciuium commendationes, et typographorum operae faceſſunt, vt nulla re magis iam caream otio, quo tamen ad diſſertationem ſtudioſe retractandam opus eſſe vnus omnium optime noueris. Satiuſ igitur duxi, laborem TVVM intactum TIBI relinqui, quam centonem confici, quem neuter ſuum agnoſceret. Fini praeterea quem in conſcribenda diſſertatione praefixum habuiſti, ſufficere haſ lucubrationes arbitror. Approbabis ſine dubio ingenium literis gnauius cultum, et progreſſus in doctrinarum ſanctiorum ſtudiis factos omnibus, a quibus haec cognoſci et ipſorum et TVA intereſt. Neque lectorum exſpectationem fruſtraberis, quibus prima ſtamina et fundamenta exhibes doctrinae, ad omnem ſcientiam diſciplinæ ſalutaris apprime proficuae, quae facile amplificari extendi atque ad caſus peculiareſ applicari poterunt. Conſlictum ſolemne iure TIBI omnino felicem et vere gratulor. Vnum eſt amiciffime GRÜZMACHERE! quod pro neceſſitudine noſtrate rogo vehementer, vt doctrinarum, quas diſputas, grauiffimarum memor ſemper viuas, ſanctiori ſpiritus diuini moderamine et auxilio ad veram virtutem eiſque incrementa in dieſ maiora atque maiora ſtudioſiſſime enitaris, et quam praeceptoribus TVIS in academia ſpem fe-ciſti de ingenio, ſtudiis et animo TVO, per omnem vitam impleas, idemque ſtudium, quo in imbibendis doctrinis ſalutaribus elaboraſti, enixiſſimum

mum sedulo conferas, ad earumdem fructus capiendos et ciuitati sacrae referendos longe vberimos. De me caue existimes quidquam mihi gratius fore aut iucundius, quam si de felici rerum TVARVM conditione certior fieri eamque consilio aut opera iuuare potero. Ita vale in rem TVAM et publicae vtilitatis. Dedi HALAE ad SALAM in acad. *frider.* prid. cal. octobr. an. cło 10 CCXXXVIII.

AD DISPUT. INAUGVR.
 NOTIONES SVPERI ET INFERI
 INDEQVE
 ADSCENSVS ET DESCENSVS
 IN
 CHOROGRAPHIIS SACRIS OCCVRRENTES
 EVOLVENTEM
 QVAM PRAESIDE
 D. CHRIST. BENEDICTO MICHAELIS
 THEOL. ET PHILOL. S. PROF. O.
 PRO CONSEQVENDIS SVMMIS
 IN PHILOSOPHIA HONORIBVS
 AD D. XXVI. FEBR. AN. Cło 10 CCXXXV. DEFENDIT
 RESPONDENS
 ALEXAND. GOTTL. (*) BAVMGARTEN
 BEROLINAS.

(*) Vide supra p. 189.

T f

ALE.

ALEXANDRO GOTTL. BAUMGARTEN FRATRI
S. D. P.

SIGISMUNDVS IACOBVS BAUMGARTEN
S. TH. P. P. O.

Ego vero TIBI gratulor honores academi-
cos, ab amplissimo philosophorum or-
dine decretos, quibus nihil est ad pu-
blicum diligentiae TVAE testimonium
honestius, et ad praeclare in litteris proficien-
dum, aliisque inseruiendum accommodatius.
Pro amore in te meo, hoc quidquid est littera-
rum ad te dandum esse putaui, vt significarem,
quanti a me fias ob bonam mentem et studiorum
magis quam sanguinis communionem, quan-
tumque felici industriae TVAE successu delecter,
et publice simul TE monerem, de litterarum san-
ctorum studio, quod a pueritia ingressus es,
sancte in posterum decurrendo, quo amplifican-
di honoris diuini finem consequaris felicissime.
Reuoca TIBI quaeso ad animum, qua potissimum
ratione nonnihil profeceris, quibus viis lite-
rarium iter ad theologiam satis expeditum ad-
huc habueris, et pleraque progrediendi impe-
dimenta praeterieris, vt DEO O. M. cuius vnus
beneficio haec TIBI felicitas obtigit, gratias agas,
et ab illo tramite per omnem vitam ne recedas,
eundem aliis fideli exemplo praeiturus. Inci-
dimus

dimus enim in ea tempora, quibus innumeri iuvenes et sua et doctorum culpa cum magna temporis, laborum et ipsius rationis iactura eas litteras, quae reliquis fundamento sunt, et quas sapientissimi maiores altiorum scientiarum ad ipsam vitam et utilitatem publicam profutarum propaedeumata vocarunt, vel negligunt omnino vel ita diuellunt, ut vni pro libidine totos se immergant, reliquis cum contemptu posthabitis, quae tamen omnes et cum cum disciplinis superioribus et inter se cohaerent arctissime. Quotusquisque iam adolescens in hac praecipitatorum studiorum festinatione a latinis et graecis litteris, eloquentia, poesi, antiquitatibus, philologia, historia, mathesi et philosophia instructus ad theologiam, iurisprudentiam et medicinam properat, aut si quod harum litterarum genus deperiit, ita tractat, ut eius momento recte aestimato, ex fine et fructu inde capiendo, pro usu praestando et cum ratione addiscat? Quare postquam a pueritia BEROLINI sub fidelissimo moderatore ad hanc rationem informatus, ante septem annos et quod excurrit in curam meam concessisti, sancte prouidi, ne propaedeumatum et deinde theologiae partem aliquam penitus negligeres, citius, magis, diutius tractares, quam utilitas, nexus et ordo litterarum postulare videbatur. Quod si non male TIBI in rem TVAM cessisse comperisti, fructumque in altera propaedeumatum

tum parte ex altera sedulo tractata, omnium vero in theologia et diuinis litteris percepisti: has leges coniungendi litteras natura sua sapientissimoque numine connexas, ne migres umquam, philologiam cum philosophia tracta, omnia tamen ad theologiam ita refer, ut in eius solida et salutari cognitione his etiam subsidiis prouehenda religiosissime semper elaborares. Ita demum feliciter ages, ciuitati DEI, et rei sacrae proderis et aeternitati viues. Dabam d. x. febr. MDCCXXXV.

AD MEDITATIONES PHILOS.

DE

NONNVLLIS AD POEMA
PERTINENTIBVS

QVAS

AD D. XXIII. SEPTEMBRIS. CLIO IO CCXXXV.

ERVDITORVM DIIVDICATIONI SVBMISIT

M. (a) ALEXANDER GOTTLIEB BAUMGARTEN

RESPONDENTE

(b) NATHANAELE BAUMGARTEN

(a) Vide suprap. 189. (b) itidem summos in philosophia honores cum laude obtinuit, neque ita multo post BEROLINVM migravit gymnasii illius rectoris uti vocatur vices subiturus.

FRA.

FRATRIBVS DISPVTVRIS

SAL. PLVR. DIC.

SIGISMVNDVS IACOBVS BAVMGARTEN,

THEOL. PROF. ORD.

Videbimini multis, sui ingenii modulo et praesente nescio qua vtilitate omnia metientibus, inanem operam luisse, in demonstranda poeseos natura et praeceptis, cuius equidem litis iudex non sedeo, dicam tamen, sententiam rogatus, rationes, cur mihi se probet mirifice hic labor vester, quas habeo plures. *Vna* est, quod argumentum elegistis, in quo, si quid humani passuri fuissetis, verendum non erat, ne detrimentum caperet res publica aut ciuitas sacra, quod modestiae tribuo. *Altera*, quod humanitati et elegantioribus litteris atque iucundissimae in primis poesi callide satis consultum iuistis, quod officii et prudentiae est. Ea enim viuimus tempora, quibus barbaries imminere, et ipsum scientiarum incrementum elegantis litterarum interitum minari videtur, dum scholasticorum lingua in ciuitatem postliminio reuocatur mirum in modum locupletata, artes contra, quae omni vitae ornameto et praesidio sunt, negliguntur. Forte hae litterae magis placebunt, si in saeculum philosophicum sub pallio deducantur, aut hoc condimento

dimento saluam nonnullis mouebitis ad degustandam dulcissimam poesin, quam adhuc pro insipida fingendi et desipiendi licentia habuerunt. *Tertia tandem* est, quod artem et scientiam feliciter satis, si quid iudico, coniungitis, quod ipsum scientiae ducō, et disciplinam in artis formam diu redactam ad scientiam euehere elaboratis. Dudum id desiderarunt sagacissimi viri, ut ars et scientia in disciplinis, quae utramque admittunt arctius coniungerentur et rectius distinguerentur simul, quam quidem plerumque fieri solet. Sicut enim non quaeuis scientia, disciplinam ex causis et principiis certis deriuans, ad artem referri potest, quae habitum cum ratione effectuum format, et complexu regularum ad effectum producendum requisitarum absoluitur, qualis effectus in speculatiuis disciplinis locum non habet: potest tamen omnis ars ad scientiam referri, si regulae demonstrantur et ita determinantur, ut exceptio euitetur. Praeclare cum litteris et omni humano genere ageretur, si artibus omnibus illa iam felicitas obtigisset, quod posteritati seruatur, praeclarius tamen, si recte vterentur mortales arte et scientia, ut neque tirones et rudiores arte nondum initiatos ad scientiam protruderent, philosophica cognitione disciplinarum imbuerent historica destitutos, neque tamen prouectiores a scientia arcerent, neque aliorum doctores constituerent ultra artem artisque praecepta non edoctos, ratio-

tionum reddendarum imperitos omnino, sed scientia praeditos, licet eandem non creparent vbiuis. Verum satis iam desideriorum. Vobis, SVAVISSIMI FRATRES, gratulor disputationem eruditorum examine non indignam, mihi-que vberioris ex vobis studiisque vestris capiendae delectationis spem certissimam. Fortunet DEVS O. M. vestram artis et scientiae iter, idque in rem vestram et emolumentum publicum felicissime cedere iubeat. Dedi xi. cal. oct. clō lō ccxxxv.

AD DISPVSTAT. PHILOS.

DE

VERITATE

QVAM AD D. VI. ID. OCTOBR. clō lō ccxxxv. DEFENDIT

PRAESIDE

M. ERNEST. CAROLO WIGANDO

RESPONDENS

SAMVEL RAYMANN

HVNGARO EPERIENSI COMITATVS

SAROSIENSIS.

NOBILISSIMO ORNATISSIMOQVE

SAMVELI RAYMANNO

S. P. D.

SIGISMVNDVS IACOBVS BAVMGARTEN,

S. THEOL. PROF. P. ORD.

Exi-

Eximio tuo et singulari plane bonae mentis ac litterarum studio, eiusque felici successu tantum ego delector, quantum delectari potest tui amantissimus.

Non citius enim innotuisti mihi familiarius ab experientissimo PATRE TVO curae meae traditus, quam liberale ingenium mentemque aduersus litteras egregie animatam deamare, immo non bene solum de TE sperare, verum et confidere coepi, fore ut TVORVM expectationem impleas et superes longissime. Quam ob rem bellam hanc opportunitatem gratulandi TIBI studiorum tirocinia dimittere nolui, sine aliqua meae in TE voluntatis significatione, et publico incitamento ad virtutis et litterarum stadium decurrendum felicissime. De argumento disputationis ubi primum rescui, ex notissima cogitandi lege incidi in verba PONTII PILATI procuratoris romani IOANNIS c. XVIII. COMM. XXXVIII. obuia: *Quid est veritas?* ad quorum conceptam formulam a plerisque de labore, vestro iudicatum iri opinor. Non iam interpretum diuortis componendis laboro, fateor tamen in illorum me sententiam dudum transiisse, quibus iniquissimus iudex seruatorem optimum, postquam veritatis mentionem fecerat, sibi regnum veritatis vindicauerat, derisurus ita pronuntiasse videtur, ut tam contemptum harum ineptiarum, quas ad forum suum nihil pertinere arbi-

arbitratur, quam etiam desperationem de ope
 ipsi ferenda declararet. Nouerat fauerrimus
 homo obsequium amicos, veritatem odium parere,
 eiusque partes saepissime non sine fortunae iactu-
 ra defendi, a quo mirifice abhorrebat. Impe-
 ditorem simul cognitionem veri suspicabatur,
 quam ut magnum operae in ea inuestiganda na-
 uandae pretium laturum se speraret: quare de
 causa seruatoris veritatis patroni conclamatum
 esse edicebat. Propius ab hac leuissimi animi
 sententia absunt non dicam mortales plerique,
 qui quidquid veritatis est, cuius ambitus patet
 latissime, susque deque habent, verum etiam
 multi qui ultra plebem sapere et aequi bonique
 studiosi esse volunt, dum veri certique sunt ad-
 modum incurii, cuius studium nisi noxiū, ina-
 ne certe ac minus profuturum pronuntiant. Erit
 igitur eo enitendum omnibus, qui vel edocti vel
 experti intelligunt, quanti intersit felicitatis hu-
 manae, veritatem cognosci et amplificari, ut
 prouideant ne quid ex contemptu veritatis cuius-
 cunque demum ordinis illa sit, detrimenti capiat
 utilitas publica. Laudo praeclarum conatum
 TVVM, ornatissime RAYMANNE, de veritatis na-
 tura explicanda bene merendi, eiusque defen-
 sionem publicam suscipiendi, quam ominor fe-
 licem. Quod reliquum est DEVM O. M. precor,
 ut TE spiritu sanctissimo in omnem diuinam veri-
 tatem transducatur, in eaque non cognoscenda magis
 quam viuendo exprimenda dirigat: studiorum

inprimis mutationem, quam a parente tuo indulgentissimo ipsoque deo non obscuris voluntatis suae indicibus iussus, iam meditaris, ex nostris in medicas scholas concessurus, fortunet abundantissime. Dedi ad d. vi. id. octobr. MDCCXXXV.

AD DISSERT.

DE

DIONYSIIS SICILIAE TYRANNIS

QUAM

FRID. ID. IANVAR. CLIO IO CCXXXVI.

PUBLICE TUEBANTUR

FRID. GVILIELMVS (*) ROLOFFIVS

BEROLINAS

ART. ET PHIL. MAG.

AC

RESPONDENS

AVG. PETRVS BORNEMANNVS.

SCHOENEBECCA MAGDEBURG.

PRAESIDI CLARISSIMO

S. P. D.

SIG. IAC. BAUMGARTEN.

TH. PROF. ORD.

(*) Professor historiarum et antiquitatum FRANCOFVRTI
ad ODERAM celeberrimus. Facit

Facit paternā amicitia, amor in TE meus cultus a TE diligentissime, et honoris elegantissimae scriptionis dedicatione ante sesquiannum et quod excurrit mihi delati recordatio, atque adeo ipsum grati animi officium, ut hanc gratulandi opportunitatem nactus aliquid ad TE litterarum cum bonis verbis dandum esse omnino existimem. Laetissimo enim hoc tempore TVO, quo in celebritatem academicam prodix dexteritatem publice periclitaturus, et gnaris ingeniorum arbitris, prisca litterarum decoris amantibus, antiquam doctrinam, elegantias et humanitatem probaturus mirifice, a me laboribus quidem obruto, litterarum tamen et amicorum non inmemore id certe non impetror, ut officio desim, neque significem, quanti a me fias, et quam bene cupiam litteris antiquis in quibus ornandis, amplificandis, a contemptu et interitu vindicandis rarissimo apud nos exemplo totus elaboras. Quare ut vniuersum argumentum paucis complectar, TIBI vere gratulor, bonis litteris gaudeo, academiae bene ominor, et sancta quaevis non ex rustica disciplina, sed certissimis primitiarum indiciis auguror. Vnum est quod vehementer TE etiam atque etiam oro, ut contra maleuolorum obscuros insultus virtuti et industriae fortiter insistas, utilitati publicae DEO et ciuitati sacrae viuas, de litteris humanioribus deliciis TVIS immortaliter merearis. Ita

V 2

mihi

mihi prospere omnia, eueniant, vt haec non spero
sed prouideo, et ex animo precor. Vale rectis-
sime. Dedi in *fridericiana* ad d. III. id. ianuar.
cdo Io ccxxxvi.

EPISTOLA

DE

VETERVM CONIUNCTIONE
MATHESIOS CVM PHILOSOPHIA

QVA

CLARISSIMO DOCTISSIMOQVE
IOAN. GOTTLOB (*) KRVGERO

SVMMOS IN PHILOSOPHIA HONORES

D. XVIII. CAL. FEBRVAR. cdo Io ccxxxvii

OBTINENDOS

AMANTISSIME GRATVLATVR

SIGISM. IAC. BAVMGARTEN

THEOL. PROF. ORDIN.

CLARISSIMO CANDIDATO

S. P. D.

SIG. IAC. BAVMGARTEN

(*) Studiosa fane iuuentus cordatiorque eruditorum
familia, auida iam expectat dulcissimos ex felici illa
matheos cum philosophia coniunctione fructus:
nec noua, quam VIR CLARISSIMVS typis iam excuden-
dam curat *physica* summam, quam primitiae eius iam
expectionem frustrabitur. Offi.

Officio deessem, neque ingrati animi maculam effugerem facile, si honores ab amplissimo ordine philosophico in TE conferendos hodie TIBI gratulari negligerem, aut honorifica disputationis TVAE dedicatione condecoratus aliquod voluntatis in TE meae monumentum exstare non curarem. Incredibilis enim praeclara hac virium contentione, qua ad bonas artes eniteris, cumulus accessit ad veterem existimationem, illumque amorem, quo non citius TE cognoui quam complecti, et prosequi coepi. Dicam quod res est. Laudabiliter et auspicato agere mihi videris, quod in rebus naturalibus peruestigandis non opiniones, sed ipsam naturam magistram sectaris, atque in illius recessus experimentis capiendis penetras, eaque radio ita describis, ut matheseos et philosophiae felicissime a TE cultae, fructuumque ex vna scientia in alteram redundantium iam specimen edis, ea honestatis TVAE amplificatione, quam hodie consequeris, longe dignissimum. Facis hoc, non nostrae solum aetatis virorum de scientiis immortaliter meritorum exemplo, verum etiam philosophorum ab hominum memoria antiquissimorum auctoritate, qui scientias distinctas omnino, nec temere limitibus remotis commiscendas, ipsa tamen natura sua arctissime inter se copulatas, coniunctissima opera tractarunt. Primi sapientes orientis hanc viam

V 3

phi-

orunt
ci illa
actus:
uden-
us iam
Offi.

philosophandi praeiuerunt, ut non magis ipsius philosophiae et matheſeos, quam vtriusque copulandae primordia ab illis merito repetantur. Quorum vestigia ſollicite legerunt, qui ſcientias in GRAECIAM inuexerunt, nihilque prius et antiquius habuerunt praeparatione mathematica ingeniorum ad philosophiam formandorum, Italicae ſcholae diſcipulos ſilentio aliisque exercitiis initiatos PYTHAGORAS mathematicos vocari iuſſit: quod mathēſi imbuerentur et ad altiora ſubigerentur, atque ſic demum ad naturae ſpectaculum deducerentur et phyſici euaderent. Eandem legem tulerunt quorquor ex *ionica* ſchola prodierunt philoſophiarum conditores, ut matheſeos ignari a ſcholis ſuis abeſſent. Quod ſicut PLATONEM prouidentiffime ſanciuſſe nemo ignorat: ita celeberrimum quemque philoſophum, licet in doctrinis vel maxime ad alia omnia diſcederetur, ea tamen in re ſecum ſentientem habuit; ne ipſo quidem ARISTOTELE excepto, qui procaciſſima magiſtrum oppugnandi eiusque doctrinas laceſſendi libidine induci non potuit, ut hanc conſuetudinem immutandam exiſtimarēt. Quod et luculentis ſententiis bene multis ut *lib. VI. ad NICOMACH.* et ſuo ipſiusmet exemplo teſtatiffimum reddidit. Iure enim meritoque acutiſſimis interpretibus exempla regularum in analyticis propoſitarum non ex mathēſi potius quam aliunde deſumturus fuiſſe videtur, niſi illa omnibus ad philoſophiam admiſſis eo tempore longe

longe notissima fore putasset. Et quamquam hos secuti philosophi inter se committebantur in ordine disciplinarum constituendo; quum nonnulli post physicam ante metaphysicam mathesin collocarent, plerique autem ab antiquo more ordiendi a mathesi recedi nefas ducerent: id tamen inter omnes vnanimi sententia constitisse nouimus, mathesin ab his litteris omnino non esse separandam. Quae laudabilis veterum industria duplici potissimum occasione sensim obsoleuit. Vna fuit taedium laboris in hac ingenii praeparatione deuorandi: quem veriti homines, temporisque et molestiarum compendium facturi, sine mathesi, imo sine litteris et grammatica in philosophiam inuolare coeperunt. Quam priscae disciplinae seuerioris turbationem TAVRVS celeberrimus sub ADRIANO philosophus, apud GELLIVM *lib. I. c. VIII.* acerbè questurus, *nunc, inquit, isti qui repente illotis pedibus ad philosophos diuertunt, non est hoc satis, quod sunt omnino ἀδωκῆντοι, ἀμύστοι, ἀγνώμονες, sed legem etiam dant qua philosophari discant, alius ait, hoc me primum doce, item alius, hoc volo, inquit, discere, istud nolo.* Accessit altera, maleferiata quarundam mathematicorum audacia, qua animum induxerunt, vt innocentissima disciplina ad astrologiam genethliacam et diuinatariam, supersticiosissimam circumueniendi artem, turpiter abuterentur, vltra puluerem et radium saperent, diuinas res violarent, humanis rebus fatum inferrent atque euentus

futuros ex sideribus canerent. Qua re factum est, ut non solum vulgus mathematicos vocaret praestigiatores et vates quosuis, ac nobile illud nomen ad nequissimos nugatores transferret: sed mathematici etiam ciuitate pellerentur, apud SVETONIVM in TIBER. c. XIII et XXXVI, VITELL. c. XIII, ac legibus imperatorum contra mathematicos latis, ab ipsorum fraudibus rei publicae cauere, quae in *codice iustiniano* hodieque supersunt, lib. X. tit. XVIII de maleficis et mathematicis, atque in *codice theodosiano* lib. VIII. tit. XVI, leg. VII. et XII. de mathematicis vrbe ROMA et ciuitatibus omnibus pellendis et codicibus eorum cremandis. Idem fuit in ciuitate christiana legum sacrarum contra mathematicos rigor quibus libros suos antistiti tradere concremandos iuebantur, ut sic fierent christiani, quas PHOTIVS in *nomocanone* tit. VIII c. XXV recenset complures, et WILH. BEVEREGIVS in *synodico eccles. graecae* exhibet tom. I. pag. CCCCLXVIII et tom. II. part. II. p. DCLXXIII. Quorsum et veterum ciuitatis sacrae doctorum querelae et inuectiuae contra mathematicos referantur necesse est, quales apud TERTVLLIANVM deprehenduntur de idololatria c. VIII et in *mosaicarum ac romanarum legum collatione* tit. XV de mathematicis et manichaeis, et apud PRVDENTIVM lib. II contra SYMMACHVM v. CCCCLXXVIII et DCCCLXXXIII. Quae sine dubio IO. SARESBERIENSEM mouerunt, ut honori ipsius matheoseos ab his abusibus purgatae con-

consulturus, non sine mirificae graecarum litterarum ignorationis testificatione, duplicem vocem graecam fingeret, *matthesin*, cuius penultima brevis esset, quam probandam existimat, et *matthesin* cum penultima extensa quam improbat, POLI-CRATICI lib. I. c. XVIII. Euenit hac nominis ambiguitate, ut satis diu contempta haberetur mathesis, et ad suspicionem magiae, veneficii ac profanae impietatis paene sufficeret vel leuis rerum mathematicarum peritia. Sed vereor ne, si longius excurrem, proluxior fierem quam hae litterae amoris in TE mei significandi causa datae patiuntur: in primis quum probe inteligam, TIBI huius felicissimae conjunctionis vtriusque scientiae vtilitatem experto nec rationibus nec auctoritatibus admodum opus esse, atque multo minus commendatione mea. Quare scribendi finem faciam, si vnum hoc addidero, me plane etiam atque etiam TIBI gratulari, mihi academiae et bonis litteris gaudere, excellens ingenium, enixissimum scientiarum studium, bonam mentem in TE plurimi facere, felicissima quaeuis non tam augurari et sperare quam prouidere, DEVM ardentissime rogare, ut vberremos ex his litteris a TE fructus et capi et ad vtilitatem publicam ferri iubeat, atque de me denique recipere, nullum me officii tempus praetermissurum, neque commissurum vumquam ut in TE amando, iuuando, exornando, si qua fieri a me poterit, quidquam desideres. Dedi in *frideric.* postridie id. ianuarias an. clō Io cccxxxvii.

V s

AD

AD DISSERTAT. INAUGVRAL.

DE

PARONOMASIA SACRA

QVAM

PRAESIDE

CHRIST. BENEDICT. MICHAELIS

THEOL. ET PHIL. PROF. ORD.

PRO SVMMIS IN PHILOSOPHIA HONORIBVS
AC PRIVILEGIISAD D. IX. SEPT. AN. CL^o IO CCXXXVII. EXPONIT

IO. CHRISTOPH. (*) DECKER

VCAROMVNDIA-POMERANVS.

CLARISSIMO

CANDIDATO

S. P. D.

SIGISM. IAC. BAVMGARTEN.

Etsi nec meam in TE voluntatem obscuram
TIBI aut dubiam esse arbitrabar, nec
industriam TVAM in bonis litteris collo-
catam et tirocinia laudabiliter posita
cuiusquam atque omnium minime meo indigere
testimonio existimabam: committendum tamen
esse non putaui, vt laetissimo hoc tempore TVO,
quo summis in philosophia honoribus condeco-
ratus

(*) Totus huc vsque fuit in eruendis eiusmodi sacri co-
dicis deliciis, nec paucis veritatum caelestium ae-
stimatoribus probauit.

ratus in celebritatem academicam admodum honorifice prodis, vnus ego amicorum TVORVM filerem, aut inter aliorum gratulationes nullum mei erga TE amoris et voluptatis ex felicitate TVA captae monumentum publicum exstaret. Quare hanc TIBI dignitatem breuibus quidem et familiariter, at vere et ex animo sic gratulor, vt et amicitiae satisfiat, neque officiosissimi TVI in me amoris immemor esse videar, et testatissimum apud omnes faciam, quibus potissimum rebus studia TVA adeo mihi probaueris effecerisque vt profectibus TVIS tantopere delecter. Ita enim rerum TVARVM rationes subduxisti ex quo tempore in hanc bonarum artium palaestram concessisti, vt sanctiorem doctrinam, cui TE vni consecratum esse gaudeo, cum propaedeumatibus studiosissime copulares, neque haec inter se coniunctissima diuelleres, sed pro eo, quo et inter se et cum ipsis sacris litteris cohaerent nexu mutuo, arctissime coniungeres, atque adeo non solum in singulas diuinarum doctrinarum partes animo enixissimaque virium contentione incumberes, verum etiam philosophia, mathefi et linguarum inprimis sacrarum cognatarumque scientia TE erudiendum curares, sancteque caueres, ne quid bonarum litterarum ad publicam utilitatem profuturarum in TE desideraretur. Cuius rei fructus iam cepisti, opinor, atque in posterum capies, si quid iudico, aliisque feres longe vberrimos, neque vanum me TIBI vatem fuisse

fuisse intelliges, qui quam primum me auctorem in litteris tractandis sequi coepisti, ita dudum praevidi saepiusque praedixi. Age igitur clarissime candidate, macte hac virtute esto, TE ipsum iam sequere, aliis viam eruditionis exemplo et doctrinis sancte praeito, TEQUE DEO et sanctiori disciplinae deuotum esse memento. Facies hoc omnium rectissime, et multa temporum nostrorum pericula securus transibis, atque inexcusabile sacrarum litterarum fastidium, quo multi iam vel ipsi earumdem studium professi in transuersum abripiuntur, effugies, si ab illo tramite, quem ingressus es, oracula diuina in deliciis habendi, ac diurna nocturnaue manu versandi numquam recedes, neque in patentissimum linguarum scientiarumque campum excures, quin quicquid ad ea illustranda pertinere videbitur sollicitè conquisitum eo transferre studeas. Quam expectationem eo certius impletum iri confido, quo laetioris ominis instar habeo, quod eiusmodi specimen eruditionis publicum iam edendum statuisti, cuius utilitas ad diuinas litteras penitus intelligendas maiorisque faciendas redundans vehementer me delectauit. Multos enim non imperitos elegantiarum arbitros magnificentius iudicatueros fuisse arbitror de eorum, quae viri sacri diuinitus scripserunt, praestantia, et ipsa librorum diuinorum eloquentia admiranda plane et incomparabili, si figuras, flores et colores ad delectandum mouendumque com-

comparatos, quibus referti sunt, rectius perspexissent: quod tamen sine linguarum sacrarum notitia datum est nemini. In quibus quum non postrema sit iucundissima paronomasia: operae omnino pretium facis, quod eius copiosiorum pertractationem publicandam defendendamque suscipis. Scatent enim, crede mihi, oracula diuina occultis eiusmodi allusionibus ad facta praegressa, mores gentium et ritus antiquos, ipsas etiam, quod propius huc pertinet sonorum similitudines et vocum ac nominum maxime propriorum deriuationes. Quod vltimum allusionum genus inter viros diuinos, qui graece scripserunt, a PAVLLO potissimum, vbi familiarius agit, vsitatum fuisse, constat. Vt praeter euidentissimam paronomasiam ad nomen ONESIMI in epistola ad PHILEM. com. X. XI. XX. obuiam, ipsae blandissimae compellationes PHILEMONIS, viscerumque, amorum, hospitii et amplexuum commemorationes in iisdem ad illum datis litteris comprobant: quibus PAVLLVM PHILEMONI aurem vellere, ipsumque nominis sui commonefacere voluisse interpretes obseruarunt. Ad ipsum autem PAVLLI nomen non solum ipse I COR. XV COMM. VIII EPH. III COMM. VIII verum etiam quibusdam non improbabili ratione DAVID PS. LXVIII COMM. XXVIII respexisse visus est. Nec forte falleretur, qui idem in nomine TIMOTHEI et ONESIPHORI factum fuisse existimaret I TIM. III COMM. VII cap. VI COMM. XI II TIM. I COMM. XVI. XVII. XVIII.

XVIII. Facit etiam maior harum allusionum ratio habita, ut ciuitatis christianae primi doctores, quos patres vocare solemus, latini aequae ac graeci et felicius intelligantur et a suspicione ignorantiae in vocum originibus ac significationibus liberentur, quam nimio allusionum et paronomasiarum studio excitasse videntur. Quod luculentissimis exemplis confirmari posset, si epistolae ratio permetteret, quam prolixissimus in TE amor meus iam longiorem reddidit, quam quidem destinaueram. Quam ob rem ne animo indulgeam, scribendi finem faciam, si TE hoc vnum rogauero, ut de me sic statuas, omni occasione vel data vel caprata operam me daturum, ne quid TIBI a me desit officiorum studiorumque, quod ab homine proficisci poterit TVI quam amantissimo. Ded. in *frideric.* ipsis non. sept. an. cło 10 ccxxvii.

AD DEMONSTRATIONES
AD
EBRAEORVM GRAMMATICAM
PERTINENTES

QVAS

AD D. VIII. OCTOBR. cło 10 ccxxxvii.

PRAESIDE

M. IO. CHRISTOPH. DECKER

DEFENDIT

GOTTHILF IO. LVDOV. (*) DIENEMANN.

BEROLINAS.

(*) Gymnasii Islebienfis Rector.

ORNA

ORNATISSIMO
DIENEMANNO SVO

SAL. PLVR. DIC.

SIGISM. IACOBVS' BAVMGARTEN.

Qui PRAESIDI TVO clarissimo nuper admodum disputationem solemnem et summos in philosophia honores gratulatus sum, atque amicitiae officiorumque fidem dedi, ad publicam iam a TE, amicissime DIENEMANNE, vobiscum pugnam prouocor. Sustinebo has partes, hostemque simulabo, quoad per amorem et temporis angustias, quibus laboro, fieri poterit, ita vt et ipsi PRAESIDI, cui plurimum volo, fidem studiumque comprobem, et TIBI significem quanti faciam ingenium, mores, industriam, litteras, omnesque illas virtutes, quas in TE iam aliquot annos cognitas mirifice deamaui. Disputationis argumentum omnibus, qui linguarum studiis bene cupiunt, si quid prouideo, apprime placebit: mihi certe gratisimum fuit, qui non solum linguis, quod profiscine dixero, multum delector, earumque incredibile ad omnem sanctiorem doctrinam praesidium esse quotidie intelligo, verum etiam in sententiarum de linguis addiscendis diuortio ad neutras partes concessi, neque illorum, qui omnem hanc operam grammaticorum regulis mirum quantum multiplicatis absolui pronunciant, nec eorum,

eorum, qui leges grammaticas abrogari, ignorari saltem et ex scholis omnino proscribi, linguas vero exercitio et usu comparari iubent, sed mediam inter has sententiam profiteor, ut paucis philosophandum esse arbitrer. Nam ut grammaticam disciplinam linguarum philosophiam esse existimo, sic illos maxime sector qui ad pauca, foecunda tamen et sufficientia principia has leges reuocant, atque efficiunt ut ars grammatica a scientia proxime absit. Quam praeclaram operam iam diu satis et in nostra academia et alibi ab eximiiis viris, quibus hae litterae multum debent, datam esse, eorumque vestigia in hac dissertatione premi, optimo iure impense laetor. Defensionem solemnem felicem vobis futuram et spero, et praesentio, et gratulor: licet ipse sim inferior ex conflictu discessurus. TV vero, amantissime DIENEMANNE, quidquid suscipies id velim DEVS O. M. approbet atque salutare esse iubeat. Mea in TE studia et officia semper constabunt. Dedit in *frideric.* ipsis nonis octobr. anno 1747.

AD

AD OBSERVATIONES

AD

REM ATHLETICAM PERTI-
NENTES

QVAS

PRO OBTINENDIS MAGISTRI HONORIBVS

PRAESIDE

IO. HENR. SCHVLZE

PHILOS. ET MEDIC. DOCTORE ELOQVENTIAE

ANTIQVIT. ET MEDIC. PROFESS. P. O.

A. D. XII. OCT. CLIO IO CCXXXVII.

PLACIDO ERVDITORVM EXAMINI SVBIECIT

NATHANAEL (*) BAVMGARTEN

BEROLINAS.

NATHANAELI BAVMGARTEN,

FRATRI

S. D. P.

SIGISMVNDVS IACOBVS BAVMGARTEN.

EGO TIBI, mi frater, non gratularer dispu-
tationem solemnem et honores academi-
cos? Difficulter, mihi crede, id facio,
non quod exiguum iis pretium statuam,
aut illis TE indignum iudicem, aut dignitate TVA
mediocriter, ne dicam nihil omnino delecter:
X sed

(*) Vide supra ep. XV. p. 300.

sed quod ipse TE omnibus, qui litteris volunt, satis commendas; quod frater es, de quo quaecunque a fratre dicantur vel verissima et ab assentationis specie remotissima amoris magis et consuetudini tribui putantur, quam rationis iudicio et merito TVO; et quod in TE bene formando hos docem annos et quod excurrit, nonnihil operae posui, cuius exoptatos fructus tacitus percipere malim, quam ambitiose praedicare. Longe tamen difficiliori et inexcusatori taciturnitate, quae sentio apud me cohiberem. Nae ipse mihi viderer vel litterarum bono non gaudere, vel frater fratri deesse, vel mihi ipsi non satis constare, si quem lateri meo adhaerentem tam diu habui, iam in lucem academicam non sine consilii mei auctoritate prodeuntem bonis verbis destituerem, atque publica amoris aduersus TE mei et laetitiae, speique a TE factae, testificatione non comitarer, neque precibus prosequerer. Praeterea ingratus forem in DEVM O. M. cui id acceptum refero, atque in maximis beneficiis, diuinitus profectis, colloco, quod paterno testamento me non tam curarum fratribus insumendarum, quam voluptatum ex vitroque fratre capiendarum haeredem scribi iussit, si gratiis ipsi agendis supersederem, et vota concepta olim iam non persoluerem. Quare ex animo et vere TIBI gratulor, mihi gaudeo, ad praecleara quaevis TE hortor, et pristinatorum votorum reus noua pro TE nuncupo. Gratulor et litteras, quas

quas imbibisti, tam seueriores, quam elegantiores, vsui, ornamento et delectationi, quoad viues futuras: et honores, quibus iam condecoraris, a TE, si quid auguror, non magis capessendos et sustinendos, quam ornandos: et opportunitatem confirmandi animum illis doctrinis, quas alios docebis, atque adeo bene merendi de bonis litteris. Laetor operam qualemcunque meam, et consilia, quorum si quem vmquam TE certe obtemperantem habui, benecessisse, neque TE solum non fefellisse, verum impleuisse et superasse spem, quam dudum mihi feceras, multumque a TE fratrem a me proximum aemulaturum, curas et labores meos subleuatum iri laetus praesagio. Hortor TE, mi frater, vt felicissimam bonae et religiosae mentis cum litterarum studiis, harumque inter se coniunctionem per omnem vitam prae TE feras, sanctioris semper disciplinae, qua initiatus es, memor viuas, expectationem bonorum omnium, quam TIBI grauem aduersariam constitutam habes, non minus, quam DEI beneficia in TE cumulata quotidie cogites et inter media pericula aeternitati TE vindices. DEVM vero indulgentissimum familiae statorem supplex veneror, vt suis in TE donis faueat, felices laborum successus praestet, studia et lucubrationes fortunet, mihi-que sic omnia prospere euenire iubeat, vt in TE amando, iuuando, ornandoque nemini concedam. Dedi in *frideric. d. iiii. id. octobr.* an. clā Io cccxxvii.

AD DISSERT. INAUGURALEM MEDIC.

QVA

PRAEIVDICATAE QVAEDAM DE
VENAE SECTIONE

OPINIONES EXPENDVNTVR

QVAM

PRAESIDE

D. IO. HENR. SCHVLZE

MEDICINAE ELOQV. ANTIQV. ET PHIL. PROF. P. O.

PRO GRADV DOCTORIS

A. D. XIII. IVN. CLIO IDCCXXXVII. I

PVBLICE DEFENDIT

AVCTOR

SAMVEL (*) RAYMANN

EPERIESSINO - HUNGARVS.

CLARISSIMO

SAMVELI RAYMANNO

SAL. PLVR. DIC.

SIGISMVNDVS IACOBVS BAVMGARTEN

S. THEOL. PROF. P. ORD.

(*) Tam enucleate, certe, atque euidenter praec
claram illam de venae sectione doctrinam vi
clarissimus exposuit, argumentisque philosophi

Qui ante tres annos ingenii et diligentiae specimen, quod disputatione publica *de veritate* habita edebas, ex animo TIBI gratulatus sum, iam nequaquam committendum esse putavi, ut in celebriori hac dignitatis TVAE amplificatione amoris in TE mei et officii desideraretur quidquam. Plures enim easque sat graues habere mihi videor rationes voluptatem non mediocrem ex TE capiendi, praeclara quaeuis de TE sperandi, et rebus TVIS optime precandi. Primum impense laetor de eximio veri rectique studio, quod in hac bonarum artium fede bonis omnibus abunde approbasti. Deinde mirifice delector felicitate, quae TIBI diuino beneficio contigit plane singularis, ita

X 3

eme-

cis, mathematicis, physicis, stabiliuit, ut medicina, si ceterae eius partes eadem felicitate forent absolutae, a scientia prope abesse videretur. Obseruauit atque laudauit tam rarum medicae doctrinae exemplar *illustr.* HOFFMANNVS singulare academiae nostrae decus, cuius domus totius pene EVROPAE oraculum iam dudum esse coepit, in litteris ad clariss. respond. datis, *placuit*, inquit, *scribendi genus planum, tersum et perspicuum: magis placuit ratiocinium iustum, et rerum quas tractas naturas omnino accommodatum, aut potius ex eis deductum, colligatum, connexum - - Sic decet omnino res medicas tractare, ut duo ista, quae cognoscendi principia sunt, RATIO et EXPERIENTIA, amica inter se copula iungantur, et altera alteram illustret, altera instruat et firmamentum praebet.*

ometiendi stadium studiorum academicorum, ut non solum ab illius periculis TIBI caueris, verum etiam laudabilis industriae in bonis litteris et salutari inprimis arte collocatae insignes fructus feras, supremis honoribus academicis condecoratus. Mihi ipse denique gratulor TIBIQUE gratias ago, quod spem, quam de TE et conceperam ex quo curae meae traditus huc concessisti, et aliis, feceram, non fefellisti, sed superasti potius, ipsoque iam eventu vera fuisse demonstras, quae de felici laborum TVORVM successu non ut vates diuinaui, sed ex egregia mentis indole et infessa virium ad virtutem enitentium contentione satis diu prouidi et praedixi. Age igitur, amicissime RAYMANNE! macte esto laude TVA. Redditus parenti experientissimo, cui plurimam meis verbis salutem dicas velim, TIBI, patriae, utilitati publicae, multorum saluti, atque adeo aeternitati viue feliciter, doctrinarum, quas apud nos imbibisti, et amicorum qui TIBI hic admodum cupiunt numquam immemor. Dedi HALAE ad SALAM in *fridericiana* postridie id, jun. an. MDCCXXXVIII,

AD DISSERT.

QVA

ANTIQUITATEM CODICIS
ALEXANDRINI

PRAESIDE

D. IO. HENR. SCHVLZE

MEDICINAE, ELOQVENTIAE ET ANTIQV. PROF. P. O.

A. D. VIII. APR. AN. CLO IO CCXXXVIII.

PVBLICE VINDICAVIT

AVCTOR

IO. AVGVSTIN. DIETELMAIERVS.

NORIMBERGENSIS.

HONORATISSIMO AMICISSIMOQVE

DIETELMAIERO

SAL. PLVR. DICIT.

D. SIGISMVND. IACOB. BAVMGARTEN.

Opportunitatem diu desideratam, laetus arripio, aestumatissime DIETELMAIERE, publice significandi, quanti a me fias optimo merito TVO. Effecerunt enim et animi dotes, quas a natura, liberalique educatione DEI beneficio habes eximias, et singularis doctrina, eiusque amplificandae ardor incredibilis, et officiosissimus in me amor TVVS, et

X 4

PA-

PARENTIS TVI maxime reuerendi beneuolentia, ut amicitiae leges migrare mihi ipse viderer, si quam occasionem, solemnius TIBI gratulandi, praestandique officium praetermitterem. Quam ob rem non solum publicam oppositionem contra disputationem TVAM in me recepi lubens, verum etiam hoc, quidquid est litterarum, ad TE dandum esse putavi. De priori poteram ambigere, et quod lectis aliquot dissertationis paragraphis facile perspexi difficultatem oppugnandi cum veri specie doctrinas, de quibus idem sentio, inprimis si solide euictae sunt, et extra telorum iactum positaе, et quod animo TVI amatissimo vis inferenda videbatur ad partes aduersarii vel aliquantum sustinendas. Vicit tamen desiderium TVVM, cui difficilis esse nolui, et ipsa in TE voluntas mea, ad difficiliora paratissima. Comparebo igitur et nonnulla proponam, ut habeas in quibus discutiendis, doctrinam litterasque a quibus TE instructissimum esse noui, publice explices, omnibusque approbes. Epistolae huic destinaueram breuem narrationem de fatis GRABII anglicanis, ea, quorum mentionem fecisti in dissertatione, illustraturam, quod nuper admodum libellum posthumum GRABII, quo loca scripturae sacrae et patrum de diuinitate CHRISTI a detorsionibus WHISTONI vindicata, nactus ex praefatione historica, longe amplissima GEORG. HICKESII LXX. paginarum, quam libro xxx. paginarum praemisit, multa comperi, alibi non obuia:

vnde

vnde de aduersitatibus, controuersis, suspicio-
nibusque, quas litteratissimus homo habuit et
fecit, rectius iudicari potest. Veritus tamen,
ne vel concisior expectatione vel prolixior fie-
rem, quam fini, quem praefixum habui, con-
uenit, mutavi consilium. Quare ad TE redeo,
ornatissime DIETELMAIERE. Vere TIBI gratulor,
enixissimum studium in bonas litteras, progres-
sus in sanctiori disciplina factos, ornamenta do-
ctrinarum, quae interpretem voluntatis diuinae
mirifice iuuant a multis neglecta, et laudabilem
operam tam libris diuinis rite interpretandis,
quam antiquitatis sacrae veterrimorumque ciui-
tatis christianae doctorum monumentis datam.
Gratulor tirocinia laborum eruditorum prae-
clare posita atque hoc inprimis temporis aca-
demici diligentissime collocati documentum.
Gratulor tandem amplissimam spem, bonorum
qui TE norunt, omnium, quam DEO fauente
implebis, quum superari nequit. Vale! DEO,
patriae, rei sacrae, litteris, parenti, amicis, mihi
denique si meruero, viue feliciter! Dedi in
academ. *frideric.* postridie id. april. anni
cdo Io cccxxviii.

AD

AD DISPUT. INAUGVR.

QVA

SOLOECISMVS GENERIS
A SYNTAXI

SACRI CODICIS EBRAEI DEPELLITVR

QVAM

PRAESIDE

D. CHRIST. BENED. MICHAELIS

THEOL. ET LING. GR. ET ORIENT. PROF. ORD.

PRO GRADV MAGISTRI CONSEQUENDO

D. D. XXV. APR. A. CL. IO CCXXXVIII. DEFENDIT

GEORG. FRID. (*) MEIERVS

AMMENDORFIENSIS - MAGDEB.

CLARISSIMO

PHILOSOPHIAE CANDIDATO

SAL. PLVR. DIC.

SIGISM. IACOBVS BAVMGARTEN.

Quem ante paucos menses in cathedram
theologicam deduxi defensumque
iui, parum licet opis ferendae indi-
gum, eundem ego iam oppugnarem
et publice lacefferem? Ita sane est. Ipse certe
a me TVI amantissimo illud non impetrassem,
quod TVA voluntas facile impetrauit. Volenti
igi-

(*) Vide supra epist. VIII. p. 236.

igitur nulla fiet iniuria. Habebis me aduersarium ita TE petiturum, vt quum ex philosophorum formula REACTIO ACTIONI AEQUALIS SIT, virium TVARVM documentum inter omnes constare possit. Non tamen in gratiam TECUM redibo. Eodem TIBI obluſtabor amore, quo in TE semper animatus fui, operamque dabo, vt omnes intelligant, quam velim honoribus TVIS, quibus ab amplissimo philosophorum ordine condecoratus in celebritatem academicam iam prodidis, commilitonibus doctrina et dexteritate profuturus. Nouum profectuum specimen philologicum eo TIBI lubentius gratulor, quo magis rationes suas mihi semper probarunt, qui in tractandis docendisque propaedeumatibus altiorum disciplinarum, plures scientias feliciter copulant, atque philosophiam solidiorem cum linguis, historia, litterisque in vniuersum omnibus, quae ab humanitate nomen habent, coniungunt, aut natura communique fine iunctas non separant. Neutra enim, si ab altera doctrinarum specie diuellitur, temporum felicitati consulitur, et barbariei obuiam itur. Quam ob rem philosophiae cum philologia felicissimam coniunctionem in TE impense laetor, eoque certius fore spero et plane confido, vt labores academici TIBI aliisque e re litterarum cedant, atque sic omnium rectissime mutuas suspiciones nugarum tricarumque et praetereas et effugias, quas tam philosophia abstractionibus, distinctionibus et demonstra-

stra-

strationibus, quam philologia analysi, regulis, emphasisibus vetustatibusque vna alteri facere solet. Pluribus TE non morabor. De me paucis recipio, quidquid ab homine meae fortunae ingeniique officiorum et studiorum proficisci potest, eius TIBI nihil umquam defuturum, eademque fide, industria et voluntate me usurum in TE ornando, colendo, dataque opportunitate iuvando, qua in TE formando litterisque TVIS provehendis elaborare studui. Vale, DEO vires valetudinis omnemque felicitatem suffecturo ardentissime commendatus, mihi que faue. Dedi in acad. *frideric.* d. XII. cal. mai. an. cIo Io CCXXXVIII.

AD MEDITATIONES MATHEM.

DE

NONNVLLIS ABSTRACTIS MATHEMATICIS

QVAS

ERVEDITORVM DIVIDICATIONI SVEMISERVNT

AD D. VIII. OCTOBR. cIo Io CCXXXVIII.

M. GEORG. FRIDER. (*) MEIER

ET

IACOB. HENR. SPRENGEL

REZINENSIS VCKARO - MAR CHICVS.

CLA.

(*) Vide supra ep. VIII. p. 236.

CLARISSIMO PRAESIDI
NOBILISSIMOQVE RESPONDENTI

SAL. PLVR. DIG.

SIGISM. IAC. BAVMGARTEN.

Tanta mihi vobiscum necessitudo est, amicissimi disputantes, multis officiis vestris et meis mutuis constituta, ut vestra causa omnia velim, neque ipsa litterarum, quas disputabitis, a studiis meis diuersitate a vobis diuelli patiar. Inuitastis me ad oppugnandas theses examini publico propositas, quod mihi valde honorificum duco, curaboque, ut vobis euadat proficuum. Licet enim a puluere et radio, meis olim deliciis, dudum discesserim, et experiundo satis didicerim, quam facile nouis cogitationibus obducantur, et situm contrahant litterae continuo tractari desitae: nihilo tamen secius discrimen subibo, excutiam veterem suppellectilem, expediam arma obsita et adesa, vobisque obluctabor, non, ut victoriam dubiam, sed minus ingloriam reddam, si impetum tuleritis hostemque debellaueritis pugnantem. Prouidebo certe, ut et amicitiae voluntatisque aduersus vtrumque vestrum, quos in meis habeo, et officii nuper admodum, quum disputationem de gradibus virtutis moderarer, mihi praestiti immemor videar nemini. Argumentum dissertationis haud difficulter omnibus appro-

approbabitis, qui scientiis, cupiunt, neque praeter sua, et ex scholis suis hausta nihil non improbant. Permagni enim interest ad litterarum incrementa, ut de primis scientiarum principiis, ipsisque terminis, quos technicos vocant, solliciti philosophemur, eorumque rationes subducamus sedulo. Quare diligentiam in hac re positam et laudo vehementer et vobis vere gratulor. Sed quoniam ad gratulationes venio, plura habeo, quae utrique gratuler. TIBI, clarissime PRAESES, auspicia laborum academicorum, hanc aetatem feliciter exantlatorum gratulor, auditorumque profectus, gratulor valetudinem aliquantum confirmationem, quae ab ipsis laboribus virium incrementa cepisse videtur, gratulor mentem praeclare et modeste animatam, suo se suaque modo metiri solitam, gratulor denique bonorum bene multorum fauorem, ipsumque maleuolorum stomachum, et impotentiore inuidiam, indiuulsam virtutis et industriae comitem. TIBI vero, aestumatissime SPRENGEL, ingenium gratulor ad litteras natum formatumque, incredibilem virium contentionem, progressus eximios, non solum in sanctioribus doctrinis, quibus te consecrasti, verum etiam in reliquis litteris, quae ciuitatis sacrae doctorem perficiunt et exornant, factos, atque egregiam spem, quam excitasti, atque, si qua coepisti, via perrexeris, non implebis tantum, sed superabis. Quod reliquum est, quidquid ab homine
offi-

officioso, sibi constante VESTRIQUE amantissimo
 exspectari potest, ita de me recipio, vt maiore
 studio, magisque ex animo polliceri nequeam.
 Vos operam date, vt bene valeatis, et rem ve-
 stram rectissime agatis, e re vtilitatis publicae.
 Hoc mihi gratius facere nihil poteritis. Dedi
 HALAE ad SALAM in academ. *frideric.* d. III. id. oct.
 clō Iō CCXXXVIII.

AD DISPUTAT. INAUGVRAL.

QVA

SOLOECISMVS CASVVM

AB

EBRAISMO SACRI CODICIS DE-
 PELLITVR

QVAM

PRAESIDE

D. CHRIST. BENED. MICHAELIS

THEOL. AC LINGG. GR. ET ORIENT. PROF. ORD.

PRO CONSEQUENDIS MAGISTRI HO-
 NORIBVS

AD D. XX. SEPTEMBR. clō Iō CCXXXVIII. DEFENDIT

SAMVEL ZORN

THALENA-MAGDEBURG.

CLA-

CLARISSIMO CANDIDATO

SAL. PLVR. DIC.

D. SIG. IAC. BAVMGARTEN.

Disputaturo TIBI publice gratulandum esse putavi, non otii abundantia, sed amoris erga TE mei et vetustioris et a TE ita culti, ut quae in aliis voluntatis fuerit, illius significatio, in TE certe officii esse videatur. Quoties enim TE cogito, in mentem venire solet laboris scholastici, quem semper meminisse iuuabit. Nec umquam sine voluptate recordor assiduae operae et studii, quo me litteras humaniores et philosophiam praeeuntem prosequeris, ex quo in disciplinam meam concesseras. Cuius industriae tirociniique fructus ut TIBI confiterint, et in posterum aliis aequae ac TIBI consent, non precor magis quam spero et confido. Seuerioribus deinde sacris initiatus in decurrendo stadio doctrinarum sanctiorum idem lateri meo adhaesisti comes indiuisus, singulasque theologiae partes non salutasti solum, sed sedulus obiisti, et pericrutatus es. Neque postea BEROLINVM delatus atque huc redux factus a TE discessisti, sed aliquot annos rationum consiliorumque TVORVM omnium me participem esse voluisti. Effecerunt haec studia TVA, ut iam vadimonium deferere mihi viderer, si a TE amando, ornando, et si qua

qua fieri posset, iuuando deficerem. Habeo
tamen praeterea, cur TE amem, rationes alias
complures, ingenium excitatum et laborum
patientissimum, studiorum maturitatem, quam cu-
pere paucis, attingere paucioribus datum est, mo-
rum prudentissimorum suauitatem, animi mode-
stiam, ipsamque prodeundi in lucem academicam
cunctationem, quam diuturniorem aegre tulissem.
Accedit tandem ipsa haec disputatio solemnis, a
qua me abesse, noluisti, quum aduersarii hostisque
publici partes mihi detulisti, inusitato alias deuinci-
endi amicos vinculo denuo me obligaturus. Com-
parebo igitur, oppugnabo TE, periclitabor non
amorem in me TVVM aut aduersus TE meum,
sed victoriam, de qua eo certior TE securum
esse iubeo, quo minorem telorum armorumque
spem relinquit et ipsa dissertatio eximia, et otii
ad ea fabricanda summa his diebus penuria. En
amicissime ZORNI! voluntatis tesseram. Si quid
in posterum a me in TE proficisci poterit non
beneficii, quod in me non cadet, sed operae
officiiue, mihi constabo TVI amantissimus. Vale
et rem TVAM age rectissime e re littera-
rum publicaeque utilitatis. Dedi HALAE pro-
pter SALAM in acad. frideric. d. x. cal. octobr.
clo 10 CCXXXVIII.

Y

AD

AD DISSERT. INAUGURALEM
DE
PVNCTORVM EBRAICORVM
ANTIQUITATE

QVAM

PRAESIDE

D. CHRIST. BENED. MICHAELIS

THEOL. AC LINGG. GR. ET O. PROFESS. ORD.

PRO IMPETRANDIS MAGISTRI HONORIBVS

AD D. III. OCT. A. CIO Io CCXXXVIII. DEFENDIT

AVCTOR RESPONDENS

IO. DAVID MICHAELIS

HALENSIS.

CLARISSIMO CANDIDATO

SAL. PLVR. DICT

D. SIGISM. IAC. BAVMGARTEN.

Bellam hanc opportunitatem nactus voluntatem in TE meam publice significandi, nolui amicitiae nostrae atque adeo mihi ipse deesse. Aliquid certe litterarum ad TE dandum esse existimaui: non quod meum in TE, TVAMQUE gentem studium cuiquam obscurum et dubium esse credam, aut mea TE laude, testimonio et commendatione indigere aut ornari

nari admodum posse mihi persuadeam. Haud paullo plus in me quam in TE iniurius forem, si horum quidquam in mentem venire paterer. Sed quod moris iura id exigere videntur, et mea magni aliorumque non omnino nihili interesse arbitror, ut quas leges secter in seligendis amicis, pretioque litterarum cultoribus, carissimis mihi capitibus, statuendo inter omnes constet. Nam crede mihi, amicissime MICHAELIS! non coeco impetu aut fortuito per nescio quid abreptus in TE deamandum incidi, sed iudicio eo deueni, rationibusque subductis TIBI volo, TE, TVAMQUE rem et dignitatem amplector. Parentem TVVM venerandum, de academia litteris et me optime meritum, non commemorabo, cui vni quidquid in me sit aut fuerit potius linguarum orientalium peritiae, debere gratus fateor, ut quem in litteris syriacis, arabicis aethiopicis doctorem, rabbinicis vero auctorem fidum habui: licet paterna amicitia familiaritatis nostrae fundamenta iecerit omnino. Verum ea producam, quae TIBI propria magis sunt atque in hac re potissimum momentum trahunt. Vbi a puluere scholastico ordiendum est, in quo primum mihi innotuit excellens quod DEI beneficio a natura habes ingenium, et laudabilis proficiendi ardor, quem prae TE ferebas. Dici non potest quantam ex illa virium contentione, morum sedatorum suauitate,

tate, laborum monitorumque patientia et officioso amore tuo cum voluptate spem de TE conceperim, quoties inter reliquos curae meae concreditos mihi offerebaris. Quam TE postea non fefellisse impense laetor. In academia enim tantum absuit, ut diuelleremur, ut potius litterarum, animorum et sanctioris disciplinae societate arctius copularemur. Ex quo tempore mentem in TE suspexi diuinitus animatam, et inusitatam in illa aetate sollicitudinem seueriora religionis et litterarum sacra ita coniungendi, ut illis primas semper deferres, his numquam nuntium mitteres, imo subinde instauratis viribus operam addiceres. Cuius rei non erit ut TE umquam poeniteat. Accedit iam noua laborum academicorum consociatio, quum honores philosophicos disputatione habita publice capeffis, alios bonas litteras docturus, quod TIBI academiae et mihi gratulor. In quibus solemnibus me quoque comparere iussisti ad opponendum honorifice inuitatum. Argumentum dissertationis vehementer etiam atque etiam laudo et probo. Nondum enim haec causa, quam tuendam suscipis, ita perorata est, ut nouis patronis opus non habeat. Sed de his coram. De studio meo in posterum plura reciperem, nisi haec fieri quam scribi et dici malletm. Hoc tamen de me TIBI persuadeas valde velim, si quid umquam aut ad voluntatem aut ad commodum aut ad digni-

gni-

gnitatem TVAM pertinere videbitur, sedulo me
prouisurum, vt non alios magis quam me ipsum
superem. Ita vale DEO ardentissimis precibus
commendatus, mihiq[ue], si merebor, faue,
Dedi in acad. *frideric.* prid. cal. octobr. an.
c[irca] 10 CCXXXVIII.

AD DEMONSTRATIONEM PHILOS.

DE

AFFECTIBVS

QVAM

PVBLICAE ERVDITORVM DISQVISIONI
SVBMISERVNT

A. D. XI. OCTOBR. c[irca] 10 CCXXXVIII.

M. GODOFREDVS (*) PROFE

AMPL. FACVLT. PHILOS. ADIVNCTVS

ET

AVCTOR RESPONDENS

IO. CONRAD DANIEL HOYOL

IVR. VTR. CVLTOR.

NOBILISSIMO DISPVATIONIS AVCTORI

SAL. PLVR. DIC.

D. SIG. IAC. BAVMGARTEN.

(*) Nuper admodum professoris matheseos partes
suscepturus ALTONAVIAM concessit.

Y 3

Dupli-

Dupliciter delectatus sum disputatione
TVA, et quod laudabilem in TE pro-
ficiendi ardorem satis mihi iam ante
probatum, felicesque in bonis litteris
progressus factos denuo perspexi, et quod TVAM
praesidisque praeclarissimi in me voluntatem ex
publica oppositione mihi demandata intellexi.
Neutrum, crede mihi, sine singularis laetitiae
sensu percepi. Quum enim ad temporum felici-
tatem magni interesse existimo, omnium or-
dinum studiorumque litteras solide tractari,
haud mediocrem voluptatem capio ex erectiorum
iuuenum contentione non solum sacris litteris
initiatorum, quorum peculiarem curam ad me
pertinere puto, verum etiam reliquarum disci-
plinarum studiis consecratorum. Inter quos,
qui iam hic litteras colunt, quorum mihi inno-
tuit indefessa in tractandis legibus industria sine
neglectu studiorum, quae iustitiae sacerdoti et
ornamento et vsui sunt, quem TIBI praeferrem,
noui omnino neminem. Cognitam exploratam-
que habui hanc sollicitudinem TVAM nihil prae-
tereundi quod e re litterarum, quibus TE addi-
xisti, fore arbitraris, quum priuatissimis scho-
lis meis historiae CHRISTIANAE et antiquitatum
sacrarum iuri canonico profuturarum, vna cum
generosissimis commilitonibus, quibus illi labo-
res destinabantur, assiduam operam dares. At-
que haec ipsa dissertatio a TE conscripta satis
com-

comprobat, quam feliciter philosophiam cum iure addiscendo coniunxeris. Argumentum, quod disputas, ex psychologia desumptum dignum sane est, in quo curatius explicando demonstrandoque elaborares, mihi autem mirifice placuit, idque eo magis quo diuturnior graviorque fuit eiusdem rei meditatio, quae me hos dies in reuidendo edendoque elegantissimo WATTSII libro theologico, de pretio affectibus statuendo, usuque eximio in religione, occupatum tenuit. Onus oppugnandi TE publice quod mihi imposuisti, graue dicerem et difficile planeque detrectarem, si per amicitiam liceret officiumque pateretur. Non TIBI magis quam mihi ipse deessem, si hanc amoris in me TVI significationem non amplecterer foueremque et oblatam opportunitatem negligerem publice testificandi et quam cupiam ingenio TVO, de quo praeclara omnia spero, et quantum velim studiis meritisque clarissimi praesidis TVI, mei dudum amantissimi. Comparebo igitur, congregiar VOBIS cum licet vnus omnium optime prouideam, quam sim inferior ex conflictu discessurus, qui si vel maxime voluntate viribusque pugnandi non destituerer, otio tamen ad excogitandas obiectiones vestra dexteritate non indignas nunc quidem penitus careo. Pluribus TE non morabor. Gratulationem
quam

quam mereberis nondum occupabo, sed coram expediam. Officiosissimum amorem non bonis verbis sed ipsa re declarabo. Vale.

Dedi HALAE ad SALAM in acad. *frideric.* prid.

id oct. clō lō CCXXXVIII.

FINIS.

ERRATA

ERRATA.

Pagina Linea

- 27 12. pro: erfurdenfi lege: erfurtenfi
 31 5. pro: tranqnillitas lege: tranquillitas
 32 1. pro: fagaque lege: fagoque
 38 15. pro: fecundo lege: foecundo
 46 6. pro: quicum lege: quocum
 49 9. pro: inferias lege: in ferias. lin. 21. pro: pre-
 cimini lege: precamini
 60 18. pro: HAMBFRGERVM lege: HAMBERGERVM
 65 5. pro: tranfeat lege: tranfeant
 73 27. pro: exolendum lege: excolendum
 80 20. pro: anni versariae lege: anniuersariae.
 l. 30 pro: ROD. lege: RVD.
 81 23. pro: transitus lege: transitus. l. 28 pro:
 tritentini lege: tridentini
 82 7. pro: alicubiter lege: alicubi ter. l. 27
 pro: CHRYSOSTOMI lege: CHRYSOSTOMI
 83 6. pro: factum lege: factum
 84 2. pro: ἡλίου lege: ἡλίου. l. 29. pro: dire-
 ctoris lege: directoris
 86 29. pro: missione lege: missione
 87 12. pro: reddunt lege: reddunt. l. 17. pro: nul-
 libi lege: nullibi
 88 7. pro: si- lege: si
 89 15. pro: πᾶσας lege: πᾶσας lin. 1. pro:
 ὅσω lege: ὅσω
 90 5. pro: συναγοῦσαν lege: συναγοῦσαν. lin. 6.
 pro: pascha lege: pascha.
 lin. 12. pro: besterna lege: hesterna. lin. 16.
 pro: illustantes lege: illustrantes
 91 18. pro: furrit lege: surrexit
 92 3. pro: si lege: sic. lin. 18. pro: ut lege: vt
 94 6. pro: IESV lege: IESV. lin. 15. pro: CHRISTYM
 lege: CHRISTVM lin. 18. pro: divinam lege:
 diuinam. l. 20. pro: vendi lege: uendi.
 95 1. pro: transiru lege: transitu
 98 4. pro: circum ferimus lege: circumferimus
 Z 104 9. pro:

- 104 9. pro dici lege diei
 106 21 pro: LIGHTFOOTO lege: LIGHTFOOTO
 108 6. post: *ordinandis* deleatur (:). vel l. 5. post: *panderetur* deleatur (;).
 123 14. pro: tenore lege: tenere. l. 27. pro: caesariensem lege: caesariensem. l. 29. pro: inep- lege: ine- littera (p) ad sequentem lineam missa.
 124 25. post: *pellucet* deleatur (,) l. 26. pro: intereat lege: intererat
 125 20. pro: imposturae lege: impostura. lin. 8 pro: marmoraē lege: marmoreae.
 126 6. pro: te lege: de
 127 16 pro: HIPPOLITVM lege: HIPPOLYTVM
 130 28. pro MAR. lege: MART.
 134 13. pro: soluberrima lege: saluberrima
 135 12. pro: vniversam lege: vniuersam
 140 16. pro: similitudinem lege: similitudinem
 142 1. pro: transiisse lege: transiisse
 147 14. pro: ἁγιοσύνης ἁγιοσύνης
 148 30. pro: erit. lege: crit.
 152 1. pro: penhentie lege: pendentiae
 154 28. post: *coniungit* pro: (.) lege: (;)
 155 14. pro: definitionem, lege: definitionem
 158 28. pro: ἰσοῦν lege: ἡσοῦν
 160 21. pro: cap. XXVIII lege: com. XXVIII lin. 22. pro: cap. VII lege: com. VII
 161 1 pro: nus: lege: minus lin. 17. pro λεγόμενος lege λεγούμενος
 162 23. pro: THOM. lege: THEOD.
 163 28. pro not. d. lege: not. e.
 176 11. pro: recepo lege: recepto
 190 3 pro: OHNNES lege: IOANNES
 191 5 pro: SELIGENTIS lege: SELIGENDIS
 207 18. pro: uem lege: nem
 208 14. pro: m te lege: mite
 224 30. pro: balsamum lege balsamum
 234 11. pro: de fuit lege: defuit
 237 5. pro: hac lege: haec

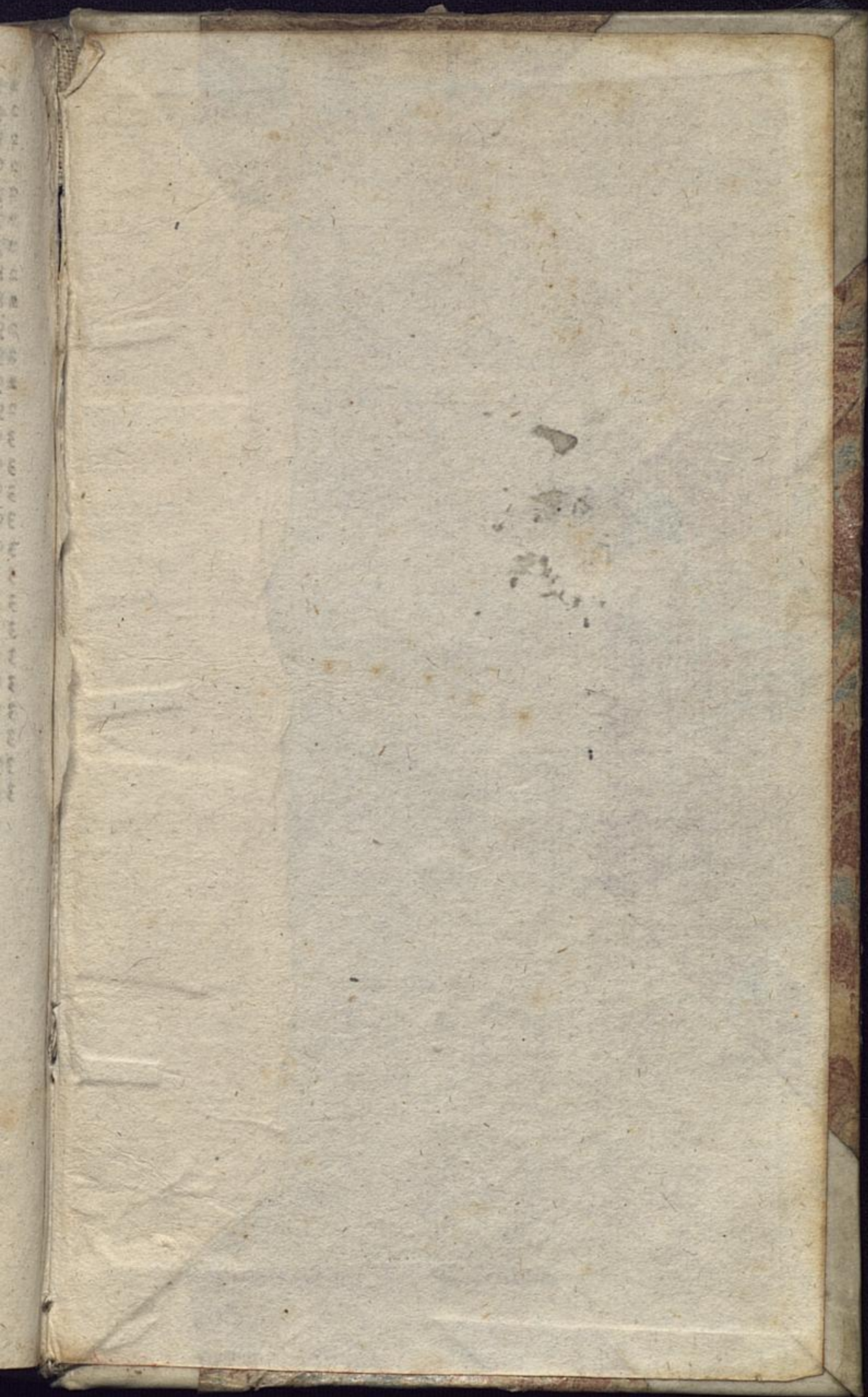
240. 26. pro:

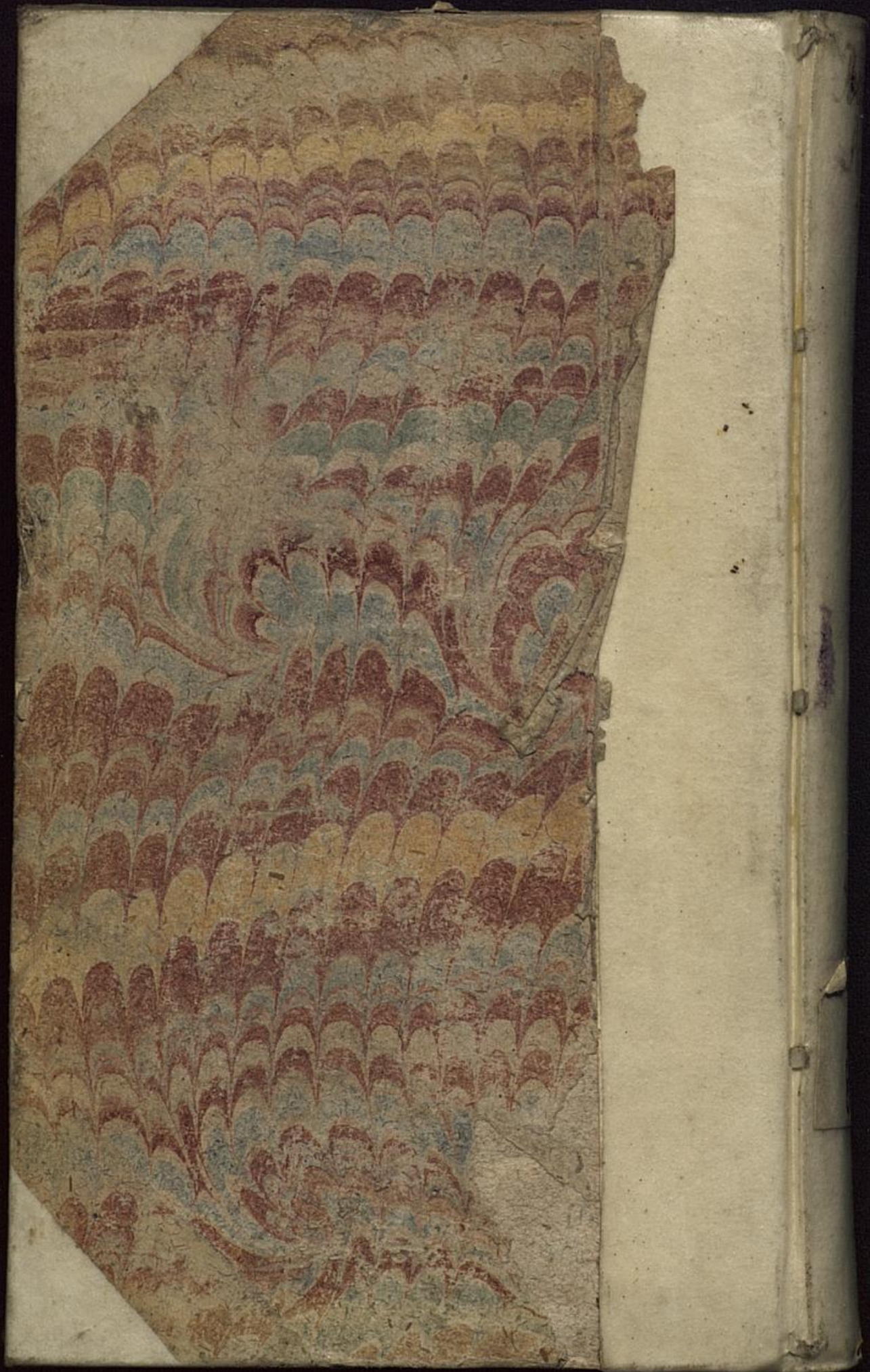
- 240 26. pro: acra lege: lacra
 244 25. pro: allud lege aliud
 259 21 pro: eongestis lege: congestis
 267 34. pro: laedantur lege: laeduntur
 272 10. pro: ad eo lege: adeo
 273 6. deleatur: TAM
 278 21. pro: destineor lege: distineor
 285 18. pro arbiturientem lege: abiturientem
 286 4. pro: er lege: et
 292 8 pro: coumode lege: commode
 295 11. pro: GLASSOVIA lege: GLASOVIA
 297 4. pro felici lege: felici
 299 3. pro labornm lege: laborum
 300 2. pro: littteris lege: litteris
 301 21. pro: litterarnm lege: litterarum
 303 8. pro: vestram lege: vestrum
 305 2. pro: fauerrimus lege: vaferrimus
 306 5. pro: abuntantissime lege: abundantissime
 313 13. pro: inteligam lege: intelligam
 315 3. pro: grarulationes lege: gratulationes
 316 17. pro: quicquid lege: quidquid
 317 23. pro: interpteter lege: interpreter
 319 21. pro: proffiscine lege: praefiscine
 322 7. pro: docem lege: decem
 329 4. pro: expectatione lege: exspectatione.
 334 1. post: *Scientiis* deleatur (.)
 336 23. pro: petscrutatus lege: perscrutatus

145	pro: acta leges
146	pro: acta leges
147	pro: acta leges
148	pro: acta leges
149	pro: acta leges
150	pro: acta leges
151	pro: acta leges
152	pro: acta leges
153	pro: acta leges
154	pro: acta leges
155	pro: acta leges
156	pro: acta leges
157	pro: acta leges
158	pro: acta leges
159	pro: acta leges
160	pro: acta leges
161	pro: acta leges
162	pro: acta leges
163	pro: acta leges
164	pro: acta leges
165	pro: acta leges
166	pro: acta leges
167	pro: acta leges
168	pro: acta leges
169	pro: acta leges
170	pro: acta leges
171	pro: acta leges
172	pro: acta leges
173	pro: acta leges
174	pro: acta leges
175	pro: acta leges
176	pro: acta leges
177	pro: acta leges
178	pro: acta leges
179	pro: acta leges
180	pro: acta leges
181	pro: acta leges
182	pro: acta leges
183	pro: acta leges
184	pro: acta leges
185	pro: acta leges
186	pro: acta leges
187	pro: acta leges
188	pro: acta leges
189	pro: acta leges
190	pro: acta leges
191	pro: acta leges
192	pro: acta leges
193	pro: acta leges
194	pro: acta leges
195	pro: acta leges
196	pro: acta leges
197	pro: acta leges
198	pro: acta leges
199	pro: acta leges
200	pro: acta leges

Baumgarten
Program.

4 #

Theol I
D
86